

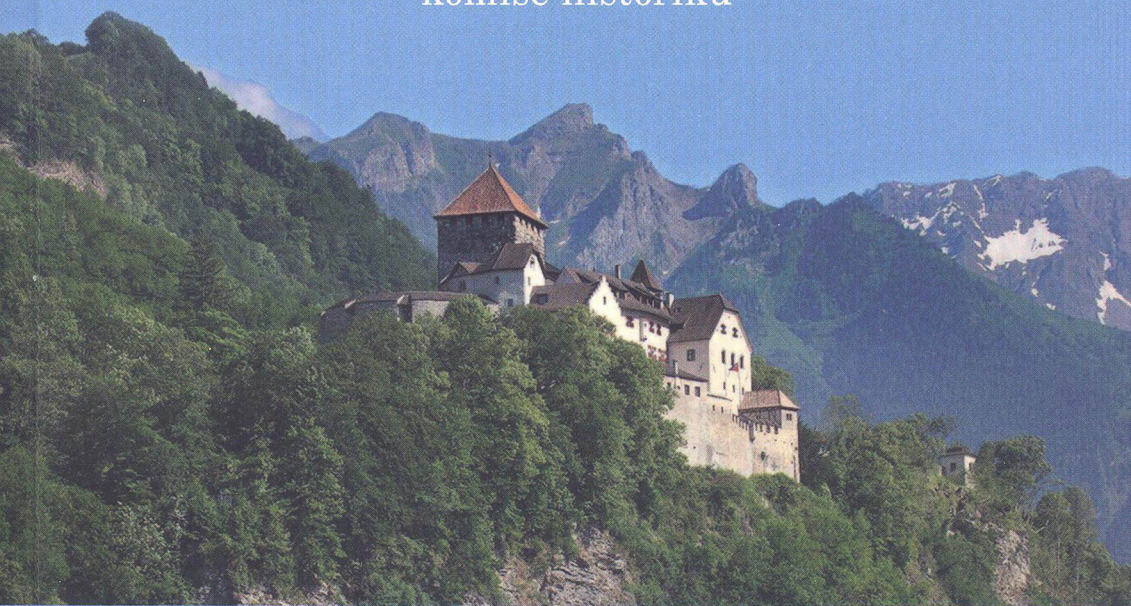
Disputationes Moravicae

5

Peter Geiger – Tomáš Knoz – Eliška Fučíková –
Ondřej Horák – Catherine Horel – Johann Kräftner –
Thomas Winkelbauer – Jan Županič

Česko-lichtenštejnské vztahy v dějinách a v současnosti

Souhrnná zpráva česko-lichtenštejnské
komise historiků

Matice moravská
Brno 2014

Disputationes Moraviae

5

Česko-lichtenštejnské vztahy
v dějinách a v současnosti

Publikace vyšla s podporou
Ministerstva zahraničních věcí České republiky

Ministerstvo zahraničních věcí
České republiky

Recenzovali: Mgr. Tomáš Dvořák, Ph.D.
Mgr. Petr Elbel, Ph.D.
prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.

Foto na obálce: Zámek Vaduz (Roland Korner)

© Matice moravská, Brno 2014
ISBN 978-80-87709-05-4

Česko-lichtenštejnské vztahy v dějinách a v současnosti

Souhrnná zpráva Česko-lichtenštejnské
komise historiků

Peter Geiger – Tomáš Knoz – Eliška Fučíková – Ondřej Horák –
Catherine Horel – Johann Kräftner – Thomas Winkelbauer –
Jan Županič

BRNO 2014

Obsah

Úvodní slovo	7
Předmluva	8
I. ÚVOD	11
a. Česko-lichtenštejnská komise historiků a její činnost 2010–2013	13
b. Prameny, literatura, výzkum, metody	20
II. LICHTENŠTEJNOVÉ V PROMĚNÁCH ČASU	23
a. Středověk a raný novověk (cca 1100–1805)	25
b. 19. století	42
c. 20. století	52
III. HLAVNÍ TÉMATA PROBLEMATIKY	65
a. Místa paměti a konstrukce historického obrazu Lichtenštejnů	67
b. Lichtenštejnové a umění	86
c. Pozemková reforma a konfiskace	121
IV. ZÁVĚRY	157
a. Shrnující teze	159
b. Desiderata a možné další kroky	166
V. VÝHLEDY	169
VI. VÝBĚR Z PRAMENŮ A LITERATURY	173
a. Archivní prameny	175
b. Pramenné edice	180
c. Literatura	181
VII. WORKSHOPY A PUBLIKACE ČESKO-LICHTENŠTEJNSKÉ KOMISE HISTORIKŮ	203
a. Workshopy	205
b. Publikace Česko-lichtenštejnské komise historiků	214
Rejstříky	216
Summary	226
Zusammenfassung	234

Ministr zahraničí České republiky Jan Kohout a ministryně zahraničí Lichtenštejnska Aurelia Frick při setkání ministrů zahraničí s Česko-lichtenštejnskou komisí historiků dne 13. ledna 2014 (foto Robert Janás, MZV)

Úvodní slovo

Souhrnná zpráva společné Česko-lichtenštejnské komise historiků představuje důležitý mezník ve vztazích mezi oběma našimi zeměmi. Komise historiků se zabývala na jedné straně společnou historií Čech, Moravy a Slezska, stejně jako domu Lichtenštejnů, na straně druhé vztahem obou našich zemí ve 20. století. Poznatky komise historiků významně přispívají k lepšímu vzájemnému porozumění a vytvářejí tím nosný základ pro další spolupráci obou našich zemí.

Hloubka a důkladnost tříleté práce komise historiků jsou působivé. Rozsáhlá práce objasňuje pozoruhodné a dodnes viditelné působení domu Lichtenštejnů a jeho kořenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Komise historiků se zabývala rovněž složitými obdobími ve vztazích mezi oběma našimi zeměmi a pojmenovává otázky, na které mají obě strany rozdílné názory.

Je tedy na obou našich zemích, aby bohaté výsledky komise historiků vyhodnotily a zpřístupnily je široké veřejnosti, aby se prohloubilo vzájemné porozumění a překonaly stereotypy. Sdílíme názor komise historiků, že by se mělo navázat na pozitivní stránky společné historie.

Práce komise historiků je věrným obrazem pozitivního vývoje dvoustranných vztahů od znovunavázání diplomatických vztahů 8. září 2009. Spolupráce v politické, ekonomické a kulturní oblasti dosáhla za relativně krátkou dobu pozoruhodné úrovně. Vytvořená atmosféra důvěry poskytuje prostor pro ještě zásadnější spolupráci a dovoluje hlouběji zkoumat otázky aktuálního zájmu.

Praha – Vaduz 13. ledna 2014

Jan Kohout
ministr zahraničních věcí

Aurelia Frick
ministryně zahraničních věcí

Předmluva

Česko-lichtenštejská komise historiků předkládá po třech letech práce vládě České republiky a vládě Knížectví Lichtenštejnsko, jakož i veřejnosti v obou zemích, svoji souhrnnou zprávu. Roku 2009 navázaly Česká republika a Lichtenštejnsko diplomatické vztahy. Tím byla odblokována situace, která trvala od roku 1945. Vlády obou států založily roku 2010 komisi historiků, jejímž úkolem bylo zkoumat vývoj vzájemných vztahů v kontextu bohatých dějin až po současnost.

Předkládaná zpráva, jejímž prostřednictvím komise historiků roku 2013 uzavírá své působení, je založena na kvalifikovaných základech. Komise zorganizovala čtyři dvoudenní vědecké workshopy, jichž se zúčastnilo vždy mezi dvanácti a osmnácti referenty. Z těchto seminářů byla pokaždé vydána příslušná odborná publikace. Komise kromě toho zadala několik vědeckých projektů, které byly publikovány buď v rámci konferenčních svazků (projekty zadané českou stranou komise), anebo jako samostatné publikace (lichtenštejská strana komise). Členové komise prováděli také vlastní výzkumnou práci. Mohli navíc využít spolupráce s nejrůznějšími odborníky a institucemi, mezi nimi především s archivy, muzei a univerzitami v Brně a v Praze. V komisi byly v průběhu jejího působení diskutovány a hodnoceny nejrůznější otázky česko-lichtenštejských vztahů.

Komise předkládá souhrnnou zprávu ve stručné, hutné a čitelné podobě. V Úvodu (kapitola I) jsou obsažena východiska, zadání, mandát Česko-lichtenštejské komise historiků a stručná charakteristika její činnosti v letech 2010–2013, charakter a rozsah pramenů a literatury, resp. shrnutí použitých metod.

Přehled dějin Lichtenštejského knížecího domu (kapitola II) provází čtenáře dějinami rodu od středověkých počátků až k současnosti, sleduje kontinuity i dějinné zvraty, k nimž došlo především v 17. a potom ve 20. století. Od 18. století jsou Lichtenštejnové zároveň panujícími knížaty porýnského knížecího státu, takže česko-lichtenštejské vztahy od tohoto momentu nabývají povahy vztahů mezi dvěma státy.

V kapitole nazvané Hlavní témata problematiky (kapitola III) jsou jakožto „místa paměti“ sledovány historické obrazy a stereotypy, které oboustranně propojují Lichtenštejny s českými zeměmi až do dnešních dnů. V další subkapitole je předmětem zájmu umění a jeho působení v dějinách Lichtenštejského knížecího domu jakožto prostředku rodové reprezentace. Významnými a až do současnosti aktuálními tématy jsou

reakce rodu na vznik Československé republiky, na zahájení pozemkové reformy po roce 1920, dále chování Lichtenštejnů před a během druhé světové války a v době poválečných konfiskací.

Komise na základě svého výzkumu formulovala určité závěry, stanovila otevřené otázky a pokusila se o naznačení desiderat a možných dalších kroků. Vyvození praktických závěrů z předložených skutečností je samozřejmě na vládách obou států.

Komise historiků, sestávající vždy ze čtyř specialistů z české a lichtenštejnské strany, pracovala nezávisle, vědecky a v kolegiální atmosféře. Souhrnná zpráva byla jednohlasně odsouhlasena všemi členy komise.

Komise je vděčná za pomoc a spolupráci všem referentům, autorům, institucím hostícím workshopy, univerzitám ve Vídni, v Praze i v Brně, osloveným badatelům, archivům, zástupcům obou vlád, oběma ministerstvům zahraničních věcí a obzvláště oběma tajemnicím komise, Sandře Wenaweser a Petře Sojkové.

Česko-lichtenštejnská komise historiků

*Peter Geiger – Tomáš Knoz – Eliška Fučíková – Ondřej Horák – Catherine Horel
– Johann Kräfterner – Thomas Winkelbauer – Jan Županič*

Brno – Schaan 13. prosince 2013

I. ÚVOD

a. Česko-lichtenštejnská komise historiků a její činnost 2010–2013

(1) Předpoklady, cíle

Dne 8. dubna 2009 podepsali v Praze lichtenštejnská ministryně zahraničí Aurelia Frick a český ministr zahraničí Jan Kohout „Společné prohlášení o navázání diplomatických vztahů mezi Knížectvím Lichtenštejnsko a Českou republikou“.¹ V návaznosti na to bylo vyhlášeno „Memorandum o porozumění a budoucí spolupráci“ mezi oběma státy. V tomto dokumentu bylo mimo jiné předpokládáno založení „společné Česko-lichtenštejnské komise historiků“, která by se měla zabývat „společnými dějinami Čech, Moravy a Slezska a Lichtenštejnského knížecího domu, ale také vztahů obou zemí ve 20. století“, a sice s cílem „přispět k oboustrannému porozumění těmto společným dějinám, jejich nadějím a výzvám, a tím vytvořit základnu pro budoucí plodnou spolupráci“.²

Založení Česko-lichtenštejnské komise historiků bylo důležitým průvodním opatřením při procesu navázání diplomatických vztahů. Komise měla osvětlit dějinné otázky, jejichž řešení bylo zablokováno stavem panujícím po roce 1945.

Dne 7. dubna 2010 podepsali ministryně Aurelia Frick a ministr Jan Kohout ve Vaduzu zvláštní „Memorandum o porozumění“, jehož předmětem bylo založení Česko-lichtenštejnské komise historiků. V uvedeném dokumentu byly definovány cíle, pracovní postupy, financování a práce s veřejností. Práce Česko-lichtenštejnské komise historiků byla charakterizována jako nezávislá na politických orgánech.³

(2) Jmenování, složení, ustavení

Ministryně a ministr jmenovali do komise, jež byla ustavena na tři roky, celkem osm vědců, z toho čtyři z lichtenštejnské strany a čtyři ze strany České republiky. Každá ze zúčastněných stran zároveň jmenovala jednoho spolupředsedu.

1 Společné prohlášení z 8. září 2009.

2 Memorandum of Understanding z 8. září 2009.

3 Memorandum of Understanding ze 7. dubna 2010.

Lichtenštejnsko:

PD Dr. *Peter Geiger* (spolupředseda), historik, Schaan

Prof. Dr. *Catherine Horel*, historička, Paříž

Dr. *Johann Kräftner*, historik umění, Vaduz – Vídeň

Prof. Dr. *Thomas Winkelbauer*, historik, Vídeň

Česká republika:

Prof. PhDr. Mgr. *Tomáš Knoz*, Ph.D. (spolupředseda), historik, Brno

PhDr. *Eliška Fučíková*, CSc., historička umění, Praha

Doc. PhDr. *Jan Županič*, Ph.D., historik, Praha

PhDr. *Marek Vařeka*, Ph.D., historik, Hodonín (do června 2012)

JUDr. Mgr. *Ondřej Horák*, Ph.D., právní historik, Olomouc (od června 2012)

Každá strana jmenovala jednu tajemnici komise:

Lichtenštejnsko: *Sandra Wenaweser*, překladatelka, Schaan

Česká republika: Mgr. *Petra Sojková*, germanistka, Brno

Historická komise zahájila svou práci ve Vídni v prosinci 2010. Během svého prvního zasedání vypracovala jednací řád, resp. svůj pracovní a časový plán.

(3) **Financování**

Každý ze zúčastněných států nese náklady na činnost jimi jmenovaných členů komise, resp. na činnost spolupracujících badatelů angažovaných danou stranou. Na nákladech lichtenštejské části komise se z poloviny podílí kníže.

(4) **Pracovní postupy, pracovní zasedání, výroční zprávy**

Komise uskutečnila ročně tři až čtyři pracovní zasedání, které připravili a jimž předsedali spolupředsedové. Komise dále organizovala vědecké workshopy a zadala několik výzkumných projektů. Interní komunikace mezi členy Česko-lichtenštejské komise historiků mimo její zasedání probíhala převážně elektronickou formou, popř. formou dílčích pracovních jednání.

Česko-lichtenštejská komise historiků o své činnosti pravidelně informuje obě ministerstva zahraničních věcí, sumárně především prostřednictvím výročních zpráv.

Spolupředsedové Česko-lichtenštejské komise historiků o činnosti komise příležitostně informovali veřejnost prostřednictvím médií, a to jak v Lichtenštejnsku, tak i v České republice.

Česko-lichtenštejská komise historiků pracovala nezávisle a vědecky, zároveň v přátelské a kolegiální atmosféře.

(5) Pracovní zasedání

Ustavující zasedání Česko-lichtenštejské komise historiků se uskutečnilo dne 16. prosince 2010 ve Vídni. Téhož dne následovalo první pracovní zasedání. V průběhu tříletého jednání se uskutečnilo celkem 11 pracovních zasedání:

1. zasedání	Vídeň	16. prosince 2010
2. zasedání	Praha	10. února 2011
3. zasedání	Bučovice	11. dubna 2011
4. zasedání	Vídeň	16. června 2011
5. zasedání	Vranov u Brna	12. listopadu 2011
6. zasedání	Praha	6. února 2012
7. zasedání	Vídeň	18. června 2012
8. zasedání	Brno	3. prosince 2012
9. zasedání	Praha	25. dubna 2013
10. zasedání	Schaan	27. září 2013
11. zasedání	Praha	13. prosince 2013

(6) Workshopy

Česko-lichtenštejská komise historiků zorganizovala čtyři vědecké workshopy. Každého z nich se zúčastnilo 12–18 referentů a kromě toho ještě další diskutandi. Celkem bylo předneseno přibližně 60 referátů, které měly značný vědecký přínos.

- 11.–12. listopadu 2011, Vranov u Brna
Místa lichtenštejské paměti
- 18.–19. června 2012, Vídeň
Lichtenštejnové: kontinuity – diskontinuity

- 2.–4. prosince 2012, Brno
Lichtenštejnové a umění
- 26.–27. dubna 2013, Praha
Lichtenštejnský knížecí dům, stát Lichtenštejnsko a Československo ve 20. století

Během čtyř výše uvedených seminářů bylo prosloveno více než 70 referátů. Další přední odborníci se workshopů zúčastnili jako diskutující. Interdisciplinarita workshopů byla dána pozváním odborníků z různých vědních oblastí, kteří zpravidla doplňovali či korigovali přístupy historiků. Vedle historiků tak byli zastoupeni historikové umění, sociologové, právníci, politologové, zahradní architekti, geografové či hudební vědci. Internacionalita workshopů byla svým způsobem zakotvena již ve složení komise. Vedle badatelů z Lichtenštejnska a České republiky se jich účastnili také referující a diskutující z Rakouska, Francie a Švýcarska.

Významnou roli při vytváření odborné akribie a metodologické plurality workshopů sehrála také pluralita institucionálního zastoupení. Workshopů se účastnili badatelé z Masarykovy univerzity v Brně (resp. z její Filozofické fakulty, Přírodovědecké fakulty a z Fakulty sociálních studií), dále z Karlovy univerzity (Filozofická fakulta), Ostravské univerzity (Filozofická fakulta), Palackého univerzity v Olomouci (Právnícká fakulta), Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity, Universität Wien (Institut für österreichische Geschichtsforschung, Institut für Geschichte, Institut für Kunstgeschichte), Universität Zürich, Historického ústavu Akademie věd České republiky, Ústavu dějin umění AV ČR, Moravského zemského archivu, Liechtenstein-Institut BERN, Archivu hlavního města Prahy, Liechtenstein. The Princely Collections, Vienna – Vaduz. Další instituce se na pořádání workshopů podílely alespoň organizačním či finančním přispěním.

Česko-lichtenštejnská komise historiků publikuje výsledky výše uváděných workshopů ve čtyřech svazcích, a to paralelně v německé a české verzi. Česká verze vychází jako supplementa Časopisu Matice moravské.

(7) Výzkumné projekty

Česko-lichtenštejnská komise historiků zadala řadu specifických výzkumných projektů. Lichtenštejnská část komise iniciovala a financovala šest rozsáhlých výzkumných projektů, které byly publikovány v samostatných publikacích v rámci lichtenštejnské mutace publikační řady Česko-lichtenštejnské komise historiků. Řešitelé grantů zároveň referovali

i na workshopech komise. Česká část komise iniciovala a s podporou Filozofické fakulty Masarykovy univerzity financovala čtyři drobnější projekty, prezentované v rámci workshopů komise a publikované v příslušných supplementech Časopisu Matice moravské.

Zmiňované rozsáhlé výzkumné projekty iniciované lichtenštejnskou stranou:

- Christoph Maria Merki: *Liechtensteinische Güter und Rechte in Böhmen, Mähren und Schlesien vom Spätmittelalter bis ins 20. Jahrhundert. Zur Besitzgeschichte der grenzüberschreitenden Dynastie Liechtenstein*
- Josef Löffler: *Die Verwaltung der Herrschaften und Güter der Fürsten von Liechtenstein in den böhmischen Ländern von der Mitte des 18. Jahrhunderts bis 1948*
- Susanne Keller-Giger: *Zwei Länder – ein Fürstenhaus. Ein Beitrag zur wechselvollen Geschichte der Beziehungen zwischen dem Fürstentum Liechtenstein und den böhmischen Ländern, der Tschechoslowakei und der Tschechischen Republik*
- Rupert Quaderer: *Liechtenstein und die Tschechoslowakei nach dem Ersten Weltkrieg. Versuche einer Annäherung: Bodenreform – Errichtung einer Gesandtschaft in Prag – Völkerbund*
- Václav Horčíčka: *Die Enteignungen von liechtensteinischem Vermögen in der Tschechoslowakei 1945 bis 1948*
- Roland Marxer: *Die Beziehungen Liechtensteins zur Tschechoslowakei und zu deren Nachfolgestaaten seit dem Zweiten Weltkrieg. Nachwirkungen und Entwicklungen bis heute*

Zmiňované drobnější výzkumné projekty iniciované českou stranou:

- Michal Konečný: *Lednicko-valtický areál. Krajina paměti nebo odraz vzorníkové literatury?*
- Radka Miltová: *Mytologická tematika v moravských rezidencích Liechtensteinů jako součást rodové paměti*
- Vladimír Maňas: *Hudba na dvoře Karla I. z Lichtenštejna*

- Karina Hoření – Alžběta Steinerová – Vojtěch Drašnar – Kamila Kohoutková: „*Vytváření Lichtenštejnů*“. *Současný sociologický diskurz o lichtenštejnské otázce v Česku*

(8) Publikace Česko-lichtenštejnské komise historiků – česká část

Česko-lichtenštejnská komise historiků vydává čtyři publikace z workshopů (v české a německé jazykové mutaci), závěr představuje předkládaná souhrnná zpráva. V české jazykové mutaci jsou publikace vydávány jako supplementa Časopisu Matice moravské, resp. v ediční řadě Matice moravské *Disputationes Moraviae* (informace o německém vydání jsou obsaženy v německé jazykové mutaci souhrnné zprávy):

- Peter Geiger – Tomáš Knoz (edd.): *Místa Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012.
- Peter Geiger – Tomáš Knoz (edd.): *Lichtenštejnové: kontinuity – diskontinuity*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 4). Brno 2013.
- Peter Geiger – Tomáš Knoz (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013.
- Peter Geiger – Tomáš Knoz (edd.): *Lichtenštejnové, Lichtenštejnsko a Československo ve 20. století*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 6). Brno 2013.
- Peter Geiger – Tomáš Knoz – Eliška Fučíková – Ondřej Horák – Catherine Horel – Johann Kräftner – Thomas Winkelbauer – Jan Županič: *Česko-lichtenštejnské vztahy v dějinách a v současnosti*. Souhrnná zpráva Česko-lichtenštejnské komise historiků. (*Disputationes Moraviae*, sv. 5). Brno, Matice moravská 2014. V tisku.

Lichtenštejnská část komise ještě k tomu vydala samostatné publikace jako výstupy rozsáhlých výzkumných projektů:

- Christoph Maria Merki – Josef Löffler: *Das Haus Liechtenstein in den böhmischen Ländern vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert – Güter, Rechte, Verwaltung*. Vaduz 2013.

- Susanne Keller-Giger – Rupert Quaderer: *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei – Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen*. Vaduz 2013.
- Václav Horčíčka – Roland Marxer: *Liechtenstein und die tschechoslowakischen Konfiskationen von 1945. Vom Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart*. Vaduz 2013.

(9) Souhrnná zpráva

Česko-lichtenštejnská komise historiků připravila předkládanou souhrnnou zprávu společně. Členové komise se rozdělili do paritně zastoupených dvojic, které podle odborného profilu svých členů připravily jednotlivé oddíly zprávy. Komise jako celek potom provedla závěrečnou diskusi a redakci.

Souhrnná zpráva je poskytnuta oběma ministerstvům zahraničních věcí, resp. oběma vládám. Zároveň je komisí zveřejněna.

(10) Závěr práce 2013

Česko-lichtenštejnská komise historiků uzavírá svou činnost ke konci roku 2013. Zda na její působení navážou další projekty naplňující cíle komise, závisí na vůli a záměrech vlád obou zúčastněných států.

b. Prameny, literatura, výzkum, metody

(1) Prameny

Prameny v češtině i v němčině byly studovány v celé řadě archivů v různých zemích – v České republice, v Lichtenštejnsku, v Rakousku, ve Švýcarsku a v Německu. Zmínit je potřeba především Národní archiv v Praze, Moravský zemský archiv v Brně, Zemský archiv v Opavě (a jim podřízené okresní archivy), Domácí archiv vládnoucího knížete z Lichtenštejna, Zemský archiv ve Vaduzu, Spolkový archiv v Bernu a Spolkový archiv v Berlíně. K tomu je nutné připočíst mnohé menší místní archivy.

Mezi prameny náleží také četná právní dobrozdání, která vznikla ve dvacátých letech 20. století v souvislosti s pozemkovou reformou, popř. v období konfiskací po roce 1945.

Jako prameny slouží právě tak budovy, pomníky a památníky, různá vyobrazení, podobně jako noviny, média a záznamy orální historie.

Také starší literatura může za určitých okolností sehrávat roli pramenů, například pro náležité ohodnocení historických událostí.

(2) Literatura

K problematice sledované Česko-lichtenštejnskou komisí historiků existuje velmi rozsáhlá a různorodá odborná literatura. Zabývá se jednak dějinami Lichtenštejnského knížecího domu, ale také dějinami Knížectví Lichtenštejnsko, dějinami českých zemí a jejich nástupnických států.

V poslední době vznikla především na Moravě literatura věnující se Lichtenštejnům, jež se orientuje nejen na odbornou veřejnost, ale také na široké publikum. Zaznamenává bohaté kulturní dědictví, které Lichtenštejnové na Moravě zanechali v podobě zámků, kostelů nebo vinogradů.

(3) Výzkum

Ke sledované tematice existují jak na lichtenštejnské, tak i na české straně významné výzkumné počiny. Věnují se jednak vzájemným vztahům českých zemí a Lichtenštejnska, které vyšly dílem samostatně (např. Dallabona, Horák, Horčíčka, Vařeka), částečně jako součást větších děl (např. Beattie, Geiger, Haupt, Knoz, Quaderer, Winkelbauer, Županič). Na tyto cenné základy mohla Česko-lichtenštejnská komise svým výzkumem navázat.

V centru aktuálního zájmu stojí vedle ostatních důležitých témat, mezi něž patří například konstrukce a dekonstrukce obrazu Lichtenštejnů ve středoevropských dějinách, také osvětlení událostí 20. století. K těm náleží i prozkoumání vztahu Lichtenštejnského knížecího domu k nově vzniklé první Československé republice, prozkoumání procesu československé pozemkové reformy ve vztahu k rodu Lichtenštejnů, a dále pozice Lichtenštejnů tváří v tvář narůstající česko-německé krizi a nárůstu fašistických a nacionálněsocialistických režimů ve třicátých letech 20. století, prozkoumání událostí v průběhu 2. světové války, reakce na hrůzy války v podobě Dekretů prezidenta republiky (tzv. Benešových dekretů) a konfiskací, které postihly i Lichtenštejny. Komise si neklade za cíl hodnotit Dekrety prezidenta republiky, byť tyto označovaly knížete a další občany neutrálního Lichtenštejnska za Němce a podle toho byly vůči nim činěny další kroky, včetně konfiskace majetku. Při studiu těchto skutečností byl brán v úvahu historický kontext a obecná dobová tendence k posuzování historických jevů a procesů z nacionálních pozic. Zároveň je potřeba sledovat využívání historických argumentů pro řešení aktuálních témat, popř. absenci diplomatických vztahů mezi lety 1945–2009.

(4) Metody

Česko-lichtenštejnská komise historiků formulovala odborné problémy vztahující se k obecnému tématu. K tomu náleží chronologický pohled na vývoj Lichtenštejnského knížecího domu a na vývoj jeho držav od počátků jeho přítomnosti v prostoru rakouských a českých zemí ve středověku až po současnost. Paralelně je sledován vývoj vztahů mezi českými zeměmi, resp. Československem a Českou republikou až do současnosti. Za tímto účelem vypsala komise několik výzkumných projektů. Komise zároveň vyzvala k účasti na odborných seminářích specialisty z různých oborů, kteří komisi pomohli zodpovědět různé dílčí otázky. Jako hlavní pole výzkumu stanovila komise otázky míst paměti, kontinuit a diskontinuit, umění a reprezentace, pozemkové reformy a konfiskací.

Při výzkumu všech sledovaných otázek byly téma od tématu využity různé metody: obecně historické metody, právněhistorické přístupy, uměnovědné a kulturněhistorické úvahy, částečně také přístupy z oblasti sociologie, politologie, kulturní geografie, zahradní architektury, hudební historie. Důležité bylo srovnávací hledisko.

Vědecká práce členů Česko-lichtenštejnské komise historiků se opírala o vyhledávání, zhodnocení a analýzu pramenů a literatury, o ústní prezentace a odborné diskuse, o písemné zaznamenání zjištěných skutečností a v neposlední řadě o publikaci výsledků a závěrů.

II. LICHTENŠTEJNOVÉ V PROMĚNÁCH ČASU

a. Středověk a raný novověk (cca 1100–1805)

Předkové knížat z Lichtenštejna přišli v poslední třetině 11. století do Bavorské marky jako svobodní šlechtici, družiníci a leníci markrabat z Chamu a Vohburgu.⁴ Takzvaní Cham-Vohburgové neboli Rapotonové-Diepoldingové byli bavorským rodem vysoké šlechty, který ve druhé polovině 11. století přivedl do krátce existující Uherské marky na řekách Moravě a Litavě, předsunutého území na východě před markou Rakousy, „dostatečný počet válečníků toužících se usadit“.⁵ Budoucí páni z Lichtenštejna možná vstoupili už brzy po roce 1080, kdy se z mocenského okruhu Babenberků stáhli jako přívrženci krále Jindřicha IV. v boji o investituru Vohburgové, do služeb (ministeriality) Babenberků. V každém případě intervenoval v roce 1142 rakouský markrabě Jindřich II. Jasomirgott u krále Konráda III. ve prospěch svého ministeriála Huga z Lichtenštejna-Petronellu. Hugo, první jmenovitě známý zástupce rodu,⁶ jenž si o několik let dříve postavil u Mödlingu hrad Liechtenstein a od římsko-německého krále obdržel do svobodné držby panství Petronell na Dunaji, které do té doby užíval jako léno poskytnuté Diepoldem III. z Chamu a Vohburgu.

Okolo roku 1200 se rod Lichtenštejnů rozdělil do tří větví se sídly Liechtenstein, Petronell a Rohrau, podle kterých se jednotlivé větve začaly nazývat. Okolo poloviny 13. století náleželi Lichtenštejnové k rakouskému panskému stavu (*ministeriales Austrie*), který po roce 1246, po smrti posledního Babenberka Fridricha II. Bojovného, „uzavíral dole společenský žebříček“.⁷ O panství Liechtenstein, Petronell a Rohrau rod v období od poloviny 13. do prvních let 14. století přišel. Praotcem všech pozdějších generací rodu se stal Jindřich I. z Lichtenštejna (zemřel v r. 1266), který je od roku 1239 doložen jako leník vévody Fridricha II. Z hradů Altlichtenwarth a Neulichtenwarth (druhý z nich se od roku 1570 nazýval St. Ulrich) vybudoval nový komplex panství. V bitvě proti Uhrům na Litavě

⁴ Lichtenštejnové z Rakous, kteří své jméno získali podle hradu Liechtenstein u Mödlingu, a štyřští Lichtenštejnové zvaní podle hradu Liechtenstein u Judenburgu jsou dva rody různého původu, jež teprve ve 13. století začaly pojit manželské svazky.

⁵ WELTIN, Max: *Ascherichsbrügge*. Das Werden einer Stadt an der Grenze. NÖLA, Mitteilungen aus dem Niederösterreichischen Landesarchiv 10, 1986–1987, s. 1–42, zde s. 15.

⁶ Hugo I. je přibližně v letech 1130–1143 uváděn celkem sedmkrát s přídomkem „z Lichtenštejna“ (z toho šestkrát v díle *Traditionscodex* kláštera v Klosterneuburgu). DOPSCH, Heinz: *Liechtenstein – Herkunft und Aufstieg eines Fürstenhauses*. In: Brunhart, Arthur (ed.): *Bausteine zur liechtensteinischen Geschichte, Studien und studentische Forschungsbeiträge*. Zürich 1999, s. 11.

⁷ WELTIN, Max: *Ascherichsbrügge*. Das Werden einer Stadt an der Grenze. NÖLA, Mitteilungen aus dem Niederösterreichischen Landesarchiv 10, 1986–1987, s. 21 a další.

roku 1246, v níž rakouský vévoda přišel o život, aniž by zanechal dědice, byl Jindřich I. praporečníkem rakouského vojska.

V lednu 1249 převedl Přemysl Otakar II., jenž byl od roku 1247 moravským markrabětem a jehož v roce 1248 zvolila šlechtická opozice revoltující proti jeho otci, králi Václavu I., „*mladším králem Čechů*“ (*rex iuvenis Boemorum*), na Jindřicha z Lichtenštejna vesnici (*villa*) Mikulov na jižní Moravě se vším, co k ní patřilo (včetně hradu, který není v listině výslovně zmíněn), jako odměnu za služby, které prokázal Přemyslu Otakarovi a jeho otci (svým zprostředkováním ve sporu). Toto udělení v léno vlivnému rakouskému šlechtici (*ministerialis Austriæ*) usazenému v moravsko-rakouském pohraničí patřilo k opatřením, kterými bylo, když ne vědomě připraveno, pak přinejmenším usnadněno převzetí Rakous Přemyslem Otakarem v listopadu 1251. Heinz Dopsch zastává názor, že při tomto uchvácení moci v Rakousích českým následníkem trůnu tahal za nitky Jindřich I. z Lichtenštejna.⁸ Ten se v roce 1260 podílel ve vůdčím postavení na převzetí moci Přemyslem Otakarem ve Štýrsku. Po získání Mikulova se Jindřich objevuje mezi *nobiles regni Bohemie*. On i jeho nástupci se od té doby nazývali „z Lichtenštejna a Mikulova“. Získání mikulovského panství, resp. nynější držba panství v obou zemích s různými zeměpány, kteří proti sobě nezřídka vedli války, a vzájemně znesvářenými šlechtici nutily pány z Lichtenštejna k politice zprostředkující nebo lavírující mezi Moravou a Rakousy. „*Mikulov umožnil rodu Lichtenštejnů v budoucnu vést v pohraničí cílenou, houpačkovou politiku*“ [Schaukelpolitik] *mezi Moravou a Rakousy, ale i mezi českými králi, moravskými markrabaty a rakouskými vévody – možnost, kterou Lichtenštejnové v následujících stoletích šikovně využili*.⁹ „Moravsko-rakouské dvojvazalství“ Lichtenštejnů s sebou samozřejmě neslo „*rovnou měrou rizika i šance*“.¹⁰

Od šedesátých let 13. století se shoda mezi Přemyslem Otakarem II. a vysokou zemskou šlechtou tvořenou hrabaty, svobodnými šlechtici a někdejšími babenberskými ministeriály začala kalit a počátkem sedmdesátých let přešla v důsledku okleštění mocenského postavení zemské šlechty vladařem do otevřeného střetu. Přejedání moci v Rakousech na krále Rudolfa Habsburského proto proběhl takřka hladce. Vídeňský mír uzavřený v roce 1277 mezi Rudolfem Habsburským a Přemyslem Otakarem II. potvrdil Fridricha z Lichtenštejna, nejstaršího syna Jindřicha I., jako drži-

⁸ DOPSCH, Heinz: *Liechtenstein – Herkunft und Aufstieg eines Fürstenhauses*. In: Brunhart, Arthur (ed.): *Bausteine zur liechtensteinischen Geschichte, Studien und studentische Forschungsbeiträge*. Zürich 1999, s. 27–29.

⁹ Tamtéž, s. 28.

¹⁰ LACKNER, Christian: *Aufstieg und Fall des Hans von Liechtenstein zu Nikolsburg im 14. Jahrhundert*. In: Hirschbiegel, Jan – Paravicini, Werner (edd.): *Der Fall des Günstlings. Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*. Ostfildern 2004, s. 251–262, zde s. 253.

tele panství Mikulov. (Již v roce 1279 převzal mikulovský hrad a panství od svého bratra Fridricha Jindřich II. z Lichtenštejna.) V roce 1278 bojovali v bitvě u Suchých Krut, v níž padl Přemysl Otakar II., ve vojsku krále Rudolfa bratři Jindřich II. z Lichtenštejna a Mikulova (zemřel v roce 1314) a Fridrich z Lichtenštejna a Falkensteinu (zemřel v r. 1290), synové Jindřicha I. V letech 1295–1296 povstala rakouská zemská šlechta a s ní i Jindřich II. a Fridrich z Lichtenštejna proti vévodovi Albrechtovi I. Povstání však bylo rychle poraženo. Jindřichovi II. z Lichtenštejna se podařilo uzavřít s králem Albrechtem smír, a podržet si mikulovské panství. Panství Falkenstein ve Weinviertlu, které Lichtenštejnové zřejmě zdědili po vymření stejnojmenného rodu (1228), bylo naproti tomu zabaveno. Ve 14. století přešlo opět do lichtenštejnských rukou jako zástava.

Hartneid (Hartnid) II. z Lichtenštejna (zemřel v r. 1350), syn Jindřicha II., si v bojích mezi králem Janem Lucemburským a Habsburky Albrechtem II. a Ottou vydobyl do značné míry nezávislé a mezi vysokou šlechtou na Moravě i v Rakousích výsadní postavení. Jan Lucemburský osvobodil v roce 1332 Hartneidovy moravské državy od zemské daně a Hartneida samotného vyňal z pravomoci moravského zemského práva (zemského soudu). Zdá se, že Lichtenštejnové na toto privilegium z vlastní vůle rezignovali, neboť pokud nemohli být předvoláváni před zemský soud, „nemohli ani sami nechat předvolávat, čímž byli oloupeni o svou participaci na zemské obci, což pro ně v zásadě znamenalo nevýhodu.“¹¹ V roce 1334 dal český král Hartneidovi za věrné (válečné) služby – mimo jiné ve válkách proti uherskému králi a rakouskému vévodovi – i jako odškodnění za škody, které jeho panství utrpěla v těchto bojích, lénem zeměpanský hrad Děvičky (dnes zřícenina) včetně k němu náležejícího městyse Strachotín a čtyř vesnic na Moravě, které byly všechny vtěleny do mikulovského panství. Páni z Lichtenštejna uzavírali okolo poloviny 14. století se zeměpány a zemskou šlechtou „střídavé“ koalice v závislosti na momentálních zájmech rodu.¹²

Zdá se, že za Jana (Hanse) I. z Lichtenštejna (zemřel v r. 1397), kterého rakouský vévoda Albrecht III. Habsburský jmenoval v roce 1368 svým hofmistrem, začal díky úzkému sepětí s Habsburky nezadržitelný sociální a majetkový vzestup rodu. Jan se během krátké doby stal nejvlivnějším rádcem Albrechta III. a počet jím držných hradů a panství jak na Mora-

¹¹ JAN, Libor: *Die Anfänge der liechtensteinischen Kontinuität auf dem Gebiet des Rechts und des Grundbesitzes in Südmähren*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 45–54, zde s. 52.

¹² PRESS, Volker: *Das Haus Liechtenstein in der europäischen Geschichte*. In: Press, Volker – Willoweit, Dietmar (edd.): *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung. Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven*. ²Vaduz – München – Wien 1988, s. 15–85, zde s. 19.

vě, tak i v Rakousech enormně vzrostl. V roce 1370 se mu povedlo získat panství Lednice na jižní Moravě. V roce 1385 koupil zámek Rabensburg v Rakousích s veškerým příslušenstvím a učinil z něho centrum panství pro vesnice, které se už nacházely v držení lichtenštejnského rodu, i pro ty, které měl rod získat v budoucnu mezi řekami Dyje a Zaya. V roce 1389 dal markrabě Jošt bratrům Janovi, Hartneidovi a Jiřímu z Lichtenštejna lénem panství Břeclav na jižní Moravě na řece Dyji. Za Jana se Lichtenštejnům také v několika etapách povedlo získat panství Valtice¹³ a Mistelbach v severovýchodním cípu Dolních Rakous.

V roce 1386 jmenoval římsko-německý a český král Václav IV. Jana z Lichtenštejna svým rádcem, přestože stál jako hofmistr vévody Albrechta III. ve službách jiného knížete, a daroval mu dům na Malé Straně, což spojil s výslovným přáním, aby se Jan častěji zdržoval na královském dvoře v Praze. V témže roce uzavřel Jan se svými bratry a synovci dědickou smlouvu – první lichtenštejnskou rodovou smlouvu. Jednotliví příslušníci rodu neměli mít k celkovému majetku vlastnická, ale pouze užívací práva. Pod formální záminkou zachování principu nedělitelnosti majetku byla Janovi přiznána značná výsadní práva (zejména pokud jde o zboží, které sám získal navíc).

V roce 1370 dal vévoda Albrecht III., jenž trpěl stálým nedostatkem peněz, svému hofmistrovi do zástavy čtené hrady, vesnice, městysy, města a mýta. Za 25 let vyplatil Jan z Lichtenštejna rakouskému zeměpánovi na zástavách, koupích a půjčkách zřejmě více než 100 000 liber.¹⁴ Kromě toho koupil četná šlechtická a duchovní panství. V roce 1394 měl v držení na 30 významných hradů, měst a panství v habsburských zemích a také asi 10 panství s centrem v Mikulově na jižní Moravě. V témže roce upadl Jan a ostatní Lichtenštejnové u vévody Albrechta III. najednou v nemilost – možná v důsledku dvorské intriky. Co bylo Lichtenštejnům vytýkáno, se lze jen domnívat. Byly to primárně úzké styky s „cizími“ knížaty, totiž českým králem a moravským markrabětem, nebo příliš okaté a nestydaté, i podle měřítek tehdejší doby ne vždy legální obohacování? Procesu s Lichtenštejnými byl každopádně jedním z nejlepších znalců přiznán charakter „monstrprocesu“.¹⁵ Část jejich dolnorakouského zboží byla zkonfiskována, mezi ním (stejně jako už v roce 1296) i Falkenstein,

¹³ Město Valtice a část území bývalého panství bylo Rakouskem v roce 1919 postoupeno Československu.

¹⁴ Pro srovnání: celkové roční příjmy zeměpána z vévodství Rakousy dosahovaly v té době 33 000 liber. LACKNER, Christian: *Hof und Herrschaft*. Rat, Kanzlei und Regierung der österreichischen Herzöge (1365–1406). Wien 2002, s. 33.

¹⁵ LACKNER, Christian: *Aufstieg und Fall des Hans von Liechtenstein zu Nikolsburg im 14. Jahrhundert*. In: Hirschbiegel, Jan – Paravicini, Werner (edd.): *Der Fall des Günstlings*. Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert. Ostfildern 2004, s. 251–262, zde s. 261.

kteří byli jako lichtenštejnský majetek evidován opět až v urbáři z roku 1414. V roce 1395, po rychlé a bezpodmínečné kapitulaci Lichtenštejnů, kteří byli na podzim roku 1394 uvězněni, přijali Jan a jeho bratr Hartneid od rakouského vévody lénem Valtice, které bývaly kdysi jejich vlastním panstvím. Po svém pádu se Jan zdržoval téměř pořád na Moravě. V roce 1408 přeměnil vévoda Leopold IV. (Albrecht III. koncem srpna 1395 zemřel) léno Valtice udělené jeho hofmistrovi Jindřichovi z Lichtenštejna opět na svobodnou držbu. Také synovec Jana I. Kryštof I. (zemřel okolo r. 1412) je brzy po rodové katastrofě opět k vidění ve společnosti Habsburků. V roce 1406 dokázal od pánů z Maissau získat Wilfersdorf v Dolních Rakousích a v roce 1407 Steyregg v Horních Rakousích.

Jan I. z Lichtenštejna přišel při svém pádu v roce 1394 o více než dvě třetiny držav v Rakousích. Přesto byla materiální bilance jeho života impozantní. „*Nikdy dříve ani později v dějinách rodu Lichtenštejnů nedošlo během jedné generace k tak rozsáhlému rozšíření majetku. Jan zanechal svému synovi v moravsko-rakouském příhraničí jím vytvořený a do značné míry ucelený majetkový komplex, který několikanásobně převyšoval dědictví, které kdysi sám převzal.*“¹⁶

Opětovný vzestup Lichtenštejnů se uskutečnil v době pnutí mezi Čechami, Moravou a Rakousy. Když byl král Václav IV. spolu s moravským markrabětem Prokopem zatčen svým bratrem, římsko-německým králem Zikmundem, a byli jako zajatci předáni rakouským vévodům Albrechtovi a Vilémovi, dopomohli mu Jan II. (zemřel okolo r. 1411), Jindřich V. (zemřel okolo r. 1418) a Hartneid V. (zemřel 1426–1427) z Lichtenštejna v roce 1403 k útěku. Přesto se Lichtenštejnům podařilo udržet si dobré vztahy s rakouským vévodou Vilémem. Volker Press shrnul politiku Lichtenštejnů v desetiletích okolo roku 1400 následovně: „*Jedním z důsledků majetkové redukce z roku 1394 bylo, že se rod orientoval spíše na moravskou stranu, kde [jeho] majetek zůstal neztenčený – v dolnorakouských sporech počátkem nového století se Lichtenštejnové drželi zpátky. Skutečnost, že Jan II. seděl v radě moravského markraběte Jošta a Jindřich V. působil jako hofmistr vévody Leopolda [IV.], ukazuje dvojí ukotvení rodu velmi názorně [...]. Po Janově smrti se Jindřich stal jeho nástupcem jako hejtman ve Znojmě; [...]. Polohou svých statků byl právě on předurčen, aby v roce 1414 zprostředkoval příměří, které ukončilo konflikty mezi rakouskými a moravskými šlechtici, které zemi zpustošily.*“¹⁷

¹⁶ DOPSCH, Heinz: *Liechtenstein – Herkunft und Aufstieg eines Fürstenhauses*. In: Brunhart, Arthur (ed.): *Bausteine zur liechtensteinischen Geschichte, Studien und studentische Forschungsbeiträge*. Zürich 1999, s. 49.

¹⁷ PRESS, Volker: *Das Haus Liechtenstein in der europäischen Geschichte*. In: Press, Volker – Willoweit, Dietmar (edd.): *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung. Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven*. ²Vaduz – München – Wien 1988, s. 15–85, zde s. 21 a další.

Za husitských válek patřili Lichtenštejnové k nejměnějším spojencům krále Zikmunda a rakouského vévody Albrechta, který byl od roku 1423 také zeměpánem moravského markrabství, v důsledku čehož byla lichtenštejnská panství několikrát zpusťošena husity. Hartneidovi V. z Lichtenštejna, který krále Zikmunda doprovázel v roce 1420 při jeho korunovačním tažení do Prahy, byl přechodně svěřen dohled nad nejdůležitějším moravským hradem – brněnským Špilberkem. V roce 1422 dal král Zikmund Hartneidovi, Jörgovi, Janovi, Kryštofovi a Oldřichovi z Lichtenštejna do svobodné držby městečko Podivín, čímž pokročili ve scelování svých jihomoravských držav. Husité však už v roce 1426 dokázali dobýt Podivín zpět. Během téhož tažení jim padla do rukou také Břeclav; Valtice v Dolních Rakousech a Mikulov na Moravě byly vypáleny.

Když byl v roce 1430 zbaven moci rakouský zemský maršálek Otto z Maissau, byl tím odstraněn nejen konkurent Lichtenštejnů v moravsko-rakouském příhraničí, ale padla jim do rukou i část majetku pánů z Maissau. Okolo poloviny a ve druhé polovině 15. století se Lichtenštejnové i nadále celkem úspěšně pokoušeli spojit své rakouské a moravské zájmy. Během válečných konfliktů mezi císařem Fridrichem III. a jeho bratrem Albrechtem VI. stál Jindřich VII. z Lichtenštejna (zemřel v roce 1485) na Albrechtově straně. Jeho bratr Jan V. (zemřel v r. 1473) naopak táhl v roce 1461 do pole jako moravský pán s českým králem Jiřím z Poděbrad, aby osvobodili císaře obleženého na vídeňském hradě. Pozadím tohoto politického rozštěpení rodu bylo, že Jindřichovo kmenové sídlo Steyregg leželo v mocenské sféře vévody Albrechta, Mikulov, hlavní sídlo Jana, naopak spadal do sféry vlivu českého krále. Po smrti Albrechta VI. (1463) vzal Fridrich III. někdejší šlechtickou opozici, a s ní i Jindřicha z Lichtenštejna, na milost. Již počátkem sedmdesátých let se však Jindřich podílel na šlechtickém spiknutí proti Fridrichovi III. V roce 1473 byl uherským králem Matyášem Korvínem, který vládl i v českých vedlejších zemích na Moravě a ve Slezsku, jmenován moravským hejtmanem. Jindřich z Lichtenštejna „byl tehdy rozeným zprostředkovatelem mezi Fridrichem III. a rakouskou zemskou šlechtou, mezi Vladislavem Jagellonským a Matyášem Korvínem“.¹⁸ V roce 1479 byl ustanoven rozhodcem v pohraničním sporu mezi Moravou a Rakousy. Jeho bratra Kryštofa III. (zemřel po r. 1506) dosadil Matyáš Korvín, který v polovině 80. let 15. století dobyl východní část Dolních Rakous a často pobýval ve Vídni, v roce 1487 do úřadu rakouského zemského maršálka a v roce 1489, po vymření pánů z Pottendorfu, mu propůjčil úřad rakouského arcibiskupa. Po smrti krále (1490) o své úřady přišel. Fridrich III. se však se svým někdejším protivníkem brzy smířil a jmenoval Kryštofa svým rádcem a v roce 1493 znovu zemským maršálkem.

18 Tamtéž, s. 25.

V lichtenštejnském urbáři založeném v roce 1414¹⁹ je zaznamenáno devět panství nacházejících se severně i jižně od moravsko-dolnorakouské hranice, a sice Mikulov, Drnholec (od konce 14. století v držení Lichtenštejnů) a Břeclav na Moravě a Valtice, Falkenstein, Rabensburg, Mistelbach, Hagenberg a Gnadendorf v Dolních Rakousích. V průběhu 15. a 16. století došlo cestou postupného rozšiřování k utvoření pozdějších lichtenštejnských velkopanství. Ve srovnání s razantním rozšiřováním majetku ve druhé polovině 14. století a za časů lichtenštejnských bratří Karla, Maxmiliána a Gundakara na sklonku 16. a v první polovině 17. století však představovalo 15. a první dvě třetiny 16. století ve vývoji lichtenštejnské majetkové držby epochu „*stagnace a krize*“.²⁰

„*Dvojí ukotvení v Rakousích a na Moravě*“ (Volker Press) poskytlo rodu Lichtenštejnů v pozdním středověku mimořádný manévrovací prostor. „*Dostal se tak do okruhu těch evropských rodů, které mohly hrát významnou roli z periferních teritoriálních útvarů, jako byli Savojsští na francouzské hranici, Oldenburgové a Holsteinové na severu Německa a Percyové, vévodové z Northumberlandu, mezi Anglií a Skotskem. Lichtenštejnové si tak svou výchozí pozici pro novověk vytvořili jako „pohraniční baroni“.*“²¹ Politická situace se zásadně změnila, když se arcivévodovi Ferdinandovi I. v letech 1526–1527 podařilo po smrti Ludvíka Jagellonského v bitvě u Moháče spojit rakouské země se zeměmi svatováclavské a svatoštěpánské koruny personální unií do „*složeného státu*“ (John H. Elliott aj.), resp. do „*monarchické unie stavovských států*“ (Otto Brunner) – přesněji řečeno: do státu složeného ze složených států, resp. monarchické unie monarchických unií stavovských států.

V roce 1504 uzavřely tehdy existující tři větve lichtenštejnského rodu dědickou smlouvu, která nově zdůrazňovala jednotu rodu (zavedení seniorátu, přechod všech lén rodu na nejstaršího příslušníka rodu, vnitrorodové retroaktivní, resp. předkupní právo). Mikulov se stal hlavním sídlem a centrem panství Kryštofa III., jeho synovci Jiří VI. (zemřel v r. 1548) a Erasmus (zemřel v r. 1524) získali Steyregg a Valtice se staly centrem panství Hartmanna I. (zemřel v r. 1542). Steyreggská větev vymřela už v roce 1548 po meči. Mikulovská větev, jejíž příslušníci – Leonhard I. (1482–1534) a jeho synovec Jan VI. z Lichtenštejna (1500–1552) – umožnili v létě 1526 novokřtěncům pod vedením Balthasara Hubmaiera usadit

19 Christoph Maria Merki označil tento celkový urbář nikoli neprávem jako „*tak něco jako fideikomis avant la lettre*“, protože jsou v něm zaznamenány majetky většiny příslušníků rodu. MERKI, Christoph Maria: *Liechtensteinische Güter und Rechte*. In: Merki, Christoph Maria – Löffler, Josef: *Das Haus Liechtenstein in den böhmischen Ländern vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert – Güter, Rechte, Verwaltung*. Vaduz 2013, s. 32.

20 Tamtéž, s. 39–51.

21 PRESS, Volker: *Das Haus Liechtenstein in der europäischen Geschichte*. In: Press, V. – Willoweit, D. (edd.): *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung*.²Vaduz – München – Wien 1988, s. 26.

se v Mikulově, musela v roce 1560 mikulovský zámek a panství prodat, zcela zchudla a nakonec v roce 1691 zanikla.

Od roku 1560 byla významná ještě valtická větev pánů z Lichtenštejna, která na svých panstvích v Rakousech podporovala luteránství, na Moravě pak jednotu bratrskou a zaměstnávala četné evangelické faráře. Hartmannovi II. z Lichtenštejna (1544–1585) bylo v roce 1563 uděleno v léno zboží v Rakousech. V říjnu 1568 se oženil s Annou Marií hraběnkou z Ortenburgu, neteří hraběte Joachima z Ortenburgu, významného vůdce luteránské šlechty v Bavorském vévodství, který v roce 1563 zavedl na svém hrabství podléhajícím bezprostředně císaři reformaci, a nato musel mnoho let vést ostré spory s vévodou Albrechtem Bavorským. Z manželství vzešlo pět synů, z nichž dva zemřeli v dětském věku, a čtyři dcery, z nichž se dospělosti dožily dvě. V roce 1573 působil Hartmann jako císařský komisař, který měl urovnat pohraniční spory mezi Rakousy a Moravou. Byl rádcem Maxmiliána II. a Rudolfa II. a významným věřitelem těchto dvou císařů. V roce 1575 se mu podařilo získat zpět od Wolfganga II. z mikulovské větve panství Lednice prodané v letech 1572–1573, čímž byl položen základ pro mimořádné rozšíření lichtenštejnských majetků na Moravě v další generaci. Hartmann zkoncentroval rodové majetky na Moravě a v Rakousech pod Enzí, a v důsledku toho prodal panství Steyregg v Rakousích nad Enzí bratřím Helmhartovi, Wolfgangovi a Bernhardu Jörgerovým, z nichž se poslední jmenovaný oženil s Hartmannovou sestrou Judith. Zemřel v roce 1585 v Lednici jako přesvědčený luterán. Jeho synové Karel, Maxmilián a Gundakar měli v okamžiku úmrtí otce teprve šestnáct, sedm a pět let, dcery Kateřina a Judith třináct a deset let. Ve své závěti kladl Hartmann poručníkům na srdce, že v evangelickém náboženství nemají být vychovávány jen jeho děti, ale že má být toto vyznání udržováno a šířeno i mezi jeho poddanými a „*nemá být trpěn ani žádný farář nebo jiný učitel, který by se o toto [vyznání] nepřičinil, což proto napořád přikazují*“. Hartmann dále určil, že jeho tři synové mají být tak brzy, jak jen to bude možné, vedeni ke studiu a naučit se latinskému a českému („*behaimbisch*“) jazyku. Mimořádný důraz kladl na to, aby se jeho synové naučili plynule mluvit česky, protože znalost tohoto jazyka byla nevyhnutelná kvůli účasti na zasedáních moravského zemského sněmu a soudu.²² Vdova Anna Maria přesídlila do Wilfersdorfu a přežila svého manžela o 19 let. Na rozdíl od svých synů zůstala, stejně jako její dcery Katharina a Judith, po celý život věrna evangelické víře.

Po rozdělení majetku v roce 1591 a po smrti nejstaršího člena rodu Jana Septimia v roce 1595 byla valtická větev pánů z Lichtenštejna reprezentována především třemi syny Hartmanna II.: Karlem (1569–1627),

²² Závět v češtině (Lednice, 23. června 1585) a němčině (Vídeň, 24. července 1585). Sammlungen des Fürsten von Liechtenstein, Hausarchiv (dále SLHA), Urkundensammlung (dále US); opisy SLHA, Familienarchiv (dále FA), kart. 267.

Maxmiliánem (1578–1643) a Gundakarem (1580–1658). Na právním základě smlouvy o rozdělení dědictví, kterou tito tři bratři uzavřeli v roce 1598 ve Valticích, obdržel prvorozený Karel z dědictví po rodičích panství Valtice a Herrnbauergarten v Dolních Rakousích a panství Lednice na Moravě. Maxmiliánovi připadla dolnorakouská panství Rabensburg a Hohenau a Gundakarovi Wilfersdorf a Ringelsdorf.

Předpoklady pro vzestup Lichtenštejnů do exkluzivní skupiny tří nejbohatších šlechtických rodů habsburské monarchie (spolu s rodem Esterházyů a Schwarzenbergů) vytvořil Karel z Lichtenštejna, „*osamělá postava historické velikosti, která nepasuje do žádné šablony a již se ostatní obávají a nenávidí ji, potřebují ji a závidí jí*“.²³ Karel byl vychován jako luterán. Ve škole jednoty bratrské v Ivančicích na Moravě se spřátelil s o pět let starším Karlem ze Žerotína, pozdějším vůdcem moravských stavů, se kterým v roce 1587 podnikl společnou kavalírskou cestu do Francie. V roce 1588 studoval současně se Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic na univerzitě v Sieně. V následujících letech zřejmě pobýval určitý čas až do roku 1593 jako komoří na dvoře arcivévody Matyáše ve Vídni. Poté, co byl už v roce 1589 poprvé zvolen nejvyšším zemským sudím Moravského markrabství, zastával zejména po roce 1593 z pověření moravských stavů různé úřady. V roce 1595, rok předtím, než se stal nejstarším členem a hlavou lichtenštejnského rodu, si vzal za manželku Annu, jednu ze dvou dcer a dědiček Jana Šembery Černoohorského z Boskovic, stavebníka nádherného renesančního zámku v Bučovicích. Karlův bratr Maxmilián se v roce 1597 oženil s Anninou sestrou Kateřinou. Už ve stejném roce došlo k dědění: Černá Hora a Úsov připadly Karlovi, Bučovice a Pozořice Maxmiliánovi. Tímto dědictvím byli bratři Karel a Maxmilián z Lichtenštejna „*rázem katapultováni do skupiny špiček moravského panského stavu*“.²⁴ Oba svými sňatky navázali na tradici mikulovské větve rodu Lichtenštejnů. V 16. století se nejméně po dvou mužských příslušnících a ženských příslušnících této větve oženilo, resp. provdalo za ženy, resp. muže z rodu pánů z Boskovic.

V letech 1599, 1600 a 1602 konvertovali bratři Karel, Maxmilián a Gundakar od luteránství ke katolictví, čímž sobě a svým potomkům otevřeli cestu do vlivných pozic na habsburských dvorech v Praze a Vídni, v císařské armádě i v zemské a státní správě. V roce 1602 koupil Karel

²³ PRESS, Volker: *Das Haus Liechtenstein in der europäischen Geschichte*. In: Press, Volker – Willoweit, Dietmar (edd.): *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung. Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven*. ²Vaduz – München – Wien 1988, s. 15–85, zde s. 49.

²⁴ WINKELBAUER, Thomas: *Repräsentationsstreben, Hofstaat und Hofzeremoniell der Herren bzw. Fürsten von Liechtenstein in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*. In: Bůžek, Václav (ed.): *Život na dvorech a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*. Opera historica 3. České Budějovice 1993, s. 179–198, zde s. 181.

z Lichtenštejna moravské panství Plumlov s městem Prostějovem. V roce 1606, deset let poté, co se stal seniorním příslušníkem lichtenštejského rodu, dosáhl dědickou smlouvou se svými bratry ve Valticích jejich souhlasu s vytvořením striktního rodového fideikomisu, v důsledku kterého tvořily tzv. majetky prvorozců s ostatními majetky rodu nezczitelný a nedělitelný celek v držení uvedených tří bratrů a jejich potomků. Hlavou rodiny (vládcem rodu) už nebyl, jak bylo do té doby obvyklé, nejstarší mužský člen (seniorátní princip), ale prvorozený syn vládnoucí větve (primogenitura, majorát). V letech eskalace konfliktu mezi císaři Matyášem a Ferdinandem II. na jedné straně a evangelickou šlechtou v jejich zemích na straně druhé se bratři Karel, Maxmilián a Gundakar dokázali „*v silové hře mezi císařstvím a odstředivou stavovskou mocí optimálně orientovat a využít politickou konstelaci k dosažení představ a cílů rodu*“.²⁵ V roce 1612 bylo „vládcí“ lichtenštejského rodu na jeho písemnou žádost přiznáno první místo („precedence“) na všech stavovských shromážděních panského stavu zemí Rakousy pod Enží (zde včetně vídeňského biskupa) a Morava (zde s výjimkou olomouckého biskupa). V roce 1622 vyňal Ferdinand II. knížete Karla a jeho potomky v primogenituře, jakož i jejich služebníky a poddané ze soudní pravomoci moravského zemského soudu a udělil mu právo vybírat na svých panstvích cla, přírážky a mýta stejně jako olomoucký biskup. V následujících staletích byla knížata z Lichtenštejna mezi dolnorakouskou i moravskou šlechtou vždy *primi inter pares*.

V květnu 1600 byl Karel z Lichtenštejna jako obchodně zdatný finanční specialista povolán do tajné rady císaře Rudolfa II. Po propuštění obou vůdčích tajných radů Wolfa Rumpfa a Paula Sixta Trautsona byl v září 1600 na popud vlivného císařského tajného sekretáře Johanna Barvitia provizorně pověřen správou úřadu nejvyššího hofmistra a předsednictvím tajné rady. Vztah Karla z Lichtenštejna k Rudolfovi II. zjevně podléhal silným výkyvům. Poté, co byl krátký čas favoritem a téměř všemocným předním ministrem císaře, upadl v létě roku 1601 v nemilost. Zůstal však zprvu i nadále ředitelem tajné rady a správcem úřadu nejvyššího hofmistra. Po sporu o postavení s hrabětem Fridrichem z Fürstenbergu, který byl do tajné rady povolán v srpnu 1602, se Lichtenštejn nakonec koncem října 1602 rozhodl dvůr opustit. Tento – nejprve jen krátkodobý – „pád“ Karla z Lichtenštejna na podzim 1602 je považován za vítězství římsko-španělské strany na císařském dvoře.²⁶ V prosinci 1602, v době,

25 OBERHAMMER, Evelin: „*Viel ansehnliche Stuck und Güeter*“. Die Entwicklung des fürstlichen Herrschaftsbesitzes. In: Oberhammer, Evelin (ed.): *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit*. Wien – München 1990, s. 33–45, zde s. 34.

26 STILOUKAL-ZLINSKÝ, Karel: *Karel z Lichtenštejna a jeho účast na vládě Rudolfa II. (1569–1607)*. Praha 1912, s. 79.

kdy finanční krize císařského dvora dosáhla nového vrcholu, se Karel z Lichtenštejna dostal *via facti* zpět do svých starých úřadů, když mu bylo uděleno pověření zastupovat po dobu nemoci císaře, který se zcela odřízl od okolního světa. V polovině srpna 1603 odcestoval Karel z Lichtenštejna na překvapivě na svá moravská panství, aniž by požádal o propuštění.

V lednu 1604 ho na základě hlasování moravských zemských soudců a nejvyšších zemských úředníků jmenoval císař moravským zemským hejtmanem, a Karel z Lichtenštejna tak mimo jiné převzal vedení vojenské obrany země. Počátkem května 1605 se na Moravu rozšířilo povstání, které vypuklo pod vedením sedmihradského knížete Štěpána Bočkaje v listopadu roku 1604 v Uhrách kvůli násilným protireformačním opatřením Rudolfa II., a uherské oddíly začaly terorizovat a vypalovat jižní Moravu. Teprve počátkem srpna začala velká protiofenzíva sjednocené česko-moravské armády, které se podařilo vpády dočasně ukončit. Počátkem července 1606 byli Uhři po opětovném vpádu nedaleko Brna poraženi oddíly moravských stavů pod velením Karla z Lichtenštejna a Weikharda ze Salmu.

V říjnu 1606, po dva a půl roku trvajícím působení ve funkci zemského hejtmana, převzal Karel z Lichtenštejna v Praze znovu vedení císařského dvora poté, co byly akceptovány jeho podmínky (jmenování nejvyšším hofmistrem místo pouhého správce úřadu nejvyššího hofmistra, předsednictví tajné rady a neomezený přístup k císaři). Karel nyní úžeji přilnul k římsko-španělskému táboru. V habsburském bratrském sváru se (zprvu tajně) přiklonil na Matyášovu stranu. Přesto mu císař ještě 30. března 1607 propůjčil velký palatinát a 8. srpna podepsal knížecí diplom, který nechával dlouho ležet a který však zřejmě před vydáním opět zneplatnil. 23. června podal Karel z Lichtenštejna demisi, zůstal však zprvu ještě v Praze. Jeho nástupcem ve funkci nejvyššího hofmistra, resp. správce úřadu nejvyššího hofmistra, byl jmenován kardinál František z Ditrichštejna.

Arcivévoda Matyáš, na jehož stranu se Karel z Lichtenštejna nyní už otevřeně přiklonil, ho na podzim 1607 přijal do své tajné rady a v prosinci 1608 ho spolu s Karlem ze Žerotína, novým zemským hejtmanem, odměnil povýšením do knížecího stavu dědičných zemí za to, že ve sporu habsburských bratří přivedl moravské stavy na Matyášovu stranu. Kníže Karel se tak stal prvním „novým knížetem“ 17. století. V důsledku soupeření s velmi mocným kardinálem Melchiorem Kleslem se Karel v dubnu 1609 cítil být nucen stáhnout se z politické scény dočasně do ústraní. Ze svých panství (zejména ze svého sídla v Lednici) se pokoušel i nadále spřádat politické plány a udržovat kontakty s ostatními nespokojenými katolickými pány, jako byli Seifried Kryštof Breuner a Karel z Harrachu, ale i s vůdčími loajálními představiteli protestantských stavů (zejména

s Karlem ze Žerotína). Konflikty mezi Karlem z Lichtenštejna, vůdčím představitelem nespokojených rakouských a moravských stavů, a kardinálem Kleslem, prakticky všemocným *validem* nového císaře, opět zesílily zejména po Matyášově zvolení císařem v roce 1612. V roce 1614 však bylo Karlovi z Lichtenštejna přesto uděleno lénem Opavské vévodství.

Během stavovského povstání v letech 1619–1620 se povstalci zmocnili Karlových moravských panství. Po bitvě na Bílé hoře (8. listopadu 1620) ustanovil vévoda Maxmilián Bavorský Karla z Lichtenštejna svým zástupcem v dobytém Království českém. Karel předsedal mimořádnému soudnímu dvoru nařízenému císařem Ferdinandem II. a popravě těch 27 vůdců stavovského povstání, které se podařilo zatknout, na Staroměstském náměstí v Praze dne 21. června 1621. V lednu 1622 ho císař Ferdinand II. ustanovil místodržícím a místokrálem Čech s téměř neomezenou pravomocí. Tento úřad vykonával až do své smrti v roce 1627. V roce 1622 byl Karel jako první člen rodu Lichtenštejnů přijat do Řádu zlatého rouna a bylo mu uděleno lénem slezské vévodství Krnov. Kromě toho získal císařským darováním panství (z velké části zkonfiskovaná Ladislavu Velenovi ze Žerotína) Moravská Třebová, Zábřeh, Šumperk, Kolštejn (od r. 1948 Branná) a Ruda na severní Moravě. Rovněž v roce 1622, resp. 1623, koupil Karel velké panství Lanškroun v severovýchodních Čechách a od Albrechta z Valdštejna zkonfiskovaná panství Kostelec nad Černými lesy, Uhříněves a Škvorec východně od Prahy, která původně náležela Smiřickým. V následujících letech rozšířil své majetky arondačními opatřeními o celou řadu malých panství.

Po smrti českého místodržícího v únoru 1627 nařídil Ferdinand II. v následujícím roce vyšetřování údajných nelegálních obchodů a obohacování Karla z Lichtenštejna během jeho účasti na pražském „mincovním konsorciu“ v letech 1622 a 1623. Poté, co byly výtky vznesené z mnoha stran vyšetřovací komisí nejprve prohlášeny za neopodstatněné, poručil Ferdinand III. krátce po svém nástupu na trůn (1637) obnovit vyšetřování. Po přerušení řízení v roce 1640 se v roce 1654 ukázalo, že Karel z Lichtenštejna zaplatil dluho po tzv. mincovní kaládě 11. prosince 1623 za panství Kostelec nad Černými lesy, které koupil v srpnu toho roku, „dlouhou“ mincí – což samozřejmě bylo u „válečných zbohatlíků“ těchto let běžnou praxí. Nato byl knížeti Karlu Eusebiovi, synovi a dědici knížete Karla, zkonfiskován Kostelec nad Černými lesy a inkorporovaná panství Škvorec a Křenice, a teprve po smíru, jímž se Karel Eusebius zavázal zaplatit částku přesahující milion zlatých – tedy znovu si panství koupit – mu byl tento majetek opět vrácen. V květnu 1665 udělil císař Leopold I. knížeti Karlu Eusebiovi z Lichtenštejna konečně generální absolutorium, podle kterého se Karel Eusebius uvolil zaplatit 275 000 zlatých na náhradu škody, a byl za to zproštěn všech nároků, které vůči němu mohly

být vzneseny kvůli jeho otci. Proces s Lichtenštejnem však byl definitivně ukončen až v listopadu 1681 rozhodnutím císaře vzdát se dodatečně pohledávky ve výši 70 000 zlatých, kterou vznesla dvorská komora.

Ale zpět ke generaci otce knížete Karla Eusebia. Karlův o devět let mladší bratr Maxmilián udělal kariéru ve vojsku. V roce 1608 byl povýšen na nejvyššího polního zbrojmistra arcivévody Matyáše. V roce 1613 se stal císařským radou a nejvyšším podkoním. V roce 1620 měl rozhodující podíl na vítězství vojsk Katolické ligy a císaře v bitvě na Bílé hoře. V roce 1623 byl současně se svým bratrem Gundakarem povýšen do říšského knížecího stavu. Na úhradu dluhů císaře obdržel ze zkonfiskovaného zboží Karla z Kounic panství Ždánice jižně od Bučovic, které získal do své držby už v roce 1597 dědictvím, a další malá panství na Moravě. V roce 1633 založil spolu se svou manželkou Kateřinou (rozenou Černoorskou z Boskovic) u mariánského poutního kostela ve Vranově u Brna klášter přísně reformního řádu Paulánů a lichtenštejnskou rodovou hrobku jako místo posledního odpočinku příslušníků všech větví rodu (pouze kníže Gundakar a jeho bezprostřední potomci se nechali pohřbit ve farním kostele ve Wilfersdorfu). Kníže Maxmilián zemřel v roce 1643 bez dědiců v uherské pevnosti Ráb jako její velitel a císařský polní maršálek. Jeho majetek byl rozdělen mezi jeho bratra Gundakara a jeho synovce Karla Eusebia. Kníže Gundakar dosáhl u císaře Ferdinanda II. v roce 1633 povýšení panství Moravský Krumlov a Uherský Ostroh na jižní Moravě, dvou konfiskovaných „rebelských panství“, která koupil v letech 1622–1623, na (krátce trvajícím) Lichtenštejnském knížectví a změny názvu města Moravského Krumlova na Lichtenštejn. Název Lichtenštejn se pro město Moravský Krumlov přestal užívat nejspíše po předání krumlovského panství Gundakarovi mladšímu synovi Ferdinandu Janovi počátkem roku 1647 a nové rozdělení na dvě panství zasadilo smrtelnou ránu také zmíněnému „knížectví“.

Lichtenštejnové patřili k hlavním příjemcům zisků z majetkových konfiskací v českých zemích po bitvě na Bílé hoře. Podle jednoho pravděpodobně trochu nadhodnoceného odhadu získala knížata z Lichtenštejna z celkové plošné výměry panství, která držela okolo roku 1900, 41 % mezi léty 1620 a 1650.²⁷ V průběhu třicetileté války vzrostl počet poddanských domů, kterým rod Lichtenštejnů vládl jen na Moravě, ze 4 758 na 16 156. Po roce 1640 měl Karel Eusebius z Lichtenštejna na Moravě 9 349 poddanských, jeho strýci Gundakar a Maxmilián 3 906, resp. 2 204. V roce 1619, tedy před bitvou na Bílé hoře, měl Karel na Moravě 3 672 poddanských, Maxmilián 1 086 a Gundakar dosud žádné. Do konce 17. století počet

²⁷ PIRCHER, Wolfgang: *Verwüstung und Verschwendung. Adeliges Bauen nach der Zweiten Türkenbelagerung*. Wien 1984, s. 38.

lichtenštejnských poddaných na Moravě dále vzrostl na celkem 19 110, což odpovídá přibližně pětině všech poddanských domů na Moravě. Na panstvích v severovýchodních Dolních Rakousech měli Karel Eusebius a jeho strýci Maxmilián a Gundakar v roce 1637 celkem 1 856 poddaných. Do roku 1667 stoupl počet poddaných rodu Lichtenštejnů ve Weinviertlu na 1 871 a do roku 1701 na 2 055. V Čechách patřilo knížeti Karlu Eusebiovi podle údajů v berní ruce okolo roku 1655 „pouhých“ 1 112 „usedlostí“ (berní jednotka), což pravděpodobně odpovídá přibližně 1 700 až 1 800 poddanským domům různých kategorií. Připočetme-li panství Kostelec nad Černými lesy, Uhříněves a Škvorec u Prahy, ze kterých měl tehdejší fiskus příjmy, dostaneme celkem 1 510 „usedlostí“, tedy na 2 500 poddanských rodin v Čechách. Knížata z Lichtenštejna, s odstupem nejbohatší aristokraté na Moravě a v Rakousech pod Enží, tak v „žebříčku“ šlechticů v Čechách obsadila, pokud jde o počet poddaných na jejich panstvích, osmé místo.

Starý kníže Gundakar stejně jako jeho synovec kníže Karel Eusebius, od roku 1632 „šéf a vládce“ lichtenštejnského rodu, žili mimo císařský dvůr na svých panstvích. Možná proto se rodu dlouho nedařilo dosáhnout vytouženého cíle povýšení mezi říšské stavy, „křesla a hlasu“ na knížecí lavičce říšského sněmu Svaté říše římské. Přibližně do roku 1690 chyběly Lichtenštejnům na další rozšiřování majetkové držby finanční prostředky. Odhlédneme-li od opětovné koupě břeclavského panství Karlem Eusebiem v roce 1638 a jednotlivých arondačních opatření a dále od koupě severočeského panství Rumburk knížetem Antonínem Floriánem, vnukem knížete Gundakara, v roce 1681, nezískali Lichtenštejnové v těchto letech žádné nové majetky, které by stály za řeč. Karel Eusebius ale v roce 1641 držel stále ještě kromě Valtic v Dolních Rakousích devět panství na Moravě, pět panství v Čechách a Opavské a Krnovské vévodství ve Slezsku.

Kníže Jan Adam Ondřej (1662–1712), syn a nástupce Karla Eusebia a stavebník dvou monumentálních vídeňských paláců, je právem považován za „finančního génia“. Dokázal – bezpochyby podpořen všeobecným hospodářským rozmachem – pomocí důkladné reorganizace a racionalizace administrativy a hospodaření (mj. personálními úsporami a – navzdory v konečném důsledku bezúspěšným stížnostem svých poddaných u císaře – drastickým zvýšením robotních povinností) výrazně zvýšit příjmy z panství a statků. Získal panství Šternberk (1695–1699) a Karlovec (1699) na severní Moravě stejně jako Hodonín na jižní Moravě (1692), Judenau u Tullnu (1701), Červený Hrádek v severních Čechách (1708) a další panství v Dolních Rakousích a Uhrách za pravděpodobně nejméně 3,6 milionů zlatých. Za jeho vlády byly také dále rozšířeny umělecké sbírky, které založil jeho dědeček a značně zvětšil jeho otec Karel Eusebius, zejména slavná obrazárna.

Janu Adamovi se nakonec podařila i koupě dvou „ostrůvků říšské bezprostřednosti“, totiž Říši podléhajícího panství Schellenberg (1699) a říšského hrabství Vaduz (1712), od velmi zadluženého rodu hrabat z Hohenemsu. Úmrtím Jana Adama v roce 1712 vymřela karolinská větev rodu Lichtenštejnů po meči. Jeho dcera Marie Terezie (1694–1772) se v roce 1713 provdala za synovce prince Evžena, polního maršálka Tomáše Savojského z Carignanu, který už v roce 1729 zemřel na neštovice. Do dějin vešla jako zakladatelka Savojské akademie, která byla v roce 1776 spojena s Tereziánskou rytířskou akademií (*Theresianum*), a dodnes existujícího Savojského ústavu šlechticů. Její zděděný majetek a zakoupená panství Rataje nad Sázavou a Kounice v Čechách připadly po její smrti majorátu.

Odhaduje se, že lichtenštejnská panství a další majetky v Rakousích, na Moravě a v Čechách (tedy bez slezských vévodství, majetků v Uhrách, Vaduzu a Schellenbergu) měly okolo roku 1710 rozlohu asi 1 750 km² – skoro přesně desetkrát tolik co okolo roku 1590. Okolo roku 1710 se 74 % držav nacházelo na Moravě, 17 % v Čechách a 9 % v Rakousích. O 120 let dříve (po ztrátě Mikulova) se ještě 83 % panství nacházelo v Rakousích a pouze 17 % na Moravě.²⁸

Přibližně stejně starý dědic Jana Adama Ondřeje, kníže Antonín Florián (1656–1721) z gundakarské větve, získal v roce 1713 křeslo a hlas v radě říšských knížat, avšak pouze ad personam, protože Jan Adam Ondřej zůstavil v závěti Schellenberg a Vaduz kvůli osobním antipatiím nikoli jemu, budoucímu vládci rodu, ale v té době ještě nezletilému Josefu Václavovi (1696–1772), synovci Antonína Floriána. Josef Václav vyměnil v roce 1718 Schellenberg a Vaduz s Antonínem Floriánem za české panství Rumburk a v roce 1719 povýšil císař Karel VI. Schellenberg a Vaduz na žádost Antonína Floriána na říšské knížectví Lichtenštejnsko. Antonín Florián vděčil za tento úspěch v neposlední řadě i okolnosti, že – jako druhorozený syn – poprvé od generace bratří Karla, Maxmiliána a Gundakara – vstoupil opět trvale do habsburských služeb a v roce 1695 – po odvolání z Říma, kde působil od roku 1691 jako císařský velvyslanec na papežském dvoře – mu byly svěřeny velmi významné úřady vychovatele (ayo) a nejvyššího hofmistra arcivévody a pozdějšího španělského krále a císaře Karla. Špičkový dvorský úřad nyní už císařského nejvyššího hofmistra si Antonín Florián udržel i po úmrtí císaře Josefa I. (1711) a návratu Karla VI. do Vídně až do své smrti.

²⁸ PRESS, Volker: *Das Haus Liechtenstein in der europäischen Geschichte*. In: Press, Volker – Willoweit, Dietmar (edd.): *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung. Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven*. ²Vaduz – München – Wien 1988, s. 15–85, zde s. 95.

V roce 1723 byl za vlády prvního příslušníka gundakarské větve jako vůdce rodu konečně korunován úspěchem boj rodu Lichtenštejnů o virilní hlas na říšském sněmu (od roku 1663 trvale zasedajícím v Řezně), který vedl od roku 1629 stejně důsledně jako neúspěšně už kníže Gundakar. Tím byla konečně odstraněna škodlivá skvrna na prestiži rodu, protože jiné knížecí rody dědičných zemí – zejména Eggenbergové, Lobkovicové, Ditrichštejnové, Auerspergové a Schwarzenbergové – byly na knížecí lavici říšského sněmu usazeny už mnohem dříve. Tento úspěch byl v konečném důsledku „zásluhou Antonína Floriána, který finančním transakcím Jana Adama zprostředkoval vyšší posvěcení“.²⁹

Z dalších knížat vládnoucích v 18. století byl nejvýznamnější již zmíněný Josef Václav (vládl v letech 1748–1772 poté, co už od roku 1732 do roku 1744 vykonával poručnictví nad nezletilým knížetem Janem Nepomukem Karlem [1724–1748]). Jako diplomat (1735/36 v Berlíně, 1737–1741 v Paříži), vojevůdce a reformátor dělostřelectva se velmi zasloužil o Habsburky a další existenci jejich monarchie. Jako generální ředitel rakouského dělostřelectva, což byl úřad, který Josef Václav převzal v roce 1744, na začátku druhé slezské války a uprostřed válek o rakouské dědictví, přispěl – mimo jiné svým soukromým majetkem – rozhodujícím způsobem k modernizaci rakouského dělostřelectva. Mimořádnou zásluhou Josefa Václava bylo „zavedení nové generace polních děl, houfnic a moždířů nejrůznějších, co do tvaru a rozměrů [přísně normovaných] kalibrů, které se ve válečných taženích následujících desetiletí osvědčily natolik, že patřily jen s nepatrnými úpravami ke standardnímu vybavení rakouského dělostřelectva více než sto let“.³⁰ V průběhu sedmileté války se mu také během čtyř let podařilo více než zdvojnásobit počet děl, a to z 202 v roce 1756 na 458 v roce 1760. „Tento kníže, který stál v čele rodu de facto 36 let, a sice v letech 1732–1744 a 1748–1772, byl po vymření karolinské větve stabilizujícím pilířem dynastie a důležitým aktérem jejich dějin. Dokud žil, dokázal skloubit odlišné zájmy různých členů a větví rodu pod jedním (knížecím) kloboukem.“³¹

Dědictví Josefa Václava převzal v roce 1772 jeho synovec František Josef I. (1726–1781), kterého po pouhých devíti letech vystřídal jeho syn Alois I. (1759–1805). Alois I. se po krátké vojenské kariéře soustředil „celá na správu svých panství a zemědělskými i průmyslovými modernizacemi ukázal,

29 Tamtéž, s. 57.

30 KUNISCH, Johannes: *Liechtenstein, Joseph Wenzel*. In: Neue Deutsche Biographie 14, 1985, s. 518 a další; zde citováno podle internetové verze: <http://www.deutsche-biographie.de/sfz51267.html> (citováno 15. září 2013).

31 MERKI, Christoph Maria: *Liechtensteinische Güter und Rechte*. In: Merki, Christoph Maria – Löffler, Josef: *Das Haus Liechtenstein in den böhmischen Ländern vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert – Güter, Rechte, Verwaltung*. Vaduz 2013, s. 98.

že je *prozíravou vrchností*“.³² V roce 1783 koupil panství Radim v Čechách, a scelil tak državy Kostelec nad Černými lesy, Uhříněves, Škvorec, Rataje nad Sázavou a Kounice u Prahy do jednoho komplexu. Na svých panstvích v českých a rakouských zemích inicioval rozsáhlé hospodářské reformy a v roce 1787 je rozdělil do pěti tzv. inspektorátních úřadů. Inspektoři, kteří představovali novou instanci mezi ústřední knížecí správou a jednotlivými panstvími, obdrželi rozsáhlou instrukci nazvanou „Hospodářská reforma“, v níž kníže Alois zdůrazňoval, že jeho vůle reformovat a inovovat vychází „*nejen z pouhého požadavku podpořit naše soukromé blaho, ale i blaho našich poddaných a úředníků, což přinese jistou výhodu i státu*“. Při tom měli mít všichni na mysli hlavní zásadu: „*Příklad vrchnosti je zrcadlem poddaného a podporuje blahobyť jich obou*“.³³ Za účelem koordinace ekonomických reforem byli v roce 1792 jmenováni dva hospodářští radové. Organizační struktura vytvořená okolo roku 1790 „*fungovala, samozřejmě s dalšími diferenciencemi, v jádru až do 20. století*“.³⁴ K novinkám knížete Aloise I. patřilo – na popud reforem císaře Josefa II. pro státní úředníky – i zavedení tzv. *Conduitelisten* (tabulek všech úředníků na jednom pracovišti s údaji o jejich vzdělání, jazykových znalostech, vykonávaném úřadu a způsobu života) a penzijního systému pro úředníky na panstvích i úředníky ústřední knížecí správy (1786–1787). Rozsáhlou stavební činností Aloise I. ve Vídni, Dolních Rakousích a na Moravě vedl od roku 1790 známý architekt a vynálezce Josef Hardtmuth jako knížecí (dvorní) architekt. Bibliofilní kníže založil Lichtenštejnskou fideikomisní knihovnu, která se v době jeho vlády stala jednou z největších a nejceněnějších knihoven habsburské monarchie. V majorátním domě ve vídeňské Herrengasse nechal Alois I. zřídit obrovský knihovní sál s dvojitou sloupovou halou, která začala být brzy považována „*za mimořádnou vídeňskou památku*“.³⁵

³² PRESS, Volker: *Das Haus Liechtenstein in der europäischen Geschichte*. In: Press, Volker – Willoweit, Dietmar (edd.): *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung. Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven*. ²Vaduz – München – Wien 1988, s. 15–85, zde s. 61.

³³ Citováno podle WINKELBAUER, Thomas: *Haklich und der Korruption unterworfen*. Die Verwaltung der liechtensteinischen Herrschaften und Güter im 17. und 18. Jahrhundert. In: Oberhammer, E. (ed.): *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel*. Wien – München 1990, s. 86–114, zde s. 95.

³⁴ LÖFFLER, Josef: *Die Verwaltung der Herrschaften und Güter*. In: Merki, Christoph Maria – Löffler, Josef: *Das Haus Liechtenstein in den böhmischen Ländern vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert – Güter, Rechte, Verwaltung*. Vaduz 2013, s. 169–208.

³⁵ HAUPT, Herbert: *Liechtenstein, Alois I. Josef von*. In: *Historisches Lexikon des Fürstentums Liechtenstein*, Bd. 1. Vaduz 2013, s. 526 a další, zde s. 527.

b. 19. století

Dne 12. července 1806 podepsali v Paříži zástupci šestnácti jiho- a západoněmeckých států tzv. Rýnská spolková akta. Nikdo nepochyboval o tom, že jde o labutí píseň tisícileté Svaté říše římské. Signatáři smlouvy vytvořili konfederaci s názvem Rýnský spolek, vystoupili ze svazku Říše, rezignovali na tituly, kterých na tomto území užívali a odmítli platnost říšských zákonů na svém území. Protektorem nové konfederace se stal císař Francouzů Napoleon I., který Rýnský spolek proměnil ve svůj satelitní stát. Rýnský spolek byl významným spojencem Francie a podle rýnského spolkového aktu se počítalo s vytvořením armády o počtu 63 000 mužů, která se – v souvislosti se zvětšováním územní velikosti spolku – v průběhu několika let významně rozšířila. Sídlem spolkového sněmu byl Frankfurt nad Mohanem, svobodné říšské město, které si svůj význam zachovalo i během zlomové doby přelomu 18. a 19. století. Nové uspořádání v podstatě odpovídalo dobovým vztahům mezi Francií a Rakouskem, pro něž byla charakteristická snaha prvního partnera najít spojence, s jehož pomocí by destabilizoval pozice druhého partnera. Zároveň pod francouzskou patronací vznikly ilyrské provincie. Napoleon se dokonce snažil podpořit také maďarské separatisty, což se ovšem neseťkalo s úspěchem, neboť maďarská šlechta měla v daném okamžiku zájem podporovat habsburskou monarchii.

Za těchto okolností neměla podle císaře Františka II. další existence Svaté říše římské význam. Habsburský vladař byl přesvědčen, že agonii středověkého impéria nemá smysl prodlužovat, a proto dne 6. srpna 1806 oznámil, že se vzdává císařské koruny a Říši rozpouští. Zároveň se vzdal i svého dosavadního jména a napříště a pro všechny byl pouze a jedi- ně Františkem I., císařem rakouským. Habsburské impérium ve střední Evropě bylo nahrazeno impériem Bonapartů.

Zakládajícím členem Rýnského spolku byl lichtenštejský panovník, je ovšem zajímavé, že bez toho, aby v tomto ohledu projevil jakoukoli iniciativu. Nebyl na jednáních přítomen ani osobně, ani prostřednictvím svého vyslance. Jan I. také nikdy oficiálně nevystoupil ze svazku Svaté říše římské. Přesto však šlo o událost zásadního významu. Zatímco řada větších států zanikla a jejich území byla pohlcena úspěšnějšími sousedy, Lichtenštejnsko toto období bouřlivých změn nejen přežilo, ale stalo se také suverénním státem. Přestože jeho význam byl minimální, tvořilo součást konfederace Rýnského spolku a jeho zástupce zasedal na spolkovém sněmu ve Frankfurtu.

Kníže Jan (1760–1836) si velmi dobře uvědomoval význam knížectví pro postavení své rodiny. Jen díky jeho držbě patřili Lichtenštejnové mezi vysokou šlechtu a případná mediatizace by zřejmě znamenala defi-

nitivní ztrátu nákladně získaných pozic. Již roku 1805 se proto prostřednictvím francouzského vyslance ve Vídni snažil zajistit bezpečí pro svou zemi a odvrátit riziko anexe. Jeho pozice nebyla snadná. Jako rakouský důstojník musel být loajální ke svému císaři, jako vladař se ale musel starat především o zájmy Lichtenštejnska. Aby jeho poddaní nemuseli ve vojsku konfederace bojovat proti Rakousku, platil nasavskému vévodovi naverbování a vydržování oddílu čtyřiceti vojáků, kteří ve spolkové armádě zaujali místo Lichtenštejnců. Na straně Francie bylo součástí této strategie také Lichtenštejnsko, které vytvářelo předpolí slabé habsburské monarchie. Spojenectví s Lichtenštejnem proto v daném okamžiku odpovídalo francouzskému záměru oslabit moc Rakouska. V očích Francie tedy Lichtenštejnsko představovalo součást střední Evropy. To se ostatně – dokonce v dimenzi dlouhého trvání – týkalo i některých dalších německých zemí, například Bavorska.

Janovu pozici ovšem výrazně ulehčil VII. paragraf akt Rýnského spolku, který zakazoval jeho jednotlivým panovníkům vstupovat do služeb cizí mocnosti. Protože kníže byl rakouským generálem a své hodnosti se vzdát nehodlal, postoupil trůn svému třetímu synovi Karlovi (1803–1871). Je otázkou, proč trůn nepředal prvorozenému Aloisovi (1796–1858) nebo druhorozenému Františkovi (1802–1887). Možná tak chtěl zdůraznit formálnost tohoto kroku. Kníže Karel samozřejmě knížectví v letech 1806–1813 nikdy nevládl, protože vzhledem ke svému věku nebyl schopen do politických ani správních záležitostí zasahovat. Jeho panování bylo pouhou epizodou, a jeho jméno dokonce není v některých seznamech lichtenštejnských panovníků ani uvedeno. Události počátku 19. století byly totiž natolik překotné a dramatické, že vyžadovaly vládu skutečně schopného muže, nikoli nezkušeného dítěte. Přestože se tak Jan I. oficiálně vzdal vlády, ve skutečnosti to byl stále on, v jehož rukou i nadále spočívaly otěže vlády.

Zde je nezbytné zastavit se u složité a dosud nezodpovězené otázky, jež je spojena se vzájemnými vztahy lichtenštejnského knížete Jana I., císaře Francouzů Napoleona I. a rakouského císaře Františka I. Nemalý význam přitom měl nepochybně fakt, že lichtenštejnskému knížeti byl nakloněn francouzský ministr zahraničí Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord (1754–1838). Poprvé se oba muži zřejmě setkali během rozhovorů o přešpurském míru, kde Talleyrand zastupoval Francii, zatímco Lichtenštejn spolu s Ignazem hrabětem Gyulayem (1763–1831) vedl rozhovory jménem rakouského císaře. Talleyrand se krátce nato za Jana u svého císaře přimluvil a pomohl zachránit suverenitu jeho knížectví. Neméně důležité ale bylo, že si Napoleon Jana I. vážil a uznával jej jako mimořádně schopného vojevůdce. Není vyloučeno, že v něm viděl i svého potenciálního agenta u vídeňského dvora a nelze také vyloučit, že

o něm uvažoval jako o kandidátovi na některý německý trůn, jehož vladař by se ukázal jako příliš nezávislý. František I. naopak Jana zřejmě považoval za svého informátora o dění v Rýnském spolku či dokonce v Napoleonově okolí.

Po celou dobu existence Rýnského spolku představovalo Lichtenštejsko jeho poklidnou provincii, která nebyla zasažena válečnými operacemi. Konec francouzské dominance přinesla teprve třídenní „bitva národů“ u Lipska ve dnech 16. až 19. října 1813, ve které byl Napoleon I. poražen a jeho německý satelit se rozpadl jako domeček z karet. Tímto způsobem končilo období sblížení Lichtenštejska s Francií. Lichtenštejsko nyní opět připadlo k Rakousku. Lichtenštejsko tak přestalo být pro Francii součástí střední Evropy, zatímco podunajská monarchie pro ni naopak začala představovat záštitu proti sjednocení všech německých oblastí.³⁶

Ještě před bitvou u Lipska vystoupilo ze spolku Bavorsko a jeho příkladu následovala řada států včetně Lichtenštejska. Tento krok přitom kníže Jan neučinil jménem svého syna Karla, ale jménem svým, což znamenalo, že se opět oficiálně ujal vlády. Lichtenštejský kníže se zúčastnil i jednání vídeňského kongresu, který od listopadu 1814 do května 1815 jednal v rakouské metropoli o budoucí podobě evropského kontinentu. Když se v únoru 1814 Napoleon z ostrova Elby vylodil na francouzském pobřeží a obnovil císařství, byl lichtenštejský kontingent mezi armádami, které se podílely na jeho definitivní porážce završené bitvou u Waterloo. Krátce před jeho konečnou porážkou, dne 8. června 1815, velmoci schválily akta Německého spolku, která znamenala vznik nového územního celku na teritoriu zaniklé Svaté říše římské. Jako plnoprávný člen vstoupilo do Německého spolku také Lichtenštejské knížectví a jeho integrální součástí zůstalo až do prusko-rakouské války roku 1866.

Jedním z důsledků tohoto konfliktu bylo zrušení Německého spolku, které potvrdilo konec rakouské dominance v tomto prostoru a představovalo zásadní krok pro vytvoření Německého císařství roku 1871. Po rozpadu spolku získaly jeho státy (jež nebyly anektovány Pruskem) plnou suverenitu. To se týkalo i malého Lichtenštejska, před jehož vladaři se ovšem záhy vynořila řada nových otázek. Ty nesouvisely jen s delegováním určitých státních záležitostí knížectví na podunajskou monarchii, ale také s postavením panující dynastie v rámci Rakousko-Uherska. Lichtenštejnové totiž po staletí patřili mezi nejvyšší aristokracii této říše a naprostá většina jejich majetků se nacházela právě zde. Zatímco v knížectví pat-

³⁶ HOREL, Catherine: *Cette Europe qu'on dit centrale*. Des Habsbourg a l'integration europeenne (1815–2004). Paris 2009, s. 40.

řilo dynastii pouze 189 hektarů půdy,³⁷ v tehdejší Rakousku činila roku 1913 výměra jejich statků plných 207 959 hektarů a řadila je mezi vůbec nejbohatší pozemkové vlastníky v Evropě. První místo zaujímali Esterházyové v Uhrách, kteří díky své knížecí a hraběcí větvi byli největšími pozemkovými vlastníky v habsburské monarchii. Na druhém místě stáli Schwarzenbergové, jejichž statky se nacházely především v Čechách. Lichtenštejnové zaujímali třetí místo.³⁸ Převážná část (cca 160 000 ha) těchto majetků se rozkládala na území českých zemí. Malé statky ale vlastnili Lichtenštejnové také v Uhrách (96 ha), Sasku (169 ha) a Prusku (164 ha).³⁹ Většina panství patřila panujícímu knížeti, některé ale vlastnili i příslušníci jiných větví. V první řadě šlo o Moravský Krumlov, který od roku 1771 do svého vymření roku 1908 vlastnila sekundogenitura rodu.⁴⁰

Zatímco postavení příslušníků nepanujících větví bylo jasně určené,⁴¹ pozice panujícího knížete a jeho nejbližších příbuzných v monarchii byla kodifikována teprve během druhé poloviny 19. století prostřednictvím několika nejvyšších rozhodnutí císaře Františka Josefa, z nichž některá později získala platnost zákona.

V prvé řadě šlo o právo exterritoriality. Tato výsada náležela členům habsbursko-lotrinského domu a výjimečně byla udělena i v monarchii usazeným členům panujících či dříve panujících rodů.⁴² Takto privilegované osoby nepodléhaly řádným soudům monarchie, ale jen úřadu nejvyššího dvorního maršálka a totéž se týkalo i jejich movitého majetku. Exterritorialita se ale nevztahovala na reálné jmění (pozemkové vlastnictví včetně fideikomisů), které i nadále podléhalo řádným c. k. soudům a úřadům. Tím Lichtenštejnsko představovalo v rámci habsburské monarchie naprosté unikum. Z jedné strany bylo suverénním státem, na druhé straně přináležel jeho vládnoucí kníže ke šlechtě habsburské monarchie.

37 Z toho bylo pouze 11 hektarů orné půdy. Zbytek tvořily lesy.

38 HOREL, Catherine: *Die Enteignung des Adels in Ungarn nach 1945*. Eine vergleichende Perspektive. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 105.

39 Šlo o části panství s přesahem na území sousedních států: Rumburk (Sasko) a Krnov (Prusko).

40 V majetku této větve byly od roku 1802 i Velké Losiny. Zatímco ale po vymření linie knížetem Rudolfem (1838–1908) zdědili Moravský Krumlov jeho příbuzní z rodu knížat Kinských, Losiny přešly na příslušníka primogeniturní linie prince Aloise (1869–1955), otce budoucího panujícího knížete Františka Josefa II.

41 Patřili mezi rakouskou aristokracii a jejich postavení u dvora vycházelo z habsburských zvyklostí a předpisů.

42 Během 19. století toto privilegium získali (kromě Lichtenštejnů) rody Bourbon (rodina krále Karla X.), Braganza, Cumberland a Sachsen-Weimar.

Lichtenštejnům bylo právo exteritoriality uděleno nejvyšším rozhodnutím císaře Františka Josefa I. ze dne 30. července 1851 (a výnosem ministerstva spravedlnosti č. 183 z 10. srpna téhož roku vtěleným do říšského zákoníku). Nárok na něj získal ale jen panující kníže s manželkou a nezletilými dětmi. Vztahovalo se tak výlučně na Aloise II. a jeho nástupce v úřadu lichtenštejnského vladaře, tedy jen na nejužší rodinu panujícího knížete. Protože nárok na tuto výsadu neměl dokonce ani následník lichtenštejnského trůnu po dosažení zletlosti, požádal v polovině roku 1880 kníže Jan II. rakouského císaře o rozšíření privilegia exteritoriality na všechny členy domu a zároveň o rozšíření privilegií samotného knížete. Exteritorialita tak měla být rozšířena i na knížecí rezidence, jeho dopravní prostředky (koně a kočáry) a také na jeho bezprostřední doprovod při celních prohlídkách. Zmíněné požadavky ale rozhodně odmítl rakousko-uherský ministr zahraničí Jindřich Karel svobodný pán z Haymerle (1828–1881), jenž byl ochoten akceptovat pouze exteritorialitu majorátního paláce na Bankovní ulici (*Bankgasse*).

Kníže Jan II. ovšem ve Vídni příliš často nepobýval a dával přednost svým venkovským sídlům, zejména ve Valticích (tehdy v Dolních Rakousích) nebo v moravské Lednici. Není proto příliš překvapivé, že usiloval o rozšíření exteritoriálních práv i na tento zámek a nakonec byl úspěšný. Dne 24. října 1880 oznámil baron Haymerle zástupci knížete, že panovník nejvyšším rozhodnutím ze dne 3. října 1880 rozšířil výsadu exteritoriality, přiznanou dosud jen paláci na Bankovní ulici, i na další rezidence suverénních lichtenštejnských vladařů.

Méně úspěšný byl Jan II. ve věci ostatních členů rodu. Proto nakonec požadavek exteritoriality omezil jen na dva své sourozence: princeznu Terezii (1850–1938) a prince Františka (1853–1938), pozdějšího Františka I. Terezie byla totiž v době vydání výnosu jeho jedinou svobodnou sestrou (roku 1882 se provdala za bavorského prince Arnulfa), František pak byl jako jediný bratr bezdětného Jana II. dědicem lichtenštejnského trůnu, na který skutečně roku 1929 usedl. Revidovanou žádost již Haymerle doporučil a císař František Josef nejvyšším rozhodnutím z 3. října 1880 schválil. Rozšíření exteritoriálních práv vstoupilo v obecnou známost výnosem c. k. ministerstva spravedlnosti č. 134 z 5. listopadu 1880.

V případě prince Františka ale privilegium exteritoriality vzbuzovalo jisté rozpaky. Na rozdíl od svého bratra, který vykonával úřad panujícího knížete a udržoval si vůči Vídni odstup, totiž působil od roku 1878 v rakousko-uherských diplomatických službách, a byl tak státním zaměstnancem podunajské monarchie. Zřejmě proto, že jeho privilegované postavení nevycházelo z platného mezinárodního práva, ale jen z ceremonálních a diplomatických ohledů na jeho osobu, nebylo na rozdíl od bratrova v Rakousku po rozpadu říše roku 1918 uznáváno.

Komplikovaná byla i otázka občanství. Všichni členové lichtenštejnského rodu totiž byli občany Lichtenštejska. Zatímco zákony knížectví připouštěly institut dvojího občanství, podle rakouského práva ztrácel obyvatel monarchie, který přijal občanství jiného státu, občanství rakouské. Přestože obě země byly od poloviny 19. století úzce propojeny, šlo o nezanedbatelný právní problém. Situace byla vyřešena až roku 1887, kdy bylo postavení Lichtenštejnů upraveno zvláštním výnosem rakousko-uherského ministra zahraničí a císařského domu Gustava hraběte Kálnokyho. Podle něj nebyli členové rodu Lichtenštejnů pocházející od prvního suverénního panovníka Jana I. rakouskými občany, ale pouze disponovali právy, která náležela občanům Rakouského císařství.⁴³

Příslušníci lichtenštejnské primogenitury tak představovali velmi pozoruhodnou skupinu rakouských občanů-neobčanů. Měli totiž práva obyvatel císařství, ovšem ve skutečnosti rakouskými občany nebyli. Většina členů rodiny pak podléhala c. k. zákonům, někteří ale disponovali právem exterritoriality, a byli tak postaveni na roveň členům habsbursko-lotrinské dynastie. Status výlučnosti dynastie dále upevnilo nejvyšší rozhodnutí císaře Františka Josefa z roku 1903. Při příležitosti sňatku prince Aloise (1869–1955) s jeho neteří arcivévodkyní Alžbětou Amálií (1878–1960) totiž císař prohlásil, že se jedná o spojení dvou panovnických dynastií a vyzdvihl tím Lichtenštejny nad ostatní knížecí rody habsburské monarchie.⁴⁴

Kromě právního postavení členů lichtenštejnského rodu představoval komplikovaný problém i lichtenštejnský majetek. Na movité jmění panovníka a jeho nejbližších se totiž vztahovalo právo exterritoriality, ovšem nemovité majetky na území Rakousko-Uherska byly nadále nedílnou součástí monarchie. Všechny lichtenštejnské statky na území rakousko-uherské monarchie proto byly podřízeny zdejším zákonům a knížata z nich odváděla příslušné daně a poplatky. Plnou suverenitu měl panující kníže jen nad svými nemovitostmi v knížectví. Protože podle říšského zákona č. 61 z roku 1868 podléhaly záležitosti fideikomisů (zejména jejich zakládání, confirmace, změny podstaty apod.) rozhodnutí vlády a musely být schváleny říšskou radou, byly tímto způsobem ve druhé polovině 19. století upraveny i některé majetkové záležitosti lichtenštejnské dynastie. Zákonem č. 62 z 16. května 1874 tak bylo povoleno rozšíření rodového fideikomisu panujících knížat z Lichtenštejna o další statky v Čechách

⁴³ Toto privilegium se ale týkalo jen lichtenštejnské primogenitury. Sekundogenitura na Moravském Krumlově a Velkých Losinách podobná práva neměla.

⁴⁴ Alžběta Amálie byla nejmladší dcerou císařova bratra Karla Ludvíka (1833–1896) a jeho třetí manželky, Marie Terezie z Braganzy (1855–1944). Byla tedy nevlastní sestrou následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este (1863–1914) a tetou budoucího císaře Karla I. (1887–1922).

a na Moravě a 12. ledna 1893 pak byla lichtenštejská rodinná smlouva vyhlášena knížetem Aloisem II. Josefem 1. srpna 1842 inkorporována jako zákon č. 15/1893 do předlitavského zákoníku.

Právě zákon z roku 1893 byl pro dynastii věcí nejvyšší důležitostí a otázka jeho recepce do československého právního řádu se stala předmětem dlouholetého soudního sporu, který Lichtenštejnové po roce 1918 s Československou republikou vedli. Dokument měl několik rovin. Především potvrzoval platnost starších rodových smluv: fideikomisního ujednání bratrů Karla, Maxmiliána a Gundakara z Lichtenštejna z roku 1606 a závěti knížete Hartmana z Lichtenštejna z roku 1672.

První smlouva z roku 1606 zaváděla tzv. fideikomisní substituci, tedy způsob dědění majetku a zákaz postupování lichtenštejských statků mimo rod. Nástupnictví vycházelo ze zásad primogenitury a byly z něj vyloučeny ženy a také muži duchovního stavu, včetně členů rytířských řádů. Ti se mohli správy rodových panství ujmout jen po získání papežského dispensu, který by jim umožnil vrátit se do světského stavu. Hartmanova závěť z roku 1672 dále posilovala pravomoci hlavy rodu a stanovovala pravidla nástupnictví. Dědicem rodového fideikomisu se tak mohl stát pouze ten člen rodu, který uzavřel stavovsky přiměřený sňatek (tedy sňatek s osobou stejně vznešeného šlechtického rodu) schválený panujícím knížetem a ostatními Lichtenštejny, a pouze za podmínky, že byl katolického vyznání.⁴⁵

Rodinná smlouva Aloise II. z roku 1842 oba dokumenty dále doplnila a rozvinula. Upravila totiž postavení knížecího rodu jako panující dynastie, propojila úřad lichtenštejského panovníka s funkcí hlavy rodu a zakotvila pravidla následnictví podle zásad fideikomisního ujednání z roku 1606. Lichtenštejský trůn tak byl dědičný podle práva primogenitury pro potomky knížete Jana I. (1760–1836), a pokud by tato linie vymřela po meči, přiznávala nástupnická práva mladší, moravskokrumlovské větvi. V případě vyhasnutí celého rodu přecházela panovnická a dědičná práva na ženy a dále na jejich mužské potomky, pokud by ovšem pocházeli ze starého šlechtického rodu.

Mimořádně významný prvek smlouvy z roku 1842 představovaly paragrafy zabývající se ekonomickou stránkou výkonu panovnických práv. Nedílnou součástí knížectví Lichtenštejnsko byl totiž i kapitál, jehož výnos umožňoval zdejším panovníkům vést stavovsky přiměřený život. Příjmy ze zdejších korunních statků totiž byly příliš nízké a v podstatě nestačily ani na pokrytí nákladů na správu knížectví. Původně byl celý kapitál uložen v bance Švábského kraje, ovšem na základě dohody z roku

⁴⁵ Hartmanova závěť se ale týkala jen Gundakarovy větve. Závaznou pro celý rod se stala až po vymření starší (Karlovy) linie roku 1712. Tehdy také veškeré majetky (včetně Vaduzu a Schellenbergu) přešly právě na tuto Gundakarovu větev.

1754 došlo k přeměně jeho části v peněžní fideikomis zajištěný výnosy z moravských panství Úsov, Šternberk a Karlovec. Po zániku Svaté říše římské byl dohodou z roku 1809 zbylý švábský kapitál investován do rakouských státních dluhopisů s čtyřprocentním ročním úrokovým výnosem. Oba finanční zdroje představovaly podle smlouvy z roku 1842 dotaci Lichtenštejnského knížectví a nemohly být nijak zmenšovány nebo dále postupovány. Výnos z dluhopisů i peněžního fideikomisu směl být využit jen k pokrytí nákladů na správu knížectví, k rozšíření jeho území, na modernizaci země nebo případně k dalšímu navýšení kapitálu.

Držitelem všech zmíněných statků a výnosů byl výlučně panující kníže, nikoli další členové rodu. Ten byl zároveň zavázán dodržovat územní integritu Lichtenštejnska v celém rozsahu (čímž byl míněn i kapitál a peněžní fideikomis z výnosu moravských statků) a v případě možnosti teritorium svého státu dále rozšiřovat. Pokud by v budoucnu došlo prostřednictvím mírové smlouvy, mezistátní nebo sňatkové dohody k rozšíření knížectví, pak mělo toto území a jeho obyvatelé nadále představovat nedílnou součást Lichtenštejnska.

Postavení panujícího knížete z Lichtenštejna v monarchii ale vyvolávalo i řadu otázek. Z hlediska mezinárodního práva představovala zapeklitý problém otázka dědičného členství v panské sněmovně. Základ vzniku této instituce vytvořila Schmerlingova (Ünorová) ústava z roku 1861. Patentem o říšské radě byla totiž zřízena nejen poslanecká sněmovna obesílaná jednotlivými zemskými sněmy, volenými na základě kuriového práva, ale také sněmovna panská s členy jmenovanými císařem. Dvoukomorový systém zůstal zachován i po uzákonění dualismu a přijetí Prosincové ústavy v Předlitavsku roku 1867. Rakouská panská sněmovna přitom představovala zvláštní formu horních komor parlamentů evropských monarchií a v jistém smyslu byla obdobou britské sněmovny lordů. Nezasedali v ní totiž jen plnoletí členové habsbursko-lotrinské dynastie, velkostatkářská aristokracie a zástupci vysokého kléru, ale také panovníkem jmenovaní tzv. doživotní členové, tvoření zástupci šlechty, intelektuálů, průmyslníků, armády a úřednictva. Pro rodovou aristokracii bylo určeno dědičné členství, na které žádný neurozený rakouský občan nedosáhl. Na základě paragrafu 3 „Ústavy o zastoupení na říšské radě“ z 26. února 1861 bylo privilegium dědičného členství omezeno na „*plnoleté představitel domácích šlechtických rodů s rozsáhlým pozemkovým majetkem, kterým císař udělil dědičnou hodnost říšských radů*“.⁴⁶ Panující kníže z Lichtenštejna, jímž byl po celou dobu ústavní vlády v Rakousku Jan II., získal toto

⁴⁶ Paragraf 3 ústavy z 21. prosince 1867, který měnil znění ústavy z 26. února 1861, zní: „*Dědičnými členy panského domu jsou představitelé těch domácích šlechtických rodů, kteří vlastní velkostatky ležící v královstvích a zemích zastoupených na říšském sněmu a kterým císař přiznal dědičné právo zasedat v říšské radě.*“

důstojenství ihned po vydání Únorové ústavy roku 1861. Již ve své době vzbudila tato skutečnost mimořádnou pozornost. Jan II. byl totiž jediným panovníkem suverénního státu, který byl zároveň členem parlamentu jiné země.⁴⁷

Zatímco v době svého vzniku tyto zákony a výnosy upevnily postavení Lichtenštejnů v monarchii, po vypuknutí války roku 1914 a zejména po zániku Rakousko-Uherska se pro ně staly spíše přítěží, protože při pohledu zvnějšku prohlubovaly jejich závislost na Vídni. Roku 1880 navíc lichtenštejský kníže vyslovil oficiální souhlas s tím, aby zájmy knížectví v zahraničí nadále zastupovala podunajská monarchie. Tento krok u řady zahraničních politiků a právníků sice vyvolal otázku, zda je knížectví vůbec samostatné, ve skutečnosti šlo ale o pouhé potvrzení statu quo. Lichtenštejnští panovníci totiž většinou sledovali prorakouskou linii a s ohledem na jejich vazby na vídeňský dvůr a s přihlédnutím k malému vojensko-hospodářskému významu jejich státu byl výkon samostatné zahraniční politiky iluzorní. Suverenita Lichtenštejska nebyla spojena s žádným mocenským faktorem. Země neměla větší politický význam ani pro Rakousko, ani pro žádný jiný okolní stát. Sama neměla vůči svému okolí žádné ambice, na druhou stranu ovšem ani nebyla pro jiné státy cílem případné anexe. Navíc i v éře Německého spolku, kdy si knížectví udržovalo v sídle Německého spolku ve Frankfurtu nad Mohanem vyslance, žádal kníže v určitých případech o pomoc rakouské diplomaty. Když například chtěl roku 1860 mladý Jan II. navštívit královnu Viktorii, požádal o zprostředkování rakouského vyslance u britského královského dvora Rudolfa hraběte Apponyiho. Ten se následně obrátil na státního sekretáře zahraničního úřadu lorda Johna Russela a zdůraznil přitom, že žádá o pomoc raději jeho jako ministra zahraničí než přímo královský dvůr, protože Jan II. není jen rakouským aristokratem, ale především nezávislým panovníkem.

Jisté rozpaky (zejména v zahraničí) také vzbuzovala skutečnost, že i když byl hlavním městem Lichtenštejského knížectví Vaduz, sídlila většina centrálních úřadů knížectví v Rakousku, zejména ve Vídni. Sídlem panovníka pak byly vedle tří vídeňských paláců (majorátního či městského na Bankovní ulici, zahradního v Rossau a paláce na Panské ulici [*Herrengasse*]),⁴⁸ zámky Valtice a Lednice (v Lichtenštejsku až do přestavby vaduzského hradu kníže žádné reprezentativní sídlo neměl) a k posled-

⁴⁷ V případě ostatních členů rodu nešlo o větší problém. Z primogenitury získal dědičné členství ještě roku 1871 princ František (1802–1887), po kterém je zdědil jeho syn Alfréd (1842–1907) a následně vnuk František (1868–1929). Od roku 1861 pak totéž privilegium náleželo i hlavě moravskokrumlovské sekundogenitury. Několik členů dynastie bylo jmenováno doživotními členy panské sněmovny.

⁴⁸ Tento palác byl roku 1913 zbořen a nahrazen moderní budovou.

nímu odpočinku byla knížata i další členové dynastie tradičně ukládáni do rodové hrobky ve Vranově u Brna.

Faktická vláda knížectví, které byl podřízen zemský správce ve Vaduzu, se nacházela v hlavním městě monarchie. Většina lichtenštejnských ústředních orgánů přitom sídlila v majorátním paláci s okny vedoucími na Bankovní ulici (*Bankgasse*) a Minoritské náměstí (*Minoritenplatz*), který se nacházel nedaleko rakousko-uherského ministerstva zahraničí. Správu země řídili téměř výlučně občané monarchie, přičemž někteří byli později za své zásluhy poctěni čestným lichtenštejnským občanstvím či (velmi vzácně) knížetem povýšeni do šlechtického stavu. Nejvýznamnějším úřadem byla Dvorská kancelář v čele se zmocněným dvorním radou, jež představovala centrální orgán správy knížecích velkostatků v podunajské monarchii. Kromě dvorního rady byl členem dvorské kanceláře i kabinetní rada, do jehož kompetence obvykle spadala kontrola záležitostí Lichtenštejnského knížectví. Dále zde měla sídlo Politická odvolací instance pro Lichtenštejnské knížectví a Apelační soud pro Lichtenštejnské knížectví. Obě instituce byly apelačními orgány. K první směřovala odvolání proti rozhodnutím lichtenštejnské zemské vlády (pokud ovšem nevycházela z platných zákonů), ke druhé pak od zemského soudu ve Vaduzu. Kabinetní kancelář knížete, stejně jako rodový archiv, pozoruhodná obrazová galerie a rozsáhlá fideikomisní knihovna měly sídlo v zahradním paláci na Knížecí ulici (*Fürstengasse*). Knížecí účtárna se ale nacházela mimo Vídeň, na zámku v moravských Bučovicích. Fungovala jako ústřední revizní účetní úřad pro veškeré knížecí majetky, jako revizní úřad pro správu knížecích fondů a nadřízená instituce lichtenštejnských 22 správních a 24 lesních úřadů. Ve Vaduzu bylo umístěno jen ředitelství zdejších knížecích statků, ale tato kancelář nehrála vzhledem k malé rozloze korunního majetku v zemi větší úlohu.

Tato situace se nezměnila až do propuknutí první světové války. Někteří příslušníci rodiny Lichtenštejnů se stejně jako v minulosti i nadále uplatňovali v diplomatické službě. Jiní členové rodiny bojovali jako důstojníci rakouské armády na frontě. Konec války a rozpad Rakouska-Uherska neznamenal pro porýnské Lichtenštejnsko zásadní změny. Různé plány na proměny střední Evropy se této malé zemi v podstatě nedotkly.

c. 20. století

(1) Dějinné zlomy

Dvacáté století bylo charakterizováno otřesy a zlomy: dvě světové války, revoluce, rozpad říší, vznik nových národních států, zostření národnostních konfliktů, studená válka, demokratický převrat. V tomto kontextu probíhaly i dějiny českých zemí, Lichtenštejského knížectví, rodu Lichtenštejnů a jejich vzájemných vztahů.

České země byly jako součást Rakouska-Uherska zavlčeny do první světové války. Po porážce centrálních mocností a rozpadu podunajské monarchie byla v roce 1918 založena Československá republika. Od roku 1938 ale existovala v okleštěné podobě, v roce 1939 se oddělilo Slovensko a zbytek území byl v letech 1939–1945 okupován jako německý „Protektorát Čechy a Morava“. Po obnovení Československa v roce 1945 následovala od roku 1948 komunistická diktatura. Ta skončila po desetiletích v roce 1989 demokratickým převratem. V roce 1993 se Československo rozdělilo na dva samostatné státy, Českou republiku a Slovenskou republiku.

Specifický problém představovala v českých zemích a poté v Československu částečně konfliktní soužití Čechů a Němců. V 19. a na začátku 20. století se uskutečnily pokusy o řešení otázky soužití Čechů a Němců, jež ovšem nebyly zcela úspěšné. Část sudetských Němců požadovala v meziválečném Československu větší autonomii, nakonec ale připojení svých sídelních území k hitlerovskému Německu. Toto úsilí ztělesňované Sudetoněmeckou stranou a využívané Hitlerem vedlo k mnichovské konferenci. Signatáři mnichovské dohody schválili odtržení sudetských oblastí od Československa a jejich připojení k Německu. Mnichovská dohoda a následná brutální doba okupace Čech a Moravy zásadním způsobem prohloubily příkop mezi Čechy a Němci. Jako řešení bylo po osvobození v roce 1945 plánováno a posléze i provedeno paušální odnětí státního občanství „Němcům“ (a „Maďarům“) a jejich vysídlení z Československa spolu s konfiskací jejich majetku, a to na základě dekretů prezidenta republiky Edvarda Beneše. Opatření vycházela z principu kolektivní odpovědnosti, aniž by se vina či nevína individuálně posuzovala. Rozhodující byla touha po trestu a odplatě, což je vzhledem ke zkušenostem z doby okupace pochopitelné. Odsun a konfiskace byly samozřejmě problematické jak v souvislosti se základními právy zakotvenými v ústavě z roku 1920 (především v hlavě VI.), tak i zásadami Charty Spojených národů, k jejichž dodržování se Československo zavázalo svým podpisem v červnu 1945. Co se týče vysídlení „Němců“ a konfiskace majetku, komunistická vláda toto české nacionální řešení později potvrdila. Také nástupnické vlády

po roce 1989 zastávaly i nadále toto stanovisko, odhlédneme-li od určitých podmíněných výjimek.

Paralelní dějiny Lichtenštejnského knížectví probíhaly naproti tomu méně dramaticky. Malá, neozbrojená, neutrální země nebyla zatažena do žádné ze světových válek, ani ji nepostihla nacistická okupace či komunistická diktatura. Za první světové války ale trpěla ekonomickými omezeními stejně jako obyvatelstvo Rakouska-Uherska, s nímž byla od 19. století spojena celní a měnovou unií. Po první světové válce se Lichtenštejnsko přiklonilo ke Švýcarsku, a to v podobě celní unie, používání švýcarského franku jako platidla a využívání švýcarské pošty. Švýcarsko také převzalo diplomatické zastupování Lichtenštejnského knížectví. V meziválečném období bylo Lichtenštejnsko přesto stíženo hospodářskou krizí, jejímž důsledkem byla nezaměstnanost a politický neklid. V době, kdy Hitler v roce 1938 ovládl Rakousko a pak i celou Evropu, existovala v Lichtenštejnsku v letech 1938–1945 malá čilá nacistická strana pod názvem *Volksdeutsche Bewegung in Liechtenstein* (Německé národní hnutí v Lichtenštejnsku). Nebyla zastoupena v parlamentu a odmítala ji velká většina obyvatel i vláda a kníže. Lichtenštejnsko profitovalo za druhé světové války z válečného zásobování Švýcarska a po válce se brzy stalo součástí západního hospodářského rozmachu.

Země na Alpském Rýnu byla prostřednictvím knížete z Lichtenštejna a jeho rodu ještě v první polovině 20. století úzce spjata se vzdálenými českými zeměmi a po roce 1918 pak s Československem v tom smyslu, že tam měl kníže a další příslušníci rodu jako vlivní šlechtici od pozdního středověku majetky. O tyto majetky ve 20. století ve dvou fázích zcela přišli – nejprve o více než polovinu v letech 1920–1938 v důsledku československé pozemkové reformy (oproti finančnímu odškodnění) a po roce 1945 o významný zbytek v důsledku konfiskace.

Osud českých zemí, Československa a jeho obyvatelstva v první polovině 20. století měl zpětný dopad na Lichtenštejnské knížectví a knížecí rod Lichtenštejnů. Kníže byl hlavou státu a současně hlavou rodu. V důsledku pozemkové reformy a konfiskací v Československu přišel postupně o 90 % majetku. Od dvacátých do šedesátých let 20. století sužovaly knížete i jeho rod finanční těžkosti. Byla tak ohrožena a brzy znemožněna knížecí tradice plnit úlohu pomocníka v nouzi, když měla země finanční problémy.⁴⁹ Na druhé straně nabývalo knížectví pro knížete velmi rychle na důležitosti. Centrem knížecího života, který se dříve

⁴⁹ QUADERER, Rupert: „Die Sehnsucht nach Deinem Geld ist unermesslich“. Das Fürstenhaus als finanzieller Nothelfer Liechtensteins in den Jahren nach dem Zweiten Weltkrieg. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert. Vaduz 2013, s. 25–42.

odehrával v moravských rezidencích a ve Vídni, se stalo původně okrajové území na Rýně: od roku 1938 bydlel kníže trvale ve Vaduzu.

(2) Čtyři knížata

Ve 20. století vládla čtyři knížata z rodu Lichtenštejnů: Jan II. v letech 1858–1929, jeho bratr František I. v letech 1929–1938, jeho synovec František Josef II. v letech 1938–1989 a jeho syn Hans-Adam II. od roku 1989.

Jan II.

Kníže Jan II. (1840–1929) sídlil na valtickém zámku a ve Vídni. Měl četné majetky na Moravě, v Čechách a ve Slezsku a byl ctěn i jako mecenáš kulturních a náboženských institucí. Valtice, které původně náležely k Dolním Rakousům, patřily od roku 1919 v důsledku nového vytyčení hranic podle mírové smlouvy ze Saint-Germain k Československu. Kníže Jan II. byl svobodný, bezdětný a žil jako zbožný katolík v ústraní. Knížectví a rodu Lichtenštejnů vládl po sedm desetiletí, během kterých spravoval rozsáhlé a daleko od sebe vzdálené knížecí statky. Intenzivně se věnoval sbírce umění a založil a podporoval kulturní a vědecké instituce. Pomohl rovněž nesčetným kostelům. Zaplatil za knížectví značný dluh za potraviny, který knížectví vznikl vůči Švýcarsku za první světové války. Převzal rovněž milionovou ztrátu, kterou utrpěla státní banka *Liechtensteinische Landesbank* v roce 1928 v důsledku podvodu.

I když Jan podepsal jako mladý 22letý kníže už v roce 1862 první ústavu definující knížectví jako konstituční monarchii, schválil i modernější ústavu z roku 1921. Tato ústava platí s četnými úpravami dodnes. Už od roku 1921 definuje státní zřízení knížectví jako „*dědičnou konstituční monarchii na parlamentárním a demokratickém základě*“ (čl. 2). Na zákonodárství se tedy podílí lidem volený parlament – zemský sněm – (15 poslanců, dnes 25) společně s knížetem, který má právo přijaté zákony vetovat. Přímá demokratická práva zahrnují od roku 1921 kromě volebního práva i právo na zákonnou iniciativu a referendum o ústavě a zákonech. Za vlády Jana II. byla po roce 1918, po porážce a rozpadu rakousko-uherské monarchie, vypovězena smlouva o celní a daňové unii s Rakouskem a uzavřeny smlouvy se Švýcarskem. Týkaly se celní unie, švýcarského franku a diplomatického zastupování Lichtenštejnska Švýcarskem a nikoli Rakouskem jako do té doby. Ve Vídni mělo Lichtenštejnsko v letech 1919–1923 vlastní vyslanectví, stejně jako v Bernu v letech 1919–1933 a pak opět od roku 1944.

Poměr k Československu založenému roku 1918 byl komplikovaný, jak pokud šlo o knížete samotného, tak i o knížectví. Záměr Lichtenštejnska otevřít v Praze vyslanectví československá vláda neschválila. Ministr zahraničí Edvard Beneš rovněž působil na Pařížské mírové konferenci v tom smyslu, aby Lichtenštejnsko nebylo na konferenci připuštěno, jak požadovalo. Stejně tak se Praha stavěla odmítavě k přijetí Lichtenštejnska do Společnosti národů, v tomto případě však ve shodě se všemi ostatními členy Společnosti kromě Švýcarska, které hlasovalo pro. Československá vláda neuznávala Lichtenštejnsko hned od roku 1918 jako suverénní stát. Důvod spočíval v pozemkové reformě, která postihovala zejména rozsáhlé lichtenštejnské državy. Pozemkovou reformu tak bylo možné snáze prosadit: československý stát jednal s velkostatkářem Lichtenštejnem a nikoli se suverénním státem Lichtenštejnsko a jeho představitelem. K uznání Lichtenštejnska přistoupila československá vláda teprve v červenci 1938, po provedení pozemkové reformy.

Stížnostem Jana II., kterými se snažil pozemkovou reformu odvrátit nebo zmírnit, či alespoň obdržet za zestátněný a nuceně prodaný majetek odškodnění odpovídající jeho hodnotě (místo přibližně jedné pětiny této hodnoty), nebylo vyhověno. Československý stát a zainteresované osoby z řad agrárníků usilovaly především o rozdělení zemědělské půdy rolníkům. Pro Československo to byl revoluční a komplikovaný podnik. Odškodnění v plné výši si těžko mohlo dovolit poskytnout. Jednání o odevzdání a rozdělení majetku a o odškodnění se táhla řadu let.

Přesto však nebyl vztah knížete a československého státu nepřátelský. Kníže Jan II. se stejně jako pak jeho bratr František I. „*překvapivě snažil o bezkonfliktní vycházení s ČSR*“⁵⁰ V obcích na lichtenštejnských panstvích žili německy s česky mluvící obyvatelé více méně v souladu, prolínaly se zde různé druhy loajality – moravská (zemský patriotismus), česká či německo-rakouská (jazyková identita) i lichtenštejnská (loajalita vůči vrchnosti, resp. hospodáři). V roce 1928 navštívil prezident Tomáš G. Masaryk Valtice. Návštěva se nesla v duchu rovnoprávného soužití etnických skupin. Přispěli k tomu organizátoři, obyvatelstvo navštívených obcí i obsah Masarykova projevu, který byl pronesen částečně v němčině a částečně v češtině.⁵¹ Jan II. „Dobrý“, jak ho nazývali lidé, zemřel v roce 1929. Místo posledního odpočinku našel v lichtenštejnské hrobce pod poutním kostelem ve Vranově u Brna.

50 DVOŘÁK, Tomáš: *Grenzüberschiebungen und Bevölkerungstransfers auf den ehemaligen liechtensteinischen Herrschaften in Südmähren und die Frage der regionalen Identität*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 222.

51 Tamtéž, s. 222.

Již o několik let dříve upravil Jan spolu s agnáty rodu otázku nástupnictví. Prvním následníkem trůnu byl princ František, mladší bratr Jana II. Další dva oprávnění princové se nástupnictví vzdali (mezi nimi i Alois, otec Františka Josefa), takže se Janovým nástupcem stal nejprve František a poté jejich mladý synovec František Josef. Při určení nástupnictví šlo především o to, aby nevznikaly zbytečné náklady, zejména v důsledku dědické daně.

František I.

Světácký kníže František z Lichtenštejna (1853–1938) působil v letech 1894–1898 jako rakousko-uherský velvyslanec v Petrohradě v carském Rusku, tedy z hlediska podunajské monarchie na nejdůležitějším diplomatickém postu. Potom byl jako mnohostranný mecenáš a za první světové války člen rakouského řádu maltézských rytířů vlivným poradcem svého knížecího bratra Jana. Knížecí úřad vykonával v letech 1929–1938, tedy ve vysokém věku. Svou židovskou manželku kněžnu Elsu, rozenou von Gutmann, si vzal krátce po Janově smrti, neoficiálně byl ale tento manželský svazek zpečetěn před farářem už o několik let dříve. František I., filantrop a dobromyslný mírumilovný člověk, který zastával odmítavý postoj ke komunistům a nacistům, ustanovil koncem března 1938 svým zástupcem Františka Josefa. 25. července 1938 pak zemřel. Zádušní mše byla sloužena ve farním kostele ve Valticích, pohřben byl ve vranovské hrobce. Prezident Beneš vyslal na smuteční akt Jana Černého, zemského prezidenta země Moravskoslezské a bývalého předsedu vlády.

František Josef II.

Kníže František Josef II. (1906–1989) měl na starosti knížecí agendu jako princ regent od 30. března 1938, tedy od svých 32 let. Vládl od 25. července 1938 až do své smrti v roce 1989. Narodil se v roce 1906 ve Štýrsku jako prvorozený syn prince Aloise z Lichtenštejna a rakouské arcivévodkyně Alžběty Amálie Habsbursko-Lotrinské. Se svými rodiči žil na lichtenštejnských zámcích, v letech 1911–1914 ve Velkých Losinách na severní Moravě. Navštěvoval Skotské gymnázium (*Schottengymnasium*) ve Vídni, kde v roce 1925 maturoval. Poté studoval lesnictví na vídeňské Vysoké škole zemědělské (*Hochschule für Bodenkultur*), kde byl v roce 1929 promován lesním inženýrem. Následně se až do nástupu k moci v roce 1938 věnoval správě knížecích majetků v Československu, které Lichtenštejnům zůstaly po pozemkové reformě. Jednalo se z velké části o lesní porosty.

Když byl v září 1938 Hitler rozhodnut vyhlásit válku Československu a upustil od toho v důsledku mnichovské dohody, za což získal Sudety, zaslal František Josef II. dne 1. října 1938 říšskému kancléři telegram: „[posílám vám] i jménem Lichtenštejského knížectví své blahopřání k tomuto velkému činu učiněnému v zájmu míru ve světě a svůj upřímný dík“. Tento telegram, konzultovaný s kabinetní kanceláří ve Vídni a vládou ve Vaduzu, byl výrazem úlevy.⁵²

František Josef nechoval sympatie k nacionálnímu socialismu. Měl však na zřeteli zájmy knížectví ohroženého nuceným připojením k Německu i zájmy knížecího majetku, který československá pozemková reforma zmenšila o více než polovinu. Po ovládnutí Rakouska Třetí říší v březnu 1938 a poté Československa v září 1938 a v březnu 1939 se zdálo, že se rodu Lichtenštejnů nabízí příležitost požadovat navrácení části majetku odevzdaného československému státu v rámci pozemkové reformy, a sice za podmínky, že Lichtenštejnové vrátí obdržené odškodnění, resp. že se vzdají nároku na odškodnění, které jim ještě mělo být vyplaceno. Tyto snahy byly započaty v říjnu 1938 a trvaly do jara 1941. Jednání probíhalo zčásti za účasti Berlína, zčásti prostřednictvím „říšského protektora“ a pozemkového úřadu v Praze. Kníže pověřil jednáním prince Karla Alfréda a německého advokáta Albrechta Dieckhoffa.⁵³

Na základě hlášení generála Otakara Zahálky se v literatuře vyskytuje obecné tvrzení, že příslušníci některých šlechtických rodů, jejichž majetky se nacházely v pohraničních oblastech, například Lichtenštejnů a Schönbornů, usilovali při pomnichovském vytyčování hranic o jejich revize ve prospěch Třetí říše, a to mimo jiné z obav před nedokončenou pozemkovou reformou. Tato opatření však měla také hospodářské důvody.⁵⁴ Uvedené snahy o změnu hranic jsou v případě Lichtenštejnů archivně doloženy například u Lanžhotu, který zůstal na území Protektorátu Čechy

⁵² Hausarchiv Lichtenstein Vaduz, Korr. Kabinettskanzlei, 1938/172; LLA RF 183/239. GEIGER, Peter: *Krisenzeit*. Liechtenstein in den Dreissigerjahren 1928–1939. ²Vaduz – Zürich 2000, Bd. 2, s. 243.

⁵³ GEIGER, Peter: *Krisenzeit*. Liechtenstein in den Dreissigerjahren 1928–1939. ²Vaduz – Zürich 2000, Bd. 2, s. 242–249; GEIGER, Peter: *Kriegszeit*. Liechtenstein 1939 bis 1945. Zürich 2010, s. 240–244.

⁵⁴ V jiném hlášení se naopak vyskytuje informace, že například Schönborn požadoval, aby jeho statek zůstal v celistvosti, a to buď uvnitř Protektorátu, anebo na území Třetí říše, ale aby hlavně nebyl rozdělen hranicí. *Mnichov v dokumentech II*. Praha 1958, s. 316. Srovnej HORČIČKA, Václav: *Einige Grundlegende Probleme des Wirkens der Familie Liechtenstein in den böhmischen Ländern während des Zweiten Weltkrieges*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*. Vaduz 2012, s. 123–137. Česká verze: HORČIČKA, Václav: *Nástin problematiky působení rodu Lichtenštejnů v českých zemích v období druhé světové války*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejské paměti*. (Časopis Maticе moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 107–121.

a Morava, a byl tak odloučen od velkostatku v Břeclavi.⁵⁵ Motivaci takových opatření je potřeba vnímat nejen z perspektivy lichtenštejnské správy statků, ale také z pohledu každodenního života jeho obyvatel (rozbití infrastruktury, ztráta pracovních míst v Břeclavi, nedostupnost nemocnice ve Valticích apod.).

Kníže chtěl získat zpět následující majetky: v Sudetech panství Lanškroun (jeho vyvlastněnou část), Rumburk, Ruda nad Moravou, Hanušovice a dále celou řadu lesů, mimo jiné u Pozořic, k tomu potom – po vzniku Protektorátu v roce 1939 – statek Kostelec nad Černými lesy nedaleko Prahy. Knížeti šlo především o lesy. Vše dohromady by mělo výměru 29 000 ha a odpovídalo téměř třetině majetku, o který kníže přišel v důsledku pozemkové reformy.⁵⁶ Snahy získat zpět ztracenou půdu nebyly úspěšné a nejpozději v březnu 1941 byly zastaveny „až bude po válce“, jak konstatoval Dieckhoff.⁵⁷

František Josef sídlil za války ve Vaduzu, kde se v březnu 1943 také oženil s hraběnkou Georgine von Wilczek. Často pobýval rovněž ve Vídni a u svých rodičů ve Velkých Losinách. Majetky, které Lichtenštejnům zůstaly po pozemkové reformě – lesy a zemědělské, průmyslové a živnostenské podniky – spravoval kníže i za Protektorátu do značné míry pomocí personálu, který zde pracoval již dříve a mluvil převážně česky, zčásti pak i německy.⁵⁸

Příležitostně kníže svými dary podpořil vznikající nacistické formace – Hitlerjugend, SA, SS nebo „Dílo zimní pomoci“, nadaci, která byla součástí „Nacionálněsocialistického spolku pro sociální péči“ (*NSV-Winterhilfswerk*) – ve „Východní marce“ hned po anšlusu, v Sudetech pak po okupaci, vždy na území knížecích panství. František Josef II. tak

55 HORČIČKA, Václav: *Einige Grundlegende Probleme des Wirkens der Familie Liechtenstein in den böhmischen Ländern während des Zweiten Weltkrieges*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*. Vaduz 2012, s. 123–137. Česká verze: HORČIČKA, Václav: *Nástin problematiky působení rodu Lichtenštejnů v českých zemích v období druhé světové války*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Maticе moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 107–121.

56 GEIGER, Peter: *Krisenzeit*. Liechtenstein in den Dreissigerjahren 1928–1939. ²Vaduz – Zürich 2000, Bd. 2, s. 247 a další; KELLER-GIGER, Susanne: *Bodenreform vor Souveränität*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 48.

57 Zusammenstellung von Dr. Albrecht Dieckhoff, Hausarchiv Liechtenstein, Vaduz, Korf. Kabinettskanzlei, 1944/16. GEIGER, Peter: *Krisenzeit*. Liechtenstein 1939 bis 1945. Zürich 2010, s. 242 a další.

58 LÖFFLER, Josef: *Die Verwaltung der Herrschaften und Güter der Fürsten von Liechtenstein in den böhmischen Ländern von der Mitte des 18. Jahrhunderts bis 1948*. In: Merki, Christoph Maria – Löffler, Josef: *Das Haus Liechtenstein in den böhmischen Ländern vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert – Güter, Rechte, Verwaltung*. Vaduz 2013.

například na podzim 1938 schválil jednorázový příspěvek na vybudování SA v Krnově, Opavě, Zábřehu, Břeclavi, Šternberku, Moravské Třebové, Karlovci, Valticích a Lanškrouně, o který byl předtím požádán. Většinou se jednalo o pořízení uniforem. Na žádost SS věnoval kníže v listopadu 1938 15 000 říšských marek na vybudování standart SS v Šumperku, Krnově a Opavě. 12 000 říšských marek přislíbil kníže v roce 1938 a pak znovu v roce 1939 výše zmíněnému „Dílu zimní pomoci“ v sudetských oblastech – vždy pro potřebné na území knížecích panství. Podobně pak daroval v letech 1942–1944 30 000 říšských marek ročně na válečnou pomoc Červeného kříže. Sociální dary měly zmírnit nouzi, politické pak ukonejšit velké i malé mocipány.⁵⁹

Vzhledem k průběhu války rychle narůstala pravděpodobnost, že bude hitlerovská moc poražena a sovětské jednotky postoupí do východní a střední Evropy. Lichtenštejnové tak začali pociťovat nejistotu, zda nepřijdou o knížecí majetky v Československu a také v Rakousku. František Josef II. se obával, že by lichtenštejnský majetek mohl být pod sovětským vlivem zkonfiskován. Od roku 1943 se snažil osobně navázat kontakt s britskými a americkými diplomaty ve Švýcarsku a se švýcarskou vládou, aby zajistil, že se s lichtenštejnským majetkem nebude zacházet jako s majetkem „nepřátelským“, ale jako s majetkem příslušníků neutrálního státu, a že tento majetek zůstane nedotčen. Tomuto cíli sloužilo zejména opětovné otevření lichtenštejnského vyslanectví v Bernu. To bylo uzavřeno v roce 1933, podle lichtenštejnské vlády z ekonomických důvodů. Nyní bylo v prosinci 1944 reaktivováno. Lichtenštejnským chargé d'affaires ve Švýcarsku se stal princ Jindřich, teprve 24letý bratr knížete. František Josef se také snažil přidělit ke švýcarskému generálnímu konzulátu v Praze svého bratra, prince Karla Alfréda, jako lichtenštejnského attaché, který měl zastupovat lichtenštejnské zájmy v poválečném Československu. Ministerstvo zahraničí v Berlíně to sice – dokud ještě v Praze rozhodovalo – zakázalo, Bern ale s přidělením Karla Alfréda pragmaticky souhlasil.⁶⁰

Dne 14. května 1945, několik dní po německé kapitulaci, zaslal kníže František Josef blahopřejný telegram (v diplomatické francouzštině) prezidentu Edvardu Benešovi, který se vrátil z exilu: „*A l'occasion du retour de votre Excellence à Praha, mon peuple et moi font des vœux sincères pour votre Excellence et le bonheur futur du peuple Tchécoslovaque / François Josef Prince de Liechtenstein.*“ Telegram byl koncipován jako komunikace knížete a prezidenta, tedy jako hlav států na stejné úrovni.⁶¹

⁵⁹ Srovnej GEIGER, Peter: *Kriegszeit. Liechtenstein 1939 bis 1945*. Zürich 2010, Bd. 2, s. 235–237.

⁶⁰ Tamtéž, s. 268 a další, s. 284 a další.

⁶¹ SLHA Vaduz, Korr. Kabinettskanzlei 1945/14. GEIGER, Peter: *Kriegszeit. Liechtenstein 1939 bis 1945*. Zürich 2010, Bd. 2, s. 492 a další.

Československo ale neuznávalo Lichtenštejnsko jako suverénní stát. Argumentovalo tím, že Švýcarsko přerušilo v roce 1939 s Československem diplomatické styky a analogicky to mělo platit pro Lichtenštejnsko, které stejně jako Švýcarsko neudržovalo vztahy s československou exilovou vládou. Zatímco Švýcarsko a Československo brzy opět diplomatické styky navázaly, s Lichtenštejnem to Československo odmítalo učinit. Důvodem byl opět – stejně jako už v meziválečném období – zájem vyvlastnit stále ještě značný knížecí majetek.

Konfiskační dekrety prezidenta republiky, které se týkaly paušálně všech „Němců“, „Maďarů“, „nepřátel“ a „zrádců“, byly použity i na knížete, ostatní příslušníky lichtenštejnského rodu a další lichtenštejnské občany. Všichni byli zahrnuti mezi „Němce“. Vše bylo zabaveno a pak zkonfiskováno. Stížnosti, posudky ani soudní kroky nic nepřinesly. Komunistická vláda, která v roce 1948 převzala moc, konfiskace potvrdila.⁶²

Knížecí rod ani Lichtenštejnsko jako stát neuznaly konfiskace, k nimž došlo v roce 1945 a za které nebyly odškodněny. Trvaly na svých majetkových nárocích.

Hans-Adam II.

V roce 1984 pověřil František Josef II. svým zastupováním a výkonem vládních práv svého syna, dědičného prince Hanse-Adama. Od roku 1989 je Hans-Adam II. (nar. 1945) vládnoucím knížetem z Lichtenštejna. Vyrůstal ve Vaduzu, absolvoval Skotské gymnázium ve Vídni a gymnázium v Zuozu, kde v roce 1965 maturoval. Po praxi v bankovníctví v Londýně studoval v St. Gallenu podnikovou ekonomiku a národohospodářství. Studium ukončil v roce 1969 licenciátem. Z pověření knížete Františka Josefa II. reorganizoval od roku 1970 správu rodového majetku, který byl převeden do „Nadace knížete z Lichtenštejna“ – analogie dřívějšího fideikomisu. Stěžejním pilířem knížecího hospodaření se stala „Bank in Liechtenstein“, dnes „Liechtenstein Global Trust“ (LGT). Kníže Hans-Adam II. nepůsobil kromě svých regentských úkolů jako pozemková vrchnost, ale jako manažer a bankéř, a byl při tom úspěšný.⁶³ V roce

⁶² Dekrety jsou publikovány v československé sbírce zákonů: *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Praha 1945–1948; *Sbírka zákonů a nařízení státu Československého*. Praha 1945. Důležité části dekretů jsou v německém jazyce publikovány jako příloha v publikaci HORČIČKA, Václav: *Die Enteignungen von liechtensteinischem Vermögen in der Tschechoslowakei 1945 bis 1949*. In: Horčíčka, Václav – Marxer, Roland: *Liechtenstein und die tschechoslowakischen Konfiskationen 1945*. Vom Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart. Vaduz 2013.

⁶³ MERKI, Christoph Maria: *Besitzverschiebungen*. Vom Grundherrn zum Privatbankier. In: *Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission* (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 13–23.

2004 pověřil svým zastupováním a výkonem státnických práv dědičného prince Aloise (narozen roku 1968) a poté vydal v roce 2010 knihu s názvem *Stát ve třetím tisíciletí*.⁶⁴

(3) Protichůdná stanoviska ke konfiskacím

Co se týče otázky lichtenštejnského majetku v Československu, považovala sice knížata Jan II. a František I. odevzdání majetku vynucené pozemkovou reformou za nepřiměřený akt, nakonec ho ale pod tlakem okolností akceptovala. Konfiskace z roku 1945, které zůstaly bez odškodnění, ale kníže František Josef II. i další příslušníci rodu považovali za bezprávní. Tento postoj sdílel i lichtenštejnský stát, jehož občany kníže, příslušníci rodu Lichtenštejnů i další konfiskacemi postižené osoby byly a jsou, a lichtenštejnský stát je tedy musí zastupovat.

Československá strana naopak trvala na svém stanovisku, že konfiskace lichtenštejnského majetku proběhly v souladu s právem. Rozdílná, neshodná právní pojetí ohledně konfiskací z roku 1945 přetrvávala i nadále a trvají dodnes.

(4) Diplomatická blokáda

Jedním z důsledků bylo, že Lichtenštejnsko a Československo – a poté jeho dva nástupnické státy Česká republika a Slovenská republika – si vzájemně odepřely formální diplomatické uznání. Tento stav přetrvával, navzdory mnoha očekáváním, i určitou dobu po převratu roku 1989. Obě strany sice byly ochotny ukončit tento stav považovaný za nestandardní, vždy ale za určitých podmínek, které byly vždy znovu formulovány a kladeny: Československo chtělo uznat lichtenštejnskou suverenitu pouze od navázání diplomatických styků, *ex nunc*, nikoli však od roku 1918 nebo 1945, a o otázce konfiskací chtělo jednat teprve poté, co budou navázány diplomatické styky. Lichtenštejnsko naproti tomu chtělo dosáhnout potvrzení své suverenity od roku 1806, nebo od vzniku Československa (1918) a otázku konfiskací mít upravenou před navázáním diplomatických styků, nebo alespoň obdržet závazný příslib, že budou následovat seriózní jednání. Ani jedna ze stran nebyla ochotna ze svých podmínek slevit. Nadějně začátky v 90. letech 20. století a po přelomu tisíciletí vyšly naprázdno.

⁶⁴ LIECHTENSTEIN, Hans-Adam von: *Stát ve třetím tisíciletí*. Praha 2011 (přeloženo z němčiny).

(5) Názorný spor o „Scénu kolem římské vápenky“

Spor o malý obraz malíře Pietera van Laerse „Scéna kolem římské vápenky“⁶⁵, projednáváný třemi různými soudy, názorně ilustruje komplexní souvislosti. Toto umělecké dílo bylo do roku 1945 vlastnictvím knížete, poté bylo zkonfiskováno a dodnes se nachází ve vlastnictví českého státu na zámku ve Valticích. V roce 1991 byl tento obraz Národním památkovým ústavem v Brně zapůjčen na výstavu do Kolína nad Rýnem. Následovala žaloba knížete u německých soudů a poté (1998) u Evropského soudu pro lidská práva, vždy bez úspěchu, a nakonec (2001) žaloba Lichtenštejnského knížectví na Německo u Mezinárodního soudního dvora v Haagu. Tato žaloba byla podána, protože německý Spolkový ústavní soud argumentoval, že lichtenštejnské majetkové hodnoty v Československu byly svého času konfiskovány jako součást německých reparací. Lichtenštejnsko se bránilo tvrzením, že jako stát, který byl za války neutrální, nesmělo být zahrnuto do německých reparací. Mezinárodní soudní dvůr žalobu neprojednal. Konstatoval, že v době, kdy se inkriminované události odehrály, ještě neexistoval, a není tedy příslušný *ratione temporis*. Nechal tak podstatu lichtenštejnské žaloby neposouzenou – což česká strana přijala s úlevou, lichtenštejnská se zklamáním.

(6) Deblokace, diplomatické styky od roku 2009

Intenzivnější kontakty osobního rázu navodily důvěru mezi oběma stranami. Dospělo se k názoru, že je třeba nalézt pragmatickou cestu, jak vzájemné vztahy odblokovat. Rod Lichtenštejnů a stát Lichtenštejnsko přestaly vázat otázku konfiskací a odškodnění na otázku uznání a diplomatických styků. Dosud rozdílné interpretace dějinných procesů a jejich dopadů až do současnosti měla prozkoumat společná komise historiků. V roce 2009 tak mohly být skutečně navázány diplomatické styky.

Český velvyslanec ve Švýcarsku je akreditován i pro Lichtenštejnsko, stejně tak od dubna 2011 lichtenštejnská velvyslankyně ve Vídni i pro Českou republiku. Od té doby probíhají mnohostranné kontakty na různých úrovních.⁶⁶ Paritně obsazená Česko-lichtenštejnská komise histo-

⁶⁵ Valtice, zámecký inventář, č. 724/597. Srov. MRÁZEK, Josef: *Obraz Velká vápenka a majetkoprávní nároky Lichtenštejnů vůči ČR*. Právní rádce 9, 2001, č. 9, s. I–XII.

⁶⁶ MARKER, Roland: *Die Beziehungen Liechtensteins zur Tschechoslowakei und zu deren Nachfolgestaaten seit dem Zweiten Weltkrieg*. Nachwirkungen und Entwicklungen bis heute. In: HORČIČKA, Václav – Marxer, Roland: *Liechtenstein und die tschechoslowakischen Konfiskationen von 1945. Vom Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart*. Vaduz 2013; HORČIČKA, Václav: *Die Enteignungen von liechtensteinischem Vermögen in der Tschechoslowakei 1945 bis 1949*. In: HORČIČKA, Václav – Marxer, Roland: *Liechtenstein und die tschechoslowakischen Konfis-*

riků, která byla ustavena v roce 2010 a od té doby pracuje, uzavře svou činnost koncem roku 2013.

kationen 1945. Vom Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart. Vaduz 2013. Srovnej i příspěvky Václava Horčíčky a Rolanda Marxera v publikaci Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013.

III. HLAVNÍ TÉMATA PROBLEMATIKY

a. Místa paměti a konstrukce historického obrazu Lichtenštejnů

(1) Model míst paměti

Model míst paměti formuloval Pierre Nora.⁶⁷ Je ovšem otázkou, jakým způsobem lze jeho koncept aplikovat na historické poměry ve střední Evropě a potažmo na historii rodu Lichtenštejnů ve střední Evropě. Nora velmi brzy poznal, že co bylo skutečně relevantní pro Francii, bylo pro jiné země, resp. mnohonárodnostní státy méně případné. V případě habsburské monarchie lze vlastně hovořit o různých, popřípadě si navzájem konkurujících kulturách paměti. Zde je území říše také topos: *imagines memoriae* se musejí přizpůsobit *loci memoriae*. V tomto smyslu jsou hierarchizována i různá místa: místa kultury (muzea), místa vzpomínání (hřbitovy a památky), místa identity jednotlivých skupin a konečně místa paměti, kde musí emoce ustoupit rozumu.

V habsburské monarchii představuje velmi často totéž místo několik soupeřících krajin paměti.⁶⁸ Tento *spatial turn* je pro naši problematiku zde obzvláště zajímavý, protože habsburská monarchie učinila ze svého území s jeho rozlohou a z toho vyplývající etnickou různorodostí topos definovaný jako celý stát. V tomto ohledu má mimořádný význam bývalé i dnešní pohraničí v rámci monarchie i mimo ni. Pohyblivost hranic ve střední, východní a jihovýchodní Evropě po roce 1918 změnila identitu regionů, proto je zde důležitým prvkem také vzpomínka na stabilitu habsburských zemí. Kolektivní identita regionu, resp. korunní země může kolidovat s identitou celého státu: nelze ji ale bezpodmínečně zaměňovat s kolektivní pamětí určité skupiny, protože v habsburské monarchii sdílelo společnou zemi více skupin. Vzniká tedy kolektivní vědomí, které může mít více vrstev. Francouzský historik Marc Bloch zpochybnil již v roce 1925 tezi Emila Durckheima, podle níž jsou reprezentace, mentality, vědomí a paměť v souhrnu kolektivní proces. Co se však stane, říká Bloch, když lidé vycestují nebo konvertují? Tyto jevy byly v habsburské monarchii velmi časté, zejména po roce 1867: panovala velmi vysoká geografická i sociální mobilita, která nezůstala bez vlivu na identitu. Celé skupiny byly asimilovány s „vedoucími kulturami“ (*Leitkultur*), a tím se

⁶⁷ NORA, Pierre (ed.): *Les lieux de mémoire*. Paris 1997. V německém překladu: NORA, Pierre (ed.): *Erinnerungsorte Frankreichs*. München 2005.

⁶⁸ Tuto koncepci formuloval Rudy Koshar jako *memory landscape*, viz KOSHAR, Rudy: *Die deutsche Erinnerungslandschaft 1870–1990*. In: Martini, Wolfram (ed.): *Architektur und Erinnerung*. Göttingen 2000, s. 191 a další.

změnilo jejich kolektivní vědomí. Zda se však staly „věrnými služebníky svého pána“, je sporné, protože při své asimilaci převzaly národní kulturu, která nebyla totožná s kulturou dynastie.⁶⁹

Národní probuzení zvýraznilo distanci od habsburské monarchie, pokud ne dokonce její odmítnutí. Rozvinula se diskuse o její roli jako o „žaláři národů“. Vedle toho byl vytvořen koncept národních dějin, který měl být postaven do protikladu ke konceptu společných dějin monarchie. Podle tohoto obrazu byly neněmecké národy po staletí obětí habsburské vlády. Dějepisectví se zabývalo především obdobím habsburské vlády, zdůrazňovalo porážky v klíčových bitvách, následující represe a vše, co potvrdzovalo diference mezi zájmy vlastního národa a zájmy vládnoucí dynastie. Dlouhé společné dějiny byly částí české historiografie popírány a kritizovány. Tato tendence samozřejmě po druhé světové válce ještě nabrala na síle. Němčina byla potlačena, Němci vyhnáni, nevelká židovská komunita a různé národní menšiny byly diskriminovány komunistickým režimem. Někdejší multikulturalismus habsburské monarchie zanikl a s ním i její nejdůležitější dědictví.

(2) Lichtenštejská místa paměti

Místa paměti mohou být v tomto kontextu chápána v podstatě dvojím způsobem. Jednak abstraktně jako „místa v lidské mysli“, s nimiž se pracuje při konstrukci i dekonstrukci minulosti. Jednak konkrétně jako „místa na mapě“, která jsou se subjektem paměti tak či onak spjata a která jeho historickou paměť zprostředkovávají.⁷⁰ Uvedené konstrukce se tak prolínají hned v několika rovinách: mezi konstrukcí paměti subjektem pro sebe sama a konstrukcí paměti na daný subjekt (v našem případě paměť Lichtenštejnů a paměť na Lichtenštejny) i mezi zmiňovaným místem na mapě a místem v lidské mysli (v našem případě památkou spjatou s Lichtenštejny a historickou pamětí, která se i díky jejímu zprostředkování vytváří ve formě kolektivního vědomí).⁷¹

⁶⁹ HOREL, Catherine: *Die Habsburgermonarchie. Ein transnationaler Erinnerungsort?* In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*. Vaduz 2012, s. 33–48. Česká verze: HOREL, Catherine: *Habsburská monarchie: transnacionální místo paměti?* In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejské paměti*. (Časopis Maticе moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 7–22.

⁷⁰ HLAVÁČKA, Milan – MARES, Antoine (edd.): *Paměť míst, událostí a osobností*. Historie jako identita a manipulace. Praha 2011. Srovnej HALBWACHS, Maurice – NAMER, Gérard – JAISSON, Marie: *Kolektivní paměť*. Praha 2009.

⁷¹ KNOZ, Tomáš: *Liechtensteinové, Morava a Valtice v 1. polovině 17. století*. (Základní obrysy problematiky). In: Kordiovský, Emil (ed.): *Město Valtice*. Valtice 2001, s. 301–315.

Přítomnost rodu Lichtenštejnů v dějinách střední Evropy lze charakterizovat pojmem *la longue durée*,⁷² což s sebou přináší i trvalou a komplikovanou konstrukci paměti toho aristokratického rodu. Při sledování míst lichtenštejnské paměti je zároveň možné odhalit několik určujících prvků:

Lichtenštejnská paměť prakticky trvale přesahuje uzavřený rozměr paměti aristokratického rodu a působí v otevřeném prostoru jako paměť obecná. Ovlivňuje obecnou paměť a je jí ovlivňována. Obecná historická paměť na lichtenštejnskou paměť reaguje a lichtenštejnská paměť reaguje na paměť obecnou, což v obou rovinách vytváří různé typy syntéz pamětí a na druhé straně střetů pamětí, ale i různé typy dekonstrukcí a rekonstrukcí paměti. Místa lichtenštejnské paměti jsou proto poměrně složitým útvarem, jehož charakteristika vyžaduje užití různých „objektů, přístupů, metod“ (*objets, approches, méthodes*).⁷³ Totéž platí i pro místa lichtenštejnské paměti coby „bodu na mapě“ (ať jde o konstrukci paměti na Lichtenštejny, anebo o konstrukci paměti Lichtenštejnů). Pietní místo na Bílé hoře, kříže označující místo popravy českých pánů na Staroměstském náměstí, monumentální fragment zámku v Plumlově, složitě utvářený lednicko-valtický areál včetně hlohoveckého hraničního zámku, hrobka při klášteře paulánů na Vranově, kenotaf Karla z Lichtenštejna v Opavě, to vše jsou památky, které odkazují nejen na paměť rodu Lichtenštejnů, ale i na paměť českých a středoevropských dějin.⁷⁴

(3) Obraz rodu Lichtenštejnů v české společnosti

Otázku po způsobu konstrukce a vývoji obrazu rodu Lichtenštejnů a jeho role ve středoevropských, potažmo českých dějinách lze zodpovědět pouze prostřednictvím výzkumu stěžejních médií, která byla a jsou nositeli takového obrazu. Konstrukce obrazu je limitována nejen typem média (každé z nich disponuje svými prostředky, politickými záměry, sociálním záběrem a cílovou skupinou), ale také konkrétním dobovým kontextem. Obraz Lichtenštejnů proto mohl být spontánní nebo více

⁷² BRAUDEL, Fernand: *La longue durée*. Annales E.S.C. No. 4, octobre–décembre 1958, s. 725–753.

⁷³ LE GOFF, Jacques – NORA, Pierre (edd.): *Faire de l'histoire*. Nouveaux problèmes. Nouveaux objets. Nouvelles méthodes. Paris 1973; RAK, Jiří: *Bývalí Čechové*. České historické mýty a stereotypy. Praha 1994; HOJDA, Zdeněk – POKORNÝ, Jiří: *Pomníky a zapomínky*. Praha – Litomyšl 1996.

⁷⁴ KNOZ, Tomáš: *Erinnerungsorte der Liechtenstein: Einleitende Thesen*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*. Vaduz 2012, s. 11–32. Česká verze: KNOZ, Tomáš: *Místa lichtenštejnské paměti. Úvodní teze*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 23–47.

uměle konstruovaný a podsouvaný, zároveň mohl být více skupinový nebo více individuální. Pokud jde o média, je potřeba zkoumat historiografickou produkci. Ta je sice prvoplánově zdánlivě určena pro poměrně striktně vymezený a poměrně úzký okruh recipientů, ve skutečnosti ovšem sehrává poměrně důležitou úlohu (odborné posudky pro politickou a právní sféru [Josef Pekař],⁷⁵ popularizační práce vytvářející obecně vnímaný obraz sledovaného tématu, přenášení výsledku práce historiků do obecného prostoru prostřednictvím médií apod.). Dále je potřeba se zabývat dosti zásadní oblastí školství (učebnice), obrazem konstruovaným v prostředí lichtenštejnských památek (průvodcovské texty a brožurky), resp. obrazem daným masovými médii (noviny, rozhlas a televize, v poslední době elektronická média). Jak ukázal historicko-sociologický výzkum pořízený pro Česko-lichtenštejnskou komisi historiků, právě tato prostředí do značné míry obraz Lichtenštejnů v českých zemích v posledních sto letech nejen přenášela a zprostředkovala, ale významným způsobem jej také ovlivňovala a dokonce spoluvytvářela. Platí přitom, že obraz nesený zmiňovanými médii se v primární či sekundární ekvivalentní vazbě stával základnou po nové představě a pracovalo se s ním jako s historickým faktem.⁷⁶

Knižecí rodina Lichtenštejnů patří v české historické paměti spíše k problematicky, či dokonce negativně vnímaným šlechtickým rodům. Lze očekávat, že se tato skutečnost musela odrazit také v české historiografické produkci posledních dvou století a že naopak historiografie zpětně formovala historickou paměť. Proč nebylo získání Mikulova Lichtenštejna a nejstarší etapa jejich moravského panství v české literatuře téměř vůbec tematizováno, když přece na téměř 700 let poznamenalo mocensko-politickou mapu moravsko-rakouského pohraničí? Proč nebyla v knihách, jež se jinak detailně věnují proměnám české a moravské šlechty a jejich majetkových komplexů ve 13. století, věnována pozornost rodu, který od počátku patřil k těm významnějším a v moravské šlechtické společnosti měl časem získat mimořádné postavení? Nabízí se vysvětlení, že Lichtenštejnové patřili k těm rodům, jež narušovaly v české historiografii panující představu o etnicky českém charakteru české a moravské šlechty ve vrcholném a pozdním středověku. Lichtenštejnové představovali od poloviny 13. století až do novověku coby německojazyčná rodina s hlavní rezidencí v moravském pohraničí velmi prominentní výjimku

⁷⁵ PEKAŘ, Josef: *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha 1923.

⁷⁶ DRAŠNAR, Vojtěch – HOŘENÍ, Kateřina – KOHOUTKOVÁ, Kamila – STEINEROVÁ, Alžběta (edd.): *Die Darstellung der Lichtensteiner: der aktuelle Diskurs der Erinnerung an die Lichtensteiner in Tschechien*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenthaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 237–256.

z naznačené teze, a snad právě proto nebyl jejich význam na jižní Moravě 13. a 14. století obzvláště zdůrazňován.⁷⁷

Podstatně zásadnější místo paměti je spojeno s obdobím raného novověku, resp. s bělohorskou dobou a konkrétně s osobností Karla z Lichtenštejna (1569–1627). Karel z Lichtenštejna, který držel mimořádně rozsáhlé statky na Moravě a v Rakousku a později i ve Slezsku a v Čechách a byl prvním příslušníkem svého rodu povýšeným do knížecího stavu, dosáhl v posledním desetiletí 16. a v první čtvrtině 17. století pozoruhodné kariéry v Markrabství moravském, na dvoře císaře Rudolfa II. v Praze, po roce 1608 na dvoře Rudolfova bratra Matyáše ve Vídni a po roce 1620 i ve službách císaře Ferdinanda II. Volker Press ho označil za klíčovou osobnost rodových dějin, „za osamělou postavu historické velikosti, která nepasuje do žádné šablony a již se ostatní obávají a nenávidí ji, potřebují ji a závidí ji“.⁷⁸ V české národní paměti a ve velké části české historiografie od poloviny 19. století je Karel z Lichtenštejna obsažen v první řadě jako císařský místodržící v Království českém po bitvě na Bílé hoře dne 8. listopadu 1620 a jako předseda mimořádného tribunálu, který soudil účastníky českého stavovského povstání a který vyvrcholil 21. června 1621 veřejnou popravou 27 šlechticů a měšťanů na Staroměstském náměstí v Praze. Staroměstská exekuce je společně s ekonomickým profitem z pobělohorských konfiskací historickým jevem, který Karla z Lichtenštejna předurčuje k roli nositele negativního dějinného obrazu rodu i k roli svorníku mezi starými a moderními dějinami. Je to právě Karel z Lichtenštejna, který bez ohledu na typ média (zda jde o odbornou historickou literaturu, popularizační literaturu, politickou publicistiku apod.), a také bez ohledu na dobu a politickou rovinu konstrukce obrazu, personifikuje protičeský (německý) a „reakční“ (katolický) princip v dějinách českých zemí, a to do jisté míry bez ohledu na historicky ověřená fakta o jeho působení a aktivitách. Anton Gindely (1829–1892), bilingvní a v obou jazycích publikující syn uherského Němce a Česky, který až do své smrti zaujímal postoj nadnárodního Velkorakušana, došel ve svém standardním díle o českém stavovském povstání a prvních letech třicetileté války,

⁷⁷ JAN, Libor: *Die Anfänge der liechtensteinischen Kontinuität auf dem Gebiet des Rechts und des Grundbesitzes in Südmähren*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 45–54; ELBEL, Petr: *Das Bild der Liechtenstein in der tschechischen Historiographie*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*. Vaduz 2012, s. 1173–181. Česká verze: ELBEL, Petr: *Obraz Lichtenštejnů v české historiografii*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Maticе moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 165–172.

⁷⁸ PRESS, Volker: *Das Haus Liechtenstein in der europäischen Geschichte*. In: Press, Volker – Willoweit, Dietmar (edd.): *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung. Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven*. ²Vaduz – München – Wien 1988, s. 15–85.

kteří vyšlo v roce 1880 a je založeno na primárních pramenech, k závěru, že Lichtenštejn po svém jmenování císařským místodržícím v Čechách v polovině ledna 1622 „vzal plně za své názory tam vládnoucí strany [...]. Neboť zatímco až do té doby mírnil leckterou tvrdost rozkazů [císaře], které mu byly vydány, náležel od tohoto okamžiku k nejhrošším utlačovatelům země [tj. Čech]. Žádné z drakonických opatření, která musela přivodit její zkázu, v něm potom nenašla odpůrce. Mincovní kontrakt, který uzavřel s císařem [...], v něm vyvolal nenasytnou lačnost po penězích a zahnal ho na cestu zločinu.“ Ačkoliv Gindely ani zdaleka nebyl typickým představitelem českého národního dějepiscectví, předurčil obecný pohled na Lichtenštejna jako na personifikaci pobělohorské doby jakožto „doby temna“, sociálního utrpení a poněmčování českého národa ve smyslu stereotypu „tři sta let jsme trpěli“. Tato koncepce a kontextualizace obrazu Karla z Lichtenštejna se ostatně (často ve faktograficky redukované, ale emocionálně rozvinuté podobě) dostává i do dobových učebnic dějepisu, které měly pro konstrukci paměti na Lichtenštejny snad ještě větší vliv než odborná historiografie. V období kolem roku 1918 a později kolem roku 1945 i v tomto kontextu vznikla v české politické společnosti představa, že právními, resp. politickými a majetkovými zásahy proti rodu Lichtenštejnů „odčiňujeme Bílou horu“. Na druhou stranu ovšem vyvolává reakci v dobové lichtenštejnské historiografické produkci, která konstruuje jiný typ stereotypu, když apologeticky charakterizuje pozitivní obraz jako odborně správný, zatímco negativní obraz označuje za politicky motivované falšování dějin.⁷⁹

V komunistické éře se obraz Karla z Lichtenštejna vykreslený českými historiky – nejen v publikacích pro odborníky, ale především v těch určených pro širší veřejnost – podstatně nezměnil, propojením s marxistickými teoriemi o třídním boji naopak spíše vygradoval. Jak v rámci projektů Česko-lichtenštejnské komise historiků prokázal například Petr Elbel, uvedené představy o roli Lichtenštejnů v českých dějinách se v této době objevovaly i u velmi seriózních historiků, za jakého lze nepochybně označit i Josefa Polišenského: „*Kaláda umožnila rozsáhlou koncentraci pozemkového majetku v ruku největších kořistníků: Valdštejna, Lichtenštejna a Ditrichštejna a jim podobných. Jestliže se valdštejnské državy o desítky let později rozplynuly, zůstaly državy ostatních kořistníků pohromadě po staletí. Jenom na podvodné manévry Lichtenštejnovy se přišlo a posmrtně byl proti němu zahájen proces, který se táhl téměř po sto let a nakonec byl utulán. Lichtenštejnovým*

79 WINKELBAUER, Thomas: *Karl von Liechtenstein und das „Prager Blutgericht“ vom 21. Juni 1621 als tschechischer Erinnerungsort im Spiegel der Historiographie*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Länder*. Vaduz 2012, s. 51–71. Česká verze: WINKELBAUER, Thomas: *Karel z Lichtenštejna a staroměstská exekuce 21. června 1621 jako české místo paměti v zrcadle historiografie*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 49–62.

potomkům bylo umožněno, aby po tři staletí těžili z potu a mozolů desetitisíců poddaných na rozsáhlých panstvích na Moravě a ve Slezsku. Z jejich práce vznikaly ve Vídni a jinde paláce a na živu bylo udržováno uměle vytvořené ‚samostatné‘ knížectví Lichtenštejnské, dnes útočiště všech, kdo unikají před zdaněním. Teprve vítězství lidové demokracie učinilo konec vydírání potomků krvavého podvodníka Karla z Lichtenštejna.“⁸⁰ Petr Elbel přitom ve svém hodnocení politické aplikace citovaného historiografického mýtu dochází k poměrně zásadním závěrům: „Citovaná slova Josefa Polišenského představují nejhrušší formu pronikání bělohorského mýtu do historiografie a jsou ve více směrech velmi poučná. Na základě ‚podvodu‘ Karla z Lichtenštejna zde totiž následuje odsouzení celého lichtenštejnského rodu od 17. až do 20. století. Vše, co Lichtenštejnové v tomto období vytvořili, je považováno za výsledek Karlovy bezohlednosti a podvodů. Z toho je odvozována glorifikace Dekretů prezidenta republiky, které Polišenský považuje za přiměřený a spravedlivý trest Karlových zločinů.“⁸¹ Podobně jako v předchozím období navíc uvedené vzorce pronikaly do učebnic a dalších popularizačních textů, ovlivňujících širokou veřejnost, a sice v kontextu líčení šlechty a církve jako dvou společenských komponent nejvíce vykořisťujících prostý lid českých zemí. Ačkoliv byl takto konstruovaný obraz Lichtenštejnů v období po roce 1989 v českých zemích podroben revizi a demýtizaci, starší stereotypy však přece jen přežívaly, dost možná částečně i pod vlivem některých revitalizovaných sporů mezi Českou republikou a Knížectvím Lichtenštejnsko. Winkelbauerova analýza stati Romana Vondry v poměrně vlivném časopise *Historický obzor* určeném pro učitele dějepisu ukazuje na přežívání starších stereotypů. V určité rovině totéž prokazuje i nedávno natočený hraný dokument *Pod ochranou Žerotínů*. Film v prvním plánu líčí vznik a osudy Bible kralické, charakter bělohorské doby nicméně konstruuje prostřednictvím dvou protikladných postav – pozitivně líčeného Karla staršího ze Žerotína a negativně vykreslovaného Karla z Lichtenštejna.⁸²

Zatímco období baroka bylo objektem lichtenštejnských stereotypů a mýtů spíše v konturách architektonických a uměleckých míst paměti, do procesu konstrukce obrazu vstoupilo s razancí vyrovnávající se bělohorské době období druhé světové války. Pro dobré pochopení problému je nutné opětně připomenout skutečnost, která byla již naznačována v jiných

⁸⁰ POLIŠENSKÝ, Josef: *Třicetiletá válka a český národ*. Praha 1960, s. 140.

⁸¹ ELBEL, PETR: *Das Bild der Liechtenstein in der tschechischen Historiographie*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*. Vaduz 2012, s. 173–181. Česká verze: ELBEL, PETR: *Obraz Lichtenštejnů v české historiografii*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Maticе moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 165–172.

⁸² *Pod ochranou Žerotínů*. Český historický dokumentární film. Vista-Film Praha pro Českou televizi, 2013. Námět David a Lenka Rafaelovi. Scénář a režie Lubomír Hlavsa.

souvislostech – totiž že bělohorská doba a doba druhé světové války jako dva mýtotočrné elementy byly ve vzájemné souvislosti. Moderní odkazy na historické činy Lichtenštejnů nejen napomáhaly konstrukci nových aktualizovaných představ o povaze a charakteru rodu, ale předurčovaly i konkrétní právní kroky. Z pohledu pozdějšího vývoje československo-lichtenštejských vztahů jsou velmi zásadní tvrzení, jimiž československé ministerstvo zemědělství krátce po druhé světové válce odůvodňovalo své rozhodnutí uvalit na pozemkový majetek hlavy rodu, kterou byl od roku 1938 kníže František Josef II., národní správu. Rozhodnutí ministerstva zemědělství o zavedení národní správy a jmenování národního správce z 26. června 1945 obsahovalo historizující argumenty. Po konstatování, že se podle § 3 a 4 odst. 1 dekretu číslo 5 prezidenta republiky z 19. května 1945 uvaluje nucená správa, následoval historický výklad: Lichtenštejnové prý získali svůj majetek loupeží od původních českých vlastníků odměnou za služby císaři, a stali se tak „nepřáteli československého národa“. Velmi významný byl poukaz na to, že se Lichtenštejnové v nedávné minulosti přihlásili k německému národu. Údajně převážně německá správa jejich majetku měla za války pronásledovat partyzány a také poskytovat informace německé armádě, vycházet vstříc požadavkům okupantů (například v personální oblasti) a ochotně poskytovat válečné dodávky. Je patrné, že takto vytvářený obraz se v mnohém ohledu lišil od faktického stavu (např. Lichtenštejnové podle dostupných údajů měli ve skutečnosti v Protektorátu Čechy a Morava k 1. dubnu 1945 celkem 215 zaměstnanců, z toho 191 Čechů a 24 Němců, ani v době krize na sklonku třicátých let nebyli Němci v lichtenštejské správě či podnicích vůči Čechům preferováni), který byl nejspíše značně komplikovaný a nejednoznačný, nejednou podmíněný dobovými právními normami a předpisy (např. právo vybrat si při sčítání lidu konkrétní národnost) nebo momentálním zájmem knížete daným dobovými okolnostmi (ve vztahu k českým orgánům před válkou a po ní prezentování lichtenštejské národnosti, ve vztahu k německým orgánům opatrný postoj neprojevující výrazný odpor proti svému vnímání jako součásti německého národa). Podobně komplikovaný byl i vztah Knížectví Lichtenštejnsko, resp. knížecího domu, k právnímu systému Třetí říše, od něž na jednu stranu Lichtenštejnové očekávali restituci majetku zabraného první pozemkovou reformou, ačkoli na druhou stranu Třetí říši právně neuznali.⁸³ Takto složitá situace proto v období bezprostředně následujícím po 2. světové válce společně s absencí informací o eventuálních protinacistických aktivitách příslušníků rodu (na rozdíl od známých počínů a aktivit jiných příslušníků české šlechty) a s prokla-

⁸³ GEIGER, Peter: *Bemühungen um Rückgewinnung und Rettung fürstlicher Güter 1938 bis 1945*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 63–80.

macemi ministerstva zemědělství již tehdy drženého komunisty posílila stereotyp Lichtenštejnů jako entity, která dlouhodobě stála proti českému národu a lidu. Uvedený stereotyp tak vytvářel několikrát zmiňovanou zjednodušující zkratku mezi Karlem I. z Lichtenštejna jako jedním z hlavních původců pobělohorské národní tragédie a aktuální rolí příslušníků rodu. Samozřejmě, že po uchopení moci komunistickou stranou k posílení takového stereotypu napomohla i oficiální státem prezentovaná teorie třídního boje, k jejímuž šíření byly užívány veškeré prostředky státní propagandy (učebnice, průvodcovské texty na šlechtických památkách) a také prostředky státní moci (sledování nálad občanů místními orgány i orgány bezpečnosti, kriminalizace pozitivních postojů k příslušníkům „vykořisťovatelských tříd“). Nicméně, takový přístup v sobě zahrnoval i určitý předpoklad odporu, který i ve složitých dobách vedl k částečné dekonstrukci takto formovaného stereotypu.

Ve srovnání s jinými zeměmi bývalé monarchie, které se po roce 1945 ocitly pod sovětským vlivem, představuje otázka Československa a Lichtenštejnů zvláštní případ. V Polsku i v Maďarsku byla sice šlechta také stigmatizována jako nositelka feudálního dědictví, nebyla nicméně vnímána a prezentována jako národní nepřítel. V případě maďarské šlechty nebyl například nikdy zpochybněn její patriotismus. V kontrastu k situaci v Československu zde nehraje žádnou roli národnost šlechty.⁸⁴ Podobná situace jako v případě Československa je sice do jisté míry zaznamatelná v Chorvatsku, ale množství šlechtických rodin v Chorvatsku bylo jednak zanedbatelné, jednak se zde nenacházela příliš početná maďarská menšina. Chorvatští Maďaři byli skutečně tematizováni jako nepřátelé národa, ale tato stigmatizace nikdy nenabyla takového významu, jako tomu bylo v Československu (na Slovensku hrála tuto roli také maďarská šlechta). Lichtenštejnové v této souvislosti představují unikátní případ, protože reprezentují cizorodý prvek hned ve dvojnásobném významu. Jsou totiž vnímáni jednak jako Němci, jednak jako iredentisté, neboť podobně jako Němci nebo Rakušané disponují vlastním státem.

(4) Obraz Česka a Čechů v lichtenštejnské společnosti

Ani reverzibilní pohled – tedy konstrukce obrazu českých zemí a Česka v moderní lichtenštejnské společnosti – není zcela jednoduchý a také on do značné míry tematizuje vztah obyvatel obou zemí prostřednictvím

⁸⁴ HOREL, Catherine: *Die Enteignung des Adels in Ungarn nach 1945. Eine vergleichende Perspektive*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenthaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 108.

kontinuit a diskontinuit osudu rodu Lichtenštejnů v českých zemích, resp. mezníkových politických událostí starší historie a především moderního období, které tyto osudy bezprostředně nebo zprostředkovaně určovalo. Zpravodajství o Rakousku-Uhersku coby sousedním státu pokrývalo mezi jeho různými zeměmi, jako byly Tyroly a Dolní Rakousy, rovněž české země, zvláště když tam působila a měla majetky lichtenštejnská knížata.

V Lichtenštejnsku podle Petera Geigera na základě zpráv v místním tisku vznikl „obraz“, resp. určitá představa o českých zemích, Československu, České republice a lidech, kteří tam žijí. Nikdy se však nejednalo o obraz komplexní. „Obraz“ se měnil od „sice odlehlé, ale důvěrně známé části podunajské monarchie“ přes „československou, církví nepřátelskou, pozemkově-reformistickou republiku“ po roce 1918, „německý protektorát“ po roce 1938–1939, krátce trvající „novou republiku odsunu“ v roce 1945 a „nesvobodný komunistický stát ve východním bloku“ po roce 1948 až po „svobodnou republiku“ po převratu v roce 1989.

Osoby utvářející tento „obraz“ na sebe z hlediska čtenářů navazovaly – od prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka přes Edvarda Beneše po Klementa Gottwalda a Antonína Novotného, od Alexandra Dubčeka přes Gustáva Husáka až po reprezentanty současné doby. Ideologické „obrazy“ se měnily od nadějí na česko-německé smíření po kritiku pozemkové reformy, nacionálně revanšistických Benešových dekretů s vyháněním a vyvlastňováním, totalitního komunistického režimu a nedůslednosti popřevratových vlád, pokud jde o politiku vyrovnávání se s minulostí. Co do atmosféry byly původní sympatie ke starým Čechám následovány osmi desetiletími vztahů na bodu mrazu, aby byly nakonec vystřídány nynější normalizací a rostoucím přátelským zájmem, zprávy se ovšem nikdy nezbavily určité kritičnosti a výše zmiňovaného tematizování prostřednictvím vztahu Česka k vládnoucímu rodu Lichtenštejnů, nakládání s jeho majetkem v pozemkové reformě a vyvlastnění po druhé světové válce.

Jak útržkovitě jinak „obrazy“ zprostředkovávané v Lichtenštejnsku místními médii byly, vyplývá i z toho, že se sice psalo o politických událostech a problémech, téměř vůbec však o kultuře, umění, hudbě, literatuře nebo vědě. Zjevná příčina tohoto stavu spočívala podle Geigerova mínění jednoduše i v tom, že v Lichtenštejnsku prakticky nikdo neovládal a neovládá češtinu. Jako „místa kolektivní paměti“ lichtenštejnského obyvatelstva v souvislosti s Československem lze uvést několik osob, míst, témat a otázek. Z osob je v paměti zastoupen v první řadě „zakladatel státu prezident Masaryk“, „dekretový prezident Beneš“, „reformátor komunistické strany Dubček“ a „disidentský prezident Havel“. Dále pak lichtenštejnská knížata spojená s působením v českých zemích. Z míst je třeba uvést někdejší výstavní knížecí zámky Lednice a Valtice a hrobku

ve Vranově, z měst kromě Prahy v každém případě Brno. Častými tématy jsou sudetští Němci, pozemková reforma, Lichtenštejnové vyvlastnění na základě dekretů jako „Němci“, československý komunismus, pražské jaro, demokratický převrat, mírové rozdělení Československa na nynější Českou republiku a Slovenskou republiku a všeobecně vítaná normalizace vztahů s Lichtenštejnskem. Z otevřených otázek zůstávají v kolektivním vědomí přítomny knížecí nároky na vyvlastněný majetek a kromě toho, sice ne tak v popředí, zato však silněji vnímané z lidského hlediska, etnické odsuny.⁸⁵

(5) Role míst paměti při konstrukci obrazu Lichtenštejnů

Rozsah historického majetku rodu Lichtenštejnů na území českých zemí a jejich vztah k vytváření míst paměti v sobě zahrnuje i rovinu „zvěčnělé“ přítomnosti rodu a vytváření jeho paměti prostřednictvím míst paměti. Pravděpodobně příliš nepřekvapuje zjištění, že ani obraz konstruovaný prostřednictvím míst paměti nepostrádá určitou vnitřní rozporuplnost. Jako příklad míst paměti fungujících ve vzájemném protikladu lze připomenout na jednu stranu kříže na místě popravy „českých pánů“ na Staroměstském náměstí v Praze, a na druhou stranu například zámek a krajinu v Lednici.

V červnu 2011 došlo na Staroměstském náměstí v Praze k události, která připoutala pozornost k místu paměti českého národa. Umělecká skupina Ztohoven přidala do dláždění Staroměstského náměstí poblíž Staroměstské radnice k 27 dosavadním bílým křížům v dláždění, odkazujícím na popravu 27 „českých pánů“ roku 1621, ještě jeden kříž. Podle mluvčího skupiny měl kříž v dláždění symbolizovat roli pražského měšťana Martina Frühweina, který byl jedním z radikálních představitelů stavovského povstání a který nebyl na Staroměstském povstání popraven vzhledem ke své předchozí smrti ve vězení. Počin umělecké skupiny by se mohl zdát marginální záležitostí, byl nicméně sui generis zkouškou, nako-lik i v současnosti působí místo paměti, jež vzniklo a bylo frekventováno za zcela jiných historických podmínek.⁸⁶ Současné vnímání křížů na Staroměstském náměstí jakožto sakralizace místa, kde roku 1621 stálo lešení

⁸⁵ GEIGER, Peter: *Das Bild der böhmischen Länder, der Tschechoslowakei und Tschechiens in den liechtensteinischen Medien*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Länder*. Vaduz 2012, s. 215–242. Česká verze: GEIGER, Peter: *Obraz českých zemí, Československa a České republiky v lichtenštejnských médiích*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Maticе moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 203–228.

⁸⁶ *Na Staroměstském náměstí je 28. kříž, přidala ho skupina Ztohoven*. Novinky.cz, 23. června 2011 17:08 Zdroj: <http://zpravy.idnes.cz/skupina-ztohoven-pridala-do-dlazby-na-staromest->

popraviště a kde byla provedena exekuce aktivistů českého stavovského povstání, bylo přitom v minulosti vnímáno v kontextu celého prostoru náměstí jakožto centra království i v souvislosti s pomníkem Mistra Jana Husa. Oba dva památníky symbolizují vzmach a porážku dvou reformačních vln na českém území a vzhledem k charakteru „boje o smysl českých dějin“ také „stýkání a potýkání“ Čechů a Němců. V poslední době se navíc místo paměti na Staroměstském náměstí ještě více aktualizuje sporem o znovuvybudování mariánského sloupu, který původně stál jen nedaleko někdejšího popraviště. Zasazení křížů a odstranění mariánského sloupu přitom v této konstrukci symbolizuje vítězství reformace nad katolickou církví a vítězství Čechů nad Němci, zatímco znovuvybudování sloupu by mělo podle odpůrců tohoto aktu představovat negaci tohoto vítězství.⁸⁷ Za důležitou skutečnost je nutné považovat fakt, že „negativní“ personifikaci takto vnímaného místa paměti nevytvářejí například kardinálové Harrach a Ditrichštejn, pražští jezuité, anebo samotný císař Ferdinand II., nýbrž že ji tvoří Karel I. z Lichtenštejna jakožto předseda exekuční komise, a to bez ohledu na jeho skutečnou historickou roli. Lichtenštejn přitom nebyl reprezentantem „cizí šlechty“ a nezanedbatelnou část svého života (do roku 1599) přináležel k moravským nekatolickým stavům. V každém případě se uvedené schéma v podobě stereotypu společně s dobovým vnímáním role Lichtenštejnů a Ditrichštejnů v procesu pobělohorských konfiskací projevilo v období kolem roku 1918 i kolem roku 1945 („odčinění Bílé hory“), jak o tom ostatně svědčí i náhled Josefa Pekaře kritizující pozemkovou reformu v obecné rovině, ale připouštějící její potřebu v případě Lichtenštejnů.⁸⁸

Protipólem křížů na Staroměstském náměstí jakožto místa negativní paměti mohou být některá místa odkazující na kulturní činnost Lichtenštejnů, v největší míře patrně zámek v Lednici a okolní kulturní krajina. Jde o místo, které je dlouhodobě jednou z nejvíce navštěvovaných památek a krajinných areálů v České republice. Komponovaná krajina mezi Lednicí a Valticemi, patřící k nejvýznamnějším projektům tohoto druhu v Evropě, představovala už od dob baroka zjevnou výkladní skříň významu a moci knížat z Lichtenštejna. Letohrádek v Lednici, přestavěný za vlády Karla Eusebia z Lichtenštejna a následně za jeho syna Jana

skem-namesti-28-kriz-1pz-/domaci.aspx?c=A110623_140948_praha-zpravy_sfo (citováno 5. listopadu 2013).

⁸⁷ Zde se projevuje konstanta tzv. *damnatio memoriae* – v Československu totiž bylo podobným způsobem po roce 1918 strženo hned několik pomníků či památníků oslavujících katolickou církev či habsburskou dynastii. Padly za oběť vzniku Československé republiky, protože symbolizovaly moc Habsburků, jež byla postavena do protikladu k ideji „husitského“ národa.

⁸⁸ PETRAŇ, Josef: *Staroměstská exekuce*. Praha 1971; PEKAŘ, Josef: *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. ²Praha 1923.

Adama Ondřeje, měl jako *architectura recreationis* funkci zcela odlišnou, přestože i Lednice hrála v rodovém mocenském poli nezastupitelnou roli. Byla totiž jediným moravským majetkem, který zůstal v rukou Lichtenštejnů i po prodeji původní rodové majetkové základny s centrem v Mikulově v roce 1560. Jak upozorňuje Michal Konečný, tato majetkoprávní skutečnost však získala na aktuálnosti až na přelomu 18. a 19. století, kdy se začala formovat konečná podoba lednicko-valtického areálu. V této souvislosti je nutné zdůraznit, že v Lednici měla zahrada s ohledem na funkci sídla stejný, ne-li větší význam než samotná budova zámku, což přetrvalo až do neogotických úprav v polovině 19. století. Architektura lednického zámku v tomto období byla jako místo rodové paměti programově utvářena a navazovala v tomto ohledu nejen na barokní a tereziánskou fázi, ale především na Hardtmuthovo klasicistní pojetí architektury v okolí Lednice. Zámek byl relativně radikálně přestavěn, přesto však ve svém jádru ponechal některé starší prostory, které měly symbolizovat dynastický princip a starobylost rodu. Tyto kategorie vyjadřovaly i stupně historizující architektury, v souladu s funkcí odkazující na konkrétní historická období v dějinách rodu a také vybavení interiérů skutečnými i kvazihistorickými předměty (středověké brnění) a uměleckými díly (obrazy s tématem pozdně středověké rodové slavnosti), a také erbovními symboly a portréty významných historických osobností rodu (jejich výběr lze do jisté míry srovnávat s archivními odkazy na tyto osobnosti a jejich činy, jako je tomu např. u Gundakara z Lichtenštejna). Významnou roli pro rodovou paměť sehrávala i umělecká a řemeslná kvalita, s níž bylo ke všem uvedeným rekonstrukcím a úpravám přistoupeno.⁸⁹ Pro fungování lednické komponované krajiny jako místa paměti je důležitá skutečnost, že návštěvníci sem prakticky vždy přicházeli za pozitivními zážitky a emocemi a že se proto tyto pozitivní emoce přenášely a přenášejí i do (symbolického) hodnocení role rodu Lichtenštejnů jako budovatelů zdejšího areálu, jak to ostatně dokládá i několikrát zmínovaný sociologický průzkum.⁹⁰

Místa lichtenštejnské paměti tímto způsobem v dlouhém trvání spoluvytvářejí charakter krajiny, a to především na Moravě. Značná část přítom byla záměrně komponována samotnými Lichtenštejny či jejich okolím

⁸⁹ GERŠIC, Miroslav: *Lednice a Liechtensteinové*. In: Kordiovský, Emil (ed.): Městečko Lednice. Lednice 2004, s. 192–202; KROUPA, Jiří: *Lednický zámek doby barokní a klasicistní*. In: Kordiovský, Emil a kol.: Městečko Lednice. Lednice 2004, s. 355–385.

⁹⁰ KONEČNÝ, Michal: *Die Landschaft zwischen Eisgrub (Lednice) und Feldsberg (Valtice)*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern. Vaduz 2012, s. 141–148. Česká verze: KONEČNÝ, Michal: *Krajina mezi Lednicí a Valticemi jako místo paměti*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): Místa Lichtenštejnské paměti. (Časopis Matic moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 123–130.

jako výrazový prostředek přináležitosti rodu k zemi. Nejdůležitější místo v tomto ohledu zaujímá samozřejmě lichtenštejská hrobka na Vranově u Brna. Šlo o monumentální stavbu, kde byla těla zemřelých příslušníků rodu blízko Bohu (pro uložení ostatků příslušníků rodu Lichtenštejnů zřejmě programově nebyl vybrán například farní kostel v rodovém rezidenčním městě nebo zámecká kaple, nýbrž místo s výrazným duchovním posláním), a zároveň o monumentální stavbu, jež měla rodu poskytnout rozměr trvalosti (při budování nové hrobky na počátku 19. století se v souvislosti s možností uložení co největšího počtu generací příslušníků rodu uvažuje o kapacitě hrobky). Dalším výrazným komponentem je potom vytvoření společného místa paměti pro celý rod, vedoucí ke konstituování výrazného dynastického povědomí. Na rozdíl od sepulkrálních koncepcí některých aristokratických rodů, které preferují systém oddělených pohřebních míst podle jednotlivých linií, jde u Lichtenštejnů od počátku o vyjádření jednoty (byť později také došlo k diferenciaci). Působení hrobky nejen jako rodového náboženského sepulkra a architektonicko-uměleckého díla, ale také jako obecného místa paměti, dosvědčuje i zájem poutníků přicházejících na Vranov o rod Lichtenštejnů (jehož předkové odpočívali pod podlahou mariánské poutní svatyně) nebo zájem místní farní správy o navázání kontaktu s Lichtenštejnými a o navázání na někdejší tradici pohřbívání zemřelých příslušníků na Vranově, což lze v pramenech zaznamenat i v době komunismu. V této souvislosti se objevily i otázky, zda by mohly být na Vranov přemístěny také ostatky těch rodinných příslušníků, kteří byli v minulosti pochováni na jiných místech či v jiných zemích. Pozice Lichtenštejnů je nicméně mezi ostatními šlechtickými rodinami v exilu i v tomto ohledu jedinečná, neboť nebyli pochováni v cizině, nýbrž naopak ve vlastní zemi. Výše zmiňované projevy by však bylo nutné podrobněji prozkoumat.⁹¹

Lichtenštejských míst paměti, které byly budovány samotnými Lichtenštejnými v minulosti buď zcela programově jako poselství příštím generacím o významu rodu, anebo které tak nebyly zamýšleny a toto poselství nesou jen sekundárně, lze na Moravě a částečně i v Čechách, ve Slezsku a v Rakousích nalézt celou řadu. Jde samozřejmě o nejrůznější architektonické či přírodní monumenty, resp. o identifikátory přivlastňující je rodu Lichtenštejnů. Za typ primárního monumentu tohoto typu lze považovat například kenotaf Karla z Lichtenštejna v Opavě; anebo architektonicky zajímavé a s pomocí interpretačních nápisů identifikované jubilejní kos-

91 KNOZ, Tomáš: *Erinnerungsorte der Liechtenstein: Einleitende Thesen*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*. Vaduz 2012, s. 11–32. Česká verze: KNOZ, Tomáš: *Místa lichtenštejské paměti*. Úvodní teze. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejské paměti*. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 23–47.

tely (např. Balzers) i drobné pomníčky v lesních tratích (všechny revíry, např. Vranov u Brna), připomínající jubileum vlády Jana II. z Lichtenštejna. Jindy mohlo jít například o erby identifikující stavebníka a někdejšího majitele významné architektonické či kulturní památky (např. erb na průčelí někdejšího jezuitského kostela v Opavě, erby na zámcích v Uherském Ostrohu, v Rabensburgu nebo ve Wilfersdorfu) a sloužící jako ukazatel jeho právní, sociální, ekonomické a kulturní úrovně (*Rankanzeiger*). Podobně je tomu i s tabulkami na specifických místech v Moravském krasu, které odkazují nejen na přítomnost konkrétního příslušníka rodu na daném místě, ale také na jeho zájmy a na jeho podíl na komponování zdejší specifické kulturní krajiny. Pokud jsou tyto identifikátory osazeny u různých typů památek na rozsáhlém území, jako je tomu v případě Lichtenštejnů, není o jejich významu pochyb. Za příklad místa paměti, které primárně nebylo zamýšleno jako vědomé poselství pro následující generace, ale posléze se jím stalo, je možné považovat třeba hraniční kameny lichtenštejnských panství nebo lesních revírů. Obzvláště, pokud se vyskytují v takové poloze, že přitahují širokou pozornost, jako je tomu například v případě hraničníků někdejších lichtenštejnských panství na hřebenu Jeseníků. Jde o rozsáhlý komplex památek, které dosvědčují rozsah někdejšího majetku i globální záběr rodu Lichtenštejnů v dějinách česko-moravsko-rakouského prostoru. Samozřejmě s tím, že v případě primárního budování míst paměti lze hovořit o určité míře autostylizace prostřednictvím takového místa paměti a že obraz či stereotyp vytvářený prostřednictvím takového místa paměti záleží na dobovém interpretačním schématu neboli „symbolickém centru“ či na manipulaci s takovým schématem (památka vykládaná v určitém interpretačním schématu jako svědectví o kulturní úrovni jejího budovatele může být v jiném interpretačním schématu vnímána jako důkaz vykořisťování jeho poddaných). Jak nicméně ukázal sociologický výzkum prováděný pro Česko-lichtenštejnskou komisi historiků, díky místům lichtenštejnské paměti je i přes nejrůznější peripetie 20. století konstruován převážně pozitivní obraz rodu, ať již jde o reálné hodnocení nebo o sekundární idealizaci.⁹² Ostatně tato skutečnost je patrná i dnes, když jsou na zámcích někdejší šlechty, včetně Lichtenštejnů, prezentovány zámecké prostory jako svědkové dobového rodinného života a intimity, bez přehnaného zdůrazňování nádhery

⁹² VÁCHA, Zdeněk: *Das Bild der Liechtenstein und die mährischen Denkmäler*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*. Vaduz 2012, s. 195–214. Česká verze: VÁCHA, Zdeněk: *Obraz Lichtenštejnů a moravské lichtenštejnské památky*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 183–202.

a marnivosti. Zámek je na rozdíl od nedávné minulosti prezentován jako rezidence, nikoliv jako mocenské centrum a místo útluaku poddaných.

(6) Kultura a umění jako místo lichtenštejské paměti a jako obraz rodu Lichtenštejnů

Jak naznačuje výše uváděný příklad zámeckého areálu v Lednici, obraz rodu Lichtenštejnů byl v období komunismu modifikován, pokud nebylo bráno v potaz pouze jeho politické a sociální působení, ale také kultura a umění. Významné lichtenštejské památky byly po jejich zestátnění roku 1945 velmi často využívány k jiným nežli rezidenčním nebo kulturním účelům (kasárny, zemědělské objekty, sklady). Přibližně od sklonku padesátých let 20. století se ovšem tato situace začala měnit. Někdejší šlechtická sídla včetně lichtenštejských zámků začala postupně fungovat jako svého druhu muzea vypovídající o životě v dávných dobách. V souladu s tehdejší teorií památkové péče býval částečně restituován původní stav mobiliáře, popřípadě byla prostřednictvím takzvaných svozů vytvářena umělá podoba zámku, často komponovaná podle jednotlivých uměleckých slohů (Bučovice jako muzeum renesance a manýrismu, Valtice jako muzeum baroka, Lednice jako muzeum romantismu). Ačkoliv ani v tomto ohledu nebylo období komunismu jednotné a také komponování obrazu Lichtenštejnů podléhalo kontextuálním proměnám (liberálnější šedesátá léta, otupení ideologických principů v osmdesátých letech), lze zaznamenat pozitivní hodnocení rodu Lichtenštejnů jako pěstitelů kultury, rodu kontinuálně zaměřeného na komponování krajiny a vytváření hodnotné architektury. Oblast kultury se tak sekundárně stávala politikem, protože zohlednění uvedených skutečností výrazně modifikovalo negativní obraz Lichtenštejnů jako rodu spjatého s násilnou protireformací, vzdáleného národnímu citění a sociálně odcizeného většinovému obyvatelstvu českých zemí. Pro takto vytvářený obraz paměti na Lichtenštejny je typické, že se do protikladu dostával oficiální ideový pohled socialistické společnosti (čas od času posilovaný jednotlivými impulzy), a to nejen s korigujícím názorem znalců či jen poučených nebo romantizujících návštěvníků kulturních památek, ale také s ekonomickými zájmy rodičího se turistického průmyslu, těžícího ze zájmu obyvatelstva o historii a kulturní památky. Média, jež vytvářela obraz Lichtenštejnů (potažmo šlechty jako celku) jakožto nositele kultury odpovídají dané oblasti i době: odborné či popularizační publikace z oblasti historie, dějin umění a památkové péče, průvodcovské texty vytvářené pracovníky památkové péče a deklamované profesionálními i sezónními průvodci na lichtenštejských památkách, na něž navazovaly i texty v brožurkách vydávaných institucemi památ-

kové péče, ale také různé rozhlasové a televizní dokumenty, a dokonce i zábavné pořady (některé z nich měly kromě zábavně-vzdělávací formy za cíl také posílit turistický ruch, což samozřejmě do značné míry eliminovalo ideologicko-kritický pohled na rod).⁹³

V určitém protikladu k tomuto druhu vytváření obrazu Lichtenštejnů se často projevují zdánlivě absurdní skutečnosti. Například kritické komentáře o historické roli šlechty v českých zemích byly do textů centrálně vkládány příslušnými ideologickými komisemi. To, jak byly průvodcovské sylaby v padesátých letech silně ideologicky zaměřené, nám dnes dokládá pouze dochovaná závazná předmluva k průvodcovským textům, která měla být prezentována vždy na úvod prohlídky objektů. Ukazuje, jaké mínění o někdejších lichtenštejnských majitelích zámku se mělo u návštěvníka během prohlídky utvářet: „*Po vítězství slavné Rudé armády v roce 1945 a po vítězství únorovém v roce 1948 byla u nás navždy odstraněna příživnická kasta, bývalá šlechta. Změnila se od základu celá tvářnost našeho státu, změnilo se od základu vědomí našich lidí. Hrdiny se u nás stávají budovatelé socialismu, naši dělníci a rolníci, úderníci a zlepšovatelé atd.*“⁹⁴ Podobné předmluvy se v období padesátých a počátku šedesátých let 20. století vyskytují i v tištěných brožurách o jednotlivých památkách či památkových souborech, a to i v případech, kdy autory historických a umělecko-historických textů byli zjevně odborníci, jejichž politický postoj nelze označit jako pozitivní vůči komunistické filozofii ani socialistickému zřízení (např. Jarmila Vacková v brožurce o Kroměříži). I když postupem času tyto projevy otevřené ideologické kritiky vůči šlechtě nebo konkrétně rodu Lichtenštejnů z podobných materiálů mizely nebo se stávaly více skrytými (kritika životního stylu šlechty, jejího života v přepychu, zdůrazňování práce umělců nebo dokonce poddaných, kteří se svou invencí nebo prací svých rukou podíleli na budování památek a uměleckých děl), nevtrácely se úplně. V úvodních dialozích zábavného televizního pořadu *Dostaveníčko v Lednici*, který byl natočen brněnským studiem Československé televize roku 1984 (rok před vyhlášením Gorbačovovy glasnosti a perestrojky), nejdříve moderátoři ve zdánlivě herecky ztvárněném dialogu oznamují, že v pořadu nepůjde ani tak o oslavu mecenášů architektury a umění z rodu Lichtenštejnů, jako spíše o ocenění práce umělců pracujících v jejich službách (Lichtenštejnové podle komentáře „[...] *uměli těžít z polohy zámku i feudálních výsad, přízně panovníků, zákulisní politiky, a dokonce konfiskátů v pobělohorské době, takže se dá říci, že dějiny zámku jsou vlastně dějinami Lichtenštejnů [...]. Pro mě jsou spíše dějinami těch, kteří zde tvo-*

⁹³ DRAŠNAR, Vojtěch: *Obraz Lichtenštejnů v průvodcovských textech na moravských zámcích*. Brno 2012. Nепublikovaná bakalářská diplomová práce (Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity).

⁹⁴ UHLÍKOVÁ, Kristina: *Národní kulturní komise 1947–1951*. Praha 2004.

řili, zakládali, budovali [...]“). V následné férii složené ze scének a písniček je však ve skutečnosti v romantizujícím duchu rod Lichtenštejnů jakožto budovatel lednického areálu včetně jeho romantizujících architektur přece jen pozitivně oceněn a o Lednici se zde dokonce hovoří jako o perle jižní Moravy.⁹⁵ Tato skutečnost, jež se ostatně ani zdaleka netýkala pouze sledovaného případu a platila v dané době i v obecné rovině, poměrně zásadním způsobem dokládá, že i v době, která nepřála objektivnímu zhodnocení role Lichtenštejnů v dějinách českých zemí, je vytváření jejich obrazu prostřednictvím zaznamenání jejich kontinuálních počínů v oblasti sběratelství uměleckých děl, komponování různých typů kulturní krajiny nebo budování užitkové i okrasné architektury důležité.

Jak prokázali Johann Kräfterner či Herbert Haupt, aktivita v oblasti umění a kultury působí v dlouhém trvání jako element konstrukce pozitivního obrazu, a to i u příslušníků rodu, kteří jsou jinak podrobováni všeobecné kritice a které personifikuje několikrát výše zmiňovaný Karel I. z Lichtenštejna. Už ve stínu Rudolfa II. působil Karel jako zadavatel uměleckých zakázek a sběratel. Po Rudolfově smrti v roce 1612 v Praze, když zájem o sběratelskou činnost za Rudolfových nástupců Matyáše a Ferdinanda polevil a umělci ani dílny neměli jasnou představu o svém cíli, se Karel ujal role, kterou kdysi hrál Rudolf II. Zakázkami na díla Adriana de Vries a dále mozaikami vyráběnými technikou *pietra dura*, které vytvořili Ottavio a Dionysio Miseroniiové ještě v Praze, získal do sbírky umělecké předměty zásadního významu, podle kterých se mohla kdykoli orientovat i pozdější knížata lichtenštejnského rodu (je přitom pozoruhodné, že některá díla z Karlovy sbírky jsou místy paměti bělohorské bitvy). Svými stavebními zakázkami dokázal Karel I. z Lichtenštejna jistě navázat na to, co započali stavitelé a architekti v době renesance, a položil tak i zde základy, na nichž mohl stavět jeho syn Karel Eusebius I. a především pak jeho vnuk Jan Adam Ondřej I. se svými grandiózními stavebními zakázkami v době baroka či Jan II. z Lichtenštejna v době své vlády po polovině 19. století.⁹⁶ Dlouhodobá aktivita Lichtenštejnů v oblasti sběratelství přinesla své ovoce vždy v těch okamžicích složitých dějin rodu, kdy se dostal do určité krize a těžkých životních situací. V období po skončení druhé světové války, kdy se knížecí rod jen těžko vyrovnával se ztrátou majetků na území Československa a s nutností orientovat se na rozvinu-

⁹⁵ *Dostaveníčko v Lednici*. Hudebně zábavný pořad. ČST Brno, 1984. Odborný poradce PhDr. Miroslava Nováková. Scénář František Brüstl. Režie Jan Eisner.

⁹⁶ KRÄFTNER, Johann: *Die Familie Liechtenstein als Kunstsammler und Mäzene*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 263–274; HAUPT, Herbert: *Fürst Karl I. von Liechtenstein, Obersthofmeister Kaiser Rudolfs II. und Vizekönig von Böhmen*. Hofstaat und Sammeltätigkeit. Edition der Quellen aus dem liechtensteinischen Hausarchiv. Textband. Quellen und Studien zur Geschichte des Fürstenhanes Liechtenstein. 1/1. Wien – Köln – Graz 1983.

tí státnosti na svých hornorýnských územích, napomohly ke konstrukci nového rodového obrazu výstavy uměleckých sbírek pořádané ve Švýcarsku. Výstavy z lichtenštejnských knížecích sbírek, které se uskutečnily v posledních letech v Moskvě a v Praze, v Japonsku a v Singapuru, jakož i projekty výstav v Pekingu, Šanghaji a v roce 2014 opět v Moskvě (zde se bude připomínat dvacáté jubileum navázání diplomatických styků mezi Lichtenštejnským knížectvím a Ruskem) jsou nezanedbatelnými projevy míst lichtenštejnské rodové paměti a konstrukce jejich pozitivního obrazu. Nikoliv náhodou byl významnou epizodou ve vztahu Lichtenštejnů a potažmo Lichtenštejnska a České republiky po roce 1989 spor o obraz Velká vápenka a naopak pozitivním zlomem ve vzájemných vztazích souvisejícím s navázáním diplomatických vztahů uspořádání výstavy *Klasicismus a biedermeier ve Valdštejnské jízdárně v Praze* v květnu až říjnu roku 2010.⁹⁷ Posledně jmenovaný případ může posloužit jako pozitivní vzor místa paměti a konstrukce obrazu, na který by bylo možné do budoucna navázat.

97 KRÄFTNER, Johann: *Das Liechtenstein Museum im 20. Jahrhundert*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 159–174; KRÄFTNER, Johann: *Liechtenstein Museum Wien*. Biedermeier im Haus Liechtenstein. Die Epoche im Licht der Fürstlichen Sammlungen. München 2005, s. 126–127; MRÁZEK, Josef: *Obraz Velká vápenka a majetkoprávní nároky Lichtenštejnů vůči ČR*. Právní rádce 9, 2001, č. 9, s. I–XII; KRÄFTNER, Johann – VONDRÁČEK, Roman (edd.): *Klasicismus a biedermeier z knížecích lichtenštejnských sbírek*. Katalog výstavy. Praha 2010.

b. Lichtenštejnové a umění

(1) Středověk

Příslušníkům rodu Lichtenštejnů patřilo už ve 14. a v 15. století na střeoevropských panovnických dvorech významné postavení. Jsou známa jejich sídla a panství, jen málo se však ví o vnější reprezentaci a o výzdobě jejich sídel. Až na několik málo výjimek chybí zprávy o tom, jakou roli tam hrálo umění jako důležitý estetický a reprezentativní faktor. Toto desideratum může zaplnit jen budoucí intenzivní bádání.

Že by takový výzkum mohl dojít k zajímavým výsledkům, dokládá příklad výzdoby zámku Buon Consiglio v Tridentu. Jiří z Lichtenštejna (zemřel 1419), syn Hartneida III. a Anny ze Šternberka sídlících na Mikulově, se stal na vrcholu své kariéry, v roce 1390, biskupem tridentským. Do roku 1407 sídlil na zámku Buon Consiglio, kde nechal v letech 1406 a 1407 vymalovat sál v Orlí věži. Nástěnné malby představují scény ze života šlechty a venkovanů v průběhu dvanácti měsíců.⁹⁸ Malby znázorňující mj. také první bitvu sněhovými koulemi jsou už dlouho známy. Méně se dosud vědělo o tom, že tyto mimořádně zajímavé scény jsou inspirovány českým prostředím, uměním na dvoře krále Václava IV. Nelze ani vyloučit, že v Tridentu pracovali malíři ovlivnění českým prostředím, možná i vyškolení v Čechách.⁹⁹

Jan I. z Lichtenštejna, hofmistr vévody Albrechta II. Habsburského, patřil rovněž k předním dvoranům markraběte Jošta Lucemburského, který mu v roce 1365 dal k užívání dům na brněnském Rybím trhu, a později, 1386, věnoval další na Horním trhu.¹⁰⁰ Jan I. byl také rádcem krále Václava IV., který mu v roce 1394 věnoval v Praze dům na Malostranském náměstí naproti faře u sv. Mikuláše. V tomto domě bydlel také ještě Jan II. z Lichtenštejna.¹⁰¹ Lokalizace tohoto domu je významná proto,

⁹⁸ KURTH, Betty: *Ein Freskencyklus im Adlerturm zu Orient*. Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes des k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege 5, 1911, s. 9–104; RASMO, Nicolò: *Die Fresken im Adlerturm zu Trient*. Rovereto 1962.

⁹⁹ K tomu VŠETEČKOVÁ, Zuzana: *Biskup Jiří z Lichtenštejna a nástěnné malby v tridentské Orlí věži v kontextu malířství českých zemí na přelomu 14. a 15. století*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013, s. 227–248.

¹⁰⁰ BALETKA, Tomáš: *Dvůr rezidence a kancelář moravského markraběte Jošta (1375–1411)*. Sborník archivních prací 46, 1996, s. 444–445.

¹⁰¹ ZEMEK, Metoděj – TUREK, Adolf: *Regesta listin z lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173 až 1526*. Sborník archivních prací 33, 1983, s. 216.

že Lichtenštejnové bydleli v těchto místech ještě v následujících mnoha desetiletích.

Pramenům ke starším generacím Lichtenštejnů a k jejich vztahu k umění by měla být v budoucnosti věnována intenzivnější pozornost i v souvislosti s rekonstrukcemi a restaurováním dobových objektů, které přinášejí zajímavá zjištění obohacující obraz té doby.

Ani z následujících desetiletí nejsou doloženy významné doklady o rozsáhlejší stavební činnosti Lichtenštejnů a jejich aktivitách v souvislosti s uměním na jejich dvorech. Teprve na přelomu 16. a 17. století se situace výrazně změnila.

(2) Raný novověk

Po smrti Hartmanna II. z Lichtenštejna (1544–1585) a jeho bratrů Jiřího Erasma (1547–1585), Jindřicha IX. mladšího (1554–1585) a Jana Septima (1558–1595) představovalo dědictví tří Hartmannových synů značné bohatství: Karel se stal ziskem Valtic, Lednice a Herrnbaumgartenu v Dolních Rakousích jedním z nejbohatších šlechticů Moravy, jeho bratr Maxmilián (1578–1643) zdědil rakouský Rabensburg a Hohenau, Gundakar (1580–1658) Wilfersdorf a Ringelsdorf.¹⁰² Bratři se v následujících desetiletích intenzivně snažili zděděný majetek nejen rozmnožit, ale díky získanému politickému a společenskému statutu ještě podpořit odpovídající reprezentací prostřednictvím umění.¹⁰³

Karel z Lichtenštejna (1559–1627), syn Hartmanna II. z Lichtenštejna-Valtic (1544–1585) a jeho manželky Anny Marie z Ortenburgu (1547–1601), se spolu s Karlem st. ze Žerotína vzdělával v Basileji a v Ženevě v evangelicko-luteránské víře, ke katolické konvertoval spolu se svými bratry Maxmiliánem a Gundakarem v roce 1599. Sňatek s Annou Marií z Boskovic, dcerou Jana Šembery Černoohorského z Boskovic, znamenal nejen podstatné rozmnožení jeho majetku, ale pravděpodobně také zisk části uměleckých sbírek jeho tchána. Stejným způsobem dostal asi druhou jejich část Maxmilián z Lichtenštejna, když se oženil s Šemberovou dcerou Kateřinou.

¹⁰² HAUPT, Herbert: *Fürst Karl I. von Liechtenstein, Obersthofmeister Kaiser Rudolfs II. und Vizekönig von Böhmen – Hofstaat und Sammeltätigkeit*. Edition der Quellen aus dem liechtensteinischen Hausarchiv. Wien 1983, Textband, s. 12–13.

¹⁰³ K tomu příspěvek KNOZ, Tomáš: *Lichtenštejnská zámecká sídla v kontextu moravsko-rakouské renesance a manýrismu*. Zámek Rabensburg. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013, s. 83–125.

Do konce devadesátých let 16. století se Karel z Lichtenštejna angažoval v nejvyšších moravských zemských institucích. V roce 1600 ho povolal císař Rudolf II. ke svému dvoru v Praze. Jako člen císařovy tajné rady patřil nyní k nejužšímu okruhu panovníkových rádců. Rudolfův sekretář tajné rady Johann Barvitiuss ho doporučil na uvolněné místo nejvyššího hofmistra. Rudolf II. dovedl ocenit muže, který mu před třemi lety tak ochotně přenechal vyžádaná umělecká díla ze své sbírky v Úsově, zděděná po Janu Šemberovi.¹⁰⁴

V Praze bydlel Karel z Lichtenštejna v domě na nároží Malostranského náměstí, pravděpodobně v tomtéž, který už užívali – jak bylo výše zmíněno – na přelomu 14. a 15. století Jan I. a Jan II. z Lichtenštejna. Z dochované diplomatické korespondence mantovského vyslance v Praze se dvorem Gonzagů vyplývá, že se Karel z Lichtenštejna nad rámec povinností vyplývajících z jeho dvorského úřadu angažoval také v jednáních týkajících se obohacování císařských sbírek.¹⁰⁵

V roce 1602 věnoval císař Karlovi „*einen Garten und Zuhausung*“, usedlost se zahradou na Pohořelci, kterou koupil od vdovy po Jakobovi Kurzovi ze Senftenavy a nechal nákladně upravit pro astronoma Tycha Brahe k bydlení a pozorování oblohy. Novým obyvatelem se nestal, jak by se dalo předpokládat, Tychonův nástupce Johannes Kepler, ale Karel z Lichtenštejna.

Dům na Pohořelci byl na hranici města, snad něco jako předměstská vila, kterou nový majitel nevyužíval trvale. Zdá se, že tam například byl při své návštěvě Prahy vévoda Jindřich Julius Brunšvícký.¹⁰⁶ V roce 1605 tam pobývali se svým opatrovníkem Pavlem z Krausenecku dva nemanželští synové Rudolfa II., Matyáš a Karel.¹⁰⁷

V roce 1607 rezignoval Karel z Lichtenštejna na svůj úřad nejvyššího hofmistra, protože se ve sporu mezi Rudolfem II. a arcivévodou Matyášem přidal na stranu budoucího císaře. Vrátil se na svá panství na Moravě a zahájil rozsáhlé stavební aktivity ve Valticích a v Lednici, kterou nechal přestavět na letní rezidenci. Plánoval také stavbu zámku v Plumlově a nechal upravovat zámecké a farní kostely na lichtenštejnských pan-

104 HAUPT, Herbert: *Fürst Karl I. von Liechtenstein, Obersthofmeister Kaiser Rudolfs II. und Vizekönig von Böhmen – Hofstaat und Sammeltätigkeit*. Edition der Quellen aus dem liechtensteinischen Hausarchiv. Wien 1983, Textband, s. 13.

105 VENTURINI, Elena: *Le collezioni Gonzaga. Il carteggio tra la corte cesarea e Mantova (1559–1636)*. Milano – Mantova 2002, s. 476 a další, reg. 800–828.

106 HAUPT, Herbert: *Fürst Karl I. von Liechtenstein, Obersthofmeister Kaiser Rudolfs II. und Vizekönig von Böhmen – Hofstaat und Sammeltätigkeit*. Edition der Quellen aus dem liechtensteinischen Hausarchiv. Wien 1983, Textband, s. 102, pozn. 14.

107 SAPPER, Christian: *Kinder des Geblüts – Die Bastarde Kaiser Rudolfs II.* Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv 47, 1999, s. 45.

stvích. V účetních knihách se objevují jména stavitelů Giovanniho Marii Filippiho, Giovanniho Battisty Carlone, Carla Maderny a dalších.¹⁰⁸

Karel z Lichtenštejna upřednostňoval při realizaci svých projektů architektky a stavitele činné na jeho moravských statcích na úkor těch, kteří působili na císařském dvoře. Jinak tomu bylo se sochaři. Ve Vídni pro něho sice pracoval Lorenz Murman, ten ale rozhodně nepatřil k výrazným osobnostem té doby. Tou byl nepochybně Adrian de Vries, císařův dvorní sochař.¹⁰⁹ Vytvořil pro Karla z Lichtenštejna dvě vynikající sochy z bronzu, *Bolestného Krista* v roce 1607 a *Svatého Šebestiána* v letech 1613 až 1615. Karel udržoval kontakty také s císařovými dvorními malíři: pracovali pro něho např. Bartholomeus Spranger, Hans von Aachen, Roelant Savery, Joris Hoefnagel a další, jejichž díla jsou v inventářích zaznamenána jen námětem bez uvedení autora.¹¹⁰

Zlatnictví hrálo v reprezentaci příslušníka šlechtického rodu nesmírně významnou roli a to nejen ve formě šperků, ale také v podobě nákladných ozdob urozených tabulí a kredencí zámeckých a palácových hodovních síní. V době pobytu v Praze nakupoval Karel z Lichtenštejna u dvorních zlatníků a obchodníků s luxusním zbožím, kteří přijížděli do Prahy z celé Evropy. Později, když se vrátil na Moravu, využíval služeb brněnských a vídeňských zlatníků více, než tehdy módních augsburských a norimberských mistrů.

Nejvýznamnější zlatnickou objednávkou byl vévodský klobouk, který si Karel z Lichtenštejna nechal v roce 1623 zhotovit u Gottfrieda Nicka ve Frankfurtu nad Mohanem (originál se nedochoval). Připomínal svým tvarem i výzdobou korunu Rudolfa II. – a jistě ne náhodou – vzdáleně českou svatováclavskou.

Také vynikající dvorští řezáči drahých kamenů – Miseroniové a Castrucciové dodávali své práce na lichtenštejnský dvůr, kde nemohla chybět ani dokonalá díla výrobců hodin, astronomických přístrojů a různých technických vynálezů, Josta Bürgiho a Erasma Habermela.¹¹¹

¹⁰⁸ Stručný přehled o stavební činnosti srov. HAUPT, Herbert: *Fürst Karl I. von Liechtenstein, Obersthofmeister Kaiser Rudolfs II. und Vizekönig von Böhmen – Hofstaat und Sammeltätigkeit*. Edition der Quellen aus dem liechtensteinischen Hausarchiv. Wien 1983, Textband, pozn. 5, s. 41–44; a tomu odpovídající regesta ve 2. svazku – Quellen.

¹⁰⁹ LEITHE-JASPER, Manfred: *Adrian de Fries*. In: Kräftner, Johann: *Einzug der Künste in Böhmen*. Wien 2009, s. 31–37.

¹¹⁰ HAUPT, Herbert: *Fürst Karl I. von Liechtenstein, Obersthofmeister Kaiser Rudolfs II. und Vizekönig von Böhmen – Hofstaat und Sammeltätigkeit*. Edition der Quellen aus dem liechtensteinischen Hausarchiv. Wien 1983, Textband, s. 56–60, a tomu odpovídající regesta ve 2. svazku – Quellen.

¹¹¹ K vévodskému klobouku viz katalog *Liechtenstein – The Princely Collections*. New York 1985, s. 33–35, č. 20; HAUPT, Herbert: *Fürst Karl I. von Liechtenstein, Obersthofmeister Kaiser Rudolfs II. und Vizekönig von Böhmen – Hofstaat und Sammeltätigkeit*. Edition der Quellen aus dem liechtensteinischen Hausarchiv. Wien 1983, Textband, s. 71–75.

Po vítězství císařských vojsk na Bílé hoře byl Karel I. z Lichtenštejna jmenován místodržícím v českých zemích. Rezidence v Praze hodná významu jeho postavení se stala nezbytností. Stejně jako Albrecht z Valdštejna zvolil i Karel z Lichtenštejna podobný postup: nakoupil nedávno postavené či přestavěné domy na západní straně Malostranského náměstí – U bílého lva a U černého orla, později také budovu říšské rady. Teprve v prosinci 1623 získal rohový dům směrem k dnešní Nerudově ulici, který patřil k nejnávštěvnějším. Tak se uvolnila téměř celá západní fronta náměstí pro přestavbu.

V Národním archivu v Praze, ve fondu Stará manipulace – domy, jsou uloženy archiválie, které dosud zůstaly bez povšimnutí.¹¹² Tyto prameny udávají přesný čas přestavby oněch čtyř domů v jeden monumentální palác. Dokládají rychlé tempo stavby a vyčísľují také vynaložené finance. Výkazy zahrnují období od 1. ledna 1622 do 16. prosince 1624 a uvádějí výdaje v celkové sumě 74 547 zlatých (kop grošů). Zachycují celkové částky za bourání, odvoz sutí, dopravu materiálu, za zedníky, štukatéry, kameníky, truhláře, kominíky, kamnáře, pokrývače, dlaždiče, zámečníky, sklenáře, čalouníky, za zřízení vodovodu, nákup hřebíků a jiného železného zboží, zkrátka za vše, co bylo pro stavbu potřeba zajistit. Objevují se v nich i výdaje za malíře, za nákup pláten a nití.

Uvážíme-li, že rohový výstavný lobkovický dům stál ve stejné době 1 080 zlatých, potom je částka na stavbu paláce mimořádně vysoká. Také je třeba připomenout to, co dokládají dobové rytiny, že totiž rohový dům, který byl zakoupen jako poslední, nezměnil až do následující přestavby v posledních desetiletích 18. století podstatněji vnější podobu. Všechny výdaje týkající se stavebních prací hradil rentmistrovský úřad, dokonce i nákup onoho domu na nároží. Karel Eusebius z Lichtenštejna (1611–1684) musel proto v roce 1642 předložit doklady – kvitance, že vydané erární peníze byly následně refundovány v hotovosti. Zmíněný spis je ověřeným opisem originálu právě z tohoto roku.

Karel I. z Lichtenštejna zemřel dříve, než mohla být plánovaná bohatá výzdoba malostranského paláce dokončena, aby mohla konkurovat Valdštejnskému paláci, budovanému ve stejné době. Pro Karla Eusebia z Lichtenštejna byl nedokončený palác spíše zátěží. Když tam chtěl v zimě 1637–1638 pobývat, musel být pro něho dokonce stavebně upraven.¹¹³

¹¹² K tomu FUČÍKOVÁ, Eliška: *Lichtenštejnský palác v Praze*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013, s. 43–51.

¹¹³ K tomu FIDLER, Petr: *Valtický kostel Nanebevzetí Panny Marie*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013, s. 249–267. FIDLER, Petr: *Architektur des Seicento*. Baumeister, Architekten und Bauten des Wiener Hofkreises. Innsbruck 1990 (netištěná habilitační disertace), s. 68–70.

Nedávno byl v Rodovém archivu vládnoucích knížat z Lichtenštejna [Hausarchiv des regierenden Fürsten von Liechtenstein] ve Vídni nalezen plán Marcantonia Canevaleho z konce 17. století,¹¹⁴ který poskytuje dobrou představu o velikosti a členění vnitřních prostor paláce. I po dvou přestavbách v poslední čtvrtině 18. století a později je jeho původní renesanční struktura stále ještě patrná.

Ačkoliv Karlu z Lichtenštejna velmi záleželo na osobní reprezentaci, v jeho stavební činnosti se to příliš výrazně neprojevovalo. Zatímco na ražení mincí vydával obrovské sumy a dosáhl toho, že jeho profil byl v zemi známý skoro stejně jako císařův, a ve valtické rezidenci vybral mimořádně osobní obrazový program výzdoby,¹¹⁵ ve stavební činnosti se soustředil sice na obsáhlé, ale méně náročné stavební aktivity, a to jak ve Valticích, tak i v Lednici a Praze.

Jeho záměr vybudovat ve Valticích nový farní a zámecký kostel z roku 1602 se prostřednictvím modelu nedochoval. Jakou roli v tomto stavebním záměru hrál architekt Giovanni Maria Filippi uváděný v pramenech, není známo. Giovanni Battista Carlone řídil přestavby zámku ve Valticích a v Lednici. Byl pravděpodobně odpovědný za regulační plán města s předdimenzovaným hlavním náměstím ve Valticích a stavební práce v pražském paláci.¹¹⁶

Karlův mladší bratr Maxmilián získal sňatkem s Kateřinou z Boskovic zámek Bučovice. Začal ho stavět Jan Šembera Černoohorský z Boskovic, který se inspiroval zámek Neugebäude císaře Maxmiliána II., který stál tehdy mimo vídeňské hradby. Pozoruhodná je v Bučovicích nejen architektura s bohatě zdobenými arkádami na nádvoří, ale i uspořádání místností v přízemí s mimořádně zajímavou štukovou a malířskou výzdobou. Objevení klíče k jejich datování by možná vysvětlilo i funkci těchto místností, protože reprezentační sál se nacházel v prvním patře.

¹¹⁴ SLHA, Plansammlung, PK 1167.

¹¹⁵ FLEISCHER, Victor: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611–1684)*. Leipzig 1910, s. 9 a další; HAUPT, Herbert (ed.): *„Ein Liebhaber der Gemälde und virtuosens...“ Fürst Johann Adam I. Andreas von Liechtenstein (1657–1712)*. Band III/2. Wien – Köln – Weimar 2012, dok. 216a a 389a.

¹¹⁶ FIDLER, Petr: *Architektur des Seicento*. Baumeister, Architekten und Bauten des Wiener Hofkreises. Innsbruck 1990 (netištěná habilitační disertace); KROUPA, Jiří: *Zámek Valtice v 17. a 18. století*. In: Kordiovský, Emil (ed.): *Město Valtice*. Valtice 2001, s. 155–196.

(3) Cílevědomé zabývání se uměním, sběratelstvím, reprezentací, podporou kultury

Za knížete Karla I. se rod Lichtenštejnů začal cílevědomě zabývat tématem umění v nejšířším slova smyslu. Kníže Karel I. učinil první kroky směrem ke stavební činnosti, která v dalších generacích dosáhla téměř nekontrolovatelného rozsahu, a jednak zahájil v konkurenci s jinými – a možná je nutné říct: s císařem Rudolfem II. – sběratelskou tradici rodu, která přetrvávala po všechny generace až dodnes, tedy posledních 400 let.¹¹⁷ Tato sběratelská činnost zůstávala zpočátku svým rozsahem ještě omezena výlučně na knížecí rodinu a dosáhla svého vrcholu ve třetí čtvrtině 18. století v různých rodových sbírkách, které se nacházely na různých místech v sídlech jednotlivých větví rodu a jejich členů.

Za knížete Josefa Václava I. z Lichtenštejna (1696–1772) byly tyto sbírky poprvé spojeny do jediné a evidovány v katalogu.¹¹⁸ Kníže Jan I. z Lichtenštejna (1760–1836) pak celou sbírku poprvé představil kvalifikované veřejnosti v tzv. galerijní budově v zahradním paláci rodu ve Vídní-Rossau, a to v podobě, která zcela a plně odpovídala tomu, co bychom dnes označili jako muzeum, tedy ve veřejné či poloveřejné vzdělávací instituci.¹¹⁹ Tím byl učiněn skok od rodové přes dynastickou sbírku k veřejné formě sbírkotvorné činnosti se vši s tím související odpovědností, jež z této sbírky učinila v souladu s její vynikající kvalitou a kulturní politikou rodu předmět veřejné diskuse.

Tento proces byl iniciován již prvními aktivitami této sbírky za knížete Karla I., a sice jeho rozhodnutím nezahájit toto sběratelství v plytké modestní formě, ale snahou sehnat a chtít vlastnit ještě lepší, oslnivější díla, než vlastnil císař. Císař Rudolf II. Habsburský svedl do Prahy jedinečné společenství umělců a shromáždil obdivuhodnou uměleckou sbírku. Po jeho smrti v roce 1612 mohl kníže Karel disponovat uvolněnou kapacitou dvorských umělců sídlících v Praze a kvůli nedostatečnému zájmu Rudolfova nástupce z rodu Habsburků o umění dát po určitý čas volný průchod svým zájmům.

Toto objednávaní u umělců a zabývání se dvorskými dílnami a dvorskými umělci představovalo velmi důležitý proces, kterým se současně

¹¹⁷ KRAFTNER, Johann: *Die Familie Liechtenstein als Kunstsammler und Mäzene*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 263–274.

¹¹⁸ FANTLI, Vincenzo: *Descrizione completa di tutto ciò che trovarsi nella galleria di pittura e scultura di Sua Altezza Giuseppe Wenceslao del S.R.I. Principe Regnante della casa di Liechtenstein [...] / Data in luce da Vincenzo Fantli*. Wien 1767.

¹¹⁹ KRAFTNER, Johann: *Das Liechtenstein Museum im 20. Jahrhundert*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 159–174.

získávaly, zaměstnávaly a stávaly vzory pro jiné síly zvenčí díky nápomoci k uměleckému rozvoji. Zdá se, že toto umělecké klima bylo tehdy v českých zemích obecně mnohem žhavější než v jiných částech habsburské monarchie. Vůle k obnově na poli architektury, zvědavost, resp. snaha se vypořádat se vším novým v malířství, hudbě i v jiných oborech, byla právě v českých zemích v období pozdní renesance a raného baroka neobyčejně plodná.¹²⁰

Tento faktor je jedním z podstatných vedlejších efektů soukromého sběratelství. Umělci jsou tam, kde najdou práci a kde jsou jejich díla sbírána, rovněž svádění k tomu se v daném místě usadit, pokud jim trh slibuje úspěch. Sběratelství se tak z dimenze, která oslovuje pouze soukromé zájmy, stává něčím, co je i v nejvyšším veřejném zájmu – dnešní terminologií bychom hovořili o podpoře kultury.

U rodu Lichtenštejnů byl tento proces – a od nich se potom rozšířil jako příslovecné kruhy na vodě po celé zemi – rozhodujícím způsobem podpořen spisy knížete Karla Eusebia, syna zakladatele sbírek, který dal svými pokyny této sbírkotvorné činnosti směr, smysl a řád aktuální v mnoha ohledech dodnes. Těmito souvislostmi se v rámci workshopů Česko-lichtenštejnské komise historiků zabýval ve svém textu Herbert Haupt.¹²¹

Kromě často citovaných a známých výroků o významu stavebních děl jako trvalé, věčné upomínky na jejich zřizovatele obsahuje dílo Karla Eusebia neuvěřitelně fundované a precizní návody jak projektovat a stavět, které umožňují usuzovat na hlubokou znalost literatury a velkou knihovnu v pozadí. Karel Eusebius tak například podrobně odkazuje na publikaci Petera Paula Rubense *Palazzi di Genova*, která se dodnes uchovala v jednom exempláři v Knížecích sbírkách. Dílo Karla Eusebia je návodem, který se obdivuhodně orientuje v praktických potřebách – vyjádřeno dnešní terminologií by se mohlo hovořit o funkcionalistické architektuře, kterou propagoval, když například psal: „*na vnitřní straně nemá mít jízdárna žádné architektonické ozdoby, neboť by při zvuku árií, to jest při skocích,*

¹²⁰ K tomu i referáty přednesené v rámci workshopu Česko-lichtenštejnské komise historiků: VLNAS, Vít: *Škrétové a jejich obrazy pro Karla Eusebia z Lichtenštejna*. Příspěvek k poznání obchodu s uměním v barokní Praze. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013, s. 289–302; MAŇAS, Vladimír: *Tušení souvislostí. Hudba na dvoře Karla I. z Lichtenštejna na počátku 17. století ve středoevropském kontextu*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013, s. 127–137.

¹²¹ HAUPT, Herbert: *Umění ve službách reprezentace*. Knížata z Lichtenštejna jako zadavatelé a sběratelé v období baroka. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013, s. 9–24.

jen odpadly a byly tedy dělány nadarmo, a odpadané by byly jen ošklivé“.¹²² Hlavu si lámal dokonce i s umístěním hodin na zámeckých stavbách. Hodiny měly být viditelné ze všech stran a pro všechny – zřejmě aby garantovaly řádný a strukturovaný průběh prací.¹²³

Čteme-li kapitolu o zahradách a máme-li na paměti výdaje knížete Karla Eusebia za tyto areály, především za tamní studny,¹²⁴ lze v jeho traktátu snadno najít vysvětlení – zjevně vše, co napsal, bral sám velmi vážně, resp. reflektoval ve svém traktátu v nejvyšší možné míře svou vlastní činnost: „*A protože duši zahrady jsou vodní hříčky a studny, mají být naše zahrady bohatě, to jest nadměrně, obdařeny a zdobeny studnami, a všude tam, kde se jen vejde studna, má být nějaká umístěna. Ale všude se studny nehodí, nýbrž musejí být umístěny tak, aby byly dílu ozdobou.*“¹²⁵

Jeho zálibu v zahradách lze velmi rychle přiřadit ke třetí konstantě v jednání a působení knížecího rodu: historicky viděno, byly intenzivní stavební činnosti, chov koní a zabývání se tématem zahrad a pěstování rostlin rovnocenně zastoupeny v činnosti Lichtenštejnů až po nyní vládnoucí knížete. Dnes stojí pěstování sazenic lesních stromů a pěstování rýže bezpochyby v popředí zájmu knížecí rodiny.

Investicemi knížecího rodu do nákupu uměleckých děl i částkami vynaloženými v posledním desetiletí na restaurování a rekonstrukci paláců a opětovné otevírání muzejních institucí v obou palácích se rovněž dnes vládnoucí kníže Hans-Adam II. z Lichtenštejna (nar. 1945) důstojně zapsal do dějin a tradic svého rodu ve smyslu toho, co požadoval Karel Eusebius ve svých traktátech. Reprezentace uměleckými díly je dnes jiná než před více než 350 lety, stále ještě se ale kníže svými paláci a sbírkami – v současnosti například v rámci velkých výstav v Asii – zasazuje o zájem svého rodu, svých hospodářských podniků i své země Lichtenštejnska.

(4) Zámecké a církevní stavitelství rodu Lichtenštejnů v českých zemích

S rozšiřováním moci Lichtenštejnů v českých zemích šla ruku v ruce intenzivnější potřeba reprezentace, která vyvrcholila realizací velkých zámeckých a církevních staveb v raném, vrcholném a pozdním baroku.

¹²² FLEISCHER, Victor: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611–1684)*. Leipzig 1910, s. 140.

¹²³ Tamtéž, s. 143.

¹²⁴ K tomu HAUPT, Herbert: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611–1684. Erbe und Bewahrer in schwerer Zeit*. München – Berlin – London – New York 2007.

¹²⁵ FLEISCHER, Victor: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611–1684)*. Leipzig 1910, s. 145 a další.

Zde lze jen namátkově odkázat na jednotlivé příklady reprezentace, které měly na jedné straně demonstrovat mocné postavení rodu, na druhé straně ale jejich vliv přesně odpovídal společensko-politickému postavení, které rod zaujímal a vyzářoval do celé země.¹²⁶

Pokud jde o zámecké stavby, byla prvním, i když už téměř absurdně promlouvajícím manifestem záměrů rodu realizace stavby v Plumlově. Indoktrinován spisy svého otce Karla Eusebia se zde kníže Jan Adam Ondřej I. (1662–1712) pokoušel vytvořit jako laik stavební dílo zcela mimořádného významu, které by bylo hodno spisů antiky a traktátů renesance.

Musíme tuto budovu dnes posuzovat ve stavu, v němž se nachází: je nehotová a v některých částech zničená. Nicméně i jako taková se stala skutečným manifestem architektury, dějin architektury – a také laické architektury.

Toto stavební dílo bychom dnes jistě posuzovali zcela jinak, kdyby bylo dokončeno ve své gigantické velikosti. Nyní do výše čnějící sloupové průčelí by se pak mnohem uměřeněji začlenilo do dvora, který se nachází před ním. Úzkého stavebního objektu, který dnes rozhodujícím způsobem spoluurčuje estetický vzhled, by si pak člověk zprvu vůbec nemohl povšimnout.

Stavba plumlovského zámku byla zahájena v roce 1680,¹²⁷ ještě za života knížete Karla Eusebia, na místě předchozí středověké pevnosti, která byla během událostí třicetileté války těžce poškozena. Svou architektonickou dispozicí se zcela jasně řídí teoretickými požadavky Vignoly a Palladia, kteří pozorovatele zkrátka a jednoduše udolávají monumentalitou sloupového řádu. A to zejména v případě, že bylo zrealizováno jediné průčelí, které bylo původně zamýšleno jako průčelí dvora, přičemž tento výrok zde má být chápán jako nehodnotící. Vývoj tohoto průčelí a použití klasického sloupového řádu zde zůstaly zcela vzít v onom *horror vacui*, který je vlastní mnoha architektonickým dílům severně od Alp, od Německa po Nizozemsko, kde byly pokyny uvedené v tzv. *Säulenbücher* převedeny do praxe čistě mechanicky, bez jakéhokoliv pochopení pro proporce, pro budování architektonického napětí, zkrátka bez opravdových znalostí a pochopení architektonické kompozice. Důležité bylo

126 KNOZ, Tomáš: *Lichtenštejská zámecká sídla v kontextu moravsko-rakouské renesance a manýrismu*. Zámek Rabensburg. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013, s. 83–125. K tématu knížecí reprezentace viz HAUPT, Herbert: *Umění ve službách reprezentace*. Knížata z Lichtenštejna jako zadavatelé a sběratelé v období baroka. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013, s. 9–24.

127 KÜHNDEL, Jan – MATHON, Jaroslav: *Plumlovský zámek a jeho knížecí architekt*. Prostějov 1937.

– zcela v souladu s jedním z hlavních požadavků v díle Karla Eusebia *Werk von der Architektur* [Dílo o architektuře] – použití sloupových řádů: „Rozmístění 5 sloupů je tak vznešené, že bez něj nelze nic ozdobit, žádný oltář, žádný kostel, žádnou kazatelnu, žádný triumfální oblouk ani jinou bránu, žádný dům, všude je nutné z těchto 5 řádů vytvořit a postavit tak či onak vše; bez této struktury nemůže vzniknout žádná ozdoba; bez ní vypadají všechny budovy opovrženilodně, fádne, bez lesku, chuti, cti, slávy a obliby.“¹²⁸

Důležitá ale byla i délka průčelí. Ve svém traktátu Karel Eusebius na jednom místě diskutuje o různých možnostech stavebních objektů a preferuje jednoznačně čtvercový půdorys, protože zde všechna průčelí mají stejnou délku a stejný počet oken. Zavrhuje především stavební objekty kruhovitého půdorysu, protože z nich vyplývá nepříjemné rozvržení interiéru a protože zde nelze mít zážitek z délky průčelí: „Zvenku by na paláci tento kulatý tvar nadělal největší škodu, protože by budově odebral vznešenost a pěkný vzhled, když by ji činil krátkou a malou, vzhledově nanejvýš protivnou.“¹²⁹ První návrh zahradního paláce od pravděpodobně benátského architekta¹³⁰ zcela v duchu tradic Andrey Palladia a Sebastiana Serlia dokonale odpovídal tomuto ideálu čtvercového paláce, který upřednostňoval Karel Eusebius: „[...] nýbrž chceme, aby se zůstalo u našeho předepsaného palatio in quadro, a jen proto ho [polygonální stavební těleso] chceme zmínit, protože naši viděli výkres takové budovy v jejich francouzských knihách, a vyprávěli o tom. Pavilon a galerie nemají následovat [tento vzor], ale výhradně náš předepsaný styl, tak jak je dobře promyšlený od předků a byl a de facto bude dobře praktikován s chválou a krásou ve Vlaších. Vlchy svými budovami překonávají celý svět, a měl by se tedy následovat tento způsob a žádný jiný, neboť jejich sloh je pěkný, nádherný a majestátní.“¹³¹ Tímto chvalozpěvem na italské stavební umění udal kníže směr nejen další generaci. Zmíněnými postuláty a jejich zjevným následováním především ze strany Jana Adama Ondřeje I., syna Karla Eusebia, se vysvětluje, v jak ztraceném postavení musel být od počátku Johann Bernhard Fischer z Erlachu, který ve své fantazii pracoval s modely architektury mnohotvárnější a vzdušnější, nemluvě o realizaci jeho „zámku na kopci“ [ve Vranově nad Dyjí – pozn. překl.] projektovaného s kruhovým půdorysem.

V roce 1668 se v Praze začal podle projektu italského architekta Francesca Carattioho stavět Černínský palác, který byl dokončen v roce

128 FLEISCHER, Victor: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611–1684)*. Leipzig 1910, s. 98.

129 Tamtéž, s. 180.

130 Poprvé publikováno KRÄFTNER, Johann (ed.): *Oasen der Stille*. Die grossen Landschaftsgärten Mitteleuropas. Wien 2008.

131 FLEISCHER, Victor: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611–1684)*. Leipzig 1910, s. 183.

1697. Také tato obrovská budova žije na svých průčelích z monumentality rozmístění sloupů, které i zde představují jedinou repetitivní ozdobu fasády. Velkorysost tohoto průčelí se pak v Plumlově zcela ztrácí pokusem o patrovité členění a zavedením nejméně tři klasických sloupových řádů, když už jich nemohlo být všech pět. Toto průčelí se tak svou téměř nepříjemnou hustotou stalo ukázkovým dokladem, že množství motivů a jejich hustota u každé kompozice rozhodujícím způsobem nepříznivě ovlivňují sílu její výpovědi.

Možná se ale uvedený projekt stal právě touto hustotou, svým téměř surrealistickým stavebním tělesem a jedinečnou polohou vysoko nad břehem rybníka jedinečným manifestem vladařské architektury raného baroka, který může každému objasnit, jak důležitá byla stavební činnost pro sebezpejetí knížecího rodu a jeho reprezentaci.

V této souvislosti je o to více nepochopitelné, že tento zámek nebyl nikdy dokončen, nejen jako celkový projekt, ale ani v onom křídle, kde byl dokončen alespoň exteriér. V interiéru zůstalo i toto křídlo více méně nedokončené. Štuková a fresková výzdoba byla sice objednána a částečně i provedena, mnoho jiných prací ale nebylo nikdy zahájeno. Smlouvu o freskové výzdobě uzavřel kníže Jan Adam Ondřej I. dne 17. ledna 1687 s vídeňským freskařem Johannem Georgem Greinerem,¹³² který se při tom – tak jako i jiní umělci v podobných případech – musel držet pokynů knížete: „[...] kníže určil obsahovou stránku všech sedmi fresek a zvolil pro tento účel grafické předlohy znázorňující sedm různých scén.“¹³³ Postup a určitost knížete byly tedy už zde, u jednoho z jeho úplně prvních projektů, přesně tytéž, s nimiž jsme pak konfrontováni i u jeho pozdějších stavebních podniků: Jan Adam Ondřej byl skutečným rozhodujícím činitelem a nikoli jeho architekti, malíři nebo štukatěři, kteří měli svými schopnostmi realizovat jeho obsahové zadání. Tak jako už u návrhu architektonického řešení byly i do fresek převzaty jednotlivé kompoziční aspekty (rytmových) předloh a sestaveny do nových kompozičních celků. V konečném důsledku je škoda, že se s touto zámeckou stavbou setkáváme jako s nedokončeným torzem.

Druhou zámeckou stavbou, která měla manifestovat velkolepost knížecího rodu a jeho největšího stavebníka, byl zámek v Lanškrouně,¹³⁴ kterému osud očividně rovněž nedopřál, aby byl dokončen, resp. aby přežil

¹³² K tomu MILTOVÁ, Radka: *Mytologická tematika v moravských rezidencích Lichtenštejnů jako součást rodové paměti*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 131–142.

¹³³ KÜHNDEL, Jan – MATHON, Jaroslav: *Plumlovský zámek a jeho knížecí architekt*. Prostějov 1937.

¹³⁴ Ke stavbě zámku v Lanškrouně LORENZ, Hellmut: *Domenico Martinelli und die österreichische Barockarchitektur*. Wien 1991, s. 186 a další.

až do dnešních časů. V Rodovém archivu vládnoucích knížat z Lichtenštejna se nachází složka s projekty Carla Fontany z roku 1696, která s největší pravděpodobností souvisí s tímto stavebním podnikem; architekt byl knížeti doporučen tehdejším císařským velvyslancem v Římě Maxem Guidobaldem Martinitzem, za návrhy byl vyplacen honorář 100 skudů.

Realizována zde nakonec byla podle tohoto referenčního projektu jen stavba od Domenica Martinelliho v rovněž monumentálních formách, jejíž vzhled se nám dochoval na Delsenbachově rytině. Rytiny jsou v mnoha případech jediným zdrojem informací nejen o takových stavebních podnicích, ale i o zahradách a vnitřním vybavení. Vznikly zřejmě v souvislosti s jinými důležitými projekty, které měly nejdůležitější plody umění – abychom zůstali ve zcela obecné rovině – předvést širšímu publiku. Dochovalo se rovněž mnoho nakonec nevyřytých, do nejmenšího detailu provedených kreseb tuší od Delsenbacha a Salomona Kleinera, také několik předloh k rytinám hlavních děl Knížecích sbírek a dokonce rytiny samotné jako jednotlivé listy – zčásti i jako extrémně vzácné rané barevné tisky, na které existovaly v ojedinělých případech dokonce už i subskripce, jak dokazují dokumenty v Rodovém archivu vládnoucích knížat z Lichtenštejna.¹³⁵

Nedokončená jako tento soubor rytin musela bohužel zůstat i Martinelliho stavba. Po položení základního kamene za přítomnosti architekta dne 8. června 1699 nastaly na skalnatém podkladě na okraji Lanškrouna první obtíže při budování základů. V roce 1704 byly práce, které vedl stavbyvedoucí Gabriele de Gabrieli, dokončené z jedné třetiny. Poté se však stavba zadržela kvůli nedostatku financí. Dne 25. června 1712 vyúčtoval Gabrieli hotovou hrubou, ale dosud nevybavenou stavbu. V roce 1714 zachvátil budovu, která byla stále ještě obehnaná lešením, požár a byla těžce poškozena. V roce 1717 byl postaven nový krov a na příkaz knížete Antonína Floriána z Lichtenštejna (1656–1721) se započalo s opravami. Po opětovném vyhoření byl zámek v roce 1756 zbourán až na jeden věžový rizalit.

Třetím projektem, který by zde měl být nakonec zmíněn, jsou zámecké objekty ve Valticích a Lednici, které v sobě v době vrcholného baroka – rozhodujícím způsobem přeformované – rovněž téměř prototypicky spojovaly téma venkovského sídla, dualitu zimní a letní rezidence, téma zahrady a později s tím stále více propojené téma hospodaření na venkově, téma zemědělství a chovu koní.

Kromě ideálně typických zámeckých staveb, o nichž byla řeč výše, existovalo samozřejmě i dost jiných, kde musel být existující stavební

¹³⁵ SLHA, FA, kart. 69.

fond tvořený mnoha různými vrstvami z předchozích epoch přizpůsoben novým ideálům reprezentace, života a hospodaření.

Valtice nebyly a nejsou svou základní strukturou ničím jiným než středověkým a v renesanci pak adaptovaným vodním zámekem, který byl později, především v 17. a 18. století, přeměněn na reprezentativní barokní rezidenci, k níž všichni vzhlíželi.

V souvislosti s prvními rozsáhlými renovačními pracemi vznikl v roce 1623 „*palazzo in fortezza*“ nazvaný „Knížecí rezidenční budova“, který měl nyní jako architektonický typ ztělesňovat ideál knížecího sídla.¹³⁶ Nemělo by zde smysl zabíhat do jednotlivých fází, velmi zajímavé ale je, jak bylo takové sídlo systematicky obohacováno o různé funkce typické pro dvorský život. Už knížata Karel Eusebius a Jan Adam Ondřej usilovala o to zámek obezřetně dále modernizovat za pomoci „rodových architektů“ Johanna Bernharda Fischera z Erlachu a Domenica Martinelliho. Rozhodující kroky v tomto směru ale učinili až jejich nástupci Antonín Florián a Josef Václav z Lichtenštejna, za jehož vlády byl zámek samotný – a tím i jeho tehdejší vlastník Josef Václav – obdivován rozmazlenou císařovnou Marií Terezií.

Počínaje dvacátými léty 18. století tam Antonio Maria Nicolao Beduzzi a Anton Johann Ospel¹³⁷ vyvíjeli intenzivní stavební a dekorační činnost, která dala zámku zcela nový vzhled. V exteriéru i interiéru získal zámek lehký, téměř rokokový nádech, jehož vrchol představuje bezpochyby nově upravená zámecká kaple se svou sochařskou a freskovou výzdobou, ztělesnění lehkosti a elegance rokoka na vídeňském dvoře. Na druhé straně vytvořily Ospelovy nové užité stavby na zámku čestný dvůr: zámecký komplex doplnila „španělská stáj“ a monumentální jízdárna. Až mnohem později, za knížete Aloise I. (1759–1805), bylo postaveno (a v roce 1844 zbouráno)¹³⁸ zámecké divadlo a vznikla autonomně fungující rezidence.

Podobným způsobem byl po několik generací budován i blízký zámek v Lednici, až vzniklo ucelené letní sídlo, které krátce před polovinou 19. století muselo ustoupit zcela nové myšlence krajinné zahrady a anglického venkovského zámku, jak uvidíme později.

Stavbou konírny v Lednici vytvořil kníže Jan Adam Ondřej I. první velké dílo v dimenzích, jaké jinak známe pouze ze zámeckých staveb – ne náhodou zde Hans Sedlmayr, velký badatel na poli rakouského baroka,

¹³⁶ KROUPA, Jiří: *Zámek Valtice v 17. a 18. století*. In: Kordiovský, Emil (ed.): *Město Valtice*. Valtice 2001, s. 155–196, zde s. 158–161.

¹³⁷ SALGE, Christiane: *Anton Johann Ospel (1677–1756)*. Ein Architekt des österreichischen Spätbarock. München – Berlin – London – New York 2007.

¹³⁸ HÖSS, Karl: *Fürst Johann II. von Liechtenstein und die bildende Kunst*. Wien 1908, s. 255.

hovořil o „zámku pro koně“.¹³⁹ Zámek a ostatní vedlejší budovy prodělaly intenzivní přestavby, díky nimž se tento komplex stal do poloviny 18. století, spolu se zahradami, do kterých mohutně investoval už kníže Karel Eusebius, jednou z nejkrásnějších knížecích rezidencí první poloviny 18. století v německých krajích. Johannu Adamu Delsenbachovi se na jedné rytině podařilo zprostředkovat poslední obraz tohoto navždy ztraceného nádherného objektu, který nám vlastně neukazuje nic jiného než ideální obraz barokního stavebního komplexu, v němž se do trvalé jednoty zformovala vůle reprezentovat, architektura, příroda a hospodaření.

Nejvýznamnějším monumentem přitom bezpochyby byla Fischero-va konírna se stájemi pro koně, jízďárnami, vybavením a sochařskými dekoracemi. Také zde je to na jedné straně nejrůznovější dvorská kvalita, která dělá dojem (pomysleme třeba na sochy Giovanniho Giulianiho nebo mramorová napajedla ve stájích), ale na druhé straně i prostorová velkorysost a téměř minimalistické zaměření na detail, které nám umožňují pochopit, jak moc takové ideální šlechtické stavby ovlivňovaly širokou uměleckou činnost a architektonickou tvorbu i u prostších vrstev obyvatelstva v malých venkovských městech a vesnicích.

K velkému zámeckému komplexu ve Valticích, abychom se k němu opět vrátili, patří i neuvěřitelně mohutný a monumentální farní kostel, který je svými rozměry na jedné straně a svou téměř minimalistickou architekturou na straně druhé rovněž typickým příkladem šlechtické stavební činnosti na venkově, která sloužila jako vzor.¹⁴⁰

Rozhodnutí postavit farní kostel *Nanebevzetí Panny Marie* padlo už v roce 1602 za knížete Karla I. z Lichtenštejna. Hnací silou v pozadí byl asi Karlův mladší bratr Maxmilián z Lichtenštejna, který byl ve 20. a 30. letech 17. století motorem lichtenštejské stavební činnosti v Dolních Rakousích a českých zemích.

Karlův plán zřídit ve Valticích nový farní a zámecký kostel se nedostal dále než k modelu z roku 1602. Jakou roli hrál při tomto stavebním záměru architekt Giovanni Maria Filippi uváděný v pramenech, není známo. Giovanni Battista Carlone, další architekt, kterého Lichtenštejnové zaměstnávali, vedl práce na přestavbě zámků ve Valticích a v Lednici a stavební práce na pražských palácích a byl s vysokou pravděpodobností odpovědný i za urbanistickou činnost ve Valticích s jejich naddimenzova-

¹³⁹ SEDLMAYR, Hans: *Johann Bernhard Fischer von Erlach*. (Grosse Meister, Epochen und Themen der österreichischen Kunst: Barock). ²Wien 1976.

¹⁴⁰ Následující kapitola vychází v podstatných bodech ze stati FIDLER, Petr: *Valtický kostel Nanebevzetí Panny Marie*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013, s. 249–267.

ným hlavním náměstím.¹⁴¹ Napjatá politická situace, rýsující se náboženský konflikt, bratrský spor mezi Habsburky a konečně stavovské povstání spolu s působením knížete Karla z Lichtenštejna v úřadu pražského místodržícího odsunuly stavbu nejprve daleko do budoucnosti.

Po Karlově smrti v roce 1627 převzal iniciativu strýc a poručník teprve šestnáctiletého dědice Karla Eusebia, kníže Maxmilián z Lichtenštejna, a v roce 1629 zadal vypracování projektu Giovannimu Giacomu Tencalloví. Dne 26. října 1631 položil mladý kníže za přítomnosti rodiny a kardinála Františka z Ditrichštejna základní kámen nové stavby. Tuto událost zachycuje olovená medaile.¹⁴² V roce 1637 se mělo na hrubé stavbě kostela, která byla dokončena až na jednu kupoli, začít se štukatérskými pracemi, v roce 1638 byla dozděna i tato kupole a konečně 1. září 1638 uzavřeli Bernardo Bianchi a Giovanni Tencalla další smlouvy se štukatéry.

Dne 23. října 1638 pak došlo k velké katastrofě: zřítla se kupole s tamburem, bezpochyby chlouba valtického stavebníka; Giovanni Giacomo Tencalla se od tohoto okamžiku v lichtenštejnských pramenech už nevyskytuje. V roce 1641 byl opravou poškozeného lešení, stržením pravé zdi postranní kaple a jejím novým postavením, zbouráním čtyř pilířů s pandantivy až po římsu a dokončením klenby v křížení lodí s plochou kupolí pověřen brněnský stavební mistr Andrea Erna.

Teprve po vestfálském míru z roku 1648 bylo možno pomýšlet na pokračování stavebních prací. V roce 1653 povolal kníže do Valtic opět Giovannioho Tencallu a pověřil ho vedením stavby. Tencalla dodal potřebné návrhy pro kameníky a brněnského stavebního mistra Giovannioho Ernu, jehož lidé zajistili spolu s dílovedoucím Antoniem Cerisolou (Zirisolou) jejich realizaci. Dne 21. června 1671 pak mohl být hotový kostel konečně vysvěcen.¹⁴³

Svatostánek byl dokončen s chybějící kupolí, dalece vzdálen ideálům architektonického manifestu stavebníka, jak doložil Fidler. Ačkoliv Karel Eusebius nechal pravděpodobně opatřit průčelí svým jménem a plnou titulaturou, je pro jeho vztah k tomuto kostelu příznačné, že ho nezmiňuje mezi jím postavenými stavbami ve svém *Díle o architektuře*.¹⁴⁴

¹⁴¹ FIDLER, Petr: *Architektur des Seicento*. Baumeister, Architekten und Bauten des Wiener Hofkreises. Innsbruck 1990 (netištěná habilitační disertace).

¹⁴² HAUPT, Herbert: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611–1684*. Erbe und Bewahrer in schwerer Zeit. München – Berlin – London – New York 2007, s. 40. FIDLER, Petr: *Architektur des Seicento*. Baumeister, Architekten und Bauten des Wiener Hofkreises. Innsbruck 1990 (netištěná habilitační disertace), s. 116.

¹⁴³ FLEISCHER, Victor: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611–1684)*. Leipzig 1910, s. 27.

¹⁴⁴ FIDLER, Petr: *Valtický kostel Nanebevzetí Panny Marie*. In: Geiger, Peter – Knoz,

Přesto má tento příspěvek k vývoji církevního stavitelství v českých zemích i Rakousku zásadní význam, jak shrnul i Petr Fidler: „*V případě valtického farního a zámeckého kostela se ukazuje, že lichtenštejnští stavebníci byli dobře informovaní o aktuálních směrech v architektuře a že byli otevření vůči inovativním řešením. [...] Vývojový význam valtického kostela se stěží dá podhodnotit. Jeho prostorový koncept sálového kostela s bočními kaplemi, se zkrácením a plánovanou, i když nakonec neprovedenou kupolí s tamburem, představuje vývojový zlom v tradici potridentského sálu s bočními kaplemi, jak jej představuje vídeňský pavlanský a nebo jezuitský kostel.*¹⁴⁵ *Zdá se valtická katastrofa měla negativní dopad i mimo bezprostřední geografický rámeček Podunají a přinutila stavebníky a jejich architekty k opatrnosti. Pražský dominikánský kostel Sv. Magdalény od Francesca Carrattioho, který nota bene začínal svoji kariéru ve službách valtických Liechtensteinů, měl sice tambur, ale pouze s křížovou klenbou.*¹⁴⁶ Dnešní závěr věže je ostatně výsledkem historizujících idejí a byl zrealizován teprve za knížete Jana II.

Po vzoru velkého rezidenčního komplexu ve Valticích byla ztvárněna i jiná rodová sídla. Valtice se tak plošně po celé zemi staly vzorem, který samozřejmým způsobem přibližoval nejnovější vývoj nejen řemeslníkům, kteří byli na různých stavbách zaměstnáni, ale i místnímu obyvatelstvu. Úspěch selského baroka, které se na některých místech objevovalo jako autentický sloh a součást života až do 20. století, vzešel z rozsáhlého a samozřejmého šíření tohoto stylu církví i šlechtou. V jednom svazku lichtenštejnského Rodového archivu jsou uchovávány a shrnuty mnohé, nikoli však všechny, z těchto hospodářských staveb lichtenštejnského rodu.¹⁴⁷ Udivuje zde čistě funkci podléhající vzhled těchto staveb, které jsou prakticky bez ornamentů a ozdob, ale jsou přesvědčivé svou funkcí a proporcemi, v provedení pak rovněž použitými materiály. Právě v této prostotě staveb spočívá ona kvalita široké masy historického venkovského stavitelství, která se dnes do značné míry vytratila, což vedlo ke zničení kulturní krajiny, jež byla dlouhou dobu inspirována a podporována vzorným stavitelstvím šlechty a církve.

Tomáš (edd.): Lichtenštejnové a umění. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013, s. 249–267.

¹⁴⁵ FIDLER, Petr: *Architektur des Seicento*. Baumeister, Architekten und Bauten des Wiener Hofkreises. Innsbruck 1990 (netištěná habilitační disertace), s. 96–97.

¹⁴⁶ FIDLER, Petr: *Valtický kostel Nanebevzetí Panny Marie*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): Lichtenštejnové a umění. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013, s. 249–267.

¹⁴⁷ SLHA, Plansammlung, PK 566.

(5) Příspěvek rodu Lichtenštejnů k vývoji zahradního umění a architektury v 19. století

Po velkých příspěvcích k umění a vývoji umění, a tím i k zemské kultuře, kterými rod Lichtenštejnů v 17. a počátkem 18. století obohatil i české země, měla další fáze obnovy trvající od 80. let 18. století do poloviny 19. století dosáhnout do té doby nevidaných dimenzí.¹⁴⁸

Kníže František Josef I. (1726–1781) učinil v této souvislosti první směřodátné rozhodnutí, když v roce 1773, krátce po nástupu majorátu v roce 1772, nařídil prodej barokních soch od Giovanniho Giulianiho v zahradě letního paláce v Rossau a její přeměnu na anglickou krajinnou zahradu.

Téměř symbolicky se tak rozloučil s epochou a myšlenkami baroka a přiklonil se ke zcela novým ideálům osvícenství s jeho fantaziemi o kultu přírody v pozadí, kterému se pak na majorátním trůnu cítili být zavázáni především jeho synové, bratři Alois I. (1759–1805) a jeho nástupce Jan I. (1760–1836).

Kníže Jan I. dokončil také projekt „krajinné zahrady“ v Rossau a nechal podle plánů zahradního kontrolora Krammera z let 1828–1832 vybudovat areál, který sice neměl stát mnoho, „v každém případě“ však musela „být tato věc dokončená a pěkná,“¹⁴⁹ jak uvedl kníže při zadávání zakázky. Vznikla tak „anglická zahrada“, která spojovala vzorovým způsobem umění a přírodu. Doprostřed zahrady, kde původně stával zahradní letohrádek od Johanna Bernharda Fischera z Erlachu z posledních let 17. století, dal architekt postavit půlkruhový skleník, ve kterém se nacházely opice a papoušci. „Pilíře jsou pomalovány ve stylu skály, klamu co možná nejvíc napomáhá uměle sestavený útvar z kamení. Rostou na něm sazenice jehličnatých stromů, pod klenbou vede potok, na jehož průzračných vlnách plavou hrdé labuťe. Bažanti stříbrní pobíhají po chodbách labyrintu a vsazenými okny s barevnými skly se šíří zvláštní kouzelný třpyt, který ozaruje tento svého druhu jedinečný objekt [...]“¹⁵⁰ popsal skleník jeden ze současníků. Barokní podstata zahradního belvederu zde plynule přešla do nového světa, umělost grotty od Johanna Bernharda Fischera z Erlachu, která byla pravděpodobně základem

148 Viz k tomu: KÖRNER, Stefan: *Die Gärten des Fürsten Aloys I. von Liechtenstein in Eisgrub, Feldsberg und Wien*. Gartenkunst um 1800 zwischen Ästhetik und Ökonomie. Diplomarbeit, Freie Universität Berlin 2004; KONEČNÝ, Michal: *Krajina mezi Lednicí a Valticemi jako místo paměti*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 123–130; FIDLER, Petr: *Valtický kostel Nanebevzetí Panny Marie*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013, s. 249–267.

149 SLHA, H 1194, stavební povolení z 21. března 1828.

150 WEIDMANN, F. C.: *Der Wintergarten am Pallaste Sr. Durchlaucht des Fürsten von Liechtenstein*. Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode, 1831, s. 658 a další.

celého objektu a kterou do něho Fischer z Erlachu musel vtělit poté, co už nemohl uskutečnit svůj původní plán umístit ji do budovy paláce, se zde přeměňuje na zážitek přírody z druhé ruky, velmi podobný žitým světům, které dnes všude okolo zajišťují zábavu publika. Mottem byl nápis „DER NATUR UND IHREN VEREHRERN“ [Přírodě a jejím ctitelům – pozn. překl.] na oblouku brány obnovené Josefem Kornhäuselem v roce 1814, která stojí na vstupu do nyní veřejně přístupného parku. V souladu s tímto mottem byl zřízen dokonce výběh pro kamzíky a menažerie.

Co se mohlo při povrchním pohledu jevit jako změna slohu od baroka a rokoka k nyní modernímu klasicismu a *biedermeieru*, představovalo ve skutečnosti zásadní změnu ve společenském a hospodářském životě. Doba byla – nikoli poprvé a, jak zažíváme dnes, nikoli naposledy v dějinách – určována strachem z vyčerpání zdrojů. Sklářský průmysl, kde rod Lichtenštejnů nedosáhl příliš velkých úspěchů, a rostoucí tonáže železa, které se zpočátku tavilo ještě pomocí dřevěného uhlí a na kterém si snažili zajistit podíl i Lichtenštejnové,¹⁵¹ vedly k rozsáhlému vypalování lesů. Jediným řešením, jak se dostat z této úsně, které si lidé dokázali představit, byly rychle dorůstající dřeviny, které byly vyhledávány a vysazovány. Myšlenka nové – krajinné – zahrady, tak měla dvě motivační roviny: jednu duchovní – esteticko-historickou – spočívající v návratu k přírodě a druhou reálně-ekonomickou, v rámci které byla krajinná zahrada zkušební plochou pro nové rychleji rostoucí druhy rostlin.

Kníže Jan I. experimentoval zcela ve smyslu myšlenky trvale udržitelné výroby s novými odrůdami obilnin a druhy stromů a snažil se dovozem švýcarského chovného skotu, anglických klisen a arabských hřebců zvýšit také výnos dlouho zanedbávané živočišné výroby.¹⁵² To přineslo mimo jiné konec další barokní instituce – chovu slavných lichtenštejnských koní s extrémně zahnutými nosy. Jak důležité bylo pro Jana I. téma živočišné výroby, rovněž dobře ilustruje asi 250 merinových ovcí, které dobrodružně pašoval ředitel Johannových statků Petri v roce 1803 – dva roky předtím, než nastoupil jako majorátní pán – ze Španělska na Janův ukázkový statek v Loosdorfu v dolnorakouském Weinviertlu.¹⁵³

Lichtenštejnové skloubili tyto ideje nového hospodaření a do té doby nepoznané estetiky jedinečným způsobem na svých krajinných zahradách na Moravě a v Dolních Rakousích. Obrovské plochy v pohraniční oblasti

¹⁵¹ STEKL, Hannes: *Österreichs Aristokratie im Vormärz*. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg. Wien 1973, s. 21 a další.

¹⁵² CHRISTE, Oskar: *Feldmarschall Johannes Fürst von Liechtenstein*. Eine Biographie. Wien 1905, s. 160 a další; STEKL, Hannes: *Österreichs Aristokratie im Vormärz*. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg. Wien 1973, s. 16.

¹⁵³ CHRISTE, Oskar: *Feldmarschall Johannes Fürst von Liechtenstein*. Eine Biographie. Wien 1905, s. 16.

mezi Dolními Rakousy a jižní Moravou, které za tímto účelem rekultivovali, dali jim nový tvar a postavili na nich zámecké a voluptuární stavby, jež obdivujeme dodnes, daly vzniknout novému, do té doby neznámému krajinnému obrazu – jedinečné kulturní krajině.

Tato krajina vzešla zcela z potřeby reálného hospodaření. Velký krach, který zakusil kníže Pückler-Muskau se svými konstrukty na východě Pruska (Muskau, Branitz), kde byla myšlenka hospodárnosti zcela obětována estetice, zde byl již dopředu vědomě vyloučen, což přineslo dlouhodobě životaschopný výsledek.¹⁵⁴

Nikoli nepodstatnou část této citlivé ekologické rovnováhy tvořilo množství uměle založených rybníků. Vznikaly v rámci zimních prací a zaručovaly obyvatelstvu, které bylo v tomto ročním období do značné míry bez práce, zaměstnání a příjem, což bylo jednou z hlavních starostí knížat Aloise I. a Jana I., z jejichž popudu tyto anglické areály vznikly. Pomocí hlíny vykopané z rybníků bylo možné modelovat krajinu, a dát jí tak zcela novou tvář.¹⁵⁵ Současně se ale velmi výrazně zvýšil i hospodářský výnos: v době, kdy ještě přetrvával a byl do značné míry dodržován křesťanský příkaz půstu, bylo možné docílit vysoké zisky i chovem ryb.

Velké i menší stavby, které Lichtenštejnové systematicky prosazovali, měly zajistit, aby tato krajina vyhovovala také knížecímu životnímu stylu a knížecím nárokům na reprezentaci. V první řadě je zde samozřejmě nutné uvést spoustu zámeckých staveb, které byly jako rezidence a – v menším rozsahu – jako voluptuární budovy průkopníky nového stavebního umění a šířily nový kánon forem, který nakonec přeskočil podobným způsobem jako již ve vrcholném baroku do obecného venkovského stavitelství. Zejména od poloviny 18. století a zrušení vrchnostenské správy se podstatným formálním vlivovým faktorem stal právě tento redukovaný kánon forem, který se jen zcela obecně inspiroval antikou jako znatelným vzorem, ve skutečnosti si však hledal vzor v ukázkových stavbách šlechty.

Jako přímé vzory zde mohly bezpochyby posloužit dvě skupiny staveb. V první řadě velké zemědělské budovy na statcích šlechty, zejména pak rodu Lichtenštejnů, jejichž architektura byla často přenesena 1 : 1 i na jednodušší selská stavení, většinou ve zcela jiných měřítkách.

Jedním z nejvlivnějších inspirátorů zde byl bezpochyby architekt a vynálezce Josef Hardtmuth. Jeho v pravém slova smyslu vzorová stavební díla na venkově zatím byla doceněna jen málo.¹⁵⁶ Pro rod Lichtenštejnů postavil nejen Nový Dvůr nedaleko Lednice jako vzorový zemědělský

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 164 a další.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 167.

¹⁵⁶ Viz k tomu KRÁFTNER, Johann: *Joseph Hardtmuth a venkovské stavitelství Lichtenštejnů na přelomu 18. a 19. století*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013, s. 269–286.

statek, ale i bezpočet jiných dvorů sloužících k chovu ovcí, koní a skotu ve velkém stylu. O mnohých těchto statcích se lze dnes něco dozvědět již jen ze sbírky projektů rodu Lichtenštejnů, která také není bez mezer, resp. z plánů uložených v Moravském zemském archivu v Brně, protože zpravidla ztratily svou funkci a byly zbourány. Jejich jednoduchý, ale elegantní architektonický minimalismus předtím po téměř jedno století ovlivňoval venkovské stavitelství.

Totéž lze říci i o stavbách, které Josef Hardtmuth postavil pod lichtenštejnským patronátem pro církev v souvislosti s novým řádem po josefínských církevních reformách. Zde se jednalo v první řadě o samotné farní kostely, a to od opulentních příkladů, jako je kostel v České Třebové, až po zcela prosté kostely, které určovaly měřítka a standard po více než půl století do doby, než se prosadil historismus, většinou do sedmdesátých let 19. století. Těmito vzory se pak mohly inspirovat i podstatně slabší síly, jako byl Franz Engel (kostel v Bučovicích) nebo Franz Poppelak (Schratzenberg), kterým byla svěřována odpovědnost za menší patronátní kostely. V případě skromného patronátního kostela sv. Bartoloměje v Hlohovci, který byl postaven v letech 1832–1835, už projektanta či architekta, který vypracoval návrh, zahalila rouška anonymity, alespoň podle současného stavu výzkumu.

Při jednom z posledních vzepětí sil se kníže Jan II. z Lichtenštejna (1840–1929) pokusil ještě jednou podobným způsobem ovlivnit kulturu země. Proměnil se z knížete, který hleděl inovativně vpřed, jak již bylo zmíněno, v knížete, který chtěl zcela vědomě uchovat vše již existující a při tvorbě nového rozhodně využít to minulé, osvědčené. To platí především pro jeho stavební činnost, kde ztělesňoval pravý opak toho, co tak vzrušovalo jeho předchůdce: nechtěl dávat impulsy do budoucna, naopak chtěl dokonce otočit kolo času do jisté míry zpět. V rozlehlém lednickém parku se zasadil o rebarokizaci zahradního parteru před zámek svého otce, který byl se svými novogotickými tvary i pro Jana II. nedotknutelný.¹⁵⁷ Pod vedením knížecího dvorského zahradního ředitele Wilhelma Laucheho vznikaly od roku 1883 zcela nové zahrady, které daly zátku ve stylu raného historismu jeho dnešní podobu. Kníže Jan II. a jeho zahradník se zde vrátili k baroku jako „říšskému slohu“,¹⁵⁸ kterému se právě na panstvích rodu Lichtenštejnů dostalo tak jedinečného rozkvětu a který zažil v souvislosti s historismem ve všech částech monarchie neuvěřitelné obrození.

¹⁵⁷ HÖSS, Karl: *Fürst Johann II. von Liechtenstein und die bildende Kunst*. Wien 1908, s. 257.

¹⁵⁸ K „říšskému slohu“ SEDLMAYR, Hans: *Johann Bernhard Fischer von Erlach*. Wien 1976, s. 213 a další.

V přímé souvislosti s lichtenštejským úsilím o podporu zahradní kultury a zemědělství byla na popud knížete v roce 1895 založena i Vyšší ovocnářská a zahradnická škola v Lednici, jejímž prvním ředitelem se stal právě Wilhelm Lauche. „*Chovanci se díky dobrotě knížete dostali do situace, kdy si mohli prakticky vyzkoušet své teoretické znalosti na vzorových plochách parku, a získat tak vzdělání, které je činilo způsobilými působit v budoucnu záslužně jako průkopníci moderního zahradního umění v zájmu tohoto odvětví zemědělství*“¹⁵⁹ píše Höss o této epoše nejnaternějšího spojení zahrad, trvale udržitelného hospodářství a vzdělávání budoucích generací. Tato výzkumná a vzdělávací instituce existuje dodnes jako součást Mendelovy univerzity v Brně, která vznikla v roce 1919 jako Vysoká škola zemědělská.

Zcela v duchu historismu však knížeti Janovi II. nebyl cizí ani středověk, především pak gotika a renesance. Jako v mánii koupil velký počet hradů a zámků ve více či méně dezolátním stavu a nechal je pak, často s velkou dávkou fantazie, rekonstruovat. Tímto způsobem obnovil nejen kmenový hrad Liechtenstein a zámek Vaduz, ale jako vzorový příklad jeho zacházení s takovými stavbami může posloužit i zámek Šternberk na Moravě. Ve většině případů se postaral i o stylové zařízení a vybavení těchto zámků předměty, které pocházely v několika málo případech z vlastních Knížecích sbírek, v mnoha případech ale byly do výbavy zcela vědomě nakupovány u nejvýznamnějších obchodníků s uměním té doby. Inventární knihy Knížecích sbírek ve Vídni obsahují například průběžné poznámky o předmětech, obrazech, majolikách a jiných uměleckoprůmyslových objektech, které byly zaslány do Šternberka. Bylo by nanejvýš zajímavé srovnat tyto údaje s předměty, které se ještě dochovaly ve šternberských sbírkách.

Kníže Jan II. chtěl ve svém muzeu ve vídeňském Rossau vytvořit harmonický „*Gesamtkunstwerk*“, totální umělecké dílo, zcela v duchu kréda Wilhelma von Bodeho, podle kterého má sama budova být v souladu se svou historií, nábytkem a v ní prezentovanými obrazy a uměleckoprůmyslovými předměty.

Samostatná kapitola je v líčení životního příběhu Jana II. v jeho biografii, která vyšla už v roce 1908, tedy více než dvacet let před jeho úmrtím, věnována církevnímu umění,¹⁶⁰ které představuje bezpochyby velmi obsáhlou část tvorby knížete, jenž se všude věnoval rekonstrukcím, novostavbám a vybavování kostelů daleko nad rámec patronátních far, které mu podléhaly.

Začneme-li vybavou kostelů, nejdůležitějším aktem jeho mecenášství bylo bezpochyby potvrzení daru tzv. Světelského oltáře v roce 1891 far-

¹⁵⁹ Höss, Karl: *Fürst Johann II. von Liechtenstein und die bildende Kunst*. Wien 1908, s. 258.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 267–313.

nímu kostelu v Adamově, který tam již od roku 1857 sloužil v tehdy nově zřízeném farním kostele jako hlavní oltář.

Téměř neuvěřitelný je počet kostelů, které byly za Jana II. restaurovány nebo nově postaveny, všechny v duchu historismu a zde především novogotiky. Také v tomto případě šel kníže nejprve ve stopách svého otce, který začal tyto kostely v novogotickém slohu stavět v posledních letech života. Johann Heidrich, stavitel, který dokončil zámek v Lednici, postavil pro Jana II. v letech 1853–1856 v Břeclavi kapli sv. Cyrila a Metoděje jako pomník na památku jeho uzdravení a modlitebnu pro dělníky pracující v Břeclavi na severní dráze císaře Ferdinanda. Skutečným klenotem mezi stavbami knížete Jana je kostel Navštívení Panny Marie v Poštorné u Břeclavi, který byl postaven v letech 1894–1898 podle projektu architekta Karla Weinbrennera a stal se součástí komplexu tvořeného farou, školou a bytem lékaře. Na kostele jsou na jedné straně patrné velkoměstské vlivy soudobé vídeňské architektury, především kostela Panny Marie Vítězné na ulici Mariahilfer Gürtel od Weinbrennerova učitele Friedricha Schmidta, který sloužil jako inspirace. Na druhé straně upoutá tato stavba pozornost i mimořádnou kvalitou materiálu, dokonale vypálenými tvárniciemi a zčásti pestře glazovanými střešními taškami lichtenštejské výroby.

Cihly a tašky byly místní, vyráběly se tedy v Poštorné, která byla známa svými „chodníkovými a mozaikovými deskami a dlaždicemi“ (roční produkce až 12 milionů kusů). Továrna na kameninové a kabřincové výrobky vyráběla cca 100 000 kusů rour, tvárnici a jiných kameninových výrobků a cca 1 milion zvonivek ročně, továrna na střešní tašky, drenážní roury a obkládačky 3 ½ milionu kusů ročně a továrna na kachle a jiné glazované výrobky cca 400 000 kusů ročně.¹⁶¹ Tato zásobárna materiálu měla rozhodující vliv na stavební dění v regionu a kromě toho se nemohl žádný architekt bez těchto výrobků uživit, podobně jako bez Wienerbergera ve Vídni a téměř celé monarchii. Zejména vysoká kvalita tvrdých silně vypalovaných a částečně i silně glazovaných kabřincových výrobků ovlivnila značnou měrou kolorit místní jihomoravské architektury. Naposledy byly glazované střešní tašky z Poštorné ostatně použity při novém pokrývání střechy sv. Štěpána ve Vídni v souvislosti s obnovou poničeného chrámu po druhé světové válce.

Jak široký rozhled a sociální smýšlení měl kníže a jeho úředníci, ukazují i detaily na okraj tohoto továrního komplexu v Poštorné. „*U závodu existuje restaurace s velkou jídelnou pro dělníky a pokoji pro pocestné, lázně a velký park. K továrně dále náleží 20 obytných budov se 77 rodinnými byty, v nichž bydlí úředníci a část dělnictva. Na 160 dělnických rodin dostalo přiděleno pozemky*

¹⁶¹ Tamtéž, s. 292.

určené k zastavení o minimální výměře každého z nich 800 m²,“ napsal Janův životopisec Karl Höss.¹⁶²

(6) Muzealizace světa – od vídeňského muzea knížete Jana I. k „restaurování“ a obdarovávání sbírek v Čechách, na Moravě a ve Slezsku za Jana II.

Mluvit v souvislosti s rodem Lichtenštejnů o rodovém muzeu je oprávněné přibližně od roku 1705, tedy od doby, kdy se Lichtenštejnové po dokončení nastěhovali do majorátního domu v novém městském paláci v ulici Bankgasse ve Vídni. Kníže Jan Adam Ondřej I. tam mohl poprvé v sálech beletáže ve 2. nadzemním podlaží v úplnosti shromáždit předměty, které v uplynulém století nasbíral on a jeho rod. Nemáme k dispozici žádný soudobý popis paláce ani toho, co obsahoval jeho interiér. Základní údaje o tom, co bylo obecně obsahem sbírky Jana Adama Ondřeje I., nám poskytuje pouze projednání dědictví po knížeti, který zemřel v roce 1712, a inventář pozůstalosti sepsaný teprve v roce 1733. Je opatřen pečeti, v černé barvě na přední straně a v rumělkově červeném pečetiním vosku na zadní straně. Přesnější přehled obsahuje první katalog této galerie, který v roce 1767 sestavil Vincenzio Fanti působící mimo jiné i jako „*Inspettore della medesima Galleria*“.¹⁶³ Fanti začíná obecným úvodem do malířství a pokračuje přesným popisem budovy, aby nakonec popsal sál po sále prostory galerie a jejich obsah od camery prima po cameru decima, vždy s jejich „*quattro facciate*“. Obrazy, které se do galerie dostaly za vlády knížete Josefa Václava I. z Lichtenštejna, označil Fanti hvězdičkou, takže máme přibližně povědomí, co galerie obsahovala v době úmrtí Jana Adama Ondřeje I.

O této galerii lze už mluvit jako o muzeu, i když ještě nebyla přístupná široké veřejnosti, ale očividně jen umělcům, kteří si do ní dokázali zajistit přístup. Víme, že zde Georg Raffael Donner zhlédl Apollóna, jehož autorem byl François Duquesnoy, a napodobil ho sochou odlitou z olova. Zajímavé je, že toto dílo velkého sochaře působícího v Římě bylo tehdy ještě považováno za antické a jako takové bylo pravděpodobně Donnerem kopírováno. Také tato kopie, která byla předtím v soukromém vlastnictví ve Vídni a poté v New Yorku, je nyní již několik let součástí Knížecích sbírek.

¹⁶² Tamtéž, s. 292 a další.

¹⁶³ FANTI, Vincenzio: *Descrizione completa di tutto ciò che ritrovarsi nella galleria di pittura e scultura di sua altezza Giuseppe Wenceslao del S. R. L. principe regnante della casa di Lichtenstein...* Wien 1767.

Tento přístup vídeňských umělců do knížecí galerie je tak významný proto, že se mohli poprvé velmi jednoduše dostat do blízkosti mezinárodního soudobého umění; přístup, který byl o to důležitější z toho důvodu, že knížecí rod Lichtenštejnů tehdy ještě sbíral převážně současné umění, objednával díla u žijících autorů a umožňoval umělcům ve Vídni sledovat nejnovější vývoj na poli umění.

S postupným zanedbáváním tohoto městského paláce v následujících desetiletích a upadáním do polospánku kvůli modernizaci staršího městského paláce v Herrengasse v klasicistním slohu po roce 1790 se i pro galerii hledalo nové místo, zvláště když v původních prostorách začala chybět výstavní plocha a velké části sbírek musely být uchovávány na jiných místech.

Nové prostory pro galerii se našly v zahradním paláci v Rossau, jehož život byl rovněž utlumený a jehož novým využitím se Lichtenštejnové koncem 18. století intenzivně zabývali. Ani tam se již dlouhou dobu nepořádaly žádné slavnosti a objekt byl z velké části pronajatý. Už v devadesátých letech 18. století Lichtenštejnové promýšleli první návrhy na nové využití, když byla barokní podlaha s mramorovými kehlheimskými dlaždicemi, které se dodnes nachází v Herkulově sále, nahrazena masivními parketami z užitkového dřeva. V roce 1807 tam byly z Bankgasse přeneseny stropní obrazy od Antonia Bellucciho, které byly z původního místa odstraněny, aby se uvolnil prostor pro zásadní rekonstrukci.

Ani vybudování muzea ve vzdušném zahradním paláci se ovšem neobešlo bez náročných úprav. Plně prosvětlené nárožní sály, které vystupovaly jako kazatelny do prázdného prostoru, byly přestavěny. Pravděpodobně pod vedením Josefa Hardmutha byla čtyři z původních šesti oken jednoduše zazděna. Zásadní změny se udály také v Herkulově sále. Následně došlo k úpravám také na severní straně galerie, která byla se sálem původně propojena pěti otvory v přízemí, které do Herkulova sálu přiváděly světlo od severu; totéž se opakovalo v horní části stěny, kde se nacházelo pět otvorů vedoucích do sálů mezipatra, které byly rovněž zazděny. Celá plocha stěn a stropů sálu s Pozzovými malbami, jež jsou dnes v původní podobě dokumentovány pouze díky pořízeným akvarelům, byla přetřena šedou barvou, aby tak adekvátně odpovídala dobovému klasicistnímu vkusu. Všechna tato opatření měla za úkol zvětšit plochu, která měla sloužit k zavěšení sbírkových předmětů a která jinak byla v barokním paláci jen velmi omezená, takže by v žádném případě nebylo možné zavěsit velké objekty, jakým byl cyklus Decia Musa od Petera Paula Rubense.

První archivní prameny vypovídající o tomto postupu pocházejí z roku 1804, kdy bylo prostřednictvím Antonia Canovy v Římě objednáno a zakoupeno 11 sádrových odlitků antických soch, které byly společ-

ně s některými Canovovými díly určeny k vybavení „muzea v rossauské zahradě“. Dopisem z 26. září 1804 byl Canova pověřen, aby pro knížete obstaral kopie soch, za což mu mělo být lichtenštejnským bankéřem Carlem Riccim zaplaceno 1 000 zlatých.

Jak zásadní význam měla tato rozhodnutí pro dějiny muzea, popř. galerie, jak se tato instituce v daném okamžiku ještě nazývala, může ukázat také popis dalších kroků. Ve zprávě dvorské kanceláře zasláné dne 3. května 1805 knížeti Janovi I. (jeho bratr a předchůdce Alois I. zemřel již v březnu tohoto roku) bylo vyjádřeno následující doporučení: „*Úplné zřízení tohoto muzea by vyžadovalo náklady vyšší než 60 000 zlatých. Proto se, Vaše Výsosti, domníváme, že by bylo záhodno opětně prodat nedávno zakoupené repliky, což by podle našeho názoru uhradilo již vynaložené náklady a alespoň částečně také přineslo finanční prostředky na zaplacení služeb Canovy a Ricciho*“. Dosavadní výdaje na 15 zakoupených soch byly vyčísleny na 468 skudů (836 zlatých) a k tomu ještě 200 zlatých na jejich zabalení. Očekávaný poplatek za převoz z Říma do Ankony byl vyčíslen na 4 220 zlatých. „*Z Ancony do Terstu nečiní přepravné žádnou výraznou sumu, naopak z Terstu do místa určení je tomu právě naopak*“, psalo se dále ve zprávě.

Kníže se řídil textem předložené zprávy a Canova s Riccim byli požádáni, aby „*již zakoupené kopie soch zase prodali, a to za nejlepší možnou cenu*“.¹⁶⁴

Mnohá vyobrazení a snímky Herkulova sálu, které zachycují jeho někdejší klasicistní podobu či podobu ze sklonku 19. století, zachycují také předmětné odlitky soch.

Jiný dokument se týká jmenování galerijního ředitele. Dne 13. ledna 1806 bylo komornímu malíři Josefu Antonu Bauerovi, nejmladšímu ze slavné bratrské trojice, doručeno sdělení o „svěření knížecí obrazárny“ po smrti dosavadního galerijního inspektora Johanna Dallingera. Bauer měl kromě obrazárny odpovídat také za sbírku mědirytů. Bydlet měl v původním Dallingerově služebním bytě v knížecím domě v ulici Vorde-re Schenkenstrasse (dnešní Bankgasse).

Dne 19. října 1808 byl řediteli Bauerovi vydán tento příkaz týkající se zaměstnance galerie Dallingera juniora a jeho úsilí o přestěhování galerie: „*Vzhledem k tomu, že přestěhování a zařízení galerie mělo být uskutečněno k 1. květnu tohoto roku, nicméně ani do dnešního data k tomu nedošlo, nařizujeme, aby byla do 15. listopadu předána pod jeho pravomoc [...]*“.¹⁶⁵

Stěhování od okamžiku přemístění prvních obrazů pak probíhalo ještě přibližně tři roky, než mohli roku 1810 do galerie vstoupit první platíci návštěvníci.

¹⁶⁴ SLHA, Hofkanzlei, R-7/35.

¹⁶⁵ SLHA, Hofkanzlei, H-7/61.

Z prvních průvodců se mimo jiné můžeme dozvědět, že instalace obrazů v galerii byla od počátku koncipována umělci, počínaje Dallingerem, Bauerem nebo později Friedrichem Amerlingem, a ne vždy se podřizovala výhradně vkusu návštěvníků. Gustav Friedrich Waagen si ve svém „Průvodci po Vídní“ vydaném roku 1866 neodpustil kritickou poznámku, když píše: „*Jemu [knížeti Janu I.] náleží velká zásluha za to, že byly tyto umělecké poklady poprvé tak liberálním způsobem zpřístupněny širokému publiku. Tento pán vynaložil chvályhodné úsilí, aby dosud slabě zastoupené italské umělecké školy doplnil ve své sbírce četnými nákupy, jež mohou návštěvníci snadno identifikovat díky uvedení šifry J. L. Ačkoliv se tímto způsobem podařilo získat i některé opravdu dobré obrazy, může nicméně znalec umění přece jen litovat, že ve většině případů nebyla pánovi poskytnuta dostatečná odborná rada a že v mnohých případech obrazy neodpovídají jménům mistrů, jejichž autorství je u nich uvedeno. U značného počtu vystavených obrazů jsem přitom byl schopen poměrně snadno posoudit, zda jde skutečně o originál velkého mistra, popřípadě zda se i v případě chybného určení autorství nejedná o umělecky hodnotné dílo. Jiné obrazy, například takzvanou Svätou rodinu od Rafaela, jsem raději přešel mlčením. Úroveň galerie se mimořádně oslabuje také velkým množstvím falz a průměrných obrazů. Požití znalci ztěžuje nebo kazí i celá řada dalších okolností [...]. Ve skutečnosti se zde jedná o jev, že nikdy nikoho z majitelů nanejvýš významné sbírky nenapadlo vydat katalog této sbírky, zatímco nejmenší sběratelé to pokládají za nutnost. [...] Zatímco v reprezentčních sálech v prvním poschodí je většina obrazů náležitě osvětlená a uspořádaná podle jednotlivých škol, ve čtrnácti pokojích 2. patra je světlo zcela neuspokojivé, mnohé obrazy jsou zavěšeny ve tmě, takže je vůbec není možné vidět, v několika pokojích jsou navíc různé školy zcela divoce pomíchány.*“¹⁶⁶ Waagenovu kritiku lze snadno pochopit. Na akvarelu barona Raimunda von Stillfried-Rathenitze, jenž vznikl v období velkého vídeňského přelomu kolem roku 1900, je znázorněna Velká galerie s Rubensovým cyklem Decia Musa, kde stále ještě převládá hluboká zeleň, do níž – podle zjištění při restauračních pracích provedených roku 2000 – ponořil při svých stavebních zásazích veškeré prostory paláce Josef Hardtmuth. Místnosti paláce byly navíc ovlivněny zazděním okenních otvorů, což je připravilo o původní geniální světelnou situaci, nicméně na druhé straně umožnilo získat plochy pro zavěšení obrazů. Srovnáme-li tento akvarel s takřka současně pořízenými a zcela nedávno objevenými Stillfriedovými fotografiemi s pohledy do jednotlivých sálů a náhledy stěn, můžeme – přinejmenším na těchto fotografiích – podlehnout vzhledem k hustotě a nepřehlednosti tehdejší instalace až určité klaustrofobii.

¹⁶⁶ WAAGEN, GEORG Friedrich: *Die vornehmsten Kunstdenkmäler in Wien*. Wien 1866, s. 258 a další.

Tento obraz víceméně odpovídá i stavu po úpravách provedených Wilhelmem von Bodem, jejichž krédem bylo sjednocení všech uměleckých disciplín a jejich společná prezentace v historickém a také obsahovém kontextu. Kritika spočívající v chybějícím katalogu se brzy dočkala odezvy. Roku 1873 vydal katalog Jakob Falke. Jeho úvod začínal větou: „*Téměř sto let chyběl Lichtenštejnské galerii katalog. Vydáním předkládaného soupisu vycházíme vstříc přáním a požadavkům veřejnosti, již zároveň prosíme o trpělivost, neboť i do budoucnosti je ještě potřeba provést mnohá vylepšení.*“ Falke se v předmluvě věnuje i tématu sporného nebo nesprávného určení autora, když píše: „*Kdo zná dobře Lichtenštejnskou galerii, najde v předkládaném katalogu celou řadu změněných jmen. Ani u ostatních uměleckých děl nelze v budoucnosti vyloučit určité změny. V případě, kdy jsme si nebyli zcela jisti, jsme raději upřednostnili použití jmen obsažených v inventáři knížecího fideikomisu, byť třeba označených otazníkem, než abychom dalším chybným připsáním ještě prohloubili dosavadní nesrovnalosti.*“¹⁶⁷

Na konci své předmluvy nastiňuje Falke ještě další dva zásadní problémy. Když píše, že „*některé obrazy jsou před číslem označeny hvězdičkou: jsou to ty, na něž má být upřena větší pozornost spěchajících návštěvníků, aby si ušetřili hledání v tom množství*“, upozorňuje vlastně na to, že vyvěšení v galerii a hustota obrazů dosud znemožňovaly skutečné posouzení tohoto materiálu. Na okolnost, že lze brzy očekávat korekci této prezentace, upozorňoval Falke v poslední větě: „*Jiné obrazy jsou označeny křížkem: ty smějí být jako méně hodnotné odstraněny při pozdějších důkladných úpravách.*“ Vidíme tedy, že celý proces obnovy probíhal velmi postupně a nejednalo se o žádné revoluční zásahy.

V příštím katalogu, který byl vydán v roce 1885, se již projevila tato avizovaná „čistka“, protože zahrnoval méně předmětů: „*To je odůvodněné, protože určité obrazy, které byly už v dřívějším katalogu označeny jako nehodné vystavení a určené k vyřazení, byly nyní skutečně a definitivně z galerie odstraněny,*“ píše Falke v předmluvě.¹⁶⁸

Skutečnost, že galerie byla v tomto období dobře navštěvována a že k růstu návštěvnosti přispěla i konkurence nedávno zřízeného Umělecko-historického muzea, které v sobě soustřeďovalo císařské sbírky, snad dokládají i dobové katalogy, jež se v té době dočkaly několika dotisků a nových vydání v rychlém sledu, a odráží tak i průběžné proměny a adaptace lichtenštejnské expozice.

V sérii dokumentů Dvorské kanceláře v lichtenštejnském Rodovém archivu z roku 1926 se mimo jiné nachází i „*Návštěvní řád vídeňského majo-*

¹⁶⁷ FALKE, Jakob von: *Katalog der Fürstlich Liechtensteinischen Bilder-Galerie im Gartenpalais der Rossau zu Wien*. Wien 1873, předmluva (mimo stránkování).

¹⁶⁸ FALKE, Jakob von: *Katalog der Fürstlich Liechtensteinischen Bilder-Galerie im Gartenpalais der Rossau zu Wien*. Wien 1885, předmluva, 1. strana.

*rátního paláce*¹⁶⁹ s informacemi o vybavení několika místností určených k prohlídkám a způsobu jejich organizace. Je patrné, že ačkoliv tento palác v té době sloužil jako hlavní knížecí rezidence ve Vídni, byly některé jeho části za určitých podmínek přístupné veřejnosti. Palác si bylo možné prohlédnout po předchozím telefonickém objednání u vrátného. Vstupné činilo 2 šilinky na osobu, poplatek za šatnu 20 grošů. Prohlídková trasa po paláci byla pevně určena: „*Ze šatny do velké čekací haly v přízemí, v níž je umístěn cenný porcelán, poté po hlavních schodech do prvního poschodí, případně do pokoje s obrazy, dále do salonu a jídelny, do dvorských prostor se sbírkou maleb, posléze po schodišti do 2. poschodí, kde je možné si prohlédnout reprézentační místnosti, které potom může návštěvník opustit u červeného salonu naproti bytu Jeho Výsosti prince Františka. Po velkém hlavním schodišti se návštěvníci vrátí zpátky do průjezdu.*“ Přemýšlelo se očividně i o marketingu: „*Vyhlášení nového návštěvního řádu je publikováno v denním tisku, popřípadě prostřednictvím vyhlášky rakouského spolkového ministerstva školství.*“ Uvažovalo se také o prodeji pohlednic a zároveň bylo doporučeno „*sestavit stručný neilustrovaný průvodce po paláci. [...] Jeho Výsost (princ František) míní, že by k tomuto účelu možná dokonce dostačoval i pomocí obtahů namnožený list papíru.*“

Tyto možná trochu příliš podrobné a tu a tam rozvláčné popisy a citáty pěkně ukazují, jaký význam musela mít galerie pro rod Lichtenštejnů a vlastně všechny majorátní pány. Teprve když si uvědomíme, jak významnou roli hrála galerie v životě a působení knížat, která se jí věnovala, můžeme pochopit, jak moc se Lichtenštejnové zasazovali o umění a obecně o související problémy i jiné galerie a zejména muzea. V Rakousku vešly tyto snahy do obecného povědomí v poslední době především díky výstavě o darech knížete Jana II. tehdy novému městskému muzeu Wien-Museum a jejímu vynikajícímu katalogu.¹⁷⁰ V Brně se podobně koncipované výstavy snažily upozornit na nejrůznější dobrodince, kteří věnovali obrazy a umělecké předměty Moravské galerii.

Nahlédneme-li do materiálů v Rodovém archivu vládnoucích knížat z Lichtenštejna, můžeme tam svazek za svazkem vidět do detailu zdokumentováno, komu byly tyto dary určeny. Soupis obdarovaných zahrnuje celé spektrum velkých vídeňských galerií až po nejmenší sbírky a muzea na rakousko-uherské periferii. Na jednom z rychlovažců je uveden pečlivě zpracovaný výčet obdarovaných:¹⁷¹ Moravské průmyslové museum v Brně; Františkovo museum v Brně; Rudolfinum v Praze; Ústřední kan-

¹⁶⁹ SLHA, Hofkanzlei, 522/26.

¹⁷⁰ KASSAL-MIKULA, Renata (ed.): *Johann II. von und zu Liechtenstein*. Ein Fürst beschenkt Wien. 1894–1916. Katalog zur 300. Sonderausstellung des Historischen Museums der Stadt Wien. Wien 2003.

¹⁷¹ SLHA, fasc. „Geschenke auswärts“. Akten und Korrespondenzen der Sammlungen 1858 bis 1929 (Fürst Johann II.).

celář (v Praze pro ministerstva), prezidium v Lobkovicově paláci (Vídeň); muzeum v Liberci; muzeum v Opavě; lesmistr Friedrich v Krnově; Graz, Ferdinandeum v Innsbrucku; Francisco-Carolinum v Linci; Zemská galerie v Linci; I. Stürmer. Brunn am Gebirge; muzeum „Revoltella“ v Terstu; muzejní spolek v Bolzanu; Muzeum císaře Fridricha v Berlíně; Městské muzeum ve Znojmě; Mistelbach. Dr. Tokupil, Německá zprostředkovatelna práce v Brně; Moravský umělecký spolek v Brně; Krahuletzův spolek v Eggenburgu; Městské muzeum Carolino-Augusteum v Salcburku; Siebenhirten bei Wien, úřad starosty; Germánské muzeum v Norimberku; Národní muzeum v Mnichově; Gomperzova městská galerie v Brně; hraběnka Hompesch v Meranu; kostel Nejsvětějšího Srdce Páně ve vesnici Nova Topola v Bosně; muzeum ve Splitu; Univerzita Lund ve Švédsku; paní Dvorak; hrabě Karel Khuen; Hrušovany nad Jevišovkou; kostel v Altlichtenwarthu v Dolních Rakousech; farář Karl Heyer; Leo Popper, Karlovy Vary; hrabě Jindřich Karel Thun, komtur řádu maltézských rytířů, zámek Dívčí Hrad.

Tento čistě náhodný seznam příjemců působí jako divoká směs. Chybí v něm důležité obdarované instituce jako Galerie Akademie výtvarných umění ve Vídni, Rakouská státní galerie (dnes Belvedere), Umělecko-historické muzeum ve Vídni i již zmíněné Historické muzeum města Vídně (dnes Wien-Museum). Přesto je z něj velmi dobře patrné, jak pestré bylo složení adresátů dárcovské politiky knížete Jana II. a jak významné místo na tomto seznamu zaujímal muzea v českých zemích a ve Slezsku.

Zdá se, že na rozvoji posledně jmenovaných institucí knížeti mimořádně záleželo. Dnešní umělecko-průmyslová muzea v Praze, Brně a Opavě vděčí dárcovské a rozvojové politice knížete Jana II. za značnou část důležitých sbírkových fondů. Hössova biografie o knížeti Janovi II. z roku 1908 obsahuje detailní přehled těchto darů¹⁷² počínaje předměty darovanými vídeňským institucím, za nimiž následují dary věnované Umělecko-průmyslovému muzeu arcivévody Rainera (Moravskému průmyslovému muzeu) v Brně, Společnosti přátel umění v Olomouci, Muzeu císaře Františka Josefa pro umění a řemesla (Slezskému zemskému muzeu) v Opavě, Umělecko-průmyslovému muzeu Obchodní a živnostenské komory, Obrazárně Společnosti vlasteneckých přátel umění a Museu Království českého v Praze.

Dary věnovanými Moravskému průmyslovému muzeu se ve svém referátu v rámci workshopu Česko-lichtenštejnské komise historiků podrobně zabývala Martina Lehmannová (Straková).¹⁷³ Moravské prů-

¹⁷² Höss, Karl: *Fürst Johann II. von Liechtenstein und die bildende Kunst*. Wien 1908, s. 87–208.

¹⁷³ Viz k tomu: LEHMANNOVÁ, Martina: *Lichtenštejnský mecenát ve prospěch Moravského průmyslového muzea*. Podíl Jana II. z Lichtenštejna na utváření místa paměti. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Sup-

myslové museum, nyní Uměleckoprůmyslové muzeum, patří k nejstarším institucím svého druhu. Bylo založeno 10. listopadu 1873 pod záštitou císaře Františka Josefa I. a protektora arcivévodů Rainera, jehož jméno také v letech 1907–1919 neslo (Umělecko-průmyslové museum arcivévodů Rainera). Muzeu se velmi brzy podařilo navázat na sebe okruh schopných podporovatelů, k nimž patřil Theodor Rotter von Offermann, hrabě Friedrich Sylva-Taroucca, starohrabě Hugo František Salm-Reifferscheidt, Friedrich Wannieck, Friedrich rytíř Bauer a především Jan II. z Lichtenštejna. Již od svého vzniku bylo muzeum podporováno zakladateli pravidelným ročním darem ve výši 1 000 zlatých, kníže Jan daroval od roku 1887 každoročně dvojnásobnou částku. Dalších 1 000 zlatých věnoval kníže Jan v roce 1879 na výstavbu nové budovy.

První knížetem darované předměty dorazily do muzea dne 15. prosince 1880. Celkem se jednalo o 88 předmětů od egyptské mumie přes díla italské renesance až po moderní britskou keramiku. Mezi darovanými předměty vyniká malý skládací oltářík z řezbářské dílny Embriachi z počátku 15. století vyřezávaný ze slonoviny. V roce 1884 převedl na muzeum vlastnictví kolekce 43 italských textilních vzorů, které získal ze slavné sbírky německého kanovníka Franze Bocka. Na žádost muzea koupil kníže i několik hodnotných kusů italské fajáns z Faenzy a také majoliky španělského původu ze sbírky Richarda Zschille-Großenhaina, která byla v roce 1899 prodávána v dražbě u Christie's v Londýně.¹⁷⁴ Šest kusů majoliky tam vydražil ředitel opavského umělecko-průmyslového muzea Edmund Wilhelm Braun, s nímž kníže při budování muzea v Opavě úzce spolupracoval. K raritám mezi dary, které kníže věnoval brněnskému muzeu, patří i *cassone* (svatební truhla) se scénami z příběhu Marcuse Curtia (darovaná v r. 1894), kterou pro knížete zakoupil zřejmě florentský obchodník Stefano Bardini. Bardini zaslal knížeti fotografie předmětů, mezi nimiž pak kníže označil ty, které si přál získat. Poté, co tyto předměty dorazily do Vídně, byly pečlivě zaneseny do soupisů a kníže rozhodl, kam mají přijít: do galerie, na některý z jeho zámků nebo jako dar jednomu z jím podporovaných muzeí. V Rodovém archivu vládnoucích knížat z Lichtenštejna ve Vídni se dochovaly archiválie včetně fotografií, které tento proces uceleně dokládají.¹⁷⁵ V témže roce (1894)

plementum 5). Brno 2013, s. 193–210. Viz k tomu i STRAKOVÁ, Martina: *Historie děl pozdně gotické sochařské a maliřské tvorby z darů Jana II. z Lichtenštejna dochovaných na území České republiky*. In: Chamonikola, Kaliopi (ed.): *Zdaleka i zblízka. Středověké importy v moravských a slezských sbírkách*. Brno 2009; STRAKOVÁ, Martina: *Mecenáš Moravského průmyslového muzea Jan II. z Lichtenštejna*. Bulletin Moravské galerie v Brně 62, 2006, s. 141–148.

¹⁷⁴ Höss, Karl: *Fürst Johann II. von Liechtenstein und die bildende Kunst*. Wien 1908, s. 168.

¹⁷⁵ SLHA, fasc. „Ankäufe in Florenz (Bardini)“ a fasc. „Geschenke auswärts“. Akten und Korrespondenzen der Sammlungen 1858 bis 1929.

navštívil kníže brněnské muzeum osobně. Výsledkem jeho návštěvy, s níž byl očividně spokojen, byl další monumentální dar: kamna z Winterthuru (1640–1644), která se v muzeu nacházela už od roku 1890 jako zápůjčka. Kromě vynikající umělecké kvality zaujmou především jedinečnou zachovalostí.

Stejně jako zmíněná kamna se do tohoto i jiných muzeí dostaly formou zápůjček na výstavy stovky jiných předmětů a kníže po výstavách ponechával vystavované předměty v příslušných institucích. Tato spolupráce skončila v roce 1918, alespoň v případě Uměleckoprůmyslového muzea v Brně, které očividně už nemělo zájem pokračovat. Spolupráce se Slezským zemským muzeem v Opavě trvala až do roku 1929, kdy kníže zemřel.¹⁷⁶

Moravskému průmyslovému museu v Brně však kníže nevěnoval jen uměleckoprůmyslové předměty, ale v roce 1881 i 26 obrazů z lichtenštejnských sbírek, od mistrovských děl raného italského malířství přes významné vlámské a holandské mistry až po obrazy z 19. století, které tehdy přibýly do sbírek. Zajímavé je, že v Brně skončily i obrazy, které mnohé vypovídaly o osobním vkusu knížete, zejména co se týče jeho současníků. Jeho vkus se klonil především k „náladovým“ impresionistům, kteří byli tehdy ve Vídni mimořádně populární, v žádné fázi naopak k malířům, kteří patřili k vídeňské avantgardě. Celkově má člověk dojem, že kníže obrazy „odpovídající duchu doby“ raději posílal moravským institucím, než aby je vystavoval ve Vídni nebo dokonce ve své vlastní galerii, nebo je chtěl být i jen vlastnit. Eugen Jettel, umělec pocházející z Janůvek na Moravě, je zastoupen obrazem *Listnatý les* z roku 1868, Robert Ruß nádhernou velkoformátovou vedutou *Zahrada vily Borghese v Římě* z roku 1889. Mezi dary se nacházely i akvarely. Baron Raimund von Stillfried, který jako první fotograficky zdokumentoval Lichtenštejnskou galerii ve Vídni a kterému vděčíme za jedinou představu o akvarelech v této galerii, je zastoupen dílem *Pohled do interiéru chrámu sv. Štěpána ve Vídni* (1895), Rudolf von Alt velkolepým dílem *Pohled na dvůr hradu Pernštejna*. Naproti tomu jména jiných mistrů, jako byl Friedrich von Friedländer, Josef Straka, Hans Schwaiger nebo Ludwig Ehrenhaft, upadla do bezvýznamnosti. Höss zmiňuje mimo jiné „[...] dva pomalované sádrové reliéfy od anglického umělce Roberta Annunga Bella, které vzbudily pozornost na jarní výstavě ve vídeňském domě umění Wiener Künstlerhaus (1900). Tyto reliéfy, které znázorňují ‚Hudbu a tanec‘ a ‚Mořskou pannu‘, mají díky půvabnému

¹⁷⁶ LEHMANNOVÁ, Martina: *Lichtenštejnský mecenát ve prospěch Moravského průmyslového muzea*. Podíl Jana II. z Lichtenštejna na utváření místa paměti. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013, s. 193–210.

seskupení postav a jemné harmonii barev mimořádný dekorativní účinek;¹⁷⁷ píše o takových předmětech ve své biografii zdvořile Höss. Kníže byl mnohem více stoupencem *Wiener Künstlerhaus*, vídeňské bašty konzervativního nazírání na umění, než nových uměleckých sdružení, jako byl Hagenbund nebo Vídeňská secese.

Obrazy z těchto darů byly nedávno k vidění roku 2013 na zajímavé výstavě v Moravské galerii v Brně. Už v roce 2009 uspořádala Moravská galerie výstavu gotického sochařství pod názvem *From far and near. Medieval imports in moravian and silesian collections*, která zahrnovala i 20 maleb, resp. soch, které se do sbírek této instituce dostaly díky knížeti Janovi II.

Jak na závěr konstatovala i Lehmannová,¹⁷⁸ hleděl kníže při svých darech do minulosti, jedině tam, kde byla geneze předmětu spojena s technickými novinkami, daroval i předměty ze soudobé uměleckoprůmyslové produkce, především pak na poli umělecké keramiky, ke které měl mimořádně blízko pravděpodobně i díky svým vlastním továrnám v Poštorné. Mezi knížecími dary se tak nacházely i výrobky anglických firem Howell and James, Mos Gibbs, Minton & Comp., A. B. Daniell a Dalpech¹⁷⁹ stejně jako vzorky soudobých španělských forem. Všechny tyto podniky vynikly inovativními průmyslově vyráběnými výrobky. Svými dary kníže zcela naplňoval argumentační linii, která stála za vznikem uměleckoprůmyslových muzeí, jejichž cílem bylo „podporovat“ umělecká řemesla, a vyhověl tím i svým vlastním zájmům jako průmyslník a výrobce takového zboží.

Zcela mimořádný vztah měl kníže rovněž k institucím v Olomouci. Zde intenzivně podporoval výstavy Společnosti přátel umění, která v nově adaptovaných prostorách starého městského domu uspořádala například v roce 1908 výstavu „Starorakouští malíři 1800–1848“.¹⁸⁰ Tato výstava byla mimořádným způsobem podpořena zápůjčkami z Knížecích sbírek, tedy obrazy, které jsou součástí Knížecích sbírek dodnes, nebo se jako dary zčásti dostaly do jiných institucí. Do první skupiny patří Gauermannův obraz *Krajina před bouří* (1837) nebo *Košický chrám* (1852) od Jakoba Alta.

Velmi vřelý vztah, který trval až do jeho smrti, měl kníže rovněž k Muzeu císaře Františka Josefa pro umění a řemesla, nynějšímu Slezské-

177 HÖSS, Karl: *Fürst Johann II. von Liechtenstein und die bildende Kunst*. Wien 1908, s. 167.

178 LEHMANNOVÁ, Martina: *Lichtenštejnský mecenát ve prospěch Moravského průmyslového muzea*. Podíl Jana II. z Lichtenštejna na utváření místa paměti. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Maticе moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013, s. 193–210.

179 HÖSS, Karl: *Fürst Johann II. von Liechtenstein und die bildende Kunst*. Wien 1908, s. 169.

180 Tamtéž, s. 176 a další.

mu zemskému muzeu v Opavě.¹⁸¹ Jako protektor této instituce daroval muzeu u příležitosti 40. výročí vlády císaře a s tím související myšlenky na stavbu nové muzejní budovy nejprve stavební pozemek o výměře 697 čtverečních sáhů a poté úctyhodnou částku 12 000 korun. Nová budova byla otevřena 27. října 1895. V roce 1908 sepsal tehdy nový ředitel muzea Dr. Edmund Wilhelm Braun pro Hössovu publikaci knížecí dary věnované muzeu od roku 1885: „[...] *kromě většího počtu hodnotných uměleckohistorických děl do knihovny, 24 starých německých rytin od Aldegrevera, Altdorfera, B. Behama, Bincka, Cranacha, Dürera, Hirschvogela, Meckenema a Schongauera do sbírky mědirytů, 33 cenných olejomalb a akvarelů a více než 350 významných sochařských a uměleckoprůmyslových děl ze všech odvětví* [...]“¹⁸²

V případě obrazů se i zde opět vyskytují již známá jména vídeňského biedermeieru a současníků Jana II., jako byli Jettel, Ludwig Hans Fischer, Adolf Kaufmann (narozený v Opavě), Adolf Zdrasila, Alois Schönn, Ludwig Passini, Alfred von Schroetter, Emil Strecker, Josef Gisela a Josef Kinzel, stejně jako jména německých a francouzských malířů, nakonec právě tak bezvýznamných a neznámých.

Zcela jiného ranku jsou ve srovnání s tím uměleckoprůmyslové předměty, ať již se jedná o reliéfy a celoplastické gotické a renesanční sochy, plakety, medaile a bronzy, nábytek, sklo a zejména pak keramické výrobky, kde kníže společně s Braunem, který podnikal časté cesty do Španělska, vytvořil naprosto exkluzivní sbírku. Paleta uměleckých předmětů zde zahrnuje i slavný lichtenštejnský Sorgenthalův servis, který vznikl v letech 1784–1787.

Zmínit je nutné ještě Braunovy epochální výstavy ve Slezském zemském muzeu. Výstava starovídeňského porcelánu ukazovala v roce 1803 více než 800 předmětů, mezi nimi poprvé i velkou porcelánovou mísu z produkce vídeňské Du Paquierovy manufaktury, která je svou datací 17.5 (čti 1725) pravděpodobně nejstarším datovaným kusem této produkce vůbec; Braun byl první, kdo tuto datací v roce 1902 objevil. V roce 1904 následovala výstava rakouských zlatnických prací (v jejímž katalogu Braun zmiňuje i tajuplné stříbro Alberta Sasko-Těšínského), v roce 1905 výstava východoasijského porcelánu a výstava německých, italských a nizozemských ručních kreseb, v roce 1906 velká výstava evropského porcelánu a v roce 1907 pak výstava bronzů, všechny s maximální účastí Knížecích sbírek. Skoro to vypadá, jako by galerie Slezského zemského muzea v Opavě byla výstavní síní Knížecích sbírek.

V roce 1910 vystavoval Braun v Opavě i velký reprezentativní stolní servis Alberta Sasko-Těšínského, který byl poté vystavován znovu až

¹⁸¹ K tomu tamtéž, s. 182–193.

¹⁸² Tamtéž, s. 183.

přesně o sto let později na výstavě v Metropolitním muzeu v New Yorku a na poslední výstavě Lichtenštejnského muzea ve Vídni v roce 2010 v rámci úchvatné show. Vztahy na poli umění mají očividně delší životnost než ty na politické úrovni.

Pohlédneme v souvislosti s dary knížete Jana II. nakonec ještě do Prahy, kde dodnes existuje pod názvem Uměleckoprůmyslové museum v Praze někdejší Uměleckoprůmyslové museum Obchodní a živnostenské komory, které od knížete také dostávalo pravidelně dary. Ke skutečně knížecím darům patřilo bronzové sousoší studny s Venuší a Amorem s delfínem od Benedikta Wurzelbauera z Norimberku, které bylo původně umístěno v paláci rodu Lobkoviců. Později přešlo do vlastnictví Valdštejnů a v roce 1652 bylo jako válečná kořist odvezeno Švédy do Stockholmu. Přes mnoho dalších majitelů se dostalo do Berlína a prostřednictvím Wilhelma von Bodeho bylo nabídnuto Alfredu rytíři von Lannovi, jinému velkému dobrodinci Uměleckoprůmyslového musea v Praze. Po delším hledání mecenáše, který by pomohl sousoší pro Prahu získat, byl pak tento dobrodinec nalezen v knížeti Janu II., který přislíbil toto sousoší muzeu zajistit.

Další institucí, kterou kníže v Praze podporoval, byla Obrazárna „Společnosti vlasteneckých přátel umění“ v Rudolfinu, které věnoval obrazy, které někdy pocházely přímo z knížecí galerie ve Vídni. „*Jeho jasnost se s těmito obrazy rozloučila s těžkým srdcem a muzeu je přenechala jen při správném vědomí, že pro veřejné sbírky je dost dobrý jen výběr z toho nejlepšího,*“ píše k tomu Höss.¹⁸³ Jsou tím míněny obrazy jako portrét *Jaspera Schade van Westrum* od Franse Halse s vyřezávaným a malovaným rámem ve tvaru erbu, který nese letopočet 1645. Kníže tento obraz získal při aukci Wilsonovy sbírky v Paříži v roce 1881 za 43 000 franků. Další mistrovské dílo, které Jan II. obrazárně věnoval, je *Mladá dáma na balkoně* od Gerrita Doua z orléanské sbírky. Nakonec ještě zmiňme obraz *Lesní sluj* od Gustava Courbeta, významné dílo francouzského malířství počátku 19. století a jedinečný exemplář v knížecí galerii, s nímž se kníže ve své velkorysosti rozloučil.

183 Tamtéž, s. 196.

c. Pozemková reforma a konfiskace

(1) Pozemková reforma a konfiskace – srovnání

V souvislosti s porážkou a rozpadem Rakousko-Uherska a se vznikem Československa v roce 1918 vstupoval také knížecí rod Lichtenštejnů do nové éry. V rámci československé pozemkové reformy ztratil formou zestátnování a nucených prodejů více než polovinu svého pozemkového majetku, který ležel na Moravě, v Čechách a ve Slezsku (ovšem za náhradu).

Přesto stále vlastnil lesy, zámky či průmyslové podniky. V roce 1945 však bylo všechno bez náhrady zkonfiskováno, což postihlo kromě knížete také 38 dalších občanů Lichtenštejnského knížectví.

V následujícím textu bude nejprve podán komparativní pohled na pozemkovou reformu a konfiskace. Posléze bude obecná charakteristika obou zmiňovaných zásahů do soukromého vlastnictví konkretizována na případu Lichtenštejnů, a to při zohlednění historického kontextu, dobových argumentů i jejich objektivizující interpretace.¹⁸⁴

Charakteristika státních zásahů do vlastnictví v Československu

Situace po první a po druhé světové válce představují při zběžném srovnání dva zcela odlišné světy. Podrobnější zkoumání však odhaluje řadu paralel a podmínek.

Po obou světových válkách byly především provedeny rozsáhlé zásahy do soukromého vlastnictví za účelem jeho přerozdělení. Zatímco však po roce 1918 zůstaly omezeny převážně na oblast zemědělství (pozemková reforma), po roce 1945 se rozšířily na celé hospodářství (konfiskace, znárodnění).

Obdobná byla také motivace těchto opatření, zahrnující sociální, národnostní, hospodářské či politické důvody. Jako dominantní však vystupuje po roce 1945 rozměr národnostní, který stál v meziválečné éře spíše v pozadí. Výrazný posun nastal také v rovině politické, neboť stěžejní pozice získala komunistická strana. Zatímco radikalita poválečných let za první republiky (1918–1938) postupně vyprchala a postupem času došlo ke konsolidaci poměrů, ve třetí republice (1945–1948) šlo o provizorium polototalitního charakteru, které vyústilo až v úplné ovládnutí moci komunisty v roce 1948.

¹⁸⁴ SFOV. HORÁK, Ondřej: *Lichtenštejnové mezi konfiskací a vyvlastněním*. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století. Praha 2010.

Z hlediska tradiční ochrany vlastnictví jsou vnímány jako velmi problematické především rozsáhlé pozemkové reformy. Zatímco první pozemková reforma (1919–1935) představuje v zásadě jednotný projekt, druhá pozemková reforma se skládá ze tří rozdílných a relativně samostatných částí: šlo o poválečné konfiskace a rozdělování majetku (1945), revizi první pozemkové reformy (1947) a novou pozemkovou reformu (1948).

S ohledem na majetek Lichtenštejnů se v dalším výkladu zaměříme na meziválečnou pozemkovou reformu a na poválečné konfiskace podle dekretů prezidenta republiky. Obě ingerence byly důsledkem válečných událostí a kromě řešení sociálních a hospodářských problémů měly za cíl především přesun mocensko-politického vlivu. Zatímco meziválečnou pozemkovou reformu charakterizovaly dlouhodobost, evolučnost a velké množství právních předpisů, poválečné konfiskace byly otázkou nemnoha předpisů, rychlosti a radikality. Z právního hlediska se však uplatňovaly obdobné postupy a legislativně-technické nástroje.

V politické rovině byly zásahy do pozemkového majetku deklarovány v tzv. *Washingtonské deklaraci* (1918) a v *Košickém vládním programu* (1945). Počátek v právní rovině a také jakýsi prolog hlavních zákonů obou poválečných zásahů představovaly předpisy znemožňující nakládání s dotčeným majetkem – zákon č. 32/1918 Sbírky zákonů a nařízení (dále jen Sb. z. a n.) a dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sbírky (dále jen Sb.).

Hlavní předpisy meziválečné pozemkové reformy byly přijaty v letech 1919 až 1920, u poválečných konfiskací v roce 1945. Jednalo se zejména o tzv. záborový zákon č. 215/1919 Sb. z. a n., v případě konfiskace zemědělského majetku o dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. Zmíněné předpisy byly odrazem poválečné zjištěné atmosféry a snahy o zásadní zásah do pozemkové držby. K charakteristickým vlastnostem záborového zákona (1919) patřilo, že sám pozemkovou reformu neprováděl, ale pouze umožňoval. Naopak v případě konfiskačních dekretů (1945) zaměřených převážně vůči osobám německé a maďarské národnosti docházelo ke změně vlastnických vztahů přímo ze zákona (*ex lege*) a – jak z podstaty konfiskace plyne – bez náhrady. Určující faktor odlišného řešení po roce 1918 a 1945 spočíval především v situaci na mezinárodní scéně, která prošla mezi válkami podstatným vývojem a v souvislosti s porážkou nacismu ovlivnila osudy Evropy a zvláště její východní části na dalších více než čtyřicet let.

Dekrety prezidenta republiky zasahující do majetkoprávních vztahů byly věrným zrcadlem své doby a odrážely momenty kontinuitní i diskontinuitní. Kontinuitu spatřujeme:

1) v myšlence výrazné ingerence do soukromého vlastnictví, což se odrazilo také v ústavně-právní rovině (viz níže), 2) konkrétně v návaznosti na meziválečnou pozemkovou reformu (§ 9 záborového zákona upravovo-

val sedm kategorií majetku, který měl být „převzat bez náhrady“, čímž předznamenal konfiskace podle prezidentských dekretů, a 3) konečně také v protišlechtickém a protiněmeckém zacílení pozemkové reformy (názorně v rétorice „odčiňování Bílé hory“).

Diskontinuita nastala především v personálním obsazení stěžejních pozic, což se odrazilo také v rychlosti a radikálnosti řešení: agrárníky vystřídali v roce 1945 komunisté. Ti získali klíčová ministerstva zemědělství a vnitra, která měla přípravu ústředních dekretů a jejich provádění na starosti, a velmi účelně dokázali dekrety využít ke svým politickým záměrům.

Terminologie

Po roce 1918 se mluvílo spíše o socializaci/zespolečnění, po roce 1945 o znárodnění/nacionalizaci. Z hlediska nabyvatelů mohlo jít o převzetí státem (zestátnění/etatizaci), zemí (pozemštění), místními samosprávami (municipalizaci), družstvy (združstevnění) či soukromými osobami; z hlediska bývalých vlastníků pak o vyvlastnění (převzetí za náhradu) nebo konfiskaci (převzetí bez náhrady).

Vyvlastnění s (adekvátní) náhradou je legitimní právní nástroj státu. Konfiskace je sankční opatření, které je nepřípustné, pokud nejde o trest. Ústava z roku 1920 (§ 109) a obdobně ústava z roku 1948 (§ 9) sice umožňovaly „vyvlastňování bez náhrady“ a kromě Československa ve svých ústavách výslovně zakotvily po první světové válce tuto možnost také některé další státy, zvláště Německo (čl. 153 výmarské ústavy z roku 1919), přesto se v meziválečném Československu převzetí bez náhrady bývalým vlastníků uskutečnilo pouze u majetku příslušníků habsbursko-lotrinské dynastie.

Mezinárodní rozměr

Zásahy do soukromého vlastnictví probíhaly po obou světových válkách v převážné většině evropských států, ať z důvodů války či okupace (restituce a konfiskace), nebo obnovy hospodářství a reforem (znárodnění, pozemkové reformy).

1) Po první světové válce se pozemkové reformy prosadily ve dvaceti evropských státech, zejména pak v zemích „na východ od Labe“, kde velkostatky, a tomu úměrně i politická moc, byly často v rukou německé nebo maďarské šlechty. Z velkých zemí (nad milion obyvatel) se neuskutečnily jen ve Francii a Švýcarsku. Kromě Ruska, kde probíhala v letech 1928–1934 kolektivizace půdy, došlo jinde v Evropě k posílení drobných a středních rolníků na úkor pozemkového vlastnictví velkostatků. Z třinácti zemí střední a východní Evropy (opět bez Ruska) byla pozemková reforma v Československu (1919–1935) po Rumunsku dru-

hou nejrozsáhlejší, podle procenta zabrané půdy na celkové výměře pak ČSR náleželo po Lotyšsku a Estonsku třetí místo.¹⁸⁵

2) Výrazné zásahy se prosadily zejména po druhé světové válce. Kromě vlastních pozemkových reforem, navazujících často na konfiskace nepřátelského majetku, se z hospodářských, strategických i ideologických důvodů v řadě zemí přistoupilo také k zestátnění klíčových oblastí průmyslu. Šlo o velmi diskutovanou otázku nejen v zemích orientovaných na Sovětský svaz, ale také v západní Evropě (např. Velké Británii, Francii či Itálii).¹⁸⁶

Konfiskační opatření po druhé světové válce úzce souvisela s reparačními nároky za škody způsobené okupací a válkou. *Dohoda o reparacích od Německa, o zřízení Mezispojeneckého reparačního úřadu a o vrácení měnového zlata* byla uzavřena v Paříži dne 21. prosince 1945 (publikována pod č. 150/1947 Sb.) mezi osmnácti signatářskými státy, včetně britských dominií. Z významných zemí nebyl zastoupen pouze Sovětský svaz a Polsko, které však také uplatňovaly konfiskační opatření. V mezinárodním srovnání pak československá úprava konfiskací, založená na národnostním hledisku bez ohledu na státní příslušnost a individuální vinu, a zejména pak s nastavením podmínek vyvinění, patřila k těm nejpřísněji formulovaným.¹⁸⁷

Vlastní pozemkové reformy probíhaly především v zemích, které se nově dostaly do sovětské sféry vlivu. Z třinácti zemí střední a východní Evropy byla pozemková reforma v Československu (1945–1948) po Polsku druhou nejrozsáhlejší, podle procenta získané půdy na celkové výměře zemědělské půdy pak ČSR náleželo čtvrté místo.¹⁸⁸

Každá z reformem měla pochopitelně svá specifika, ať už z hlediska rozsahu nebo vlastního průběhu, ale můžeme vyzdvihnout také řadu společných rysů: a) patřily k prvním a zásadním problémům, které nové režimy řešily, b) v radikální podobě byly prosazovány komunistickými stranami, které významně posílily své pozice ve venkovském prostředí, c) k jejich

¹⁸⁵ Srov. MASLOV, Sergej S.: *Princip soukromého vlastnictví v pozemkových reformách poválečné Evropy*. Praha 1927; ŠERING, Max (ed.): *Die agrarischen Umwälzungen im ausserrussischen Osteuropa*. Berlin – Leipzig 1930. Nejnověji srovnej také: ROSZKOWSKI, Wojciech: *Land reforms in East Central Europe after World War One*. Warsaw 1995.

¹⁸⁶ Blíže KUKLIK, Jan: *Znárodně Československo*. Od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě. Praha 2010, s. 322 a další. Ze starší literatury srov. MATES, Pavel: *K procesu nacionalizace průmyslu zemí střední a jihovýchodní Evropy v letech 1944–1949*. Právněhistorické studie 20, 1977, s. 93–112.

¹⁸⁷ K jednotlivým státům blíže BÖHMER, Otto (ed.): *Deutsches Vermögen im Ausland*. Internationale Vereinbarungen und ausländische Gesetzgebung, Bd. 2. Köln 1951. K situaci v ČSR srov. PEŠEK, Jiří (ed.): *Německé menšiny v právních normách 1938–1948*. Československo ve srovnání s vybranými evropskými zeměmi. Brno – Praha 2006.

¹⁸⁸ Srov. PRŮCHA, Václav: *Srovnání pozemkových reforem v evropských lidově demokratických zemích*. In: *Zemědělství na rozcestí 1945–1948*. Uherské Hradiště 1998, s. 59.

provedení byla využita půda konfiskovaná provinilcům. Pozemkové reformy v lidově-demokratických zemích však nakonec vyústily v kolektivizaci zemědělství po sovětském vzoru.¹⁸⁹

(2) Státní zásahy po roce 1918 (pozemková reforma)

Politické a právní podklady

Meziválečná pozemková reforma bývá vymezována léty 1919 (přijetí záborového zákona) a 1935 (zánik Státního pozemkového úřadu). V politické rovině můžeme spatřovat počátek reformy už v tzv. *Washingtonské deklaraci* ze dne 18. října 1918, vyhlášené prozatímní československou vládou v čele s Tomášem Garriguem Masarykem, podle které měly být provedeny dalekosáhlé sociální a hospodářské reformy, zejména vyvlastnění velkostatků pro domácí kolonizaci.¹⁹⁰

Již dne 9. listopadu 1918 byl přijat stručný zákon č. 32 Sb. z. a n., *o obstavení velkostatků*, který představoval počátek reformy v právní rovině. Dne 16. dubna 1919 pak následoval zákon č. 215 Sb. z. a n., *o zabránění velkého majetku pozemkového* (tzv. *záborový zákon*), který vlastní pozemkovou reformu zahájil. Měl charakter rámcového zákona, praktická realizace mohla být uskutečněna až po přijetí prováděcích předpisů, které původní radikalitu – zvláště s ohledem na mezinárodní závazky – mírnily.

Záboru podléhal majetek větší než 150 ha zemědělské nebo 250 ha veškeré půdy, což bylo více než 4 miliony hektarů půdy (zhruba 29 procent veškeré půdy v ČSR). Kromě majetku příslušníků nepřátelských států, příslušníků bývalé panovnické rodiny habsbursko-lotrinské, šlechtických nadací, zrádců apod., který měl být převzat bez náhrady (§ 9), byla uzákoněna zásada náhrady za převzatý majetek. Stát zatím pozemkový majetek záborovým zákonem nevyvlastňoval, byl pouze oprávněn zabraný majetek přejímat a přidělovat. Po ústředním záborovém zákonu následovala řada dalších právních předpisů, které ho rozváděly a doplňovaly. Jedním z nich byl také zákon ze dne 27. května 1919 č. 318 Sb. z. a n., *o zajištění půdy drobným pachtýřům* – ten jim umožňoval, aby vykoupili pozemky, na nichž nejméně od října 1901 hospodařili.

K provádění pozemkové reformy byl zřízen Státní pozemkový úřad (dále také jako pozemkový úřad); zákonem ze dne 11. června 1919 č. 330 Sb. z. a n. byla upravena jeho pravomoc a působnost. Reprezentoval stát ve všech záležitostech spojených s realizací pozemkové reformy. Na jeho

¹⁸⁹ Blíže RYCHLÍK, Jan: *Kolektivizace ve střední a východní Evropě*. In: *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha 2008, s. 13–29.

¹⁹⁰ Srov. KLIMEK, Antonín (ed.): *Vznik Československa 1918*. Praha 1994, s. 317–320.

činnost stejně jako na celou reformu měla rozhodující vliv agrární strana, přičemž také funkci prezidenta zastávali agráři, nejprve do roku 1926 Karel Viškovský a pak až do roku 1935 Jan Voženílek.

Po dlouhých jednáních na záborový zákon navázal *přídělový zákon* ze dne 30. ledna 1920 č. 81 Sb. z. a n., který stanovil zásady pro nabývání půdy. Preferována byla parcelace a přidělování půdy jednotlivcům do vlastnictví, zpravidla jako tzv. rodinný nedíl (§ 30n.), nově však byl vytvořen také institut tzv. zbytkového statku (§ 24). Umožněno bylo (vedle výměry do 500 ha podle § 11 záborového zákona) také propuštění dalšího zabraného majetku bývalým vlastníkům (§ 20).

Problematika náhrady

Poslední v řadě velkých zákonů byl *náhradový zákon* ze dne 8. dubna 1920 č. 329 Sb. z. a n., který upravoval způsob převzetí zabraného majetku a výši náhrady původním majitelům. Náhrada měla odpovídat průměrné ceně v letech 1913 až 1915 při prodeji z volné ruky, u celků s větší rozlohou se měla dále snižovat. Vzhledem k znehodnocení hodnoty koruny se jednalo o cenu nižší než tu, kterou by měla půda při prodeji v době záboru. Oceněním převzatých nemovitostí byl pověřen pozemkový úřad, který také jednal s původními majiteli, seznamoval je s oceněním a případně s nimi uzavíral dohodu o ceně. Teprve převzetím zabraného majetku došlo k jeho vyvlastnění.

Otázku náhrad a poté i stanovení její výše provázely už od počátku příprav zákonů pozemkové reformy ostré spory. V pozemkovém výboru Národního shromáždění bylo nakonec dne 14. dubna 1919 rozhodnuto pro vyvlastnění za náhradu (šestnácti hlasy agráriků, národních demokratů a lidovců proti dvanácti hlasům zástupců sociálních demokratů, českých socialistů a pokrokové strany).

Bez náhrady měl být podle § 35 náhradového zákona nakonec převzat pouze majetek příslušníků nepřátelských států a majetek příslušníků bývalé panovnické rodiny habsbursko-lotrinské, pokud tomu neodporovaly mírové smlouvy uzavřené mocnostmi spojenými a přidruženými ve světové válce, což v případě příslušníků poražených států skutečně zakázaly.¹⁹¹ Navíc to však znamenalo, že se provádění pozemkových reforem na majetcích německých a maďarských státních příslušníků dostalo až před mezinárodní smíšené rozhodčí soudy a výše náhrady byla vyšší než podle úpravy v náhradovém zákonu.¹⁹²

¹⁹¹ Srov. čl. 297 Versailleské, čl. 267 Saint-Germainské, čl. 250 Trianonské a čl. 177 Neuilleské mírové smlouvy.

¹⁹² Československo-německý rozhodčí soud byl zřízen podle čl. 304 Versailleské mírové smlouvy a československo-maďarský podle čl. 239 Trianonské mírové smlouvy; první sídlil v Ženevě, druhý v Haagu. Blíže KUBAČÁK, Antonín: *Provádění pozemkové reformy na majetku*

Bez náhrady měl být dále podle § 36 převzat majetek šlechtických nadací, pokud byly ministerstvem jako nadačním úřadem zrušeny. Většina z nich se však transformovala (ztratila šlechtický charakter, změnila název) a byla rušena až za jiných okolností. Ve výsledku byl tedy bez náhrady bývalým vlastníkům převzat pouze majetek příslušníků bývalé panovnické rodiny, což bylo v návaznosti na mírové smlouvy řešeno zákonem ze dne 12. srpna 1921 č. 354 Sb. z. a n., *o převzetí statků a majetku, připadlých podle mírových smluv čsl. státu*.

Nedokončená pozemková reforma

Pozemková reforma vlastně nebyla v meziválečné éře dořešena. V třicátých letech byly uzavírány tzv. generální dohody o odkladu v dokončení pozemkové reformy, podle kterých byla půda prozatím ponechána vlastníkům v nerušeném užívání do roku 1955, resp. 1967 (šlo o 212 304 ha, z toho 6 658 ha zemědělské půdy). Ještě k 1. lednu 1938 zbývalo v záboru přibližně deset procent veškeré zabrané půdy (435 668 ha, z toho 25 262 ha zemědělské půdy). Z celkové zabrané půdy o výměře 4 068 370 ha (1 312 721 zabírala půda zemědělská) bylo vlastníkům nakonec ponecháno 1 831 920 ha, z toho však jen 418 858 ha půdy zemědělské. Noví nabyvatelé získali 1 800 782 ha půdy, z toho 868 601 ha zemědělské.¹⁹³

(3) Pozemková reforma a Lichtenštejnovo

Československá pozemková reforma uskutečněná po roce 1918 se vztahovala také na majetek rodu Lichtenštejnů. Knížecí dům se proti jejímu uplatnění ohradil s tím, že kníže je hlavou cizího státu. Československá vláda si na počátku nebyla jistá, jaký postup má v tomto případě zvolit. Nicméně již dne 15. srpna 1920 tehdejší předseda vlády Vlastimil Tusar v projevu před Národním shromážděním deklaroval, že nemovitý majetek knížete z Lichtenštejna podléhá obecným předpisům o pozemkové reformě.¹⁹⁴

cizích státních příslušníků v období první republiky. Vědecké práce Národního zemědělského muzea 29, 1991–1992, s. 33–72, zvl. s. 45–46.

¹⁹³ Srov. PAVEL, Antonín: *Československá pozemková reforma*. Pozemková reforma 19, 1938, č. 3, s. 33–39.

¹⁹⁴ KELLER-GIGER, Susanne: *Zwei Länder – ein Fürstenhaus*. Ein Beitrag zur wechselseitigen Geschichte der Beziehungen zwischen dem Fürstentum Liechtenstein und den böhmischen Ländern, der Tschechoslowakei und der Tschechischen Republik. In: Keller-Giger, Susanne – Quaderer, Rupert: *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen*. Vaduz 2013, s. 17–182, zde s. 44 a další.

Ztráty a náhrady

Lichtenštejnové (resp. panující kníže) vlastnili roku 1918 v nově založené Československé republice celkem 160 000 ha půdy (bez Velkých Losin). Z toho museli v souvislosti s pozemkovou reformou odevzdat přibližně 91 000 hektarů, a sice 57 000 ha lesní a 34 000 ha zemědělské půdy. To odpovídalo zhruba 5 procentům veškeré půdy vyvlastněné v rámci pozemkové reformy uskutečněné v Československu. Přesto jim na území Československa do roku 1938 zůstal pozemkový majetek o celkové rozloze 69 000 ha, především šlo o lesní plochy a ze zemědělské půdy o pozemky náležející k vybraným hospodářským dvorům.¹⁹⁵

Po obstavení majetku bylo nejprve zakázáno jeho volné zcizení a zatížení břemeny. Vlastník ale mohl své dosavadní statky i nadále spravovat. V jedné z prvních akcí mohly být určené majetky vykoupeny jejich dlouholetými nájemci. Lichtenštejnský knížecí dům prodal v letech 1919 až 1920 těmto nájemcům celkem 4 000 ha půdy, ve dvou dalších akcích šlo o menší parcely a stavební plochy o rozloze přibližně 160 hektarů. Za takto prodané majetky byly placeny vyšší ceny, než jaké byly posléze stanoveny za majetky převzaté státem.¹⁹⁶

Roku 1921 započala vlastní pozemková reforma. Nejdříve byly vyvlastněny zemědělská půda a posléze lesní plochy. Následovala dlouholetá vyjednávání, trvající vlastně po celá dvacátá a třicátá léta, vedená mezi správcí jednotlivých lichtenštejnských statků a československým pozemkovým úřadem. Jejich cílem bylo vymezení konkrétních podmínek pozemkové reformy, šlo především o stanovení velikosti pozemků a výše odškodnění. Celkově odevzdala knížecí rodina přímo pozemkovému úřadu 65 530 hektarů, z toho bylo 20 340 ha zemědělské půdy a 45 190 ha lesních ploch. Stát zaplatil odškodnění ve výši 121,3 milionů československých korun (47,9 milionů Kč za zemědělskou půdu a 73,4 milionů za lesy). Z uvedené částky 121,3 milionů bylo ale knížeti vyplaceno pouze 80 milionů Kč. Přibližně 19 milionů korun zůstalo blokováno na účtu československé Poštovní spořitelny. Roku 1945 kromě toho zbývalo zaplatit ještě 20 milionů Kč z původní odškodňovací položky.

U těch statků, které si mohl knížecí dům ponechat, byly stanoveny následující podmínky: musely být ochraňovány přírodní krásy a stavební památky, musely být vypláceny starobní důchody a platy aktivním

¹⁹⁵ Uváděné údaje se často různí. Srov. LÖFFLER, Josef: *Die Verwaltung der Herrschaften und Güter der Fürsten von Liechtenstein in den böhmischen Ländern von der Mitte des 18. Jahrhunderts bis 1948*. In: Merki, Christoph Maria – Löffler, Josef: *Das Haus Liechtenstein in den böhmischen Ländern vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert – Güter, Rechte, Verwaltung*. Vaduz 2013.

¹⁹⁶ Srovnej MERKI, Christoph Maria – LÖFFLER, Josef: *Das Haus Liechtenstein in den böhmischen Ländern vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert – Güter, Rechte, Verwaltung*. Vaduz 2013, s. 196.

zaměstnancům (celkem 2 000 osob), dále měly být vypláceny prostředky na patronátní práva ke kostelům a farním dvorům. Roku 1930 byly uvedené závazky vyčísleny na 40,2 milionů Kč.

Poté, co byly roku 1924 v Československu zrušeny fideikomisy, převedl knížecí dům roku 1925 dosavadní fideikomisní statky do soukromého vlastnictví vládnoucího knížete. O členy rodiny se od roku 1929 starala rodinná nadace. Ve stejném roce zemřel kníže Jan II., což znamenalo placení dědické daně.

Můžeme shrnout, že provádění pozemkové reformy přineslo Lichtenštejnům ztrátu více než poloviny jejich dosavadního majetku a zároveň významné snížení příjmů. Tím započala fáze hospodářských potíží knížecího domu, jež trvaly až do roku 1960.¹⁹⁷

Příklad: Kostelec nad Černými lesy

Jihovýchodně od Prahy vlastnil kníže velkostatek Kostelec nad Černými lesy, k němuž částečně náležely také statky v Uhříněvsi a ve Škvorci. S rozlohou přibližně 12 000 ha patřil k největším z knížecích velkostatků. V první pozemkové reformě byl – i vzhledem k jeho struktuře – zmenšen o 8 600 ha.

Celek byl nejdříve obstaven. Poté byly pozemkovým úřadem postupně uskutečňovány jednotlivé kroky, byly jím převzaty příslušné části statku a přiděleny zájemcům. Jiné části statku byly knížetem prodány, části zbaveny záboru a vráceny do vlastnictví knížete. Devět hospodářských dvorů ležících na Kostelecku, o rozloze 140 až 280 ha, které byly obhospodařovány prostřednictvím nájemců, převzal pozemkový úřad. Celkem šlo o 1 500 ha. Malé plochy byly přenechány nájemcům, malozemědělčům a bezzemkům. Dvory o rozloze mezi 50 a 140 ha se staly zbytkovými statky, které byly roku 1923 prodány buď někdejšími nájemcům, anebo veřejným institucím.

Od roku 1925 mohly být rozparcelovány a poté knížetem prodány jednotlivé lesní tratě v Jevanech (náležejících ke Kostelci nad Černými lesy). Tyto parcely byly svým rozsahem spíše malé, čítaly 30 arů až 1,5 ha. O rozsáhlejší lesní plochy se po roce 1928 rozvinulo jednání mezi pozemkovým úřadem, jednotlivými obcemi a knížetem. Celkem čtyřicet měst a obcí daného regionu vyjádřilo zájem o přidělení pozemkového majetku. Od roku 1930 byly knížecí lesy v oblasti Kostelce nad Černými

¹⁹⁷ MERKI, Christoph Maria: *Liechtensteinische Güter und Rechte in Böhmen, Mähren und Schlesien vom Spätmittelalter bis ins 20. Jahrhundert*. Zur Besitzgeschichte der grenzüberschreitenden Dynastie Liechtenstein. In: Merki, Christoph Maria – Löffler, Josef: *Das Haus Liechtenstein in den böhmischen Ländern vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert – Güter, Rechte, Verwaltung*. Vaduz 2013, s. 9–167, zde 133 a další.

mi lesy s konečnou platností zestátněny, celkem šlo o rozsah překračující 4 400 ha.

Co zde bylo prezentováno na příkladu velkostatku Kostelec nad Černými lesy, platí do jisté míry (s ohledem na poměry konkrétních statků, neboť byly více postiženy statky s polnostmi a méně statky s lesy) analogicky v celorepublikovém měřítku.¹⁹⁸

Otázka suverenity

Otázka lichtenštejské státní suverenity hrála od roku 1918 důležitou roli při aplikování československé pozemkové reformy na majetky knížete. Pokusy knížete a vlády Knížectví Lichtenštejnsko, diplomaticky podporované Švýcarskem, o dosažení uznání suverenity Lichtenštejnska, zůstaly bez odezvy. Žádosti Lichtenštejnska o možnost otevřít v Praze své vyslanectví byly odmítnuty. Nenaplnilo se ani přání účastnit se Pařížské mírové konference, dost možná na popud československého ministra zahraničí Edvarda Beneše. Také snahy Lichtenštejnska dosáhnout souhlasu, aby je mohlo zastupovat Švýcarsko, byly československou stranou odmítnuty.¹⁹⁹

Teprve roku 1935 charakterizovaly československé úřady ve svých interních materiálech pozemkovou reformu na statcích Lichtenštejnů jako uzavřenou. Když byla v květnu roku 1938 otázka možného zastoupení lichtenštejských zájmů prostřednictvím Švýcarska opět otevřena, vyjádřila československá vláda svůj souhlas. V červenci roku 1938, po dvou desetiletích vzájemného odcizení, byla uznána státní suverenity Knížectví Lichtenštejnsko. Nicméně následující události – mnichovská dohoda, okupace, zřízení Protektorátu Čechy a Morava, propuknutí druhé světové války, osvobození roku 1945 – dosažené výsledky ve vztazích mezi Československou republikou a Knížectvím Lichtenštejnsko opětně zvrátily. V květnu roku 1945 při obnovení československé státnosti nebyl vzat výsledek jednání o navázání diplomatických styků v potaz.

Snahy o opětné získání a záchranu knížecích statků 1938–1945

Spolu s obsazením československých pohraničních oblastí Německem na základě mnichovského diktátu připadla nezanedbatelná část dosavadních knížecích statků k Třetí říši. Po okupaci zbytku Československa, resp.

¹⁹⁸ Problematiku zkoumala Susanne Keller-Giger na základě pramenů z českých archivů. Srovnej KELLER-GIGER, Susanne: *Zwei Länder – ein Fürstentum*. Ein Beitrag zur wechselvollen Geschichte der Beziehungen zwischen dem Fürstentum Liechtenstein und den böhmischen Ländern, der Tschechoslowakei und der Tschechischen Republik. In: Keller-Giger, Susanne – Quaderer, Rupert: *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen*. Vaduz 2013, s. 17–182.

¹⁹⁹ Srovnej BEATTIE, David: *Liechtenstein's campaign for international recognition 1919–1922*. Přednáška přednesena na konferenci v Olomouci 2010. V tisku.

jeho české a moravské části, a se zřízením Protektorátu Čechy a Morava byly také zdejší statky podřízeny německé okupační moci.

Od října roku 1938 až do jara 1941 se kníže pokoušel o znovuzískání částí svých někdejších majetků, o něž přišel československou pozemkovou reformou, popřípadě o doplacení odškodnění nebo o navýšení prodejní ceny. Tyto jeho snahy, ani snahy o zpětné odkoupení, však až na malé výjimky nebyly úspěšné.

Od roku 1943, s ohledem na dosavadní průběh válečných událostí, se kníže, knížecí dům i vláda Knížectví Lichtenštejnsko obávali, že by se po skončení války mohlo dojít ke konfiskaci lichtenštejnských statků ležících na území obnoveného Československa a možná i Rakouska (pokud by se navíc tyto země ocitly pod sovětským vlivem). Kníže František Josef II. se pokusil o protiofenzívu, resp. se pokusil navázat kontakt se západními spojenci a s reprezentací Švýcarska. V prosinci roku 1944 bylo znovu otevřeno lichtenštejnské vyslanectví v Bernu, uzavřené roku 1933. Kníže se také pokusil umístit na švýcarském velvyslanectví v Praze lichtenštejnského attaché. V budoucnu nicméně měly tyto pokusy vyznít do prázdna.²⁰⁰

(4) Státní zásahy v roce 1945: národní správa, konfiskace, znárodnění

V první části předkládané podkapitoly bude nejprve prezentován obecný právní rámec, který se týkal zajištění, konfiskace a znárodnění majetku na základě dekretů prezidenta republiky vydaných Edvardem Benešem na návrh vlády, v další části pak bude zhodnocena jejich aplikace na majetky knížete z Lichtenštejna, dalších členů tohoto rodu a jiných státních příslušníků Knížectví Lichtenštejnsko.

V dubnu roku 1944 se prezident Beneš v projevu předneseném v londýnském exilu vyjádřil k tématu majetkových opatření vůči německému obyvatelstvu žijícímu na území někdejšího Československa. V *Košickém vládním programu* z dubna 1945 bylo schváleno dokončení pozemkové reformy přidělením půdy německého a maďarského obyvatelstva ve prospěch českých a slovenských zemědělců. Bylo přistoupeno k radikálnímu řešení česko-německých vztahů prostřednictvím konfiskací a vysídlení, což mělo podle dobového názoru odčinit nedávné i historické křivdy, současně však šlo také o provedení hospodářské obnovy. Zamýšlená opatření měla přinést národní a sociální transformaci celé společnosti.

²⁰⁰ Srov. GEIGER, Peter: *Kriegszeit*. Liechtenstein 1939 bis 1945. Zürich 2010, s. 240–244, 268 a další.

Příprava

Vlastní kořeny poválečných zásahů do soukromého vlastnictví můžeme vysledovat už v průběhu války jak v prostředí domácího, tak i zahraničního (londýnského i moskevského) odboje. K radikalizaci názorů na řešení německé otázky docházelo po zesílení nacistické represe zejména v domácím (československém) odboji (a to paradoxně více v nekomunistickém než komunistickém).²⁰¹

Základním politickým dokumentem, který ukazoval cesty dalšího vývoje, se po druhé světové válce stal *Košický vládní program* ze dne 5. dubna 1945 (XVI kapitol), na jehož vzniku měli hlavní podíl komunisté, přičemž zástupci demokratických stran prosadili jen některé korekce. Podrobně se věnoval německé a maďarské menšině a také jejich majetku (kapitola VIII, X, XI a XII), přičemž kapitola XI se speciálně vyjadřovala k pozemkové reformě a kapitola XII pak k hospodářské obnově a stručně také k otázce znárodnění. Přesto je zajímavé, že zakotvené znění konfiskačních dekretů šlo dokonce nad rámec vládního programu, a to pod vlivem zákonodárství Slovenské národní rady (SNR).

Národní správa

Počátek poválečných zásahů do nepřátelského majetku v právní rovině představoval v českých zemích dekret prezidenta republiky ze dne 19. května 1945 č. 5 Sb., *o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů*. Vycházel z ústavního dekretu ze dne 3. srpna 1944 č. 11 Úředního věstníku československého, *o obnovení právního pořádku*, a řešil obdobnou problematiku jako dekret ze dne 1. února 1945 č. 2 Úředního věstníku československého, *o mimořádných opatřeních pro zajištění hospodářského života na osvobozeném území*, připravovaný v exilu už od roku 1942, a současně ho také nahrazoval.

Dekret č. 5/1945 Sb. sledoval dva odlišné účely – nešlo pouze o zajištění dotčeného majetku, ale také o restituce a o napravení předchozích křivd. V § 1 dekretu bylo stanoveno, že jakékoli majetkové převody a jakákoli majetkoprávní jednání týkající se movitého či nemovitého, veřejného či soukromého majetku jsou neplatná, pokud byla uzavřena po 29. září 1938 pod tlakem okupace nebo národní, rasové či politické perzekuce. Šlo o majetek zabavený z důvodu arizačních či germanizačních opatření (konfiskace, nucené dražby) i o majetek z vynucených smluv. Definitivní úpravu restitucí přinesl až zákon ze dne 16. května 1946 č. 128 Sb.,

²⁰¹ Slov. *Cesta ke Květnu. Vznik lidové demokracie v Československu do února 1948*. Díl I–II. Praha 1965; VONDROVÁ, Jitka (ed.): *Češi a sudetoněmecká otázka 1939–1945*. Dokumenty. Praha 1994.

o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetků vcházejících.

Druhým účelem dekretu bylo zajištění majetku, který měl podléhat následným státním zásahům – pozemkové reformě, konfiskacím či znárodnění. K tomu sloužil institut „národní správy“. Nejednalo se ještě o přechod vlastnického práva, nýbrž o omezení jeho výkonu. Týkal se především majetku „osob státně nespolehlivých“ (§ 2) a národní správa se zaváděla také do podniků (závodů), kde to vyžadoval plynulý chod výroby a hospodářského života (§ 3).

Jako státně nespolehlivé osoby byly v § 4 uvedeny: a) osoby národnosti německé nebo maďarské, a b) osoby, které vyvíjely činnost směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které k takové činnosti podněcovaly nebo jiné osoby svěsti hleděly a záměrně podporovaly jakýmkoliv způsobem německé a maďarské okupanty. Dále byl v § 4 pod písmenem b) uveden demonstrativní výčet organizací, jejichž členové se považovali za osoby státně nespolehlivé. Za osoby německé nebo maďarské národnosti se podle § 6 dekretu považovaly všechny osoby, které se při kterémkoli sčítání lidu od roku 1929 přihlásily k německé nebo maďarské národnosti nebo se staly členy národních skupin nebo útvarů nebo politických stran sdružujících osoby německé nebo maďarské národnosti (shodně § 2 dekretu č. 12/1945 Sb.).

Právní jednání majitelů, držitelů a správců majetků daných pod národní správu provedená po účinnosti dekretu č. 5/1945 Sb. (nabyté dnem vyhlášení, tedy 23. května 1945) byla neplatná a tyto osoby byly povinny se zdržet jakýchkoli zásahů do jednání národního správce (§ 20). V případě porušení ustanovení dekretu, zvláště rušením oprávněné činnosti národního správce, šlo o přečin trestaný odnětím svobody ve výši pěti let a peněžitým trestem do deseti milionů korun nebo úplným či částečným zabráním majetku (§ 26). Příslušný soud prováděl knihovní zápis poznámky národní správy v pozemkových knihách (§ 15).

Košická vláda počítala s dekretem jako s celostátní normou a dekret také v tomto smyslu obsahoval konkrétní ustanovení odrážející postavení Slovenské národní rady. Ta však nedala k celostátní působnosti souhlas. Spornou otázkou byly zejména židovské restituční kontroverzní s ohledem na arizační opatření prováděné během války slovenskými orgány. K následné dohodě nedošlo a Slovenská národní rada vydala vlastní nařízení o národní správě ze dne 5. června 1945 č. 50 Sbírkou nařízení SNR (dále jen Sb. n. SNR).

Konfiskace na základě dekretu č. 12 a č. 108

Poválečné konfiskace v českých zemích²⁰² byly prováděny především na základě dekretu z 21. června 1945 č. 12 Sb., *o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa*, a dekretu z 25. října 1945 č. 108 Sb., *o konfiskaci nepřátelského majetku a o Fondech národní obnovy*.²⁰³

Oba předpisy vycházely z podobných principů a měly řadu společných znaků, současně se však v některých podstatných aspektech lišily: první se týkal zemědělského majetku a sledoval dva odlišné legislativní cíle – represivní a reformní; druhý pak veškerého (ostatního) majetku a měl převážně represivní charakter. Jejich příprava a provádění spadaly pod rezorty ministerstva zemědělství (Julius Ďuriš) a ministerstva vnitra (Václav Nosek), které strategicky obsadila komunistická strana.

Velmi problematické (a dobově nejčastěji kritizované) byly dekrety z hlediska legislativní techniky. Vznikaly ve spěchu, nebyly provázané s obecným zákonodárstvím, ani vzájemně mezi sebou a některé stěžejní otázky řešily odlišně. Zvláště dekret č. 12 představoval spíše volný rámec, který musel být dále rozveden. To se stalo formou úředních vysvětlivek ministerstva zemědělství, avšak i ty byly podrobovány kritice. Dekret č. 108 už byl propracovanější. Důležitou roli proto hrála také judikatura (Nejvyššího) správního soudu.²⁰⁴

Ke konfiskaci docházelo přímo z dekretu (*ex lege*) a s okamžitou platností (resp. dnem vyhlášení, tedy u zemědělského majetku k 23. červnu

²⁰² Na Slovensku se už několik měsíců před předpokládaným přijetím předpisu s celostátní působností uplatňovala vlastní úprava, která do značné míry (zvláště u otázky výjimek z konfiskace u osob německé národnosti, kde se vyžadovala aktivní účast na profifašistickém odboji) ovlivnila také úpravu v českých zemích (bližze CAMEL, Samuel: *Slovenská agrárna otázka 1944–1948*. O dvoch polohách agrárnej revolúcie na Slovensku, v českých krajinách a problém generálnej pozemkovej reformy. Bratislava 1972, s. 40 a další, 62 a další). Jednalo se o nařízení Předsednictva SNR *O konfiskování a urychleném rozdělování zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel slovenského národa* ze dne 27. února 1945 č. 4 Sb. n. SNR, později novelizované nařízeními SNR ze dne 23. srpna 1945 č. 104 a ze dne 14. května 1946 č. 64 Sb. n. SNR, kterými došlo k rozšíření okruhu konfiskovaných o právnické osoby a o všechny osoby maďarské národnosti bez ohledu na státní příslušnost (podle původního nařízení konfiskaci nepodléhal majetek do 50 ha osob maďarské národnosti, kteří měli k 1. listopadu 1938 čl. státní příslušnost). Dekret č. 108/1945 Sb. už měl celostátní působnost a byl připravován v dohodě se SNR. Blíže ŠUTAJ, Štefan – MOSNÝ, Peter – OLEJNIK, Milan: *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*. Bratislava 2002; BEŇA, Jozef: *Slovensko a Benešove dekréty*. Bratislava 2002; ŠUTAJ, Štefan (ed.): *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov 2004.

²⁰³ Právněkomparativní uchopení konfiskačních dekretů srov. zvl. KNAPP, Viktor: *Osídlovací právo hmotné*. Praha 1949.

²⁰⁴ Srov. MIKULE, Vladimír: *Dekrety prezidenta republiky o postavení Němců a jejich dnešní právní význam*. In: Jech, Karel (ed.): *Němci a Maďaři v dekretech prezidenta republiky*. Studie a dokumenty 1940–1945. Praha – Brno 2003, zvl. s. 76–82.

1945, u nezemědělského majetku k 30. říjnu 1945). Už z podstaty konfiskace vyplývá, že se neposkytovala náhrada, avšak oba dekrety to přesto ještě zdůraznily.

Podle dekretu č. 12 byl pro účely pozemkové reformy konfiskován zemědělský majetek:

1) všech osob německé a maďarské národnosti bez ohledu na státní příslušnost, s výjimkou osob, které se aktivně zúčastnily boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky;

2) zrádců a nepřátel republiky jakékoliv národnosti a státní příslušnosti, kteří toto nepřátelství projeví zejména za krize a za války v letech 1938 až 1945 (kategorie byly rozvedeny v § 3 odst. 1 a odpovídají vymezení podle dekretu č. 108);

3) akciových a jiných společností a korporací, jejichž správa úmyslně a záměrně sloužila německému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům.

Podle dekretu č. 108 byl konfiskován majetek:

1) Německé říše, Království maďarského, veřejnoprávních korporací, NSDAP, maďarských politických stran a jiných německých nebo maďarských právnických osob;

2) fyzických osob německé nebo maďarské národnosti, s výjimkou osob, které prokáží, že zůstaly věrné Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem;

3) fyzických osob, které vyvíjely činnost proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které k takové činnosti podněcovaly nebo jiné osoby svéstí hleděly, záměrně podporovaly jakýmkoli způsobem německé nebo maďarské okupanty, nebo které v době zvýšeného ohrožení republiky (podle § 18 dekretu č. 16/1945 Sb., tj. v době od 21. května 1938 do 31. prosince 1946) nadržovaly germanizaci nebo maďarizaci na území Československé republiky nebo se chovaly nepřátelsky k Československé republice nebo k českému nebo slovenskému národu; dále fyzických nebo právnických osob, které strpěly takovou činnost u osob spravujících jejich majetek nebo podnik.

Kolektivní odpovědnost, podmínky vyvinění

Konfiskační dekrety vycházely z principu kolektivní odpovědnosti u osob německé a maďarské národnosti, vyslovené už obecnou právní normou, bez ohledu na osobní zavinění. Pro majetek Němců a Maďarů a pro majetek jiných národností se uplatňovaly dva různé konfiskační režimy, které se odlišovaly presumovanou vinou i podmínkami vyvinění.

Pro vlastnictví Němců a Maďarů na jedné straně a jiných národností na druhé straně platily rozdílné konfiskační režimy, které zohledňovaly skutečnou vinu a braly v úvahu polehčující okolnosti.

V případě vymezení podmínek *exkulpace* (vyvinění) neboli případů výjimek z konfiskace u osob německé a maďarské národnosti byl dekret č. 12/1945 Sb. (§ 1 odst. 2) přísnější než pozdější dekret o státním občanství těchto osob č. 33/1945 Sbírky (§ 2 odst. 1) nebo konfiskační dekret č. 108/1945 (§ 1 odst. 1 č. 2). Zatímco ty shodně povolovaly výjimku pro osoby, které „*zůstaly věrny Československé republice a nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem*“, podle dekretu č. 12 se měla výjimka týkat pouze osob, které se „*aktivně zúčastnily boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky*“. Nastávaly tak paradoxní a právě vzhledem k prožitým tragédiím druhé světové války jen stěží pochopitelné situace, kdy i židovským osobám německé národnosti, přestože prošly koncentračními tábory, byl konfiskován jejich zemědělský majetek.²⁰⁵

Nepochybně zajímavé by bylo další pramenné zkoumání politického chování německojazyčného či českojazyčného (a samozřejmě také „smíšeného“) personálu na lichtenštejnských knížecích statcích od roku 1933 a obzvláště v období okupace mezi lety 1938 a 1945.

„Německá a maďarská národnost“

Podle § 2 dekretu č. 12/1945 Sb. se za osoby německé nebo maďarské národnosti považovaly všechny osoby, které se při kterémkoli sčítání lidu od roku 1929 přihlásily k německé nebo maďarské národnosti nebo se staly členy národních skupin nebo útvarů nebo politických stran sdružujících osoby německé nebo maďarské národnosti. Výjimky z tohoto vymezení měly být podle § 2 odst. 2 dále upraveny zvláštním dekretem. Jak z projednávání dekretu ve vládě, tak i z požadavků ministerstva zahraničí v rámci meziresortního připomínkového řízení vyplývá, že měly zahrnovat příslušníky spřátelených a neutrálních států a osoby židovského původu.²⁰⁶ Tato navazující úprava, která by zmírňovala nevhodné (u příslušníků spřátelených států) až kruté (u osob židovského původu) aplikační důsledky dekretu, však nikdy vydána nebyla.

Judikatura (do 1949) navíc dovozovala, že přihlášení národnosti při sčítání lidu podle § 2 odst. 1 bylo rozhodujícím kritériem jedině tenkrát, pokud se osoba přihlásila k německé nebo maďarské národnosti. Přihlá-

²⁰⁵ Srov. KNAPP, Viktor: *Osídlovací právo hmotné*. Praha 1949, zvl. s. 150–153.

²⁰⁶ Srov. JECH, Karel (ed.): *Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky*. Studie a dokumenty 1940–1945. Praha – Brno 2003, s. 278–280.

šení se k jiné národnosti než německé nebo maďarské, „*ať tedy již k české, slovenské, jiné slovanské, či vůbec jiné, zejména tedy i židovské*“; samo o sobě nepostačovalo jako „*dostatečný důkaz národní příslušnosti*“ a bylo „*nutno proto u takovýchto osob vždy zkoumati, zda svým ostatním způsobem života, svým chováním a vystupováním nemanifestovaly dostatečně svoje vnitřní citění soudležitosti s národem německým nebo maďarským jiným způsobem*“.²⁰⁷

Provádění konfiskace

Označení osob, jejichž majetek byl konfiskován, se provádělo veřejnou vyhláškou, která se vyvěšovala na úřední tabuli okresního národního výboru a ve všech obcích, v nichž ležel zkonfiskovaný majetek, nebo jiným způsobem, obvyklým v těchto obcích. S tímto označováním bylo spojeno také zjišťování německé či maďarské národnosti vlastníků a další podmínky konfiskace. Zatímco však tak dekret č. 108 obsahoval výslovnou úpravu konfiskačního řízení (§ 1 odst. 1 č. 4), tak u dekretu č. 12 byla nedostatečná (srov. § 1 odst. 3, § 3 odst. 2).

Zemědělský majetek podléhající konfiskaci byl v dekretu č. 12 (§ 4) vymezen jako zemědělská a lesní půda, k ní patřící budovy a zařízení, závody zemědělského průmyslu, movité příslušenství (živý a mrtvý inventář) a všechna práva spojená s držbou zkonfiskovaného majetku nebo jeho části. Úřední vysvětlivky toto vymezení částečně modifikovaly. Za zemědělský majetek byly považovány i rybníky a naopak se do něj nezahrnovaly obytné domky a vily se zahradou do výměry 1000 m².²⁰⁸ Do majetku podle dekretu č. 108 (§ 1 odst. 1), pokud už k jeho konfiskaci nedošlo podle předchozích právních předpisů (vztah k zemědělskému majetku viz § 17), byly zahrnuty nemovitosti, movitosti a majetková práva (jako pohledávky, cenné papíry, vklady, nehmotná práva), s výjimkou (§ 2 odst. 1) toho movitého majetku, kterého bylo nevyhnutelně zapotřebí k uspokojení životních potřeb nebo k osobnímu vykonávání zaměstnání postižených osob a členů jejich rodiny (jako oděv, peřiny, prádlo, domácí nářadí, potraviny a nástroje).

Konfiskovaný zemědělský majetek spravoval až do odevzdání přídělcům Národní pozemkový fond, zřízený při ministerstvu zemědělství, u ostatního majetku Fondy národní obnovy, zřízené při osídlovacích fondech v Praze a Bratislavě.

²⁰⁷ Boh. adm. 2013/48. In: *Bohuslavova sbírka nálezů správního soudu ve věcech administrativních*. Roč. 29. Nálezy z roku 1948 (1805–2033). Praha 1949, s. 525–526.

²⁰⁸ HOFMANN, Josef: *Konfiskace nepřátelského majetku a osídlení*. Konfiskace a osídlení zemědělské půdy nepřátelské. In: *Nové zákony a nařízení Československé republiky, 1945*, roč. 7, č. 3–4, s. 329–330.

Přidělování konfiskovaného majetku

Oba dekrety (§ 7–13 dekretu č. 12 a § 6–14 dekretu č. 108) upravovaly také přidělování konfiskovaného majetku, což s ohledem na vymezení tématu nebude předmětem dalšího výkladu. Podrobněji byla přidělová a náhradová problematika (u zemědělského majetku) rozvedena dekretem ze dne 20. července 1945 č. 28/1945 Sb., *o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovenskými zemědělci*, který představoval druhý stěžejní právní předpis první fáze pozemkové reformy. Problematika nezemědělských přidělů byla dále řešena zákonem č. 31/1947 Sb., *o některých zásadách při rozdělování nepřátelského majetku*, a také vládními nařízeními, zvl. č. 106/1947 Sb., *o přidělu drobných konfiskovaných živnostenských podniků*. Na dekrety navazovala řada dalších prováděcích předpisů, často interního charakteru.²⁰⁹

Rozsah konfiskací

V Československu bylo celkově konfiskováno 2 946 395 ha veškeré půdy, z toho 1 651 016 ha zemědělské půdy. V českých zemích bylo konfiskováno celkem 2 400 449 ha veškeré půdy, z toho 1 405 070 ha zemědělské půdy (v pohraničí šlo o 1 955 076 ha, z toho 1 306 941 ha zemědělské). Drobní přidělci získali 1 037 255 ha převážně zemědělské půdy a zbylých 1 360 224 ha (zejména lesní půdy) si stát ponechal nebo ji přidělil veřejným institucím a korporacím. Na Slovensku se proces konfiskování a přerozdělování půdy na rozdíl od průběhu v českých zemích zpomaloval. Z 578 638 ha, které podléhaly konfiskaci, bylo do roku 1948 skutečně konfiskováno a rozděleno pouze přibližně 72 000 ha. K urychlení došlo až po únoru 1948 a ke dni 1. března 1949 tak bylo zkonfiskováno na Slovensku 545 946 ha veškeré půdy a drobným přidělcům se z toho dostalo 183 463 ha. Dále bylo zkonfiskováno více než 5 000 průmyslových podniků nepodléhajících znárodnění a množství jiného majetku (domy, cennosti...)²¹⁰

Znárodnění

Znárodnění bylo uzákoněno ve dvou hlavních etapách (říjen 1945 a duben–květen 1948). V roce 1945 byly zestátněny klíčové oblasti hospodářství: doły a významné průmyslové podniky, potravinářský průmysl, akciové banky a soukromé pojišťovny, po komunistickém převratu v roce 1948 pak i střední a malé podniky.

²⁰⁹ K rozdělování konfiskovaného majetku KNAPP, Viktor: *Osídlovací právo hmotné*. Praha 1949, zvláště s. 191–274.

²¹⁰ Srov. LACINA, Vlastislav: *Pozemková reforma v Lidově demokratické Československé republice*. In: Zápas o pozemkovou reformu v ČSR. Praha 1963, s. 216–219 a 230–232; LHOTA, Václav: *Znárodnění v Československu 1945–1948*. Praha 1987, s. 231.

První etapa znárodnění byla uskutečněna především na základě dekretů z 24. října 1945 č. 100 až 103 Sb. (č. 100, *o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků*; č. 101, *o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského*; č. 102, *o znárodnění akciových bank*, a č. 103, *o znárodnění soukromých pojišťoven*). Při úpravě znárodnění převažoval rozměr vyvlastňovací (poskytnutí náhrady), ale uplatnil se také rozměr konfiskační, protože nepřátelský majetek byl znárodněn bez náhrady.²¹¹

Košický vládní program z dubna 1945 sice znárodnění podrobně neupravoval, ale strany Národní fronty tento projekt podporovaly a diskutován byl také již v exilu či domácím odboji. Silný ohlas našlo znárodnění pochopitelně v poválečné společnosti a mělo také analogie v řadě jiných zemí, včetně západoevropských. Celý projekt však provázela řada sporů týkajících se rozsahu a rychlosti znárodnění, otázky náhrady a dalších.²¹²

K vlastním přípravám na příslušných ministerstvech se přistoupilo od června 1945, stěžejní pozice však připadla ministerstvu průmyslu v čele se sociálním demokratem Bohumilem Laušmanem, které připravovalo znárodnění dolů a klíčových průmyslových podniků. Znárodnění podniků potravinářského průmyslu spadalo pod ministerstvo výživy, dekrety týkající se znárodnění finančnictví (akciových bank a soukromých pojišťoven) pod ministerstvo financí.

Dekrety vycházely z jednotné koncepce, současně však měl každý z nich svá specifika: dekret č. 100/1945 Sbírky se stal určujícím také z legislativně-technického hlediska, protože upravoval řadu společných otázek a ostatní dekrety na něj pouze odkazovaly.

V některých případech se dekrety týkaly všech podniků daného druhu (doly, akciové banky, pojišťovny), u většiny pak bylo znárodnění vymezeno počtem zaměstnanců nebo objemem výroby. Hranice byla většinou stanovena nad 500 zaměstnanců, v některých případech již nad 400, 200 či 150 zaměstnanců, časově rozhodné bylo většinou období let 1938–1940.

Ke znárodnění docházelo formou zestátnění. Znárodněné podniky byly transformovány do podoby národních podniků jako samostatných právnických osob: hospodařily odděleně od státu, takže stát neručil za jejich závazky, ale byly povinny odvádět část zisku do státního rozpočtu. Znárodnění probíhalo zásadně za náhradu. Její výše měla odpovídat obecné ceně zjištěné podle úředních cen ke dni vyhlášení dekretu, resp. podle úředního odhadu, po odečtení pasiv. O náhradách rozhod-

²¹¹ Blíže KUKLÍK, Jan: *Československé zákonodárství ve vztahu k Německu a osobám německé národnosti v letech 1940–1948*. In: Pešek, Jiří (ed.): *Německé menšiny v právních normách 1938–1948. Československo ve srovnání s vybranými evropskými zeměmi*. Brno – Praha 2006, s. 120 a další, dokumenty 172 a další.

²¹² Blíže HLUŠIČKOVÁ, Růžena (ed.): *Znárodnění 1945*. Sv. 1–2. Praha 1982.

val ve správním řízení příslušný ministr v dohodě s ministrem financí (na Slovensku s příslušnými pověřenci).

Podle Václava Lhoty bylo v rámci první etapy znárodněno zestátněním 2475 průmyslových podniků (2 287 v resortu ministerstva průmyslu a 188 v resortu ministerstva výživy), začleněných (k 1. únoru 1948) do 327 národních podniků (205 v resortu ministerstva průmyslu a 122 v resortu ministerstva výživy); u jiných autorů se však objevují i vyšší údaje, většinou 3 348 podniků/technických jednotek (nejnověji také u Václava Průchy či Jana Kuklíka).²¹³

Právní otázky

Zaměřme se nyní blíže na některé právní polemiky spojené s poválečnými zásahy do vlastnických vztahů, zejména na problematiku přechodu vlastnictví dotčeného majetku. Některé sporné právní otázky (spojené zejména s konfiskacemi) byly vzhledem ke společenským posunům po roce 1990 opětovně otevřeny a řešeny na stránkách odborných časopisů (např. Viktor Knapp, který se tématu odborně věnoval už po roce 1945, své původní názory částečně revidoval).²¹⁴

1) V dobové literatuře i judikatuře převažuje názor, že k zásahům (konfiskaci či znárodnění) i nabývání vlastnictví docházelo přímo ze zákona (*ex lege a ex tunc*).²¹⁵ Ustanovení konfiskačních i znárodnovacích právních předpisů nám však neposkytuje jednoznačnou odpověď na otázku, kdy dochází k vlastnímu přechodu vlastnictví a jakou roli přitom hraje vlastní rozhodnutí státních orgánů. Rakouské a pak i československé právo bylo postaveno na intabulačním principu a dvoufázovém nabývání vlastnictví (§ 321, 423–425, 431 a 444 *ABGB*), takže přicházejí do úvahy dvě možnosti: 1. konfiskační či znárodnovací předpisy byly buď jen právním důvodem nabytí a k přechodu vlastnictví bylo nutné ještě právní převzetí, resp. zápis do veřejných knih (vklad/intabulace), nebo 2. stát nabýval přímo *ex lege* naturální vlastnictví bez nutnosti intabulace, která

²¹³ Srovnej LHOta, Václav: *Znárodnění v Československu 1945–1948*. Praha 1987, s. 206–211; PRŮCHA, Václav a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. Díl 2. Brno 2009, s. 94 a 103.

²¹⁴ Srov. zvl. KINDL, Milan – KNAPP, Viktor: *K některým otázkám konfiskace podle dekretů prezidenta republiky č. 12 a č. 108/1945 Sb.* Právník 133, 1994, č. 7, s. 620–628, a polemicky k nim ELLÁŠ, Karel: *Ještě jednou k některým otázkám konfiskace podle dekretů prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. a č. 108/1945 Sb.* Právník 133, 1994, č. 11, s. 971–980.

²¹⁵ K právní podstatě konfiskace srov. KNAPP, Viktor: *Osídlovací právo hmotné*. Praha 1949, zvl. s. 150–153, zvl. s. 154–164; k znárodnění srov. NEŠPOR, Zdeněk: *Znárodnění dolů a průmyslu*. Kniha 1. Proces znárodnovací. Praha 1948, zvl. s. 17–38.

pak už měla pouze deklaratorní charakter. Prosadila se druhá alternativa, která navazovala na názory prof. Randy.²¹⁶

2) Dobově i nověji byla diskutována zejména otázka nezbytnosti a účinků úředního rozhodnutí o splnění podmínek konfiskace či znárodnění: zda se jednalo o konstitutivní, deklaratorní nebo pouze oznamovací (resp. evidenční) akt. Dobově převažoval názor, že šlo o deklaratorní rozhodnutí a jeho vydání bylo nezbytné jen v pochybnostech (stačilo např. jen oznámení).²¹⁷ Situace však byla komplikována tím, že se uplatňoval odlišný režim pro osoby německé a maďarské národnosti na straně jedné a pro zrádce a nepřátele republiky na straně druhé, dále že nebyly některé stěžejní hmotné i procesněprávní otázky (např. doručování) řešeny v rámci dekretálního zákonodárství jednotně.

Domníváme se však, že ke změně vlastnictví by měla být konfiskační či znárodnovací vyhláška (třebaže deklaratorního charakteru s účinky *ex tunc*) vydána vždy (s tím také souvisí užití opravných prostředků a kontrola postupu správních úřadů mocí soudní).²¹⁸

Národnost nebo státní příslušnost?

Problematika vztahu „národnosti“ a „státní příslušnosti“ přinášela komplikace především v praxi. V dobové publikaci vydané ministerstvem vnitra se k tomu uvádí: „[...] *dekrety o konfiskaci majetku č. 12/45 a 108/45 Sb. a také dekret o národní správě č. 5/45 Sb. jsou založeny na zásadě etnické, to znamená, že se vztahují na osoby německé národnosti bez ohledu na státní příslušnost. [...] V důsledku toho by konfiskaci podléhal majetek příslušníků kteréhokoliv státu, jestliže jsou německé národnosti. Jelikož však pojem národnosti, jak je vykládán u nás [tj. v tehdejší ČSR], není shodný s názory převládajícími v západní Evropě, kde na příklad státní občanství ovládá též určování národnosti, docházelo by někdy k nevídaným mezinárodním potížím, zejména jde-li o příslušníka státu spřáteleného nebo spojeného. Proto vyskytne-li se takový případ, mají být jednací spisy předloženy cestou ministerstva vnitra nebo ministerstvu, jehož se věc dotýká.*“²¹⁹

Postoj státních úřadů k příslušníkům spojeneckých a neutrálních států, kteří měli německou či maďarskou národnost, se navíc lišil také podle

²¹⁶ Srov. RANDA, Antonín: *Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*. Praha 1922, s. 194 a další.

²¹⁷ Ke konfiskacím srov. rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 31. prosince 1946 (Boh. adm. 1512/46) a obdobně také Vrchního soudu v Praze ze dne 28. června 1993 (sp. zn. 4 Cdo 40/92).

²¹⁸ Výjimkou by byly jen případy, kdy byl přímo v obecném právním předpisu dotčený majetek individualisován (jako v § 1 odst. 1 č. 4 zákona č. 311/1948 Sb., kde bylo osm podniků plavební dopravy výslovně uvedeno).

²¹⁹ Srovnej ŠEBESTÍK, Josef – LUKEŠ, Zdeněk: *Přehled předpisů o Němcích a osobách považovaných za Němce*. Praha 1946. Část I. Výklad, zvláště s. 12.

jednotlivých resortů. Odlišný přístup měla dokonce i komunisty řízená ministerstva zemědělství a vnitra. To je patrné mj. z reakce na výměr ministerstva vnitra ze dne 17. září 1945 č. Z-17827/1945, který stanovil výjimku pro rakouské státní příslušníky, kteří se neměli považovat za „Němce“ podle protiněmeckých předpisů, pokud se neprovinili proti ČSR nebo jeho spojencům. Ministerstvo zemědělství se mělo proti uplatňování tohoto stanoviska pro konfiskace zemědělského majetku ostře ohradit.²²⁰ Ministerstvo vnitra vydalo pouze pro svůj resort dne 8. dubna 1946 další výnos č. 1700-28/3-46-107Vb/3 o konfiskaci majetku příslušníků států spřátelených a neutrálních národností německé, podle kterého se tyto osoby musely provinit podle § 1 odst. 1 č. 3 dekretu č. 108/1945 Sb., tedy zejména pokud vyvíjely „[...] činnost směřující proti státní suverenity, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky [...]“; aby jejich majetek podléhal konfiskaci.²²¹

(5) Národní správa a konfiskace lichtenštejského pozemkového majetku²²²

Na základě výše zmiňovaného dekretu č. 5 ze dne 19. května 1945 byly dány lichtenštejské lesní a zemědělské podniky dne 26. června 1945 pod národní správu (národním správcem byl jmenován Ing. Gustav Artner, profesor Vysoké školy zemědělské v Brně). Komunistický ministr zemědělství Julius Ďuriš informoval o uvalení nucené správy ve veřejném vystoupení s určitým předstihem, dne 25. června, a sice se speciálním důrazem na případ Lichtenštejnu. Ještě před vydáním dekretu č. 12 ohlašoval dne 8. června sociálnědemokratický předseda vlády Zdeněk Fierlinger, že majetek Němců, Maďarů, kolaborantů a zrádců státu bude konfiskován.

Z lichtenštejské strany byly již v první polovině června 1945 učiněny pokusy zabránit národní správě a konfiskaci. Ústřední ředitel knížecí pozemkové správy, František Svoboda, navštívil ministerstvo zemědělství, intervenoval také švýcarský generální konzul a všichni členové čes-

²²⁰ JECH, Karel (ed.): *Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky*. Studie a dokumenty 1940–1945. Praha – Brno 2003, s. 281.

²²¹ Další prováděcí předpisy k dekretu srovnej tamtéž, s. 373–374.

²²² HORČIČKA, Václav: *Die Enteignungen von liechtensteinischem Vermögen in der Tschechoslowakei 1945 bis 1948*. In: Horčíčka, Václav – Marxer, Roland: *Liechtenstein und die tschechoslowakischen Konfiskationen von 1945. Vom Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart*. Vaduz 2013, s. 9–139.

koslovenské vlády obdrželi memorandum s detailními argumenty lichtenštejnské strany.

Měsíc po zavedení národní správy bylo koncem července 1945 přistoupeno také ke konfiskaci všech zemědělských majetků. V průběhu několika dní byly příslušnými okresními národními výbory postupně konfiskovány statky ležící na území Čech, Moravy a Slezska. Dne 29. července 1945 provedly orgány ministerstva zemědělství parcelaci konfiskovaných pozemků na někdejší lichtenštejnském statku Úvaly ve středních Čechách. Dne 31. července 1945 vyhlásil Okresní národní výbor v Olomouci konfiskaci knížecího zemědělského majetku. Poté byl v srpnu a v září 1945 Ústředním ředitelstvím státních lesů a statků převzat původní lichtenštejnský majetek, který od tohoto okamžiku podléhal Ministerstvu zemědělství. Převzaté pozemky měly být posléze převáděny na jednotlivá města, obce nebo jiné nové vlastníky. To se ovšem uskutečnilo pouze v jednotlivých případech. Město Český Brod dostalo roku 1945 do svého majetku z někdejšího statku Úvaly téměř veškerý lesní fond v Doubravčicích, čítající 845,75 ha. Město Břeclav obdrželo roku 1949 zámek a pozemky o rozloze přibližně 6 hektarů. Zemědělské, lesní a výrobní podniky se často staly předmětem sporů mezi různými státními institucemi, jako tomu například bylo v případě sporu o národní správu pivovarů v Břeclavi a v Lanškrouně.²²³

Národní správě se ne vždy dařilo obhospodařovat veškeré svěrené statky. Ministerstvo zemědělství z tohoto důvodu dne 2. února 1946 formálně převedlo majetek Lichtenštejnů pod národní správou, pokud nespadal pod Ústřední ředitelství státních lesů, do správy Národního pozemkového fondu. Dne 30. června 1948 – po komunistickém převratu – ústřední Národní správa zanikla.

Na základě dekretu č. 12 byly konfiskovány také někdejší knížecí zámky. S výjimkou přesně definovaných případů připadly tyto majetky do správy Státních lesů a statků. Zmiňované výjimky představovaly zámky Lednice, Valtice, Šternberk a Úsov. Tyto objekty byly spolu s přílehlými parky a zahradami převedeny do národní správy, resp. předány Národnímu pozemkovému fondu. V průběhu let 1946 až 1948 byly takřka veškeré zámky podřízeny Národní kulturní komisi při Ministerstvu školství a národní osvěty.

Majetek knížete, který měl podobu dolů nebo průmyslových a řemeslných podniků, byl konfiskován v říjnu 1945, a to na základě dekretu č. 100 ze dne 24. října 1945. V srpnu a v září roku 1945 rozhodlo Ministerstvo průmyslu na základě dekretu č. 5 o uvalení národní správy nad dřevozpracujícími podniky, doly na uhlí či doly na hlinu. V listopadu

²²³ Tamtéž, s. 54–56, 61 a další.

1945 byly veškeré tyto podniky zestátněny a byly sloučeny do nově zakládaných velkých státních podniků.

Nakonec byla řešena konfiskace osobního vlastnictví knížete, jež bylo ohodnoceno celkem na 31,1 milionů Kč, totiž bankovní a pojišťovací aktiva v ceně 12,1 milionů Kč a další majetek v hodnotě 19 milionů Kč.

(6) Konfiskací dotčení lichtenštejnští občané

Konfiskacím v Československu nepodléhaly pouze majetky panujícího knížete Františka Josefa II., ale také dalších sedmi členů knížecího domu a přinejmenším 31 dalších lichtenštejnských státních příslušníků.

Spolu s knížetem tak bylo v důsledku dekretů z roku 1945 dáno pod národní správu a následně konfiskováno minimálně 39 Lichtenštejnců, kteří jsou uvedeni v následujícím seznamu, opatřeném i zkrácenou verzí údajů o povaze konfiskace.²²⁴ K těmto různým osobám by bylo potřeba provést další pramenný výzkum, například zjistit okolnosti, za kterých nabyly lichtenštejnského občanství, objasnit jejich postoje a chování ve třicátých letech, v průběhu války i v pozdějším období:

1. Baronka Hedwig von Berg und Wurmbrand-Stuppach, roz. Thyssen (pozemkové majetky v Šahách a Drienovu, Krupinsko, dohromady 2 990 ha, společně s č. 38, srovnej níže).

2. Dr. Albert Bloch (bankovní aktiva).

3. Ida Brändle, roz. Kraus (majetkový podíl v hotelu „Zlatý lev“ v Karlových Varech).

4. Marie de Charmant (20% akciového podílu v Šuranském cukrovaru ve Velkých Šuranech, společně s č. 5)

5. Pierre de Charmant (společně s č. 4).

6. Baronka Antonia von Falz-Fein (šperky, bankovní vklad v Novém Městě nad Váhom).

7. Maria von Frankl (poloviční majetkový podíl na otcovském zámku s parkem a polnostmi ve Velkých Šarocích)

²²⁴ Materiály Úřadu zahraničních věcí (AAA), Vaduz, zvláště „List of the Families affected by the confiscation of the then Czechoslovakian Government, Updated by the Office of Foreign Affairs of the Principality of Liechtenstein as of November 2002“. GEIGER, Peter: *Alle enteigneten liechtensteinischen Staatsangehörigen: Wer, was, wo? Was wurde aus dem enteigneten Besitz?* In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 185–198. HORČIČKA, Václav: *Die Enteignungen von liechtensteinischem Vermögen in der Tschechoslowakei 1945 bis 1948*. In: Horčíčka, Václav – Marxer, Roland: *Liechtenstein und die tschechoslowakischen Konfiskationen von 1945. Vom Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart*. Vaduz 2013, s. 9–139, zde s. 62 a další. Různé počty uváděných dotčených osob souvisejí s charakterem předkládaného seznamu.

8. Gertrud Hartmann, roz. Hilpert (poloviční majetkový podíl v otcovském podniku „Josef Hilpert Glasperlenfabrik“ s polnostmi v Nové Vsi nad Nisou, Liberecko).

9. Dorothea von Janotta (zámek a statek ve Štěplovci, Opavsko, bankovní aktiva, státní dluhopisy, stříbro, barokní varhany).

10. Baron Johann Alexander von Königswarter (statek Šebetov, Boskovicko, cca 4 000 ha, zápůjčky, bankovní aktiva, šperky)

11. Princ Alois z Lichtenštejna (zámek a statek Velké Losiny, Šumperko, cca 5 800 ha, cenné papíry, majetkové podíly v devíti firmách).

12. Kníže František Josef II. z Lichtenštejna (cca 69 000 ha pozemkového majetku, zámky a další budovy, 10 vlastních podniků, majetkové podíly v 26 firmách, cenné papíry, bankovní vklady, umělecká díla).

13. Princ Bedřich z Lichtenštejna (cenné papíry).

14. Princezna Irma z Lichtenštejna (cenné papíry).

15. Princ Emanuel z Lichtenštejna (společně s princem Janem, č. 16: Nové Zámky a další pozemky o rozloze cca 2 000 ha v Zahrádkách u České Lípy).

16. Princ Jan z Lichtenštejna (společně s č. 15).

17. Princezna Ludmila z Lichtenštejna, roz. Lobkowiczová (různý pozemkový majetek v Mělníku-Pšovce, Hoštejně u Zábřehu a Čížově u Písku, celkem cca 5 300 ha).

18. Princezna Olga z Lichtenštejna (les a pozemky s budovami ve Vamberku, cenné papíry, bankovní aktiva).

19. Franziska Näscher, roz. Bartsch (nemovitost v Opavě).

20. Dr. Hans Nissl (společně s č. 21: nájemní dům v Českých Budějovicích, cenné papíry).

21. Renate Nissl (společně s č. 20).

22. Alfred Nitzsche (společně s č. 23 a 24: nemovitost v Karlových Varech, zemědělské hospodářství v Horním Slavkově, obytný dům a továrna na žiletky „Rasierklingenfabrik Diu A. Nitzsche“).

23. Melanie Nitzsche (společně s č. 22. a 24).

24. Günther Nitzsche (totéž, společně s č. 22 a 23).

25. Harriet Nottebohm (cenné papíry, společně s č. 26).

26. Hermann Nottebohm (společně s č. 25).

27. Baronka Maria von Reitzes-Marienwert (8,4% akciového podílu v cukrovaru v Nitře).

28. Adolf Risch (obchod s dřevem a uhlím v Piešťanech).

29. Gertrud Schädler (cenné papíry).

30. Stefanie Marianne Schädler (cenné papíry).

31. Albin Seemann (nemovitost v Bratislavě, vkladní knížka).

32. Peter Seemann (totéž, s č. 31).

33. Minka Strauss (majetkový podíl na statku Štrkovec, Šoporňa, 828 ha).

34. Olga Tomala (obligace, akcie).

35. Anton Wanger (cenné papíry, automobil Škoda).
 36. Antonie Weiss (bankovní aktiva v Jablonci nad Nisou).
 37. Hrabě Ferdinand Wilczek (majetkové podíly v horním podnikání v Ostravě, cenné papíry).
 38. Hraběnka Mignon Wurmbrand-Stuppach (společně s č. 1).
 (39. Max Egon zu Hohenlohe-Langenburg. Na seznamu č. 1–38, který byl aktualizován roku 2002 Úřadem pro zahraniční věci ve Vaduzu, není uveden.)

(7) Argumenty a protiargumenty

Už v červnu 1945 započala vzájemná výměna argumentů. Pro její průběh byla typická neústupnost a průběžně uskutečňovaná opatření ze strany československých státních orgánů. Lichtenštejská strana proti tomuto postupu podávala nejrůznější námitky a stížnosti, československá strana je ovšem odmítala jako neoprávněné. Oboustranné argumenty, jež byly opakovaně vznášeny při nejrůznějších příležitostech a v různých souvislostech, jsou uvedeny v následující tabulce (bez hodnocení).

Československé argumenty	Lichtenštejské argumenty
1. Ekonomický argument	
Nucená správa je nutná pro zachování hospodářského chodu statků. Dosavadní hospodářští úředníci byli většinou Němci a po skončení války byli zatčeni nebo utekli. Dosavadní lichtenštejské statky mají pro československé hospodářství velký význam.	
2. „Německý“ argument	
Kníže je německé národnosti a jako takový je „ <i>státně nespolehlivou osobou</i> “. K německé národnosti se osobně přihlásil. Skutečnost, že je Němcem, je „ <i>všeobecně známá a potvrzená dějinami</i> “.	Kníže se nikdy nepřihlásil k německé národnosti. Nikdy nebyl členem žádné německé organizace ani strany. Proto se na něj nemohou vztahovat žádná opatření učiněná vůči německému obyvatelstvu.
Dekret č. 12 se vztahuje na osoby německé národnosti bez ohledu na státní příslušnost.	Dekret č. 12 se vztahuje na říšské Němce a (bývalé) československé občany německé národnosti (mateřské řeči), nikoliv na cizince německé řeči. S lichtenštejskými občany by nemělo být nakládáno stejně jako s německými občany.

Československé argumenty	Lichtenštejské argumenty
Knížectví Lichtenštejnsko je osídleno „Němci“, náleželo k německému spolku, „ <i>lichtenštejská národnost</i> “ neexistuje.	Argument o osídlení Knížectví Lichtenštejnsko Němci používali již nacisté, aby mohli popřít existenci lichtenštejské národnosti a Knížectví Lichtenštejnsko připojit k Třetí říši.
3. Nacionálněsocialistický argument	
Vedoucí německý personál správy lichtenštejských statků byl „ <i>z větší části nacisticky organizován</i> “, organizoval lov na partyzány, podával informace wehrmachtu. Německým orgánům dodával válečný materiál.	Knížectví Lichtenštejnsko se během války k Čechům chovalo korektně. Z 215 úředníků na statcích v Československu bylo k 1. dubnu 1945 pouze 24 etnických Němců. Také v Ústředním ředitelství v Olomouci tvořili Češi většinu. Kníže se několikrát během války postavil za své české zaměstnance proti nacistickým okupantům.
Kníže nemá právní nárok na udělení výjimky (podle dekretu č. 12, § 1, odst. 3).	Podle dekretu č. 12 (§ 1, odst. 3) a dekretu č. 108 (§ 1, odst. 1.2) jsou Lichtenštejnci vyjmuti z konfiskace nepřátelského majetku, protože se nikdy „ <i>neprovinili proti národu českému a slovenskému</i> “.
Lichtenštejnové byli nacionálními socialisty. Během celé druhé světové války se chovali přátelsky k Německu.	Kníže se během války nechoval jako „ <i>žádce a nepřítel</i> “ Československé republiky. Knížeti se podařilo zabránit anexi Lichtenštejnska ze strany Třetí říše.
4. Argument „Bílé hory“	
Rodina Lichtenštejnů získala svůj majetek po Bílé hoře skrze „ <i>loupež na českém obyvatelstvu</i> “ a zůstává nepřítelem českého obyvatelstva až do současnosti.	Rodina Lichtenštejnů získala první majetky na Moravě již ve 13. století. Pouze jedna šestina majetku knížete konfiskovaného po Bílé hoře pochází z pobělohorských zisků (12 000 ha). Podle platných československých zákonů kníže František Josef II. nenese žádnou zodpovědnost za činnost Karla I. z Lichtenštejna v 17. století. Ten ostatně žádal na císaři snížení trestů povstalcům. ²²⁵
5. Trestněprávní argument	
Dekret č. 12 není trestněprávní normou.	Konfiskační dekrety jsou nepřipustnou trestněprávní normou.

²²⁵ HORČIČKA, Václav: *Die Enteignungen von liechtensteinischem Vermögen in der Tschechoslowakei 1945 bis 1948*. In: Horčíčka, Václav – Marxer, Roland: *Liechtenstein und die tschechoslowakischen Konfiskationen von 1945*. Vom Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart. Vaduz 2013, s. 66, 70n.

Československé argumenty	Lichtenštejské argumenty
	Kníže je hlavou suverénního státu, na niž nelze aplikovat žádné trestně-právní normy.
6. Argument státního a mezinárodního práva	
Národní správa a konfiskace lichtenštejského majetku jsou právně přípustné. Jsou v souladu s československým právem.	Konfiskační rozhodnutí Okresního národnímu výboru v Olomouci a Okresního národnímu výboru v České Lípě nebyla vydána v souladu s právním řádem.
Jako sporné mohou být vnímány jen z hlediska mezinárodního práva. ²²⁶	Konfiskace vlastnictví cizích státních příslušníků odporuje mezinárodnímu právu. Pokud nejsou zásahy do vlastnického práva kompenzovány odpovídajícím odškodněním, nejsou podle meziválečných rozhodnutí Mezinárodního soudního dvora uznávány. ²²⁷ Konfiskace odporují Chartě Organizace spojených národů, podepsané i Československem, která v kapitole I deklaruje jako svůj cíl „ <i>podporování a posilování úcty k lidským právům a základním svobodám pro všechny bez ohledu na rasu, pohlaví, jazyk nebo náboženství</i> “. ²²⁸
7. Argument korunních a rodinných statků	
Knížecí statky nejsou korunními statky.	Knížecí statky jsou částečně korunními statky.

²²⁶ HORČIČKA, Václav: *Die Konfiskation des Eigentums des Fürsten von Liechtenstein in der Tschechoslowakei*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 81–92, citát s. 88; MERKI, Christoph Maria: *Liechtensteinische Güter und Rechte*. In: Merki, Christoph Maria – Löffler, Josef: *Das Haus Liechtenstein in den böhmischen Ländern vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert – Güter, Rechte, Verwaltung*. Vaduz 2013; LÖFFLER, Josef: *Die Verwaltung der Herrschaften und Güter*. In: Merki, Christoph Maria – Löffler, Josef: *Das Haus Liechtenstein in den böhmischen Ländern vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert – Güter, Rechte, Verwaltung*. Vaduz 2013. Detailně obzvláště HORČIČKA, Václav: *Die Enteignungen von liechtensteinischem Vermögen in der Tschechoslowakei 1945 bis 1948*. In: Horčíčka, Václav – Marxer, Roland: *Liechtenstein und die tschechoslowakischen Konfiskationen von 1945. Vom Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart*. Vaduz 2013, s. 9–139, zde s. 122–139, také výtah z příslušných dekretů č. 5, č. 12, č. 100 a č. 108.

²²⁷ HORČIČKA, Václav: *Die Enteignungen von liechtensteinischem Vermögen in der Tschechoslowakei 1945 bis 1948*. In: Horčíčka, Václav – Marxer, Roland: *Liechtenstein und die tschechoslowakischen Konfiskationen von 1945. Vom Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart*. Vaduz 2013, s. 96.

²²⁸ Tamtéž, s. 83.

Československé argumenty	Lichtenštejské argumenty
Kníže je jediným vlastníkem, fideikomisy byly zrušeny roku 1924.	Rodinný majetek nenáleží pouze knížeti, nýbrž celé rodině Lichtenštejnů.
Výnosy knížecích statků nejsou součástí státních příjmů Knížectví Lichtenštejnsko. Tuto skutečnost ukazují dokumenty o státním rozpočtu z let 1943–1945.	Lichtenštejnsko je závislé na výnosech z knížecích statků.
8. Argument uznání	
Diplomatické vztahy mezi Československem a Knížectvím Lichtenštejnsko, které byly navázány v červenci 1938, byly společně se vztahy se Švýcarskem přerušeny v březnu 1939. Po skončení války nebyly na rozdíl od kontaktů se Švýcarskem znovu navázány.	Československo roku 1938 uznalo nezávislost Knížectví Lichtenštejnsko. Lichtenštejnsko od té doby diplomatické vztahy s Československem nikdy nezrušilo, nikdy také neuznalo Protektorát Čechy a Morava.

Nepochybně zajímavý by byl také výzkum, který by si položil otázku, zda se kromě knížete také další výše zmiňovaní lichtenštejnské státní příslušníci nějakým způsobem snažili bránit proti konfiskaci svých majetků. Pokud ano, jaké právní prostředky k tomu používali a jakých výsledků dosáhli.

(8) Lichtenštejské nároky, stížnosti, dobrozdání

Kníže angažoval zkušeného pražského advokáta Dr. Emila Sobičku. Ten zformuloval podání, nároky a stížnosti, podané až k Nejvyššímu správnímu soudu (NSS). Cílem těchto podání bylo zrušení národní správy i konfiskačních opatření. Hovořil na toto téma také s nejvyššími českými úředníky. Dne 18. září 1945 Sobička dokonce písemně intervenoval u prezidenta Beneše. Jeho dopis zůstal bez odpovědi. Právník Dr. Jindřich Procházka, jenž působil v právním oddělení Kanceláře prezidenta republiky, v dobrozdání datovaném 7. listopadu 1945 sdělil, že konfiskace knížecího majetku odpovídá československým zákonům, že by nicméně podle mezinárodního práva mohly být dekrety č. 5 a 12 skutečně interpretovány jako trestněprávní norma. V preambuli dekretu č. 12 prezident vyhlášoval, že se „jednou pro vždy odnímá česká a slovenská půda držaná cizími německými a maďarskými pozemkovými vlastníky, jakož i zrádci republiky“. Nejde prý o akt trestního práva, nýbrž o další krok pozemkové reformy, pro který by přicházelo v úvahu vyvlastnění s odškodněním. Také vedoucí oddělení na Ministerstvu zemědělství dospěl na základě uvedené Procházkovy analýzy k závěru, že by „při eventuální arbitráži bylo zřejmě rozhodnuto o finanční kompenzaci“.²²⁹

229 Tamtéž, s. 67 a další.

Kníže a jeho bratr Karel Alfréd se v létě roku 1945 pokusili přimět Švýcarsko, aby jim pomohlo v Praze intervenovat. Spolkový rada Max Petitpierre, jenž stál v čele švýcarského Úřadu zahraničních věcí (EPD), jim přislíbil podporu. V prosinci roku 1945 se Švýcarsko zasadilo o své občany. Podle vzoru počínání západních mocností požadovalo odškodnění za majetek Švýcarů, který byl v Československu konfiskován. Švýcarský vyslanec v Praze sdělil v Praze koncem prosince 1945, že by principy týkající se odškodnění švýcarských občanů měly být aplikovány také na Lichtenštejnce.²³⁰

Princ Karel Alfréd navázal kontakt s americkým velvyslancem v Praze Laurencem A. Steinhardttem, který se staral o odškodnění zestátněného amerického majetku. Pro Lichtenštejnsko nicméně americký vyslanec nemohl ničeho dosáhnout.

Georges Sauser-Hall, profesor mezinárodního a srovnávacího práva na Univerzitě v Ženevě, vydal v letech 1945 a 1946 ve věci lichtenštejské otázky v Československu dvě dobrozdání. Další dobrozdání začátkem roku 1947 vypracoval právník Erwin H. Loewenfeld, přednášející na Univerzitě v Cambridge.

Různé instituce, které se zabývaly národní správou a konfiskací lichtenštejského majetku – různé okresní národní výbory, Zemský národní výbor v Brně, Zemský národní výbor v Praze, Nejvyšší správní soud, Ministerstvo zahraničních věcí, Ministerstvo zemědělství, Ministerstvo vnitra, Ministerstvo spravedlnosti – postupně veškerá podání, nároky a stížnosti odmítly. Samozřejmě se také na straně československých úřadů objevovala určitá nejistota, zda jsou lichtenštejské konfiskace udržitelné, zda v budoucnu nedojde k návratu k původnímu stavu nebo zda nebudou úřady muset vyplácet odškodnění. Od srpna 1947 se lichtenštejskou otázkou zabývala zvláštní komise složená ze zástupců Ministerstva zemědělství, Ministerstva spravedlnosti, Ministerstva vnitra a Ministerstva zahraničních věcí. Předseda této komise, Dr. Michl z Ministerstva zemědělství, zastával názor, že z hlediska československého práva lze snad uhájit konfiskaci lichtenštejského majetku před Nejvyšším správním soudem – z této formulace je patrná značná nejistota. Zástupce Ministerstva zahraničí připojil pohled mezinárodního práva, podle nějž „*konfiskace majetku bez odškodnění*“ by mohla být z mezinárodního hlediska „*patrně vnímána jako aplikace trestněprávní normy*“.²³¹

Na návrh zvláštní komise zadala ministerstva vyhotovení expertiz. Posudek doc. Josefa Budníka pro Ministerstvo spravedlnosti bránil různé názory české strany. Došlo se nicméně k závěru, že „*konfiskace nemovi-*

230 Tamtéž, s. 74.

231 Tamtéž, s. 100.

tého vlastnictví bez odškodnění neodpovídá dosud obvyklým právním principům v podobě, jak jsou uznávána v civilizovaných zemích“.²³² Podobně si i úředníci Nejvyššího správního soudu povšimli nejružnějších procesních vad.²³³ Na Ministerstvu zahraničních věcí se nejmenovaný vysoce postavený úředník v rozhovoru s Loewenfeldem vyjádřil, že neuznání diplomatických vztahů s Lichtenštejnskem – jak se o nich v nótě z 25. června 1946 určené švýcarskému Úřadu pro zahraniční věci vyjadřoval ministr zahraničí Jan Masaryk – prý „*není udržitelné*“.²³⁴

Václav Horčíčka dochází ve svém detailním výzkumu, založeném na studiu dokumentů z československých archivů, k závěru: „*Na podzim roku 1947 si státní úřady včetně nejvyššího správního soudu byly vědomy právních nedostatků v konfiskaci lichtenštejnského majetku*“.²³⁵

Na konci roku 1947 lichtenštejnská strana na základě dobrozdání a doporučení uvažovala o možnosti obrátit se ve věci kompenzací na Organizaci spojených národů (konkrétně na Radu bezpečnosti nebo na Generální shromáždění) nebo na Mezinárodní soudní dvůr v Haagu (na základě československo-švýcarské smlouvy o arbitráži z roku 1930).

Blízko k vyřešení kompenzací v lednu 1948

Fakticky sice bylo vše zkonfiskováno, právně však nebyla věc ještě definitivně uzavřena. Ještě mělo proběhnout konečné projednávání u Nejvyššího správního soudu, v průběhu roku 1947 k němu ale nedošlo.

V lednu roku 1948 – krátce před únorovým komunistickým pučem – spěly interní pochybnosti o oprávněnosti lichtenštejnských konfiskací společně s mezinárodněprávními argumenty podpořenými tlakem Švýcarska směrem k vyřešení situace prostřednictvím vyplacení kompenzací. Dva českoslovenští funkcionáři, kteří se zabývali švýcarskými návrhy na vyplacení odškodného, se dne 22. února 1948 vyjádřili v tom smyslu, že Ministerstvo vnitra odhaduje výši případného finančního odškodnění na 20 až 30 milionů švýcarských franků. Jako protihodnotu, jak zmínili, by Lichtenštejnsko mohlo Československu prokázat „zvláštní službu“, totiž pomoc při vybudování ocelárny.²³⁶

Představy knížete a jeho zástupců se nicméně pohybovaly na podstatně vyšší hladině. Ještě na jaře roku 1949 doufali, že odškodnění by mohlo činit přibližně čtvrtinu až třetinu ceny jejich původního majetku, tzn. 85 až 114 milionů švýcarských franků, jakož i 25 milionů švýcarských

232 Cit. tamtéž, s. 102.

233 Tamtéž, s. 102 a další.

234 Tamtéž, s. 105.

235 Tamtéž, s. 103.

236 Tamtéž, s. 107.

franků pro další postižené příslušníky knížecího domu. V květnu 1949 kníže i Bern uvažovali o možnosti se v prvním kole soustředit na jednání o odškodnění za lichtenštejský průmyslový majetek a jednání o náhradě pozemkového majetku posunout až na pozdější dobu. Praha však nebyla připravena na žádný kompromis. Lichtenštejským občanům nebylo umožněno připojit se ke švýcarsko-československým jednáním o odškodnění. Švýcarsko a Československo v prosinci 1949 dospěly k dohodě, podle níž byly švýcarským občanům vyplaceny kompenzace v celkové výši 71 milionů švýcarských franků.

Striktně odmítavé stanovisko Československa ve věci Lichtenštejska trvalo nadále i po uchopení moci komunisty, k němuž došlo v únoru 1948, i poté se ovšem vyskytovaly některé právní pochybnosti. Právní oddělení Ministerstva zahraničních věcí se ještě roku 1950 v interním dokumentu vyjádřilo, že československá pozice proti Lichtenštejsku je „*materiálně velmi slabá, procesně velmi silná*“.²³⁷

Negativní rozhodnutí Nejvyššího správního soudu z roku 1951

Jednání československého Nejvyššího správního soudu se oddalovalo. S ohledem na novou komunistickou ústavu z května 1948 se soud nyní nově nazýval „správní soud“. Jeho nekomunističtí soudci byli v červnu roku 1948 penzionováni, soud byl na podzim roku 1949 přesunut do Bratislavy.

Nejvyšší správní soud nerozhodl o stížnostech knížete, ani o stížnostech dalších příslušníků knížecího domu. Princ Alois, otec Františka Josefa II., vznesl stížnost proti ustavení národní správy na svých statcích. Nejvyšší správní soud v prosinci 1948 jeho stížnost odmítl s poukazem na „německou národnost“ prince. Olga z Lichtenštejna se v dubnu 1948 na Nejvyšší správní soud obrátila se stížností proti konfiskaci jejího majetku. Soud její stížnost odmítl, a to opět s poukazem na „německou národnost“. Tato věc prý měla být řešena běžným soudem „na etnickém základě“. Stejným způsobem odmítl Nejvyšší správní soud také dne 21. listopadu konfiskační stížnosti prince Emanuela a prince Jana.

Stejného dne rozhodl Správní soud také o stížnosti knížete. Knížecí advokát v rámci ústního slyšení u Nejvyššího správního soudu v prosinci 1948 zdůraznil zvláštní práva knížete jako suverénního vládce, dále hovořil o škodách způsobených lichtenštejskému státu a o charakteru konfiskací jakožto trestu. Kníže nepožadoval opětné vydání majetku, nýbrž odškodnění. Konfiskační vyhláška Okresního národního výboru v Olomouci, potvrzená Zemským národním výborem v Brně, měla být zrušena. Soudní senát Nejvyššího správního soudu na své poradě ze dne 8. června

²³⁷ Tamtéž, s. 109.

1948 označil podání stěžovatele za neopodstatněná. Závěrečné rozhodnutí pak soud vynesl takřka po dvou letech, dne 21. listopadu 1951. Veškeré námitky knížete odmítl. Jak podle soudu vyplývá z pozemkových knih, kníže nebyl pouze uživatelem, nýbrž jediným vlastníkem, navíc je „německé národnosti“, jak je ostatně „obecně známo“.

Tímto konečným rozhodnutím správního soudu tedy „byla kauza *Lichtenštejn pro Československo uzavřena*“, minimálně z vnitrostátního pohledu.²³⁸ Protože československá vláda vnímala diplomatické vztahy s Lichtenštejnskem jako přerušené, což prakticky znamenalo neuznání Knížectví Lichtenštejnsko jako suverénního státu, bylo mu znemožněno také odvolání k mezinárodním instancím – Organizaci spojených národů, Mezinárodnímu soudnímu dvoru či Mezinárodnímu arbitrážnímu soudu.

(9) Nezřeknutí se lichtenštejnských nároků

Od faktické realizace konfiskačních opatření na základě dekretů prezidenta republiky roku 1945 a následných rozhodnutí ministerstev, národních výborů a Nejvyššího správního soudu zůstává situace nezměněna. Kníže, knížecí dům, další bývalí vlastníci a lichtenštejnský stát, který zastupuje všechny své občany, se svých nároků vůči československému státu v žádném případě nevzdali, nýbrž je naopak při nejrůznějších příležitostech potvrzovali. To platí dodnes. Česká strana naopak trvá na platnosti zákonných norem zakotvujících tehdejší zásahy do majetkových vztahů.

Nedosažení normalizace až do roku 2009

Po desetiletí až do roku 2009 se nedařilo tento gordický uzel blokující možnost opětovného navázání diplomatických vztahů a vyřešení majetkových otázek rozetnout. Obě strany měly zájem o navázání diplomatických vztahů, ale obě si kladly procedurální podmínky: Lichtenštejnsko chtělo navázat vztahy až po objasnění sporných majetkových otázek. Naproti tomu Československo – později Česká republika a podobně Slovenská republika – požadovaly nejprve normalizaci vztahů a až potom řešení sporných majetkových vztahů.

Rozetnutí gordického uzlu

Roku 2009 byl výše zmiňovaný gordický uzel rozetnut. Diplomatické vztahy mezi Lichtenštejnskem a Českou republikou byly navázány (analogicky také se Slovenskou republikou). Průvodním opatřením se stalo zřízení společné, paritně zastoupené komise historiků, jejímž úkolem

²³⁸ Tamtéž, s. 111–114.

je studium společných dějin a položení základů spolupráce při řešení otevřených otázek.²³⁹

Vývoj pozemkového majetku panujícího knížete z Lichtenštejna v Československu v letech 1919–1945

Velkostatek	Země	1919		1929	1930	1932/35	1939			1942/45	
		zeměd.	veškerá	veškerá		veškerá	zeměd.	lesní	veškerá	lesní	veškerá
Břeclav (Lundenburg), okr. Břeclav	Morava	2884.10	9649.28	7339.28 (33)			0	10 047			
Valtice-Lednice (Feldsberg-Eisgrub), okr. Břeclav	Morava	2544.25	7369.27	6963.27	12 034	12 252.82	2312	0	12 359	9293	11534
Bučovice-Žďánice, okr. Vyškov, Hodonín (Butschowitz-Steinitz)	Morava	3979.50	14 287	10611 (41)	0	10 247	0	10 247	10 247	10248	10248
Kostelec nad Černými lesy, A, okr. Kolín (Schwarzkosteleztz), 1942/45 jako Úvaly (Auwal)	Čechy	1958.50	11 894.50	10 304	13.50	6942.30	0	3261	3261	3458	3458
Uhřetěves-Škvorec (Aurinowes mit Skworetz), A, okr. Praha	Čechy	4473.88	4845.89	91.33 (76.27)	14	N					
Kounice (Kaunitz), A, okr. Nymburk	Čechy	3340.50	3565.50	0	0	N	15	0	15	0	15
Krnov-Opava (Jägerndorf-Troppau), okr. Bruntál	Slezsko	1440.30	9396.60	8131.10	8132	8124	121	8001	8122	8004	8060
Křtiny-Pozoříce-Adamov, okr. Brno-venkov, Blansko (Kiriten-Posorschtz-Adamsthal)	Morava	606.02	14 694.11	7067.88	6835	6958.26	0	6945	6945	6943	6943
Lanškroun (Landskron), okr. Ústí nad Orlicí	Čechy	1563.19	5962.60	62.11 (38.71)	17	N	20	0	20	0	17
Moravská Třebová (Mährisch Trübau), okr. Svitavy	Morava	1221.50	6262	5258.50	3417	3414.91	200	3213	3413	3212	3412

239 MARXER, Roland: *Die Beziehungen zwischen dem Fürstentum Liechtenstein und der Tschechoslowakei bzw. Tschechischen Republik seit dem Zweiten Weltkrieg*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 213–236; detailně MARXER, Roland: *Die Beziehungen Liechtensteins zur Tschechoslowakei und zu deren Nachfolgestaaten seit dem Zweiten Weltkrieg*. Nachwirkungen und Entwicklungen bis heute. In: Horčíčka, Václav – Marxer, Roland: *Liechtenstein und die tschechoslowakischen Konfiskationen von 1945. Vom Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart*. Vaduz 2013, s. 141–247.

Velkostatek	Země	1919		1929	1930	1932/35	1939			1942/45	
		zeměd.	veškerá	veškerá	veškerá		zeměd.	lesní	veškerá	lesní	veškerá
Plumlov (Plumenau), okr. Prostějov	Morava	1846.19	12 956.27	11 164.27 (167.72)	0	N					
Radim (Radim), A, okr. Jičín	Čechy	3177	3302.50	0	0	N					
Rataje nad Sázavou (Rattay), A, okr. Kutná Hora	Čechy	343	2433	2120.5 (2)	0	N					
Ruda-Hanušovice-Kolštejn (Branná), okr. Šumperk	Morava	723.50	14993	2 (1.50)	0	N					
(Eisenberg-Hannsdorf-Goldenstein)											
Rumburk (Rumburg), okr. Děčín	Čechy	88.81	2386.81	0.17 (0.17)	0	N					
Šternberk (Sternberg), okr. Olomouc	Morava	2275.19	14 292.74	12 452.24 (13.25)	8631	6677.20	110	5 493	5 603	5 477	5 699
Karlovec (Karlsberg), okr. Bruntál						4630	103	4 632	4 735	4 578	4 578
Uherský Ostroh (Ungarisch Ostra), okr. Uherské Hradiště, 1942/45 plus Lanžhot (Landshut)	Morava	2323.25	7135.50	5182 (223.50)	3338	4456	0	4097	4097	5165	5257
Úsov-Nové Zámky (Aussee-Neuschloss), okr. Šumperk	Morava	1580.90	7720.53	6602.96	6044	6502.67	247	5890	6137	5908	6154
Zábřeh (Hohenstadt), okr. Šumperk	Morava	1076.47	7234.21	6161.65	0	3629.79	0	3631	3631	3631	3631
CELKEM		37446,05	160 381,31	99 514,26		73 834,95		65 457	68 585	65 917	69 006

Legenda:**Okr.****A=Allod**

Okresy uváděné podle zákona č. 36/1960 Sb., *O územním členění státu*.

(5 velkostatků) 1903/14 (Kraetzl, Franz: *Das Fürstentum Liechtenstein und der gesamte Fürst Johann von und zu Liechtensteinsche Güterbesitz*, Statistisch-geschichtlich dargestellt. 8. Aufl. Brünn 1914): 28262,98 ha; 1919 (Voženílek, Jan /ed./: *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*. Země Česká a Moravsko-slezská. Praha 1930): 26041,39 ha. Ostatní statky byly do roku 1924 fideikomisem.

1905 Výměra (v ha) podle: Tittel, Ignaz: *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes ... in der Markgrafschaft Mähren und im Herzogtume Schlesien*. Prag 1905; *Schematismus und Statistik des Grossgrundbesitzes ... im Königreiche Böhmen*. Prag 1906.

1919 Soupisová výměra podle Voženílek, Jan (ed.): *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*. Země Česká a Moravsko-slezská. Praha 1930.

1929 Podle Voženílek, Jan (ed.): *Předběžné výsledky československé pozemkové reformy*. Země Česká a Moravsko-slezská. Praha 1930, stav k 1. 1. 1929 v Čechách a 1. 7. 1929 na Moravě. Jde o veškerou půdu v držení (tj. půdu propuštěnou i zábranou), v závorce je pak velikost půdy propuštěné ze záboru.

1930 Proponovaný výsledný stav po provedení tzv. generální dohody.

- 1932/35 Podle Lustig, Rudolf – Světnička, František (edd.): *Schematismus velkostatků v Čechách*. Praha 1933, a Lustig, Rudolf (ed.): *Schematismus velkostatků v zemi moravskoslezské*. Praha 1935.
- 1939 Podle Voldán, Vladimír a kol.: *Státní archiv v Brně*. Průvodce po archivních fondech. Sv. 2. Praha 1964, s. 61.
- 1942/45 Podle SLHA Wien, FA, kart. 317, Bericht zur Bewertung der Fürst Franz Josef v. u. z. Liechtenstein Liegenschaften: Bergbauunternehmungen, Industrien und Handelsunternehmungen in der Tschechoslowakei zum Zeitpunkt des Kriegsendes 1945, stav k 31. 12. 1942.

IV. ZÁVĚRY

a. Shrnující teze

(1) Předpoklady

Navázání diplomatických vztahů mezi Českou republikou a Knížectvím Lichtenštejnsko, k němuž došlo roku 2009, odblokovalo překážky v dosavadní diskusi o společných česko-lichtenštejnských dějinách a připravilo cestu pro zásadní, společný a kolektivně komponovaný odborný historický výzkum. Česko-lichtenštejnská komise historiků vznikla za účelem vědecké diskuse o těch tématech ve vztazích mezi Českou republikou a Knížectvím Lichtenštejnsko, resp. Lichtenštejnským knížecím domem, která jsou buď obecně vnímána jako nevyřešená, anebo dosud nedostatečně prozkoumaná. Česko-lichtenštejnská komise historiků byla založena ve snaze soustředit vybrané badatele zastupující obě strany a dát jim příležitost konfrontovat různé přístupy a metodologická východiska, jakož i různé badatelské tradice a zkušenost se zpracováním různých archivních fondů. Tímto způsobem mohla být vedena hluboká diskuse o různých historických fenoménech, provázajících oboustranně plodné a spojující, ale nejednou zároveň i dramatické a rozdělující vzájemné vztahy, jejich průběh i prvotní příčiny.

Činnost, kterou Česko-lichtenštejnská komise historiků vykonávala v letech 2010–2013 a jejíž výsledky jsou prostřednictvím této publikace předkládány zřizovatelům komise i široké veřejnosti, by měla přinést lepší vzájemné poznání i pochopení a měla by směřovat k rozvoji vzájemných vztahů i v jiných oblastech, než jakou představuje pole odborného historického výzkumu.

(2) Práce Česko-lichtenštejnské komise historiků

Úkolem Česko-lichtenštejnské komise historiků bylo studium dějin vzájemných vztahů obou států, jakož i studium dějin působení Knížecího domu Lichtenštejnů ve střední Evropě a obzvláště na území dnešní České republiky se zvláštním zřetelem k těm otázkám a problémům, které obě strany považují za sporné nebo za dosud nedostatečně objasněné.

Jedním ze zásadních pracovních přístupů Česko-lichtenštejnské komise historiků bylo organizování workshopů na speciální témata. Tyto workshopy umožnily koncentrovat se na daný historický problém, vtáhnout do činnosti komise také další specialisty, kteří se primárně či kontextuálně zabývají problematikou a zároveň přednesené referáty, resp. jejich metodologická východiska i faktické závěry podrobit živé a plodné diskusi. Během tří let

práce komise byly uskutečněny celkem čtyři workshopy. První dva z nich byly zaměřeny spíše metodologicky a problémově (Lichtenštejnská místa paměti, Lichtenštejnové: kontinuity – diskontinuity), druhé dva pak byly koncipovány zdánlivě tradičněji a zabývaly se významnými dějinnými fenomény charakteristickými pro působení rodu Lichtenštejnů ve střední Evropě (Lichtenštejnové a umění, Lichtenštejnové ve 20. století). Semináře byly přitom koncipovány jako internacionální a interdisciplinární.

(3) Geneze historických otázek a vytváření stereotypů

Lichtenštejnové spoluvytvářeli středoevropskou kulturu v dlouhém trvání a v mnoha rovinách; od středověku prakticky až po současnost. Lichtenštejnské dějiny přitom mají ve vztahu k dějinám českých zemí mnohá specifika. Jde totiž na jedné straně o dějiny vztahů mezi Českou republikou a Knížectvím Lichtenštejnsko coby dvěma svrchovanými moderními státy (resp. mezi předchůdci těchto státních útvarů), nýbrž také o dějiny působení Lichtenštejnů (Lichtenštejnského domu) ve střední Evropě. Lichtenštejnové nepochybně v dlouhém trvání vytvořili v českých a rakouských zemích (resp. obzvláště na hranici Moravy a Dolních Rakous) prostřednictvím svých držav svébytný „euroregion“ přesahující dobové zemské a státní hranice. Důležité je, že tento model integrace existoval již dlouho před tím, kdy k integračnímu působení svých středoevropských držav přistoupili Habsburkové, že se v období raného novověku s integrací habsburské monarchie vyvíjel paralelně a že po vzoru Lichtenštejnů přistoupily k analogickému modelu přeshraniční integrace i jiné šlechtické rody. Lichtenštejnové mohli být v průběhu dějin do značné míry integračním prvkem středoevropské společnosti, protože byli součástí širší státnosti (Markrabství moravské, Království české, Svatá říše římská národa německého, habsburská monarchie, Rakouské císařství, Československá republika). Zároveň ale navyšovali své mocenské ambice a usilovali o vytvoření vlastní státnosti.

A právě posledně uvedený fenomén do jisté míry dějiny rodu Lichtenštejnů komplikoval. Vytváření vlastní státnosti ve střední Evropě, k němuž docházelo *via juris* či *via facti* od 17. století, totiž zároveň bylo vnímáno jako komplikující a konkurenční prvek vůči jiným etatizačním procesům. Patrně je to již ve vztahu k postupně se integrující habsburské monarchii, ale ještě více ve vztahu k moderním nástupnickým státům vznikajícím na národnostním a republikánském principu, jakým byla Československá republika.

Do vztahu mezi Lichtenštejnny, resp. Knížectvím Lichtenštejnsko na jedné straně a Československem, resp. Českou republikou na druhé

straně v průběhu 20. století opakovaně zasáhly také dramatické evropské události 20. století. Nejprve se tak stalo po skončení 1. světové války na základě dohod ze Saint-Germain. Lichtenštejnské rodové državy byly citelně zasaženy územními změnami, jež vyplývaly z konstituování nové hranice mezi Československou a Rakouskou republikou. Lichtenštejnové se navíc po staletí svého působení museli vyrovnat s novým státním zřízením, jež ve svém ústavním pořádku apriori neslo popření principů, na nichž stála dosavadní lichtenštejnská existence a státnost. Na druhou stranu také Československá republika se jen komplikovaným způsobem a těžko vyrovnávala s dědictvím monarchie, které pro ni do značné míry představovalo působení Lichtenštejnů na území Čech a Moravy. Do uvedeného vztahu přitom do značné míry zasahovaly také konstrukce historických mýtů a stereotypů, které vzájemné vztahy ovlivňovaly nejednou více nežli skutečné postoje a jednání obou stran.

(4) Geneze majetkových otázek

Lichtenštejnové od středověku soustřeďovali své pozemkové majetky v oblasti střední Evropy. Jak dokládají statistická vyhodnocení údajů z této oblasti, které přinesly současné výzkumy, přenášeli Lichtenštejnové postupně těžiště svého působení z rakouských zemí směrem do českých zemí, především na Moravu, ale také do Čech a do Slezska. Lichtenštejnové se postupně v několika vlnách (služba českým králům ve středověku, sňatky s příslušnicemi významných moravských rodů na sklonku 16. století, politické aktivity na straně vybraných příslušníků habsburské dynastie v době krizí 1606–1609 a 1618–1620, přímé a nepřímé zisky z pobělohorských konfiskací, služba v armádě za rodícího se Rakouského císařství atd.) dostali k rozsáhlým pozemkovým majetkům. K tomu jim pomohla i skutečnost, že na rozdíl od jiných s nimi soutěžících aristokratických rodů nebyli považováni za cizozemce. Toto vnímání Lichtenštejnové navíc posilovali důrazem na propojení s jinými tradičními moravskými a českými rody. Zároveň ovšem pěstovali svou jedinečnou identitu knížecího rodu, nemajícího na území českých zemí konkurenci.

Tato dlouhá tradice (jež Lichtenštejny oddělovala od tradice jiných rodů, zaměřených například na podnikání v průmyslové oblasti) se přenesla i do změněných poměrů v moderní době. I po ztrátě těchto území, k níž došlo v souvislosti s dramatickými událostmi 1. a 2. světové války prostřednictvím pozemkových reforem, vyvlastnění a konfiskací, si Lichtenštejnové zachovali ke svým původním pozemkovým majetkům vztah.

(5) Geneze vzájemných vztahů ve 20. století

Předmětem zájmu komise historiků byl i vztah obou subjektů v průběhu 20. století, které se ve střední Evropě vyznačovalo zásadními zvraty a celou řadou dramatických událostí, historických jevů a procesů, které se v některých ohledech svým konkrétním průběhem a utvářením právních a sociálních vztahů lišily od analogických jevů v západní části Evropy.

Ve vztahu mezi nástupnickým Československem a Lichtenštejnským knížecím domem se to po roce 1918 projevilo určitými událostmi, které jsou dodnes do značné míry alespoň jednou ze stran považovány za nevyřešené otázky. Mezi tyto otázky náleží v první řadě uplatnění první pozemkové reformy vůči majetku rodu Lichtenštejnů na území Čech, Moravy a Slezska a souvisejícího neuznání porýnského Knížectví Lichtenštejnsko jako samostatného subjektu mezinárodního práva. Z lichtenštejnské strany byly tyto akty vnímány jako nespravedlivý postup, ale fakticky akceptovány. Z české strany uvedené vztahy ovlivňovala otázka po loajalitě Lichtenštejnského knížecího rodu k nové Československé republice, otázka po kompatibilitě dosavadního lichtenštejnského fideikomisu s novým republikánským zřízením Československa, s níž souvisely i otázky eventuální exteritoriality lichtenštejnských nemovitých majetků na území České republiky, jež by potenciálně mohly vyplývat z uznání Knížectví Lichtenštejnsko a propojení privátního majetku knížecího rodu a státního zájmu Knížectví Lichtenštejnsko. Zároveň je potřeba uvést, že česko-lichtenštejnské vztahy byly po roce 1918 oboustranně spoluurčovány i celou řadou historických mýtů a stereotypů či historických a pseudo-historických argumentací, které konkrétní aktuální právní a diplomatické akty bezprostředně zdůvodňovaly událostmi, resp. historickými křivdami, z nichž některé byly v té době již několik staletí staré. I když v meziválečném období došlo i k některým pozitivním krokům ve vzájemných vztazích, zůstaly mnohé otázky, včetně úpravy majetkových vztahů, nevyřešeny.

Podobně tomu bylo i s otázkami spojenými s historií nacistické okupace Československa roku 1938, resp. 1939 a následných událostí. Zatímco československá strana vnímala Lichtenštejny jako součást německého živlu na Československém území, Lichtenštejnové svým způsobem deklarovali svoji distanci od nacistického Německa, příslušnost k lichtenštejnskému národu a státní občanství neutrálního státu. Spor byl veden mimo jiné o údajné předválečné přihlášení se k německé národnosti ze strany vládnoucího knížete, ve skutečnosti věc zřejmě opět ovlivňovaly starší stereotypy a snaha jednoduchým způsobem vyřešit komplikované vztahy, ale také rodící se nové uspořádání poměrů ve státech střední a východní Evropy.

Lichtenštejský majetek na území Československa po skončení 2. světové války podlehl konfiskaci na základě Dekretů prezidenta republiky. Zatímco v Československu byl tento postup většinou vnímán jako oprávněný, ze strany Lichtenštejnů byl považován za protiprávní, a to jak ve vztahu k příslušníkům knížecího rodu, tak i ve vztahu k dalším konfiskovaným osobám s lichtenštejským státním občanstvím.

Věci ještě posunuly události z roku 1948, kdy po převzetí moci komunisty začali být Lichtenštejnové v Československu zpochybňováni nejen z národních a ústavněprávních pozic, ale také jako třídní nepřátelé. Vztah mezi Československem a Knížectvím Lichtenštejsko, resp. Lichtenštejským knížecím domem, začal být součástí studené války mezi západním a východním politickým blokem. Na druhou stranu se ovšem projevovalo, že se v poválečném období proměnila i situace vládnoucího knížete, který se musel soustředit na budování státu v Porýní a který zřejmě na alespoň určitou restituci pozic v Československu vzhledem k politickým poměrům v Evropě nemohl aktuálně pomýšlet. Změna politických poměrů ve střední Evropě ovšem přinesla i některé historické fenomény. Zatímco v předchozím období se ve vztahu k Lichtenštejnům vytvářel poměrně jednoznačný a nepřilíš pozitivní stereotyp, během druhé poloviny 20. století se jejich obraz začal poněkud diferencovat. Zatímco oficiální obraz Lichtenštejnů byl jednoznačně odmítavý, začal se vytvářet alternativní „disidentní“ obraz. Ten se uplatnil především na jižní Moravě, kde se projevovala znalost místních poměrů včetně pozitivních resentimentů vůči knížecímu rodu, jež byla propojena s odporem vůči komunistickému režimu. Důležitým médiem zprostředkování pozitivního obrazu Lichtenštejnů byly jejich stopy v oblasti umění a kultury, zprostředkované lichtenštejskými zámeckými sídly a kulturní krajinou.

(6) Otázky kultury a umění

Problematika kultury a umění našla své místo na všech seminářích organizovaných Česko-lichtenštejskou komisí historiků a nejenak je tomu ve výzkumu role rodu Lichtenštejnů ve střední Evropě i v obecné rovině. Naprostá většina lichtenštejských míst paměti je tak či onak určována architekturou, uměním, sběratelstvím uměleckých děl či vytvářením komponované umělecké krajiny. Všechny uvedené aktivity Lichtenštejnů lze sledovat v dlouhém trvání jako kontinuální atribut rodu. Lze říci, že jde o fenomén výrazným způsobem utvářející lichtenštejskou identitu, a to v *longue durée*. Jak dokazují výzkumy historiků umění, ale i badatelů z jiných vědních oborů, vztah k umění kultivoval rod Lichtenštejnů nejen v dlouhém trvání, ale zároveň také překračoval jeho rámec. Pěstování kul-

tury a umění bylo v historii u aristokratického rodu proto vnímáno například jako výrazový prostředek politické moci, resp. zařazení na dobovém společenském žebříčku, či jako projev sociální reprezentace. Stopy, které Lichtenštejnové díky své dlouhodobé aktivitě v oblasti architektury, umění a kultury zanechali na území českých zemí, výrazným způsobem ovlivnily obraz rodu i v těch obdobích, kdy jinak jeho konstrukce podléhala dobovým klišé a ideologicky zabarveným stereotypům. Například i v období komunismu, kdy byla historická role rodu Lichtenštejnů v masových médiích, v učebnicích i v odborné literatuře hodnocena ze zorného úhlu teorie o třídním boji, bývá sama architektura, kterou po sobě Lichtenštejnové zanechali například v lednicko-valtickém areálu, hodnocena jako významná součást národního kulturního dědictví. Tato skutečnost potom zpětně ovlivňovala i obraz Lichtenštejnů, a to jednoznačně v pozitivním smyslu. V takovém případě bývají prezentace negativních stereotypů často omezovány na úvodní formálně koncipovaná prohlášení (například zdůrazňující význam umělců či pracujících poddaných), nicméně kladné ocenění role Lichtenštejnů jako mecenášů, objednavatelů a organizátorů uměleckých a kulturních aktivit je prezentováno pozitivně.

(7) Nedořešené vlastnické otázky

Bez ohledu na porozumění společným dějinám České republiky a Knížectví Lichtenštejnsko a vnímání role rodu Lichtenštejnů ve střední Evropě zůstávají od roku 1945 stále otevřené některé majetkové otázky. Alespoň lichtenštejnskou stranou byla tato situace takto tradičně chápána. Vnímání této otázky a její právní podstaty jednotlivými stranami prochází moderními dějinami vzájemných vztahů. Československá vláda roku 1945, následně vlády v komunistické éře do roku 1989 a následně i vlády po pádu komunismu trvaly na oprávněnosti konfiskačních aktů. Kníže a stát Lichtenštejnsko naproti tomu zaujímá pojetí jejich neoprávněnosti. Na tom se obecně vzato ani v současnosti nic nezměnilo.

Vlastnictví se jeví být něčím statickým. Dějiny jsou naopak dynamicky proměnné. Vlastnické poměry se vždy v určitém okamžiku mění v souladu s dějinným vývojem. Následují změny v oblasti práva, politiky, hospodářských a společenských podmínek. Roku 1945 obsazené a posléze konfiskované majetky jsou dnes, takřka sedm desíletí poté, ve zcela jiném stavu nežli tenkrát. Nacházejí se v jiných rukou, jsou buď v majetku českého státu, anebo v soukromém vlastnictví. Často jsou také zcela jinak využívány nežli tenkrát, mají jinou hodnotu. Všechny tyto skutečnosti je potřeba brát v úvahu také při současných rozhovorech na téma kdysi konfiskovaných majetků. Snad z této perspektivy mohou připadat vlastnické

otázky jako ještě komplikovanější. Na druhou stranu je snad možné je učinit jednoduššími, pokud vezmeme v potaz výše zmiňovanou dynamiku dějin, proměny času a poměrů.

b. Desiderata a možné další kroky

Badatelské úsilí Česko-lichtenštejské komise historiků v letech 2010–2013 navázalo na mnohé předchozí výsledky práce historiků, kteří se v minulosti zabývali tématem historie rodu Lichtenštejnů ve střední Evropě a v porýnském Knížectví Lichtenštejnsko, jakož i dějinami vzájemných česko-lichtenštejských vztahů. Česko-lichtenštejské komisi se prostřednictvím vlastního vědeckého výzkumu i díky spolupráci s celou řadou vědeckých institucí v různých zemích a také díky spolupráci s mnohými badateli podařilo dosáhnout posunu při zpracování celé řady výzkumných témat, při jejich interpretaci a pochopení.

Posun v poznání dějin Lichtenštejnů a česko-lichtenštejských vztahů se týká především otázek míst lichtenštejské paměti a jejich úlohy při vnímání historické role Lichtenštejnů, otázek formování obrazu rodu Lichtenštejnů a Knížectví Lichtenštejnsko v očích Čechů či naopak obrazu Čechů a Československa/České republiky v očích obyvatel Lichtenštejnska včetně jeho elit. Podobně závažné jsou po třech letech činnosti Česko-lichtenštejské komise historiků značné posuny v poznání role kontinuit a dlouhých trvání, díky nimž Lichtenštejnové vytvořili pozoruhodnou entitu procházející prakticky celými dějinami střední Evropy od středověku až po současnost; ovšem i posuny v poznání a správné interpretaci zlomů a diskontinuit, které k historii Lichtenštejnů také neoddelitelně náleží a které nejednou v průběhu dějin způsobily dramatické situace, a to nejen pro samotný rod Lichtenštejnů, ale pro prostředí střední Evropy jako celek. V tomto ohledu komise dospěla k důležitým výsledkům také při výzkumu kontinuit a diskontinuit, které charakterizovaly pozici rodu Lichtenštejnů v průběhu 20. století a mezi něž náleží i vznik samostatného Československa roku 1918 a následné právní, sociální a majetkové přesuny, anebo tragédie druhé světové války se všemi jejími důsledky. Podobně důležitý byl výzkum komise také v oblasti umění a kultury, neboť tyto oblasti poprvé důsledně kontextualizoval s ohledem na výše uváděné kategorie historického výzkumu. Přes to všechno však i po ukončení aktuální činnosti Česko-lichtenštejské komise historiků zůstává celá řada odborných i širěji chápaných desiderat, jež by si podle názoru komise zasloužila další zkoumání a objasnění. Na druhou stranu výsledky činnosti přinášejí zjištění, které by mohla posloužit širší veřejnosti v obou zemích k hlubší orientaci ve složité tématice česko-lichtenštejských vztahů, ale mohla by také být předpokladem pro některé konkrétní kroky zřizovatelů komise na české i lichtenštejské straně, jež by přispěly k ještě lepším vzájemným vztahům a porozumění.

Současný stav výzkumu výše zmiňovaných otázek umožňuje navázat na práci Česko-lichtenštejské komise historiků v celé řadě dílčích témat

i historických či transdisciplinárních metod a přístupů. Komise považuje za důležité navázat na výzkum, který se týkal sledování míst paměti Lichtenštejnů a jejich role při konstrukci a dekonstrukci historických obrazů, mýtů a stereotypů. Uvedené obrazy a stereotypy totiž mnohdy vznikaly v konkrétním historickém kontextu (například v souvislosti se stavovským povstáním a bělohorskou bitvou), jejich sekundární působení však zasahovalo události od okamžiku konstituování stereotypu značně časově vzdálené (například období 2. světové války a bezprostředně po ní). V kontextu tohoto výzkumu považuje komise za užitečné zpracovat biografie některých obecně méně známých příslušníků rodu Lichtenštejnů, jejichž působení na jedné straně ovlivňovalo některé konkrétní dějinné události a kteří na druhé straně spoluvytvářeli historický obraz rodu Lichtenštejnů. Stejně důležitý by byl podle názoru komise také kontextuální výzkum vybraných historických událostí, jevů a procesů, protože dosavadní časově omezené bádání mohlo k důsledné kontextualizaci předmětné problematiky přistoupit jen ve zcela omezeném měřítku (Horel, Höbelt) a téma role rodu Lichtenštejnů tak zůstalo ležet poněkud mimo obecnější historický kontext. Za důležité desideratum považuje komise také další důkladný výzkum otázek spjatých s dramatickými událostmi 20. století, které do vzájemných česko-lichtenštejnských vztahů i do pozice rodu Lichtenštejnů ve střední Evropě přinesly zásadní zlomy.

Česko-lichtenštejnská komise se domnívá, že dosavadní i předpokládané výsledky výzkumu by měly být v následujícím období v podstatně větší míře publikovány a popularizovány, než jak to umožnila semknutá a časově omezená badatelská práce v právě ukončené etapě působení komise. Veřejnost v obou zemích by měla být s výsledky činnosti komise seznamována prostřednictvím vědecko-popularizačních časopisů, tisku i dalších mediálních prostředků, ale například také prostřednictvím výstav a dalších kulturních akcí pořádaných ve spolupráci s českými i lichtenštejnskými muzei, pracovišti památkové péče a dalšími institucemi z oblasti kultury. Nezanedbatelným cílem uvedených akcí by mělo být bližší seznámení širší veřejnosti a především mladé generace s pozitivními, ale i problematickými a tak či onak otevřenými tématy v česko-lichtenštejnských vztazích.

Česko-lichtenštejnská komise historiků se domnívá, že by vlády obou zemí jakožto zřizovatelé komise mohly přihlídnout k výsledkům její práce a v souladu s jejími závěry by mohly podporovat další společný výzkum a další aktivity spojené s dosavadním pozitivním vývojem ve vzájemných česko-lichtenštejnských vztazích. Jak je patrné z předchozího textu, výsledky výzkumu dokládají, že i přes rozdíly v chápání a v interpretaci některých událostí, k nimž došlo především v průběhu 20. století, jsou dějiny rodu Lichtenštejnů neoddelitelnou součástí středoevropských dějin

i dějin českých zemí, a to v dlouhém trvání. Lichtenštejnové se podíleli na tvorbě kulturní podoby tohoto regionu; ale i naopak – bez zázemí v prostředí českých zemích by rod Lichtenštejnů nemohl zaujmout jedno z důležitých míst v dějinách střední Evropy a nemohl by ani tuto svou pozici přenést do prostředí dnešního Knížectví Lichtenštejnsko, kde se transformovala i do podoby česko-lichtenštejnských vztahů jakožto vztahů dvou moderních států, resp. dvou moderních národů.

Česko-lichtenštejnské vztahy byly výrazným způsobem spoluurčovány komplikovanými dějinami dvacátého století, resp. nedemokratickými politickými režimy, které po dobu padesáti let dramaticky ovlivňovaly vzájemné kontakty obou států. Přirozenou charakteristikou obou nedemokratických režimů bylo mimo jiné akcentování negativních elementů v česko-lichtenštejnském soužití, a to s využitím historických mýtů, obrazů a stereotypů, konstruovaných v dlouhém trvání. Česko-lichtenštejnská komise se domnívá, že současný stav poznání historických okolností působení rodu Lichtenštejnů v českých zemích i dějin česko-lichtenštejnských vztahů umožňuje vládám obou zemí navázat na pozitivní stránky dlouhé společné historie. Česko-lichtenštejnská komise historiků si je vědoma skutečnosti, že působení rodu Lichtenštejnů ve střední Evropě je komplikovaným a jedinečným historickým fenoménem. K překonání dřívějších stereotypů a k využití všech pozitivních stránek ve vzájemných vztazích i k naději do budoucna je proto oboustranně třeba specifických a odvážných kroků.

V. VÝHLEDY

Paritně sestavená Česko-lichtenštejská komise historiků uzavírá na konci roku 2013 práci, jež jí byla svěřena vládami dvou států roku 2010. *Sine ira et studio* se zabývala dějinami, shromažďovala fakta, diskutovala, prováděla hodnocení a dospívala k závěrům.

Komise vnesla světlo do celé řady otázek týkajících se vzájemných vztahů Lichtenštejského domu, knížectví Lichtenštejsko a českých zemí, Československé republiky, resp. České republiky. Sledovala stejně tak spojující fenomény, jako i rozdělující události a jejich příčiny.

Dějiny nemohou být vymazány z paměti. Je nicméně nutné, aby byly vědecky zkoumány, a to bez jednostranných zájmů a bez emotivní konfrontace, nýbrž naopak na principu seriózních a přátelských vztahů a na základě objektivního zkoumání faktů.

Přítomnost a působení Lichtenštejského domu – od počátku 17. století knížecího, od počátku 18. století vládnoucího v porýnském knížectví – byla pro české země významná.

Přítomnost a působení Lichtenštejnů zanechalo hluboké stopy, mj. v oblasti architektury, umění, kulturních institucí, zemědělství a lesního hospodářství, ale také v oblasti kolektivní paměti a národního historického diskurzu 19. a 20. století až do současnosti. Na této skutečnosti nic nezměnily ani stíny, které pro lichtenštejskou stranu představují především události následující po roce 1920 a 1945.

Určitou zátěží pro vztahy obou států i pro knížecí dům jsou otázky, které se týkají konfiskací lichtenštejského majetku a obzvláště majetku knížete. Navázání diplomatických vztahů mezi Knížectvím Lichtenštejsko a Českou republikou roku 2009 tuto situaci i vzájemnou diskusi odblokovalo a otevřelo cestu pro její vědecké historické zpracování.

Česko-lichtenštejská komise historiků doufá, že výsledky její práce přinesou lepší vzájemné porozumění společným dějinám a napomohou k pokojnému řešení otázek, týkajících se vzájemných vztahů.

Shrnuto ještě jednou: Dějiny je potřeba brát v úvahu. Je nutné je studovat, a to nikoliv konfrontačním či emotivním způsobem, nýbrž objektivně, na základě dostupných faktů a s použitím řádného metodologického a interpretačního aparátu. V tomto rámci se odvíjela také činnost členů Česko-lichtenštejské komise historiků, kteří se pokusili společnou prací přispět k lepšímu pochopení vzájemných vztahů obou zemí i působení rodu Lichtenštejnů v dějinách.

Česko-lichtenštejské dějiny se odehrávaly a odehrávají v kontextu „velkých“ obecných dějin. Procházejí staletími až k současnosti, v dějinách se projevují příkladně plodnými činy stejně jako lidskými dramaty.

Předkládané výsledky práce Česko-lichtenštejské komise historiků a dalších spolupracujících institucí ukazují, že cesta ke zlepšení česko-lichtenštejských vztahů vede přes všestrannou intenzifikaci, oblast společ-

ného historického a uměnovědného výzkumu nevyjímaje. Komise navrhuje, aby bylo v započatých výzkumech pokračováno, aby byly nadále intenzifikovány a prohlubovány a aby se soustředily na vybraná specifická témata.

VI. VÝBĚR Z PRAMENŮ A LITERATURY

a. Archivní prameny**(1) Sammlungen des Fürsten von Liechtenstein, Hausarchiv (SLHA)**

- H Herrschaften
 FA Familienarchiv
 PK Planen- und Kartensammlung
 Korrespondenz der Kabinettskanzlei

(2) Liechtensteinisches Landesarchiv Vaduz (LLA)

- RA Oberamtsakten bis 1808
 RB Oberamtsakten 1808–1827
 RC Oberamtsakten 1827–1861
 RD Regierung 1861–1862
 LTA Landtagsprotokolle 1862–1921
 LTA Landtagsprotokolle 1922–1949
 Gesandtschaft Bern 1919–1933
 Gesandtschaft Wien 1919–1923
 Militärkontingent 1832–1868
 Akten der Botschaft Bern

(3) Amt für Auswärtige Angelegenheiten Vaduz

Diverse Materialien zu Konfiskationen in der Tschechoslowakei
 „Zusammenstellung des Fürst Liechtenstein'schen Grundeigentumes im Raume der CSR nach der Bodenreform zum Stande vom Jahre 1945“
 „List of the Families affected by the Confiscation of the then Czechoslovakian Government, Updated by the Office of Foreign Affairs of the Principality of Liechtenstein“
 Karten

(4) Schweizerisches Bundesarchiv Bern

Bestände:
 E 2001
 E 2001-07
 E 2200-190

(5) Politisches Archiv des Auswärtigen Amts Berlin

- Reg. 123 Büro des Reichsaussenministers, Akten betreffend Liechtenstein, 1938–1939
Reg. 133 Büro des Staatssekretärs, Akten betreffend Liechtenstein, 1938–1944
Reg. 375 Politische Abteilung, Akten betreffend Liechtenstein, 1936–1939

(6) Národní archiv Praha

Česká dvorská kancelář Praha, Vídeň 1293–1791
Česká dvorská komora IV. Morava (ČDKM IV.)
Ministerstvo financí
Ministerstvo spravedlnosti
Ministerstvo vnitra – nová registratura
Ministerstvo zemědělství
Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu
Nejvyšší správní soud
Stará manipulace, Praha 1526–1838
Státní památková správa
Státní pozemkový úřad
Ústřední ředitelství státních lesů a statků
Zemský národní výbor v Praze

(7) Archiv bezpečnostních složek Praha

325 Stíhání nacistických válečných zločinců
M 2 Odbor politického zpravodajství MV
A 31 Statisticko-evidenční odbor FMV

(8) Vojenský ústřední archiv Praha

Sb. 37 Vojenský historický archiv

(9) Archiv ministerstva zahraničních věcí Praha

GS-A Kabinet, r. 1945–1948
TO-O Lichtenštejsko, 1945–1959
TO-O Švýcarsko, 1945–1959
TO-T Švýcarsko, 1945–1954
TO-T Švýcarsko, 1970–1974
Právní sekce VI., 1918–1945
Zprávy ZÚ Bern, 1918–1945

Zprávy ZÚ Bern, 1945–1946

Zprávy ZÚ Bern, 1947–1951

(10) Archiv Kanceláře prezidenta republiky Praha

Kancelář prezidenta republiky (KPR)

(11) Moravský zemský archiv v Brně

Fondy A – Fondy stavovské a samosprávné zemské správy a zemských úřadů a institucí:

- A 1 Stavovské listiny
- A 3 Stavovské rukopisy
- A 4 Sněmovní akta
- A 12 Akta šlechtická

Fondy B – Politické fondy:

- B 1 Gubernium
- B 6 Napoleonské války
- B 28 Okresní ředitelství Hustopeče
- B 29 Okresní ředitelství Moravský Krumlov
- B 124 Krajský národní výbor Brno
- B 180 Státní úřad pro válečné poškozence Brno

Fondy C – Justiční fondy:

- C 2 Tribunál – pozůstalosti
- C 8 Moravské zemské právo
- C 14 Odhady moravských panství
- C 22 Okresní soud Břeclav
- C 23 Okresní soud Bučovice
- C 25 Okresní soud Hustopeče
- C 27 Okresní soud Moravský Krumlov
- C 28 Okresní soud Moravská Třebová

Fondy F – Velkostatky:

- F 9 Ruda nad Moravou
- F 28 Lichtenštejnské ústřední ředitelství Olomouc 1924–1945
- F 29 Lichtenštejnské ústřední ředitelství statků Koloděje 1901–1925
- F 30 Lichtenštejnská ústřední účtárna Bučovice 1580–1924
- F 31 Lichtenštejnská lesní zařizovací kancelář Břeclav 1734–1947
- F 32 Lichtenštejnský inspektorát Moravská Třebová 1785–1844
- F 34 Lichtenštejnský inspektorát Břeclav 1745–1815
- F 35 Lichtenštejnský inspektorát Wilfersdorf 1764–1813
- F 43 Velkostatek Břeclav 1520–1946
- F 44 Velkostatek Bučovice 1571–1947

- F 63 Velkostatek Lednice 1578–1924
- F 75 Velkostatek Moravská Třebová 1614–1945
- F 93 Velkostatek Uherský Ostroh 1693–1947
- F 94 Velkostatek Valtice 1391–1945
- F 115 Lichtenštejský stavební úřad Lednice 1752–1945
- F 116 Velkostatek Rabensburg 1644–1914
- F 126 Lichtenštejské lesní ředitelství Olomouc 1869–1945
- F 128 Lichtenštejské cirkuláře, normálie a instrukce 1722–1945
- F 130 Lichtenštejská dvorní kancelář Vídeň 1514–1926
- F 132 Lichtenštejská katastrální správa Olomouc 1775–1941
- F 177 Velkostatek Moravský Krumlov
- F 261 Lichtenštejská administrace velkostatků Veselí nad Moravou 1763–1786
- F 264 Velkostatek Plumlov 1571–1934
- F 271 Lichtenštejský revizní úřad Břeclav 1878–1882
- F 275 Lichtenštejský inspektorát Šternberk 1781–1810
- F 410 Lichtenštejská továrna na hliněné zboží a cihelna Poštorná 1888–1920
- F 479 Lichtenštejské uhelné a hliněné doly, s.r.o. Mladějov 1866–1950
- Penzijní fond lichtenštejských zaměstnanců Olomouc 1867–1951

Fondy G – Sbírký a rodinné archivy:

- G 1 Bočkova sbírka
- G 2 Nová sbírka
- G 4 Listiny Františkova musea
- G 11 Sbírka rukopisů Františkova musea
- G 145 Rodinný archiv Ditrichštejnů

(12) Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově

Farní archivy

- Archiv města Břeclav 1625–1945
- Archiv města Hustopeče 1362–1945
- Archiv města Podivín 1637–1945
- Archiv města Valtice 1295–1944
- Archiv obce Hlohovec 1802–1845
- Archiv obce Charvátská Nová Ves 1781–1945
- Archiv obce Ladná 1848–1945
- Archiv obce Lanžhot 1870–1845
- Archiv obce Lednice 1567–1945
- Archiv obce židovské Lednice 1865–1919

(13) Zemský archiv Opava

- Archiv žerotínsko-vrbenský 1497–1744

Královský úřad Opava 1742–1782
Sbírka map a plánů 1561–2000
Sbírka rukopisů 1550–2009
Velkostatek knížecí Opava 1564–1852
Velkostatek Šternberk 1381–1945
Velkostatek Ůsov – Nové Zámky 1564–1945
Velkostatek Velké Losiny 1568–1945
Zemské muzeum Opava 1882–1938
Zemské právo opavsko-krnovské 1501–1850

(14) Zemský archiv Opava, Státní okresní archiv Prostějov

Archiv města Prostějov 1392–1945
Archiv městečka Plumlov 1600–1945
Obecní archivy

(15) Zemský archiv Opava, Státní okresní archiv Šumperk

Archiv obce Velké Losiny 1755–1945

(16) Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc

Správa státních lesů Velké Losiny 1945–1948
Velkostatek Velké Losiny 1568–1945

(17) Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín

Rodinný archiv Kouniců, Česká Lípa 1623–1947
Velkostatek Česká Lípa – Nový Zámek 1535–1947
Velkostatek Rumburk 1570–1936

(18) Archiv Masarykovy univerzity Brno (AMU)

B 63 František Weyr
B 76 Jaromír Sedláček

b. Pramenné edice

- Allgäuer, Robert – Jansen, Norbert – Ospelt Alois (edd.): *Liechtenstein 1938–1978. Bilder und Dokumente*. Vaduz 1978. Registerband 1988.
- Allgäuer, Robert – Norbert Jansen (edd.): *Liechtenstein 1978–1988. Bilder, Texte und Dokumente*. Vaduz 1988.
- Batliner, Alexander (ed.): *Liechtenstein 1988–1998*. Vaduz 2008.
- Bistřícký, Jan – Spurný, František – Václavek, Ludvík – Zemek, Metoděj: *Moravské a slezské listiny liechtenštejnského archívu ve Vaduzu. 1173–1380*. I. díl. Mikulov – Rajhrad – Hodonín – Znojmo – Brno 1991.
- Bretholz, Bertold: *Das Urbar der Liechtensteinischen Herrschaften Nikolsburg, Dürnholz, Lundenburg, Falkenstein, Feldsberg, Rabensburg, Mistelbach, Hagenberg und Gnadendorf aus dem Jahre 1414*. Reichenberg und Chomutau 1930.
- Documents Diplomatiques Suisses 1848–1945*. Vol. 13 (1939–1940). Bern 1991.
- Drtina, Prokop: *Československo můj osud*. Praha 1992.
- Elvert, Christian de (ed.): *Die Bestrafung der böhmischen Rebellion, insbesondere die Correspondenz Ferdinand II. mit dem Fürsten Liechtenstein*. Brünn 1868.
- Fleischer, Victor: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611–1684)*. Leipzig 1910.
- Haupt, Herbert (ed.): „Ein Liebhaber der gemähl und virtuosen...“ Fürst Johann Adam I. Andreas von Liechtenstein (1657–1712). Quellenband mit beigelegter CD-Rom. Wien – Köln – Weimar 2012.
- Hrubý, František (ed.): *Moravská korespondence a akta I*. Brno 1934.
- Jech, Karel (ed.): *Němci a Maďari v dekretch prezidenta republiky. Studie a dokumenty 1940–1945. Die Deutschen und Magyaren in den Dekreten des Präsidenten der Republik. Studien und Dokumente 1940–1945*. Praha – Brno 2003.
- Jenne, Rudolph (ed.): *Documenta Liechtensteiniana*. 2. Bde. (s. 1., s. d.). *Liechtensteinisches Landesgesetzblatt (LGBl.)*, od 1863.
- Rechenschaftsbericht der Regierung* (ročenska), od 1922.
- Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Praha 1945–1948.
- Sbírka zákonů a nařízení státu Československého*. Praha 1945.
- Vařeka, Marek (ed.): *Urbář plumlovského panství z roku 1624*. (Documenta Liechtensteina. Series Nova I). Prostějov 2009.
- Wilhelm, Franz: *Neue Quellen zur Geschichte des fürstlich Liechtensteinischen Kunstbesitzes*. Jahrbuch des kunsthistorischen Institutes 5, 1911, Beiblatt, sl. 88–142.
- Winkelbauer, Thomas: *Gundakar von Liechtenstein als Grundherr in Niederösterreich und Mähren*. Normative Quellen zur Verwaltung und Bewirtschaftung eines Herrschaftskomplexes und zur Reglementierung des Lebens der Untertanen durch einen adeligen Grundherrn sowie zur Organisation des Hofstaates und der Kanzlei eines „Neufürsten“ in der ersten Hälfte in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Wien – Köln – Weimar 2008.
- Wirtschaftskrise, Nationalsozialismus und Krieg*. Dokumente zur liechtensteinischen Geschichte 1928 bis 1950. Bearbeitet von Stefan Frey und Lukas Ospelt. Vaduz – Zürich 2011.

c. Literatura

(1) Všeobecné práce

- Austensen, Roy A.: *Count Buol and the Metternich Tradition*. Austrian History Yearbook 9–10, 1973–1974, s. 173–193.
- Balcárek, Pavel: *Karel z Lichtenštejna, konvertita a gubernátor v Čechách*. In: Balcárek, Pavel: *Ve víru třicetileté války. Politikové, kondotieři, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české*. České Budějovice 2011, s. 11–41 a 430–432.
- Boček, Antonín: *Přehled knížat a markrabat i jiných nejvyšších úředníků zemských v Markrabství moravském*. Brno 1850.
- Buben, Milan: *Liechtensteinové I, II*. Střední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku 11, 1995, č. 49, s. 108–120, č. 50, s. 99–111.
- Cibulka, Pavel: *Eine Herrschaft in Mähren* [sc. Lundenburg (Břeclav)]. In: Heindl, Waltraud – Saurer, Edith (edd.): *Grenze und Staat. Paßwesen, Staatsbürgerschaft, Heimatrecht und Fremden gesetzgebung in der österreichischen Monarchie 1750–1867*. Wien – Köln – Weimar 2000, s. 719–787.
- Dopsch, Heinz: *Liechtenstein – Herkunft und Aufstieg eines Fürstenhauses*. In: Brunhart, Arthur (ed.): *Bausteine zur liechtensteinischen Geschichte, Studien und studentische Forschungsbeiträge*. Zürich 1999.
- Dopsch, Heinz: *Kleinstaat und Kaiserreich*. Das „staatsrechtliche Verhältnis“ des Fürstentums Liechtenstein zum Römisch-Deutschen Reich und zur Habsburgermonarchie. In: *Von Stadtstaaten und Imperien. Kleinterritorien und Großreiche im historischen Vergleich*. Innsbruck 2006, s. 154–171.
- Dopsch, Heinz – Stögmayer, Arthur: *Liechtenstein*. In: *Historisches Lexikon des Fürstentums Liechtenstein*, Bd. 1. Vaduz 2013, s. 518–525.
- Dostál, Vít: *Víceúrovňové vládnutí v zahraniční politice? Urovnání česko-liechtenstejnských vztahů a role Jihomoravského kraje*. Diplomová magisterská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Rukopis. Brno 2011.
- Dotson, Samuel C.: *Genealogie des fürstlichen Liechtenstein seit Hartmann II. (1544–1585)*. Falköping 2003.
- Drašnar, Vojtěch – Hoření, Kateřina – Kohoutková, Kamila – Steinerová, Alžběta (edd.): *Die Darstellung der Liechtensteiner: der aktuelle Diskurs der Erinnerung an die Liechtensteiner in Tschechien*. In: *Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission* (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 237–256.
- Elbel, Petr: *Das Bild der Liechtenstein in der tschechischen Historiographie*. In: *Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission* (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*. Vaduz 2012, s. 1173–181. Česká verze: Elbel, Petr: *Obraz Lichtenštejnů v české historiografii*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 165–172.
- Falke, Jacob: *Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein*. Bd. 1. Wien 1868.

- Falke, Jacob: *Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein*. Bd. 2. Wien 1877.
- Falke, Jacob: *Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein*. Bd. 3. Wien 1882.
- Fukala, Radek: *Liechtenstein*. In: Dokoupil, Lumír (ed.): Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Sešit 10. Ostrava 1998, s. 90–108.
- Gracová, Blažena: *Das Bild der Liechtenstein in tschechischen Geschichtsbüchern*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern. Vaduz 2012, s. 183–194. Česká verze: Gracová, Blažena: *Obraz Lichtenštejnů v českých učebnicích dějepisu*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): Místa Lichtenštejnské paměti. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 173–182.
- Halada, Jan: *Lexikon české šlechty*. Praha 1992, heslo Liechtensteinové, s. 88–89.
- Hofmeister, Herbert: *Pro conservanda familiae et agnationis dignitate*. Das liechtensteinische Familien-Fideikommiß als Rechtsgrundlage der Familien- und Vermögenseinheit. In: Oberhammer, Evelin (ed.): *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel*. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit. Wien – München, s. 46–63.
- Horel, Catherine: *Die Habsburgermonarchie. Ein transnationaler Erinnerungsort?* In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern. Vaduz 2012, s. 33–48. Česká verze: Horel, Catherine: *Habsburská monarchie: transnacionální místo paměti?* In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): Místa Lichtenštejnské paměti. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 7–22.
- Horel, Catherine: *La restitution des biens juifs et le renouveau juif en Europe centrale (Hongrie, Slovaquie, République Tchèque)*. In: Wiener Osteuropa Studien. Bern 2002.
- Horel, Catherine: *Cette Europe qu'on dit centrale*. Des Habsbourg à l'intégration européenne (1815–2004). Paris 2009.
- Jan, Libor: *Die Anfänge der liechtensteinischen Kontinuität auf dem Gebiet des Rechts und des Grundbesitzes in Südmähren*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten. Vaduz 2013, s. 45–54.
- Juřík, Pavel: *Moravská dominia Liechtensteinů a Dietrichsteinů*. Praha 2009.
- Knoz, Tomáš: *Erinnerungsorte der Liechtenstein: Einleitende Thesen*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern. Vaduz 2012, s. 11–32. Česká verze: Knoz, Tomáš: *Místa lichtenštejnské paměti. Úvodní teze*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): Místa Lichtenštejnské paměti. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 23–47.
- Komlosy, Andrea – Bůžek, Václav – Svátek, František (edd.): *Kultury na hranici*. Waidhofen 1995.
- Konfliktgemeinschaft, Katastrophe, Entspannung. Skizze einer Darstellung der deutsch-tschechischen Geschichte seit dem 19. Jahrhundert*. Herausgegeben von der Gemeinsamen Deutsch-tschechischen Historikerkommission. Oldenbourg 1996.
- Lackner, Christian: *Hof und Herrschaft*. Rat, Kanzlei und Regierung der österreichischen Herzoge (1365–1406). Wien 2002.

- Lackner, Christian: *Aufstieg und Fall des Hans von Liechtenstein zu Nikolsburg im 14. Jahrhundert*. In: Hirschbiegel, Jan – Paravicini, Werner (edd.): *Der Fall des Günstlings. Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*. Ostfildern 2004, s. 251–262.
- Löffler, Josef: *Die Verwaltung der Herrschaften und Güter der Fürsten von Liechtenstein in den böhmischen Ländern von der Mitte des 18. Jahrhunderts bis 1948*. In: Merki, Christoph Maria – Löffler, Josef: *Das Haus Liechtenstein in den böhmischen Ländern vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert – Güter, Rechte, Verwaltung*. Vaduz 2013, s. 169–208.
- Löffler, Josef: *Die liechtensteinische Herrschafts- und Güterverwaltung – Ein Überblick*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 115–158.
- Maťa, Petr: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004.
- Merki, Christoph Maria – Löffler, Josef: *Das Haus Liechtenstein in den böhmischen Ländern vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert – Güter, Rechte, Verwaltung*. Vaduz 2013.
- Merki, Christoph Maria: *Liechtensteinische Güter und Rechte in Böhmen, Mähren und Schlesien vom Spätmittelalter bis ins 20. Jahrhundert*. Zur Besitzgeschichte der grenzüberschreitenden Dynastie Liechtenstein. In: Merki, Christoph Maria – Löffler, Josef: *Das Haus Liechtenstein in den böhmischen Ländern vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert – Güter, Rechte, Verwaltung*. Vaduz 2013, s. 9–167.
- Merki, Christoph Maria: *Besitzverschiebungen: Vom Grundherr zum Bankier*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 13–23.
- Möhl, Christoph: *Die Herren von Liechtenstein und die Wiedertäufer in Mähren*. Jahrbuch des historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein 77, 1977, s. 119–171.
- Nebeský, Jiří: *Liechtenstein nebo Lichtenštejn?* Poznámka k psaní jmen české šlechty. *Genealogické a heraldické listy* 22, 2002, č. 2, s. 2–6.
- Oberhammer, Evelin: *Das Hausarchiv der Regierenden Fürsten von Liechtenstein*. *Scrinium* 24, 1981, s. 165–184.
- Oberhammer, Evelin (ed.): *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel*. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit. Wien – München 1990.
- Oberhammer, Evelin: „*Viel ansehnliche Stuck und Güeter*“. Die Entwicklung des fürstlichen Herrschaftsbesitzes. In: Oberhammer, Evelin (ed.): *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel*. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit. Wien – München 1990, s. 33–45.
- Oberhammer, Evelin: *Das Hausarchiv der Regierenden Fürsten von Liechtenstein*. In: *Veröffentlichungen des Liechtensteinischen Landesarchivs I*. Vaduz 2001, s. 15–38.
- Obršlík, Jindřich a kol.: *F 43 Velkostatek Břeclav*. Inventář archivního fondu. Brno 1958.
- Obršlík, Jindřich – Zřídka Veselý, František – Bräuner, Vilém – Krška, Ivan – Zemek, Metoděj: *F 115 – Lichtenštejnský stavební úřad Lednice 1752–1945*. Strojopis inventáře. Brno 1959.

- Obršlík, Jindřich – Voldán, Vladimír: *Inventář lichtenštejnské dvorní kanceláře*. Brno 1960.
- Pánek, Jaroslav: *Kontinuitäten und Diskontinuitäten in der Geschichte Mitteleuropas*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 13–29.
- Pfeifer, Wilhelm: *Das Fürstenhaus Liechtenstein in Nordböhmen*. Backnang 1984.
- Pircher, Wolfgang: *Verwüstung und Verschwendung*. Adeliges Bauen nach der Zweiten Türkenbelagerung. Wien 1984.
- Pokluda, Zdeněk: *O našich biskupech a také o neposedných písmenkách aneb Lichtenštejn nebo Liechtenstein?* Vlastivědný věstník moravský 61, 2009, č. 2, s. 190–191.
- Polišenský, Josef: *Tricetiletá válka a evropské krize 17. století*. Praha 1970.
- Press, Volker – Willoweit, Dietmar (edd.): *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung*. Wien – München 1988.
- Press, Volker: *Das Haus Liechtenstein in der europäischen Geschichte*. In: Press, Volker – Willoweit, Dietmar (edd.): *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung*. Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven. ²Vaduz – München – Wien 1988, s. 15–85.
- Press, Volker: *Denn der Adel bildet die Grundlage und die Säulen des States*. Adel im reich 1650–1750. In: Oberhammer, Evelin (ed.): *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel*. Wien – München 1990, s. 11–32.
- Press, Volker: *Adel in der österreichisch-böhmischen Erbländen und im Reich zwischen dem 15. und 17. Jahrhundert*. In: Knittler, Herbert (ed.): *Adel im Wandel*. Politik – Kultur – Konfession 1500–1700. Rosenberg 1990, s. 19–31.
- Radimský, Jiří: *C 2 Tribunál – pozůstalosti*. Inventář MZA. Brno 1958.
- Reichert, Folker: *Landesherrschaft, Adel und Vogtei*. Zur Vorgeschichte des spätmittelalterlichen Ständestaates im Herzogtum Österreich. Köln – Wien 1985.
- Rudersdorf, Manfred: *Josef Wenzel von Liechtenstein (1696–1772): Diplomat, Feldmarschall und Heeresreformer im kaiserlichen Dienst*. In: Press, Volker – Willoweit, Dietmar (edd.): *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung*. Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven. ²Vaduz – München – Wien 1988, s. 347–381.
- Schmid, Georg M.: *Das Hausrecht der Fürsten von Liechtenstein*. Jahrbuch des historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein 78, 1978, s. 1–181.
- Skutil, Jan: *Lichtenštejní*. In: Katalog moravských a slezských zemskodeskovních držitelů. Část IV. In: Vlastivědná ročenka okresního archivu Blansko. Blansko 1979.
- Skutil, Jan: *Rod Liechtensteinů*. In: Ludvíková, Miroslava (ed.): *Poutní místo Vranov*. Vranov u Brna 1996, s. 43–49.
- Schöpfer, Gerald: *Klar und Fest*. Geschichte des Hauses Liechtenstein. Riegersburg 1996.
- Schwoy, Franz Josef: *Genealogie des Hoch fürstlichen Hauses Liechtenstein*. Patriotisches Tageblatt oder öffentliches Correspondenz und Anzeige Blat für sämtliche Bewohner aller kais. kön. Erblände über wichtige, interresirende, lehrreiche oder vergnügende Gegenstände zur Beförderung des Patriotismus. Brünn 1804, Nr. 25 (28. 3.); s. 321–324, Nr. 26 (31. 3.), s. 335–338; Nr. 27 (4. 4.), s. 351–354.

- Šembera, Alois Vojtěch: *Páni z Boskovic a potomní držitelé hradu Boskovického na Moravě*. Vídeň 1870.
- Sloschek, Erich: *Lichtenstein*. Zeitschrift des Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens 37, 1935, s. 111–113.
- Spurný, František: *Liechtensteinové*. Cour d'honneur. Hrady, zámky, paláce 1, 1998, s. 60–61.
- Stekl, Hannes: *Österreichs Aristokratie im Vormärz*. Herrschaftsstil und Lebensformen des Fürstenhauses Liechtenstein und Schwarzenberg. München 1973.
- Stögmann, Arthur: *Das Hausarchiv der regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein*. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs (Archivpflege und Archivalienschutz. Beispiel der Familienarchive und Nachlässe) 56, 2011, s. 503–518.
- Stögmann, Arthur: *Einblick in den zwischen 1945 und 1997 im „Sonderarchiv Moskau“ verwahrten Teilbestand des fürstlich liechtensteinischen Hausarchivs*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 175–184.
- Stögmann, Arthur: *Kontinuitäten und Diskontinuitäten in der Religiosität und Religionspolitik der Fürsten von Liechtenstein im 16. und 17. Jahrhundert*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 71–90.
- Svoboda, Miroslav – Svobodová, Kamila: *Das Leben an der Grenze*. Die Liechtensteinischen Herrschaften vom Anfang des 15. Jahrhunderts im Spiegel ihres Urbars. In: Knoz, Tomáš (ed.): *Tschechen und Österreicher. Gemeinsame Geschichte, gemeinsame Zukunft*. Wien – Brno 2006, s. 253–260.
- Šebek, Jaroslav: *Katholisches Leben und Frömmigkeit in den liechtensteinischen Herrschaftsgebieten in Südmähren*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 109–120.
- Ther, Philipp: *Die dunkle Seite der Nationalstaaten*. „Ethnische Säuberungen“ im modernen Europa. Göttingen – Oakville CT 2011.
- Válka, Josef: *Dějiny Moravy 1. Středověká Morava*. Brno 1991.
- Válka, Josef: *Dějiny Moravy 2. Morava reformace, renesance a baroka*. Brno 1995.
- Vařeka, Marek: *Působení pánů z Lichtenštejna na Moravě v letech 1249–1350*. Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost 4, 2007, s. 465–483.
- Weltin, Max: *Die „Laaer Briefsammlung“*. Eine Quelle zur inneren Geschichte Österreichs unter Ottokar II. Přemysl. Wien – Köln – Graz 1975.
- Weltin, Max: *Landesherr und Landherren*. Zur Herrschaft Ottokars II. Přemysl in Österreich. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich NF 44/45, 1978–1979, s. 159–225.
- Weltin, Max: *Ascherichsbrugge. Das Werden einer Stadt an der Grenze*. NÖLA, Mitteilungen aus dem Niederösterreichischen Landesarchiv 10, 1986–1987, s. 1–42.
- Voldán, Vladimír: *Velkostatek Valtice 1391–1945*. Brno 1960.

- Voldán, Vladimír a kol.: *Státní archiv v Brně*. Průvodce po archivních fondech. Sv. 2. Praha 1964.
- Wilhelm, Gustav: *Zur ältesten Geschichte des Hauses Liechtenstein*. Neues Jahrbuch der Heraldisch-Genealogischen Gesellschaft Adler 3, 1951–1954, s. 12–19.
- Wilhelm, Gustav: *Stammtafel des fürstlichen Hauses von und zu Liechtenstein*. Vaduz s. d. [1980].
- Winkelbauer, Thomas: *Haklich und der Korruption unterworfen*. Die Verwaltung der liechtensteinischen Herrschaften und Güter im 17. und 18. Jahrhundert. In: Oberhammer, E. (ed.): *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel*. Wien – München 1990, s. 86–114.
- Winkelbauer, Thomas: *Krise der Aristokratie? Zum Strukturwandel des Adels in den böhmischen und niederösterreichischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert*. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 100, 1992, s. 328–353.
- Winkelbauer, Thomas (ed.): *Kontakte und Konflikte, Böhmen, Mähren und Österreich: Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte*. Horn – Waidhofen an der Thaya 1993.
- Winkelbauer, Thomas: *Die Liechtenstein als „grenzüberschreitendes Adelsgeschlecht“*. Eine Skizze der Entwicklung des Besitzes der Herren und Fürsten von Liechtenstein in Niederösterreich und Mähren im Rahmen der politischen Geschichte. In: Komlosy, Andrea – Bůžek, Václav – Svátek, František (edd.): *Kulturen an der Grenze*. Waldviertel – Weinviertel – Südböhmen – Südmähren. Wien 1995, s. 219–226.
- Winkelbauer, Thomas: *Lichtenštejnové jako „šlechta neznající hranice“*. Náčrt majetkového vývoje pánů a knížat lichtenštejnských v Dolních Rakousích a na Moravě v rámci politických dějin. In: Komlosyová, Andrea – Bůžek, Václav – Svátek, František (edd.): *Kultury na hranici – Jižní Čechy, Jižní Morava*, Waldviertel, Weinviertel. Wien 1995, s. 215–218.
- Winkelbauer, Thomas: *Les Liechtenstein, gentilshommes gestionnaires aux XVIIe et XVIIIe siècles*. De l'économie théorique à la pratique économique. In: Boehler, Jean-Michel – Lebeau, Christine – Vogler, Bernard (edd.): *Les élites régionales (XVIIe–XXe siècle)*. Construction de soi-même et service de l'autre. Strasbourg 2002, s. 121–149.
- Winkelbauer, Thomas: *Österreichische Geschichte 1522–1699*. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter. Wien 2003.
- Zemek, Metoděj – Obršlík, Jindřich – Voldán, Vladimír a kolektiv: *F 30 – Lichtenštejnská ústřední účtárna Bučovice 1580–1924*. Strojopis inventáře. Brno 1957.
- Zemek, Metoděj: *Jižní Morava v lichtenštejnských listinách Vaduzu*. Jižní Morava 14, 1978, s. 80–86.
- Zemek, Metoděj: *Bohemika v lichtenštejnských archivech ve Vaduzu a ve Vídni*. Archivní časopis 19, 1979, s. 211–229.
- Zemek, Metoděj: *Listiny jižní Moravy v lichtenštejnském archivu ve Vaduzu*. Jižní Morava 15, 1979, s. 207–230.
- Zemek, Metoděj – Turek, Adolf: *Regesta listin z lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173 až 1526*. Sborník archivních prací 33, 1983, s. 149–296, 483–527.

Županič, Jan: *Das Haus Liechtenstein in Österreich-Ungarn. Zur Frage der souveränen Stellung eines aristokratischen geschlechts*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungs-orte in den böhmischen Ländern*. Vaduz 2012, s. 72–82. Česká verze: Županič, Jan: *Lichtenštejnský rod v Rakousko-Uhersku*. K otázce suverénního postavení dynastie. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 63–72.

(2) Karel I. z Lichtenštejna a bělohorská doba

- Balcárek, Pavel: *Ve víru třicetileté války*. České Budějovice 2012, především kap. 1, Karel z Lichtenštejna, s. 11–41.
- Bílek, Tomáš V.: *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha 1882–1883.
- Elvert, Christian de: *Die Bestrafung der böhmischen Rebellion, insbesondere die Correspondenz Ferdinand II. mit dem Fürsten Liechtenstein*. Brünn 1868.
- Fukala, Radek: *Protilychtenštejnská opozice na Opavsku v letech 1613–1617*. Časopis Matice moravské 120, 2001, s. 67–90.
- Hrubý, František: *Moravská šlechta roku 1619, její jmění a náboženské vyznání*. Časopis Matice moravské 46, 1922, s. 107–169.
- Kippes, Erich: *Feldsberg und das Haus Liechtenstein im 17. Jahrhundert*. Die Gegenreformation im Bereich der Fürstlichen Herrschaft. Wien – Köln – Weimar 1996.
- Knoz, Tomáš: *Liechtensteinové, Morava a Valtice v 1. polovině 17. století*. In: Kordiovský, Emil (ed.): *Město Valtice*. Valtice 2001, s. 301–315.
- Knoz, Tomáš: *Pobělohorské konfiskace*. Moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty. Brno 2001.
- Kostlán, Antonín: *Finanční zhroutil ve střední Evropě na počátku třicetileté války*. Folia Historica Bohemica 8, 1985, s. 265–316.
- Matějek, František: *Bílá hora a moravská feudální společnost*. Československý časopis historický 22, 1974, s. 81–104.
- Matějek, František: *Morava za třicetileté války*. Praha 1992.
- Petráň, Josef: *Staroměstská exekuce*. Praha 1971.
- Polišenský, Josef: *Třicetiletá válka a český národ*. Praha 1960.
- Polišenský, Josef – Snider, Frederick: *Změny ve složení české šlechty v 16. a 17. století*. Československý časopis historický 20, 1972, s. 515–526.
- Stloukal, Karel: *Karel z Lichtenštejna a jeho účast ve vládě Rudolfa II. (1596–1607)*. Český časopis historický 18, 1912, s. 21–37, 153–169, 380–434.
- Stloukal-Zlinský, Karel: *Karel z Lichtenštejna a jeho účast na vládě Rudolfa II. (1569–1607)*. Praha 1912.
- Stögmänn, Arthur: *Karel z Lichtenštejna, Albrecht z Valdštejna a převratné změny v Čechách po bitvě na Bílé hoře (1620–1627)*. In: Fučíková, Eliška – Čepička, Ladislav (edd.): *Albrecht z Valdštejna*. Inter arma silent musae. Praha 2007, s. 295–303.
- Vařeka, Marek: *Mocenské aktivity knížete Karla I. z Lichtenštejna a jeho bratrů v Horním Slezsku*. In: Brňovják, Jiří – Gojniczek, Waclaw – Záříčský, Aleš (edd.): *Šlechtic v Horním Slezsku*. Katowice – Ostrava 2011, s. 177–196.

- Vondra, Roman: *Karel z Lichtenštejna (1569–1627)*. Historický obzor 18, 2007, č. 11/12, s. 273–277.
- Wilhelm, Gustav: *Fürst Karl von Liechtenstein und seine genealogischen und heraldischen Bestrebungen*. Die Entwicklung des Wappens der Fürsten von Liechtenstein. Neues Jahrbuch der Heraldisch-Genealogischen Gesellschaft Adler 2, 1947–1950, s. 5–14.
- Winkelbauer, Thomas: *Karrieristen oder fromme Männer? Adelige Konvertiten in den böhmischen und österreichischen Ländern um 1600*. In: Chocholáč, Bronislav – Jan, Libor – Knoz, Tomáš (edd.): *Nový Mars Moravicus*. Brno 1999, s. 431–452.
- Winkelbauer, Thomas: *Karl von Liechtenstein und das „Prager Blutgericht“ vom 21. Juni 1621 als tschechischer Erinnerungsort im Spiegel der Historiographie*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Länder*. Vaduz 2012, s. 51–71.
- Česká verze: Winkelbauer, Thomas: *Karel z Lichtenštejna a staroměstská exekuce 21. června 1621 jako české místo paměti v zrcadle historiografie*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 49–62.
- Zukal, Josef: *Die Liechtensteinische Inquisition in den Herzogtümern Troppau und Jägerndorf aus Anlass der Manzfeldischen Rebellion 1626–1627*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 7, 1912, Heft 1/3, s. 4–260.
- Zukal, Josef: *Slezské konfiskace 1620–1630*. Pokutování provinilé šlechty v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově. Praha 1916.
- Županič, Jan – Stellner, František – Fiala, Michal: *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*. Praha 2001.

(3) Další osobnosti rodu Lichtenštejnů

- Baumstark, Reinhold (ed.): *Joseph Wenzel von Liechtenstein*. Fürst und Diplomat des 18. Jahrhunderts. Ausstellungskatalog. Vaduz 1990.
- Haupt, Herbert: *„Der Namen und Stammen der Herren von Liechtenstein“*. Biographische Skizzen. In: Oberhammer, Evelin (ed.): *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel*. Das Fürstenhaus Liechtenstein in der frühen Neuzeit. Wien – München 1990, s. 213–221.
- Haupt, Herbert (ed.): *Von der Leidenschaft zum Schönen*. Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein (1611–1684). Bd. 1–2. Wien – Graz 1998.
- Haupt, Herbert: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein 1611–1684*. Erbe und Bewahrer in schwerer Zeit. München – Berlin – London – New York 2007.
- Höbel, Lothar: *Fürst Johann Liechtenstein als finanzieller Schutzpatron der „Chabrus-Gräfen“*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 247–261.
- Hörmann, Michael: *Fürst Anton Florian von Liechtenstein (1656–1721)*. In: Press, Volker – Willoweit, Dietmar (edd.): *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung*. Wien – München 1988, s. 189–209.

- Kürenberg, Joachim von: *Johann II. Fürst von u. zu Liechtenstein*. Sein Leben und Wirken. Eisgrub 1932.
- Mitis, Oskar von: *Gundacker's von Liechtensteins Anteil an der Kaiserlichen Zentralverwaltung (1606–1654)*. Beiträge zur neueren Geschichte Österreichs 4, 1908, s. 35–118.
- Schmidt, Georg: *Fürst Johann I. (1760–1836)*. „Souverenität und Modernisierung“ Liechtensteins. In: Press, Volker – Willoweit, Dietmar (edd.): *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung*. Geschichtliche Grundlagen und Perspektiven. Vaduz – München – Wien 1988, s. 383–418.
- Seger, Otto: *Gundakar von Liechtenstein und Albrecht von Wallenstein*. Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein 80, 1980, s. 77–111.
- Vařeka, Marek: *Jan Adam z Lichtenštejna a jeho role při budování knížectví Lichtenštejn (sonda do ekonomiky schellenberského panství)*. Sborník filozofické fakulty – Ostrava 2008, č. 15, s. 139–153.
- Vařeka, Marek: *Jan I. z Lichtenštejna a mocenský vzestup rodu*. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, č. 23, 2009, s. 33–48.
- Vařeka, Marek a kol.: *Jan Adam I. z Liechtensteina. Ekonom, politik a mecenáš. Johann Adam I. von Liechtenstein. Ökonom, Politiker und Mäzen*. (Katalog výstavy). Ostrava 2013.
- Vařeka, Marek: *Die wirtschaftlichen Aktivitäten Hartmanns II. und seines Sohnes Karl I. von Liechtenstein*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 233–246.
- Wakounig, Marija: *Franz de Paula Prinz von und zu Liechtenstein*. In: Prague Papers on the History of International Relations. Prague 2007, s. 135–162.
- Wilhelm, Gustav: *Die Reise des Fürsten Joseph Wenzel von Liechtenstein nach Parma im Jahre 1760*. Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein 75, 1975, s. 37–48.
- Winkelbauer, Thomas: *Das „Fürstentum Liechtenstein“ in Südmähren und Mährisch Kromau (bzw. Liechtenstein) als Residenzstadt Gundakars von Liechtenstein und seines Sohns Ferdinand*. In: Bůžek, Václav (ed.): *Život na dvorech barokní šlechty*. Opera historica 5. České Budějovice 1996, s. 309–334.
- Winkelbauer, Thomas: *Fürst und Fürstendiener*. Gundakar von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters. Wien – München 1999.
- Wolf, Adam: *Fürstin Eleonore Liechtenstein 1745–1812*. Nach Briefen und Memoiren ihrer Zeit. Wien 1875.

(4) Pozemková reforma, 2. světová válka, konfiskace majetku

- Brandes, Detlef: *Češi pod německým protektorátem*. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945. Praha 1999.
- Case Concerning Certain Property (Liechtenstein V. Germany)*. Vol. I–II. Hague 2009.

- Dallabona, Lucia: *Die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem I. Weltkrieg unter besonderer Berücksichtigung des fürstlich-lichtensteinischen Besitzes*. Wien 1978. (Nepublikovaná diplomová práce.)
- Dvořák, Tomáš: *Grenzverschiebungen und Bevölkerungstransfers auf den ehemaligen liechtensteinischen Herrschaften in Südmähren und die Frage ihrer regionalen Identität*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013.
- Geiger, Peter: *Vom Rand zum Zentrum – Fürstentum und Fürstenhaus seit drei Jahrhunderten*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 209–233.
- Geiger, Peter: *Das Bild der böhmischen Länder, der Tschechoslowakei und Tschechiens in den liechtensteinischen Medien*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Länder*. Vaduz 2012, s. 215–242. Česká verze: Geiger, Peter: *Obraz českých zemí, Československa a České republiky v liechtenštejných médiích*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Mista Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 203–228.
- Geiger, Peter: *Bemühungen um Rückgewinnung und Rettung fürstlicher Güter 1938 bis 1945*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 63–80.
- Geiger, Peter: *Alle enteigneten liechtensteinischen Staatsangehörigen: Wer, was, wo? Was wurde aus dem enteigneten Besitz?* In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 185–198.
- Glassheim, Eagle: *Noble Nationalists*. The Transformation of the Bohemian Aristocracy. Cambridge, Mass. 2005.
- Horák, Ondřej: *Meziválečná pozemková reforma a liechtenštejnský dvůr v Pozořicích*. Jižní Morava 41, sv. 44, 2005, s. 327–333.
- Horák, Ondřej: *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyplastněním*. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století. Praha 2010.
- Horák, Ondřej: *Die rechtlichen Aspekte der Eingriffe des Staates in Vermögen des Fürstenhauses Liechtenstein*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 93–104.
- Horák, Ondřej: *Kontinuitäten und Diskontinuitäten bei den Eingriffen in den Grundbesitz in der Nachkriegs-Tschechoslowakei und das Fürstenhaus Liechtenstein*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 55–69.
- Horčíčka, Václav – Marxer, Roland: *Liechtenstein und die tschechoslowakischen Konfiskationen von 1945*. Vom Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart. Vaduz 2013.
- Horčíčka, Václav: *Die Enteignungen von liechtensteinischem Vermögen in der Tschechoslowakei 1945 bis 1948*. In: Horčíčka, Václav – Marxer, Roland: *Liech-*

- tenstein und die tschechoslowakischen Konfiskationen von 1945. Vom zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart. Vaduz 2013.
- Horčíčka, Václav: *Tváří v tvář katastrofě*. Lichtenštejnové a konec druhé světové války v Československu. Genealogické a heraldické informace 12 (27), 2007, s. 65–72.
- Horčíčka, Václav: *Die Tschechoslowakei und die Enteignungen nach dem Zweitem Weltkrieg*. Der Fall Liechtenstein. Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 5, 2010, s. 413–431.
- Horčíčka, Václav: *Konfiskace majetku knížat von und zu Liechtenstein v Československu po druhé světové válce, 1945–1946*. In: Okupace, kolaborace, retribuce. Praha 2010, s. 166–180.
- Horčíčka, Václav: *Vyvláštění majetku knížete Františka Josefa II. von und zu Liechtenstein v Československu v roce 1945 a jeho dopad na československo-lichtenštejnské vztahy v poválečném období*. In: Brňovják, Jiří – Gojniczek, Waclaw – Zářický, Aleš (edd.): Šlechtic v Horním Slezsku. Katowice – Ostrava 2011, s. 401–420.
- Horčíčka, Václav: *Státní památková péče a konfiskace majetku rodu Liechtenstejnů po druhé světové válce*. Zprávy památkové péče 71, 2011, s. 121–125.
- Horčíčka, Václav: *Czechoslovak – Liechtenstein relations in the shadow of the Communist coup in Czechoslovakia, February 1948*. European Review of History – Revue européenne d'histoire, Vol. 19, No. 4, August 2012, s. 601–620.
- Horčíčka, Václav: *Die Konfiskation des Eigentums des Fürsten von Liechtenstein in der Tschechoslowakei*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert. Vaduz 2013, s. 81–92.
- Horčíčka, Václav: *Einige Grundlegende Probleme des Wirkens der Familie Liechtenstein in den böhmischen Ländern während des Zweiten Weltkrieges*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern. Vaduz 2012, s. 123–137. Česká verze: Horčíčka, Václav: *Nástin problematiky působení rodu Lichtenštejnů v českých zemích v období druhé světové války*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): Místa Lichtenštejnské paměti. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 107–121.
- Hořejš, Miloš: *Šlechta a nacistická pozemková politika v českých zemích (Der Adel und die Nazi-Bodenpolitik in den böhmischen Ländern)*. In: Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století. Praha 2011, s. 235–258.
- Hrubant, Jaroslav: *Lichtenštejnové*. K dějinám páté kolony u nás. Praha 1945.
- Keller-Giger, Susanne: *Bodenreform vor Souverenität*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert. Vaduz 2013, s. 43–52.
- Keller-Giger, Susanne – Quaderer, Rupert: *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei*. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen. Vaduz 2013.
- Keller-Giger, Susanne: *Zwei Länder – ein Fürstenhaus*. Ein Beitrag zur wechselvollen Geschichte der Beziehungen zwischen dem Fürstentum Liechtenstein und den böhmischen Ländern, der Tschechoslowakei und der Tschechischen Republik. In: Keller-Giger, Susanne – Quaderer, Rupert: Das Fürsten-

- tum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen. Vaduz 2013, s. 17–182.
- Knapp, Viktor: *Osídlovací právo hmotné*. Praha 1949.
- Kuklík, Jan: *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Praha 2002.
- Kuklík, Jan: *Dekrety prezidenta republiky – výraz kontinuity československého právního řádu nebo jeho revoluční změny?* In: Malý, Karel – Soukup, Ladislav: *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989*. Praha 2004, s. 132 a další.
- Lančík, Jindřich: *Vysvětlivky k dekretu o konfiskaci zemědělského majetku*. Právní praxe 9, 1945, s. 272–274.
- Marxer, Roland: *Die Beziehungen zwischen dem Fürstentum Liechtenstein und der Tschechoslowakei bzw. Tschechischen Republik seit dem Zweiten Weltkrieg*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 213–236.
- Marxer, Roland: *Die Beziehungen Liechtensteins zur Tschechoslowakei und zu deren Nachfolgestaaten seit dem Zweiten Weltkrieg*. Nachwirkungen und Entwicklungen bis heute. In: Horčíčka, Václav – Marxer, Roland: *Liechtenstein und die tschechoslowakischen Konfiskationen von 1945. Vom Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart*. Vaduz 2013.
- Michna, Pavel: *Kdo navštívil Johanna z Lichtenštejna na Nových Zámčích u Litovle v říjnu 1938?* Vlastivědný věstník moravský 3, 2007, s. 279–302.
- Mikule, Vladimír: *Dekrety prezidenta republiky o postavení Němců a jejich dnešní právní význam*. In: Jech, Karel (ed.): *Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky. Studie a dokumenty 1940–1945*. Praha – Brno 2003, s. 76–99 (česky), 186–215 (německy).
- Mittermair, Veronika: *Die Neutralität Liechtensteins zwischen öffentlichem und fürstlichem Interesse*. In: Brunhart, Arthur (ed.): *Bausteine zur liechtensteinschen Geschichte, Band 3, 19. Jahrhundert: Modellfall Liechtenstein*. Zürich 1999, s. 43–97.
- Mrázek, Josef: *Obraz Velká vápenka a majetkoprávní nároky Lichtenštejnů vůči ČR*. Právní rádce 9, 2001, č. 9, s. I–XII.
- Nováček, Silvestr: *Osudný rok 1938 v břeclavském regionu*. Břeclav 1989.
- Novotný, Gustav: *Konfiskace a uwalování vnucených správ na pozemkový majetek velkostatků v českých zemích v době nesvobody 1938–1945*. In: Rašticová, Blanka (ed.): *České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17. a 18. 4. 1996. Studie Slovákého muzea 1 (1996)*. Uherské Hradiště 1996, s. 51–60.
- Obršlík, Jindřich: *První pozemková reforma na jižní Moravě. Pohledy 1963*.
- Ouřadová, Zora: *Sudetoněmečtí statkáři a jejich styky s chamberlainskou Anglií 1934–1938*. Diplomová práce FF UK. Praha 1974.
- Pekař, Josef: *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. ²Praha 1923.
- Pinterová, Jana: *Knížectví Lichtenštejnsko a jeho vztahy s Českou republikou: od roku 1918 do současnosti se stručným historickým přehledem*. Diplomová práce FSV UK v Praze. Praha 2000.
- Quaderer, Rupert: *Liechtenstein und die Tschechoslowakei nach dem Ersten Weltkrieg*. In: Keller-Giger, Susanne – Quaderer, Rupert: *Das Fürstentum Liechtenstein,*

- die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei. Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen. Vaduz 2013.
- Quaderer, Rupert: *Liechtensteins Bemühungen um die Errichtung einer diplomatischen Vertretung in Prag nach dem Ersten Weltkrieg*. In: Ročenka textů zahraničních profesorů / The Annual of Texts by Foreign Guest Professors. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Praha 2008, s. 177–206.
- Quaderer, Rupert: *Liechtenstein und die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem Ersten Weltkrieg*. In: Prague Papers on the History of International Relations. Prague – Vienna 2008, s. 265–290.
- Quaderer, Rupert: *Das Haus Liechtenstein und seine Beziehungen zur Tschechoslowakei nach dem Ersten Weltkrieg*. In: Hazdra, Zdeněk – Horčíčka, Václav – Županič, Jan (edd.): Šlechta střední Evropy v konfrontaci s totalitními režimy 20. století. Praha 2011, s. 21–34.
- Quaderer, Rupert: *Beneš vertrete „einen unserer Aufnahme feindlichen Standpunkt“*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern. Vaduz 2012, s. 83–122. Česká verze: Quaderer, Rupert: *Beneš zastává „našemu přijetí nepřátelské stanovisko“*. Lichtenštejnsko, Společnost národů a Československo. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): Místa Lichtenštejnské paměti. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 73–106.
- Pártl, Jan: *Dekret č. 12/45 Sb. o konfiskaci zemědělského majetku Němců, Maďarů a zrádců a judikatura Nejvyššího správního soudu*. Časopis pro právní a státní vědu 28, 1947, s. 281–284.
- Rychlík, Jan: *Pozemková reforma v Československu 1919–1938*. Vědecké práce zemědělského muzea 27, 1987–1988, s. 127–148.
- Schallengerová, Veronika: *Vztahy Čechů a Němců v obci Lednice v letech 1918–1938*. Nepublikovaná magisterská oborová práce. Masarykova univerzita. Brno 2008.
- Schidberger, František: *Nejsme Rakušané ani Němci*. Rozhovor s knížetem Janem Adamem II. Lidové noviny 6, 1993, č. 37, 15. února, s. 4.
- Slezák, Lubomír: *Tvůrci, kritikové a odpůrci pozemkové reformy*. Moderní dějiny 1, 1993, s. 197–217.
- Sedláček, Jaromír: *Právní pozice rodu knížat z Liechtensteinu a na Liechtensteině podle práva československého*. Praha 1928.
- Smola, Franz: *Die Fürstlich Liechtenstein'sche Kunstsammlung*. Rechtsfragen zur Verbringung der Sammlungen von Wien nach Vaduz in den Jahren 1944–1945. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien 1999, s. 25–26.
- Späti, Christoph: *Die Schweiz und die Tschechoslowakei 1945–1953*. Wirtschaftliche, politische und kulturelle Beziehungen im Polarisationsfeld des Ost-West-Konflikts. Zürich 2000.
- Školl, Jaroslav: *Osvobození Břeclavska Rudou armádou*. Pohledy 1963.
- Šípek, Zdeněk: *Spory Československa s Rakouskem o vedení státních hranic na jižní Moravě v letech 1918–1923*. Jižní Morava 3, 1967, s. 93–94.
- Vaculík, Pavel: *Komunistická perzekuce šlechty*. Praha 2004.
- Županič, Jan: *Der Erbe des Barons von Hirsch: Maurice Arnold Freiherr von Deforest-Bischoffsheim*. Das vergessene Schicksal des Grafen von Bendern. Jahrbuch

des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein 110, 2011, s. 47–61.

Županič, Jan: „*Candide secure*“ – *Die liechtensteinische Bürger Johann Alexander von Königswarter*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 199–212.

(5) Kultura a umění

Bauer, František: *Krypta na Vranově*. Brno 1882.

Braun, Edmund Wilhelm: *Ein Epitaph des Fürsten Karl Liechtenstein in der Troppauer Pfarrkirche und sein Meister, Bildhauer Johannes Georg Lehnert*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreich-Schlesiens 5, 1909–1910, č. 1, s. 25–39.

Braun, Edmund Wilhelm: *Die Restaurierung des Epitaphs des Fürsten Karl Liechtenstein in der Troppauer Pfarrkirche und sein Meister, Bildhauer Johann Georg Lehnert*. Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege, III. Folge, Band 14, 1915, s. 162–164.

Egger, Gerhart: *Das Palais Liechtenstein in der Rossau*. Wien 1970.

Falke, Jacob von: *Katalog der Fürstlich Liechtensteinischen Bildergalerie im Gartenpalais der Rossau zu Wien*. Wien 1871.

Fidler, Petr: *Kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Valticích*. In: Kordiovský, Emil (ed.): *Město Valtice*. Valtice 2001, s. 155–196.

Fleischer, Victor: *Fürst Karl Eusebius von Liechtenstein als Bauherr und Kunstsammler (1611–1684)*. Leipzig 1910.

Haupt, Herbert: *Fürst Karl I. von Liechtenstein, Obersthofmeister Kaiser Rudolfs II. und Vizekönig von Böhmen*. Hofstaat und Sammeltätigkeit. Edition der Quellen aus dem liechtensteinischen Hausarchiv. Textband. *Quellen und Studien zur Geschichte des Fürstenhauses Liechtenstein*. 1/1. Wien – Köln – Graz 1983.

Haupt, Herbert: *Rara sunt cara. Kulturelle schwerpunkte fürstlichen Lebensstils*. In: Oberhammer, E. (ed.): *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel*. Wien – München 1990, s. 115–137.

Haupt, Herbert: *Diplomatie und Repräsentation im Dienst des Kaiserhauses*. Die öffentlichen Einzüge des Fürsten Joseph Wenzel von Liechtenstein. In: Baumstark, Reinhold (ed.): *Joseph Wenzel von Liechtenstein. Fürst und Diplomat des 18. Jahrhunderts*. Ausstellungskatalog. Vaduz 1990, s. 24–54.

Höss, Karl: *Fürst Johann II. von Liechtenstein und die bildende Kunst*. Wien 1908.

Jefábek, Tomáš: *Dějiny valtického zámku v 19. a 20. století*. In: Kordiovský, Emil (ed.): *Město Valtice*. Valtice 2001, s. 197–208.

Konečný, Michal: *Die Landschaft zwischen Eisgrub (Lednice) und Feldsberg (Valtice)*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*. Vaduz 2012, s. 141–148. Česká verze: Konečný, Michal: *Krajina mezi Lednicí a Valticemi jako místo paměti*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 123–130.

- Kudělka, Zdeněk: *Valtice*. Brno 1964.
- Král, Adolf Bunny: *Vranov u Brna*. Brno 1968.
- Král, Adolf Bunny: *Liechtensteinská hrobka na Vranově u Brna*. Vlastivědný věstník moravský 21, 1969, s. 121–131.
- Král, Adolf Bunny: *Liechtensteinská hrobka na Vranově u Brna*. Brno 1970.
- Král, Adolf Bunny: *Objev původního vstupu do liechtensteinské hrobky na Vranově u Brna*. Vlastivědný věstník moravský 36, 1984, s. 69–73.
- Král, Adolf Bunny: *Hrobka na Vranově u Brna*. Vranov u Brna 1989.
- Král, Adolf Bunny: *Kostel narození Panny Marie s paulánským klášteřem*. In: Ludvíková, Miroslava (ed.): *Poutní místo Vranov*. Vranov u Brna 1996, s. 27–37.
- Kräftner, Johann: *Zur Geschichte der Fürstlichen Sammlungen*. In: Liechtenstein Museum. *Die Fürstlichen Sammlungen*. München – Berlin – London – New York 2004.
- Kräftner, Johann: *Liechtenstein Museum Wien*. Biedermeier im Haus Liechtenstein. Die Epoche im Licht der Fürstlichen Sammlungen. München 2005, s. 126–127.
- Kräftner, Johann: *Die Familie Liechtenstein als Kunstsammler und Mäzene*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 263–274.
- Kräftner, Johann: *Das Liechtenstein Museum im 20. Jahrhundert*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 159–174.
- Kroupa, Jiří: *Zámek Valtice v 17. a 18. století*. In: Kordiovský, Emil (ed.): *Město Valtice*. Valtice 2001, s. 155–196.
- Kroupa, Jiří: *Proměny moravskokrumlovského zámku v době renesance a baroka*. In: Fišer, Zdeněk (ed.): *Moravský Krumlov ve svých osudech*. Brno – Moravský Krumlov 2009, s. 265–276.
- Krsek, Ivo – Kudělka, Zdeněk – Stehlík, Miloš – Válka, Josef: *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1996.
- Kühndel, Jan – Mathon, Jaroslav: *Plumlovský zámek a jeho knížecí architekt*. Prostějov 1937.
- Lauche, Wilhelm: *Die Bedeutung des dahingeschiedenen regierenden Fürsten Johann II. von und zu Liechtenstein für die Kunst, die Wissenschaften, die Landwirtschaft und den Gartenbau*. Brünn 1929.
- Lorenz, Hellmut: *Liechtenstein Palace in Vienna from the Age of baroque*. New York 1985.
- Lorenz, Hellmut: *Ein „exemplum“ fürstlichen Mäzenatentums der Barockzeit*. Bau und Ausstattung des Gartenpalais Liechtenstein in Wien. Zeitschrift des deutschen Vereins für Kunstwissenschaft 43, 1989, s. 7–24.
- Lorenz, Hellmut: *Zu Rottmayers Treppenhausfresken im Wiener Gartenpalais Liechtenstein*. Acta Historiae Artium Hungariae 34, 1989, s. 137–144.
- Lorenz, Hellmut: *„Nichts Brachtigeres kan gemacht werden als die vornehmen Gebeude“*. Bemerkungen zur Bautätigkeit der Fürsten von Liechtenstein in der Barockzeit. In: Oberhammer, E. (ed.): *Der ganzen Welt ein Lob und Spiegel*. Wien – München 1990, s. 138–154.
- Ludvíková, Miroslava (ed.): *Poutní místo Vranov*. Vranov u Brna 1996.

- Matyášová-Lejsková, Milada: *Zámek v Kostelci nad Černými lesy ve světle urbáře z roku 1677*. Umění 4, 1956, s. 269–278.
- Miltová, Radka: *Mytologická tematika v moravských rezidencích Lichtenštejnů jako součást rodové paměti*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 131–142.
- Miller, Dwight C.: *Marcantonio Franceschini and the Liechtensteins*. Prince Johann Adam Andreas and the decoration of the Liechtensteins garden palace at Rossau-Vienna. Cambridge 1991.
- Novák, Zdeněk: *Das Erbe des Einflusses der Fürsten von Liechtenstein auf die Garten- und Landschaftskultur der böhmischen Länder*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 123–173.
- Měřinský, Zdeněk – Plaček, Miroslav: *Vývoj hradu, města a jeho opevnění do poloviny 17. století*. In: Kordiovský, Emil (ed.): *Město Valtice*. Valtice 2001, s. 133–154.
- Mihola, Jiří: *K počátkům paulánského řádu v českých zemích*. Sborník prací Pedagogické fakulty MU v Brně. Řada společenských věd 18, 2001, s. 26–36.
- Mihola, Jiří: *Vranov u Brna*. Mariánské poutní místo, paulánský klášter, hrobka Lichtenštejnů. Vranov u Brna 2010.
- Novák, Zdeněk: *Zámecká zahrada*. In: Kordiovský, Emil (ed.): *Město Valtice*. Valtice 2001, s. 104–113.
- Novák, Zdeněk: *Jak byl Lednicko-valtický areál zapsán do Seznamu světového dědictví*. In: Kordiovský, Emil (ed.): *Město Valtice*. Valtice 2001, s. 127–132.
- Pavlicová, Martina: *Die Volkskultur in Südmähren aus Sicht der ethnischen Problematik*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 187–200.
- Plaček, Miroslav: *Valtice – nový pohled na stavební vývoj zámku a města*. Jižní Morava 32, sv. 35, 1996, s. 103–123.
- Polleross, Friedrich: *Utilita, Virtue e Belleza*. Fürst Johann Adam Andreas von Liechtenstein und sein Wiener Palast in der Rossau. Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege 47, 1993, s. 36–52.
- Richter, Václav – Kudělka, Zdeněk: *Die Architektur des 17. und 18. Jahrhundert in Mähren*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity F 16, 21, 1972, s. 91–129.
- Rizzi, Georg Wilhelm: *Josef Kornhäusel*. In: Burgerzinn und Aufbegehren. Biedermeier und Vormärz in Wien 1815–1848. Wien 1988, s. 505–513.
- Slaviček, Lubomír: *Das Schlossgemäldergalerie in Frischau bei Znaim, ein weiterer Ort der liechtensteinischen Sammeltätigkeit*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*. Vaduz 2012, s. 149–169. Česká verze: Slaviček, Lubomír: *Zámecká obrazárna ve Fryšavě (Břežanech) u Znojma*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejnské paměti*. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 143–162.
- Straková, Martina: *Mecenáš Moravského průmyslového muzea Jan II. z Lichtenštejna*. Bulletin Moravské galerie v Brně 62, 2006, s. 141–148.

- Vácha, Zdeněk: *Das Bild der Liechtenstein und die mährischen Denkmäler*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern. Vaduz 2012, s. 195–214.
Česká verze: Vácha, Zdeněk: *Obraz Lichtenštejnů a moravské lichtenštejnské památky*. In: Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): Místa Lichtenštejnské paměti. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012, s. 183–202.
- Weinbrenner, Karl: *Die Veste Rabensburg*. Monatsblatt des Vereines für Landeskunde für Niederösterreich 7, 1908, Nr. 1, s. 1–7.
- Wilhelm, Franz: *Bericht über kunstgeschichtliche Funde im Hausarchiv der regierenden Fürsten von Liechtenstein*. Jahrbuch des kunsthistorischen Institutes 8, 1914, Beiblatt, sl. 35–50.
- Wilhelm, Franz: *Ein Plan zur Errichtung eines fürstlichen Residenzschlosses in Troppau*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichische-Schlesien 9, 1914.
- Wilhelm, Gustav: *Der historische liechtensteinische Herzogshut*. Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein 60, 1960, s. 5–20.
- Wilhelm, Gustav: *Baugeschichte des Schlosses Feldsberg*. Brünn – München – Wien 1944.
- Wilhelm, Gustav: *Die Fürsten von Liechtenstein und ihre Beziehung zur Kunst und Wissenschaft*. Jahrbuch der liechtensteinischen Kunstgesellschaft. Schaan 1976.
- Wilhelm, Gustav: *Joseph Hartmuth 1758–1816*. Architekt und Erfinder. Wien – Köln 1990.
- Wilhelm, Gustav: *Der Weg der Liechtenstein-Galerie von Wien nach Vaduz*. Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein 95, 1998, s. 1–48.
- Winkelbauer, Thomas: *Repräsentationsleben, Hofstaat und Hofzeremoniell der Herren bzw. Fürsten von Liechtenstein in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*. In: Bůžek, Václav (ed.): Život na dvorech a v rezidenčních městech posledních Rožmberků. Opera historica 3. České Budějovice 1993, s. 179–198.
- Winkelbauer, Thomas – Knoz, Tomáš: *Geschlecht und Geschichte*. Grablegen, Grabdenkmäler und Wappenzyklen als Quellen für das historisch-genealogische Denken des österreichischen Adels in 16. und 17. Jahrhundert. In: Bahlcke, Joachim – Strohmeyer, Arno (edd.): Konstruktion der Vergangenheit. Zeitschrift für historische Forschung, Beiheft 29. Berlin 2002, s. 129–178.
- Voldán, Vladimír: *Valtické vinařství v 18. století*. Jižní Morava 1, 1965, s. 45–52.

(6) Dějiny Lichtenštejnska

- Beattie, David: *Liechtenstein. A Modern History*. London – New York 2004.
- Biedermann, Klaus: *Das Dekanat Liechtenstein 1970 bis 1997*. Eine Chronik des kirchlichen Lebens. Vaduz 2000.
- Brunhart, Arthur (ed.): *Historiographie im Fürstentum Liechtenstein*. Grundlagen und Stand der Forschung im Überblick. Zürich 1996.

- Brunhart, Arthur (ed.): *Bausteine zur liechtensteinischen Geschichte*. I.–III. Zürich 1999.
- Čapek, Otakar: *Poslední německá monarchie, knížectví Liechtensteinské*. Praha 1939.
- Dopsch, Heinz: *Das Fürstentum Liechtenstein im Heiligen Römischen Reich deutscher nation (1719–1806)*. In: Vollkommer, Rainer – Büchel, Donat (edd.): 1712 Das Werden des Landes 2012. Vaduz 2012, s. 151–166.
- Fiala, Petr – Matušinová, Anna: *Religion und Politik in Liechtenstein*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 91–108.
- Geiger, Peter: *Krisenzeit*. Liechtenstein in den Dreissigerjahren 1928–1939. I–II. Vaduz – Zürich 1997.
- Geiger, Peter: *Geschichte des Fürstentums Liechtenstein 1848 bis 1866*. Jahrbuch des Historischen Vereins des Fürstentums Liechtenstein 70, 1970, s. 5–418 (Sonderdruck 1971).
- Geiger, Peter a kol.: *Questions concerning Liechtenstein during the National Socialist period and the Second World War*. Refugees, financial assets, works of art, production of armaments. Final report of the Independent Commission of Historians Liechtenstein / Second World War (ICH). Vaduz – Zürich 2009.
- Geiger, Peter: *Vom Rand zum Zentrum – Fürstentum und Fürstenhaus seit drei Jahrhunderten*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 31–44.
- Geiger, Peter: „*Ein Völklein vorstellen...*“ In: Bosshart-Pfluger, Catherine – Jung, Joseph – Metzger, Franziska (edd.): *Nation und Nationalismus in Europa. Kulturelle Konstruktion von Identitäten*. Stuttgart – Wien 2002, s. 225–250.
- Geiger, Peter (ed.): *Peter Kaiser als Politiker, Historiker und Erzieher (1793–1864)*. Vaduz 1993.
- Geiger, Peter: *Liechtensteinische Aussenpolitik in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. In: Liechtenstein Politische Schriften (LPS) 1. Vaduz 1972, S. 71–77.
- Haupt, Herbert: *Das Haus Liechtenstein bis 1712*. In: Vollkommer, Rainer – Büchel, Donat (edd.): 1712 Das Werden des Landes 2012. Vaduz 2012, s. 109–116.
- Historisches Lexikon für das Fürstentum Liechtenstein* (HLFL). 2 Bde. Vaduz 2013.
- Historisches Lexikon der Schweiz* (HLS). Bde. 1–9, 2002–2010 (Bde. 10–14, 2011 a dále).
- Hofmann, Ladislav K.: *Lichtenštejnsko*. In: *Ottův slovník naučný*, sv. 15. Praha 1900, s. 1054–1058.
- Horčíčka, Václav – Suchánek, Drahomír – Županič, Jan: *Dějiny Lichtenštejnska*. Praha 2011.
- Kaiser, Peter: *Das Fürstentum Liechtenstein*. Nebst Schilderungen aus Churrätien's Vorzeit. Chur 1847, neu herausgegeben von Arthur Brunhart. Vaduz 1989.
- Kraetzl, Georg: *Das Fürstentum Liechtenstein und der gesamte Fürst Johann von und zu Liechtenstein'sche Güterbesitz*. Brünn 1914.
- Liechtenstein, Eduard von: *Liechtensteins Weg von Österreich zur Schweiz*. Eine Rückschau auf meine Arbeit in der Nachkriegszeit 198–1921. Vaduz b. d. [1946].

- Liechtenstein, Hans-Adam von: *Stát ve třetím tisíciletí*. Praha 2011.
- LieLex – ein Nachschlagewerk zu Liechtenstein, von Ausländer bis Zeilläufe*. Red. Pio Schurti. Vaduz 1996.
- Lussy, Hanspeter – López, Rodrigo: *Finanzbeziehungen Liechtensteins zur Zeit des Nationalsozialismus*. Studie im Auftrag der Unabhängigen Historikerkommission Liechtenstein Zweiter Weltkrieg. Bd. 1. Vaduz – Zürich 2005.
- Malin, Georg: *Die politische Geschichte des Fürstentums Liechtenstein in den Jahren 1800–1815*. Jahrbuch des Historischen Vereins des Fürstentums Liechtenstein 53, 1954, s. 5–178.
- Marxer, Wilfried: *Das Hausgesetz des Fürstenhauses von Liechtenstein und dessen Verhältnis zur staatlichen Ordnung Liechtensteins*. Erweitertes Manuskript eines Vortrages in der Erwachsenenbildung Stein-Egerta vom 2. 12. 2002. Beiträge Liechtenstein-Institut Nr. 17/2003.
- Marxer, Wilfried: *Medien in Liechtenstein*. Strukturanalyse der Medienlandschaft in einem Kleinstaat. Schaan 2004.
- Marxer, Roland: *Liechtensteins Beziehungen zur Tschechoslowakei und zu deren Nachbarstaaten*. Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein 105, 2006, s. 131–152.
- Merki, Christoph Maria: *Wirtschaftswunder Liechtenstein*. Die Rasche Modernisierung einer kleinen Volkswirtschaft im 20. Jahrhundert. Zürich 2007.
- Ospelt, Alois: *Wirtschaftsgeschichte des Fürstentums Liechtenstein im 19. Jahrhundert*. Von den napoleonischen Kriegen bis zum Ausbruch des Ersten Weltkrieges. Jahrbuch des Historischen Vereins des Fürstentums Liechtenstein 72, 1972, s. 5–244.
- Politische Schriften Liechtenstein* (LPS, Verlag der Akademischen Gesellschaft), od 1972 (53 svazků do roku 2013).
- Press, Volker: *Die Entstehung des Fürstentums Liechtenstein*. In: Müller, Wolfgang (ed.): *Das Fürstentum Liechtenstein. Ein landeskundliches Portrait*. (Veröffentlichungen des alemannischen Instituts Freiberg in Breisgau 50). Bühl – Baden 1981, s. 63–91.
- Press, Volker – Willoweit, Dietmar (edd.): *Liechtenstein – Fürstliches Haus und staatliche Ordnung*. Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven. Vaduz 1987.
- Quaderer, Rupert: *Neutralitäts- und Souveränitätsprobleme Liechtensteins im Umfeld des Ersten Weltkrieges*. In: *Kleinstaat und Menschenrechte*. Festgabe für Gerard Batliner. Basel – Frankfurt am Main 1993, s. 43–61.
- Quaderer, Rupert: „*Die Sehnsucht nach Deinem Geld ist unermesslich*“. Das Fürstenhaus als finanzieller Nothelfer Liechtensteins in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg. In: *Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission* (ed.): *Das Fürstenhaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013, s. 25–42.
- Quaderer, Rupert: *Liechtensteins Bemühungen um die Errichtung einer diplomatischen Vertretung in Prag nach dem Ersten Weltkrieg*. In: *Ročenka textů zahraničních profesorů / The Annual Texts by Foreign Guest Professors 2* (Filozofická Fakulta Univerzity Karlovy v Praze), 2008, s. 177–206.
- Quaderer, Rupert: *Das Haus Liechtenstein und die Bodenreform in der Tschechoslowakei nach dem Ersten Weltkrieg*. In: *Prague Papers on the History of International*

- Relations 2008. Red. Václav Drška, Richard Lein, Lukáš Novotný. (Institute of World History, Faculty of Arts and Philosophy, Charles University Prague, and Institute of East European History, Faculty of Historical and Cultural Sciences, University of Vienna). Prag 2008, s. 265–290.
- Quaderer-Vogt, Rupert: *Bewegte Zeiten: Liechtenstein 1914 bis 1926*. Bd. 1–3. Vaduz 2013.
- Raton, Pierre: *Les Institutions de la Principauté de Liechtenstein*. Paris 1949.
- Raton, Pierre: *Liechtenstein. Staat und Geschichte*. Vaduz 1969.
- Schneider, Tim: *Domizil Liechtenstein: Land, Gesellschaftswesen, Steuern*. Vaduz 1991.
- Válka, Josef: *Lichtenštejnové a Lichtenštejnsko*. Jižní Morava 25, sv. 28, 1989, s. 289–293.
- Vogt, Peter: *Brücken zur Vergangenheit*. Ein Text- und Arbeitsbuch zur liechtensteinischen Geschichte. 17. bis 19. Jahrhundert. Vaduz 1990.
- Vogt, Paul: *Mit urkundt diesses brieffs*. Der Kaufvertrag der Grafschaft Vaduz vom 22. Februar 1712, ratifiziert von Kaiser Karl VI. am 7. März 1712 in Wien. In: Vollkommer, Rainer – Büchel, Donat (edd.): *1712 Das Werden des Landes 2012*. Vaduz 2012, s. 19–28.
- Vollkommer, Rainer – Büchel, Donat (edd.): *1712 Das Werden des Landes 2012*. Vaduz 2012.
- Wanger, Harald: *Die regierenden Fürsten von Liechtenstein*. Triesen 1995.
- Vařeka, Marek: *Lichtenštejnsko*. Praha 2010.
- Vařeka, Marek: *Hrabství Vaduz za vlády hrabat z Montfortu a Werdenbergu (1180–1416)*, Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, č. 23, 2010, s. 117–121.
- Županič, Jan: *Na cestě k samostatnosti*. Lichtenštejnsko mezi Německým spolkem a Rakouskem (1848–1871). Historický obzor 5–6, 2010, s. 38–42.
- Županič, Jan: *Vznik Lichtenštejnského knížectví*. Časopis Národního muzea A 179, 2010, č. 3–4, s. 3–12.

(7) Regionalia

- Beránek, Vladimír: *Vranou u Brna*. Historie a památky. Vranov 1940.
- Biermann, Gottlieb: *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874.
- Březina, Jan: *Vlastivěda moravská. Šumperský, staroměstský a vízmberský okres*. Brno 1932.
- Březina, Jan: *Zábřežsko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava 1963.
- Dubowy, Anastasius: *Der Wallfahrtsort Wranau*. Wranau 1929.
- Fišer, Zdeněk (ed.): *Moravský Krumlov ve svých osudech*. Brno – Moravský Krumlov 2009.
- Hornstein, Anton: *Geschichte des Wallfahrortes Maria Wranau in Mähren*. Brünn 1831.
- Hosák, Ladislav: *Historický místopis země moravskoslezské*. Praha 1938.
- Hosák, Ladislav: *Vlastivěda moravská. Hustopečský okres*. Brno 1924.
- Janoušek, Vojtěch: *Vlastivěda moravská. Prostějovský okres*. Brno 1938.
- Jurák, Miloslav (ed.): *Moravský Krumlov. 700 let města nad Rokytnou*. Brno 1960.

- Klam, Arnošt: *Lichtenštejnova chata na Sněžníku*. Králíky 1995.
- Kordiovský, Emil: *Valtice*. Valtice 1992.
- Kordiovský, Emil: *Jihomoravská lichtenštejnská panství v lánových rejstřících a tereziánském katastru*. Jižní Morava 29, sv. 32, 1993, s. 207–241.
- Kordiovský, Emil (ed.): *Městečko Lednice*. Lednice 2004.
- Kroupa, Jiří: *Lednický zámek doby barokní a klasicistní*. In: Kordiovský, Emil a kol.: *Městečko Lednice*. Lednice 2004.
- Kubíček, Alois (ed.): *Průvodce knížecími Liechtensteinskými Adamovskými lesy*. Brno 1922.
- Láznička, Zdeněk (ed.): *Hustopeče*. Dějiny města. Brno – Hustopeče 1972.
- Markel, Martin: *Lichtenštejnská privilegia pro Dyjákovice po třicetileté válce*. Ročenka státního okresního archivu ve Znojmě 1997. Znojmo 1998, s. 55–75.
- Matějek, František: *Účinky třicetileté války na Břeclavsku*. Jižní Morava 3, 1967, s. 46–56.
- Nekuda, Vladimír (ed.): *Břeclavsko*. Brno – Mikulov 1989.
- Nováček, Silvestr: *Břeclavsko 1918–1921*. I. Třídní, ekonomický, sociální, národnostní a náboženský obraz břeclavského regionu v letech 1918–1921 s přihlédnutím k situaci před první světovou válkou. Brno 1973.
- Paukert, Jiří: *Lednice*. Brno 1967.
- Petrin, Silvia: *Der Verkauf der Herrschaft Nikolsburg im Jahre 1560 ind die Stände von Niederösterreich*. Unsere Heimat 44, 1973, s. 129–137.
- Polišenský, Josef: *Valtice a rozmach lichtenštejnské moci*. In: Zemek, Metoděj (ed.): *Valtice*. Brno – Valtice 1970, s. 151–155.
- Richter, Václav – Zemek, Metoděj – Krsek, Ivo: *Mikulov*. Brno 1971.
- Řezníček, Jan: *Dva mikulovské urbáře z roku 1560*. Jižní Morava 2, 1966, s. 7–25.
- Stehlík, Miloš: *Valtice*. Brno 1966.
- Strnischtie, Heinrich: *Plumenuau*. Notizenblatt der historisch-statistischen Sektion der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde 1862.
- Švábenský, Mojmír: *Listina Karla z Lichtenštejna z roku 1625 pro Valtice*. Jižní Morava 29, sv. 32, 1993, s. 199–205.
- Svoboda, Miroslav: *Valtice ve válkách na přelomu 18. a 19. století*. In: Kordiovský, Emil (ed.): *Město Valtice*. Valtice 2001, s. 321–336.
- Trávníček, Jan: *Poustka in der Herrschaft Posoritz (Pozořice) als liechtensteinischer Erinnerungsort*. In: Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013, s. 175–186.
- Vařeka, Marek: *Rybníkářství na plumlovském panství v předbělohorské době*. In: *Mezi Hradcem Králové a Plzní*. Východočech na českých univerzitách. Sborník in memoriam prof. PhDr. Zdeňku Mackovi, CSc. Ústí nad Orlicí 2007, s. 210–213.
- Vařeka, Marek: *Prameny k dějinám knížectví Krnov v Lichtenštejnském rodovém archivu ve Vídni a Vaduzu*. Sborník bruntálského muzea 2008, s. 28–39.
- Vetterl, Karel: *Pisně a tance Slováků z Ranšpurku před 150 lety*. Národopisné aktuality 9, 1972, s. 271–284.
- Volný, Tomáš Řehoř: *Die königliche Hauptstadt Brünn und die Herrschaft Eisgrub, sammt der Umgebung der Letztern topographisch, statistisch und historisch geschildert*. Brünn 1836.

Weinlich Antonín: *Mariánské poutní místo Vranov*. Brno 1892.

Witzany, Michael: *Die Marktgemeinde Eisgrub*. I–III. Eisgrub 1898–1907.

Zemek, Metoděj: *Břeclav*. Dějiny města. Brno 1968.

Zimáková, Alena: *Územní vývoj břevclavského okresu po roce 1850*. Jižní Morava 3, 1967, s. 83–89.

**VII. WORKSHOPY A PUBLIKACE
ČESKO-LICHTENŠTEJNSKÉ KOMISE
HISTORIKŮ**

a. Workshopy

(1) Místa lichtenštejské paměti

11.–12. listopadu 2011, Vranov u Brna

Catherine Horel (Paris, Université de Paris I Sorbonne): Transnationale Erinnerungsorte in der Habsburgermonarchie. Eine Anwendung des Modells von Pierre Nora / Transnacionální místa paměti v habsburské monarchii. Aplikace modelu Pierra Nory

Tomáš Knoz (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav): Liechtensteinische Erinnerungsorte – Einführungsreferat / Místa lichtenštejské paměti – úvodní referát

Thomas Winkelbauer (Wien, Universität Wien, Institut für österreichische Geschichtsforschung): Karl von Liechtenstein und das „Prager Blutgericht“ vom 21. Juni 1621 als tschechischer Erinnerungsort / Karel z Lichtenštejna a staroměstská exekuce z 21. června 1621 jako české místo paměti

Jan Županič (Praha, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin): Die Liechtenstein in Österreich-Ungarn. Souveräne Stellung eines aristokratischen Geschlechts / Lichtenštejnové v Rakousko-Uhersku. Suverénní postavení aristokratické rodiny

Rupert Quaderer (Bendern, Liechtenstein-Institut): Beneš vertrete „einen unserer Aufnahme feindlichen Standpunkt“. Liechtenstein, der Völkerbund und die Tschechoslowakei / Beneš zastává „stanovisko nepřátelské našemu přijetí“. Lichtenštejsko, Společnost národů a Československo

Václav Horčíčka (Praha, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin): Die Liechtenstein und der Zweite Weltkrieg – Erinnerungsort / Lichtenštejnové a druhá světová válka – místo paměti

Michal Konečný (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář dějin umění / Národní památkový ústav): Lednicko-valtický areál. Krajina paměti nebo odraz vzorníkové literatury? / Areal von Eisgrub–Feldsberg. Erinnerungslandschaft oder Widerspiegelung der Vorlagen-Bücher?

Vladimír Herber – Jan Trávníček – Zuzana Fialová (Brno, Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta): The Memory of the South Moravian Liechtenstein's Landscape / Paměť jihomoravské „lichtenštejské“ krajiny

- Radka Miltová** (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář dějin umění): Mythological Themes in the Liechtenstein Residences in Moravia as Part of the Ancestral Memory / Mytologická tematika v moravských rezidencích Liechtensteinů jako součást rodové paměti
- Lubomír Slavíček** (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář dějin umění): Liechtensteinische Sammeltätigkeit als Erinnerungsort / Liechtensteinské sběratelství jako místo paměti
- Petr Elbel** (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav / Österreichische Akademie der Wissenschaften): Bild der Liechtenstein in der tschechischen Historiographie / Obraz Liechtensteinů v české historiografii
- Blažena Gracová** (Ostrava, Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, Katedra historie): Bild der Liechtenstein in den tschechischen Geschichtslehrbüchern / Obraz Liechtensteinů v českých učebnicích dějepisu
- Zdeněk Vácha** (Brno, Národní památkový ústav): Bild der Liechtenstein und mährische Denkmale der Liechtenstein / Obraz Liechtensteinů a moravské liechtensteinské památky
- Peter Geiger** (Bendern, Liechtenstein-Institut): Bild der böhmischen Länder und der Tschechoslowakei in den liechtensteinischen Medien / Obraz českých zemí a Československa v lichtenštejnských médiích

Diskutující

- Eliška Fučíková (Praha)
- Lothar Höbelt (Wien, Universität Wien, Institut für Geschichte)
- Jiří Kroupa (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář dějin umění)
- Alena Salašová (Brno, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně / Lednice)
- Ondřej Horák (Olomouc, Univerzita Palackého, Právnická fakulta, Katedra teorie práva a právních dějin)
- Johann Kräftner (Wien, Liechtenstein. The Princely Collections, Vaduz – Vienna)
- Miroslav Svoboda (Moravský zemský archiv, Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově)
- Arthur Stögmann (Wien, Liechtenstein. The Princely Collections, Vaduz – Vienna)
- Marek Vařeka (Hodonín, Masarykovo muzeum)

(2) **Lichtenštejnové: kontinuity – diskontinuity**

18.–19. června 2012, Vídeň

- Jaroslav Pánek** (Praha, Akademie věd ČR, Historický ústav, v. v. i.): Kontinuitäten und Diskontinuitäten in der mitteleuropäischen Geschichte / Kontinuity a diskontinuity ve středoevropských dějinách
- Peter Geiger** (Bendern, Liechtenstein-Institut): Vom Rand zum Zentrum – Fürstentum und Fürstenhaus Liechtenstein seit drei Jahrhunderten / Od periferie k centru – Knížectví Lichtenštejnsko v průběhu tří století
- Libor Jan** (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav): Anfänge der liechtensteinischen Kontinuität auf dem Gebiet des Rechtes und Besitzes / Počátky lichtenštejské kontinuity v oblasti práva a majetkové držby
- Ondřej Horák** (Olomouc, Univerzita Palackého, Právnická fakulta, Katedra teorie práva a právních dějin): Kontinuitäten und Diskontinuitäten in den Eingriffen in das Bodeneigentum in der Tschechoslowakei der Nachkriegszeit und die Liechtenstein / Kontinuity a diskontinuity v poválečných zásazích do pozemkového vlastnictví v Československu a Liechtensteinové
- Arthur Stögmann** (Wien, Liechtenstein. The Princely Collections, Vaduz – Vienna): Glaube und Religion – Kontinuitäten und Diskontinuitäten in der Geschichte des Fürstenhauses / Víra a náboženství – kontinuity a diskontinuity v dějinách knížecího domu
- Anna Matušinová – Petr Fiala** (Brno, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií): Katholischer Glaube als Identifikationsymbol im heutigen Europa / Katolická víra jako identifikační symbol v dnešní Evropě
- Jaroslav Šebek** (Praha, Akademie věd ČR, Historický ústav, v. v. i.): Katholisches Leben und Frömmigkeit in den südmährischen liechtensteinischen Regionen / Katolický život a zbožnost na jižní Moravě – regionu Lichtenštejnů
- Zdeněk Novák** (Praha, Národní zemědělské muzeum): Das Erbe der jahrhundertelangen Einflüsse des Hauses Liechtenstein auf die Gartenkultur in den böhmischen Ländern / Dědictví staletých vlivů knížecího domu Lichtenštejnského na zahradní kulturu v českých zemích
- Martina Pavlicová** (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Etnologický ústav): Volkskultur in Südmähren aus dem Standpunkt der ethnischen Problematik / Lidová kultura na jižní Moravě z pohledu etnické problematiky
- Martin Markel** (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav): Der Einfluss der Untertanenordnung auf die Gestaltung der bürgerlichen Gesellschaft. Die Verhältnisse auf dem Domi-

nium der Liechtenstein Mährisch Krumau im 18.–20. Jahrhundert / Vliv poddanských řádů na utváření měšťanské společnosti. Poměry na lichtenštejnském panství Moravský Krumlov v 18.–20. století

Tomáš Dvořák – Adrian von Arburg (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav): Grenzveränderungen und Migration auf dem Gebiet der einstigen Ländereien der Liechtensteiner in Südmähren im kurzen 20. Jahrhundert / Přesuny hranic a obyvatel na bývalých lichtenštejnských panstvích na jižní Moravě v krátkém 20. století

Marek Vařeka (Hodonín, Masarykovo muzeum): Wirtschaftsaktivitäten Hartmanns II. und seines Sohnes Fürst Karls I. von Liechtenstein / Hospodářské aktivity Hartmana II. a jeho syna knížete Karla I. z Lichtenštejna

Lothar Höbelt (Wien, Universität Wien, Institut für Geschichte): Die Liechtenstein als (finanzielle) Schutzpatrone des Adels in den böhmischen Ländern. Rettung der Chabrus-Grafen vor dem Bankrott in den 1870er-Jahren / Lichtenštejnové jako (finanční) patroni české šlechty. Záchrana chabrusových hrabat před bankrotem v 70. letech 19. století

Johann Kräftner (Wien, Liechtenstein. The Princely Collections, Vaduz – Vienna): Zielgerichtetes Sammeln. Stereotype und Brüche in einer Familie von Mäzenen und Sammlern / Cílené sběratelství. Stereotypy a zvraty v rodě mecenášů a sběratelů umění

Jiří Kroupa (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář dějin umění): Vom Barock bis zum Neobarock: Motive der Kontinuität in der liechtensteinischen Architektur / Od baroku k neobaroku: Motivy kontinuity v lichtenštejnské architektuře

Robert Stalla (Wien, Technische Universität, Institut für Kunstgeschichte): Stil als Mittel der Kontinuität bei den Liechtenstein / Styl jako prostředek lichtenštejnské kontinuity

Diskutující

Petr Elbel (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav)

Eliška Fučíková (Praha)

Václav Horčíčka (Praha, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin)

Catherine Horel (Paris, Université de Paris I Sorbonne)

Susanne Keller-Giger (Buchs)

Tomáš Knoz (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav)

Josef Löffler (Wien, Universität Wien, Institut für Geschichte)

Roland Marxer (Balzers)

Christoph Merki (Triesen)

Thomas Winkelbauer (Wien, Universität Wien, Institut für österreichische Geschichtsforschung)

Jan Županič (Praha, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin)

(3) Lichtenštejnové a umění

2.–4. prosince 2012, Brno

Herbert Haupt (Wien): Umění ve službách reprezentace. Knížata z Lichtenštejna jako objednatelé a sběratelé v období baroka / Die Kunst im Dienste der Repräsentation. Die Fürsten von Liechtenstein als Auftraggeber und Sammler im Zeitalter des Barocks

Jiří Kroupa (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář dějin umění): Reprezentace Lichtenštejnů a Ditrichštejnů – symbolické formy / Repräsentation der Liechtenstein und Dietrichstein – Symbolische Formen

Hellmut Lorenz (Wien, Universität Wien, Institut für Kunstgeschichte): Příklady „representatio magnificentiae“ lichtenštejnského domu v barokní grafice / Beispiele der „representatio magnificentiae“ des Hauses Liechtenstein in der barocken Graphik

Eliška Fučíková (Praha): Karel I. z Lichtenštejna a jeho pražský palác / Karl I. von Liechtenstein und sein Prager Palais

Friedrich Poleross (Wien, Universität Wien, Institut für Kunstgeschichte): *Della virtù e della grandezza Romana*. Lichtenštejnský palác v Rossau – Poznámky k architektuře, programu a autorovi / *Della virtù e della grandezza Romana*. Das Palais Liechtenstein in der Rossau – Bemerkungen zu Architektur, Ikonographie und Konzept

Tomáš Knoz (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav): Lichtenštejnská zámecká sídla v kontextu moravsko-rakouské renesance a manýrismu. Zámek Rabensburg / Die liechtensteinischen Schlossbesitze im Kontext mährisch-österreichischer Renaissance und Manierismus. Schloss Rabensburg

Vladimír Maňas (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav hudební vědy): Hudba na dvoře Karla I. z Lichtenštejna / Musik am Hofe Karls I. von Liechtenstein

Martin Krummholz (Praha, Akademie věd ČR, Ústav dějin umění, v. v. i.): Anton Florian z Lichtenštejna – Umění ve službách habsburské propagandy / Anton Florian von Liechtenstein – Kunst im Dienste der habsburgischen Propaganda

- Miroslav Kindl** (Olomouc, Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Katedra dějin umění): Nizozemští umělci ve službě knížat Lichtenštejnů ve druhé polovině 17. století (Jan van Hoy, Franciscus van der Steen, Jan van Ossenbeeck and Hans de Jode) / *Netherlandish Artists in the Service of the Princes of Liechtenstein in the 2nd Half of the 17th Century* (Jan van Hoy, Franciscus van der Steen, Jan van Ossenbeeck and Hans de Jode)
- Štěpán Vácha** (Praha, Akademie věd ČR, Ústav dějin umění, v. v. i.): Pražský malíř Anton Stevens ve službách knížete Gundakara z Lichtenštejna / *Der Prager Maler Anton Stevens im Dienste des Fürsten Gundaker von Liechtenstein*
- Gernot Mayer** (Wien, Universität Wien, Institut für Kunstgeschichte / Kunsthistorisches Museum): Umění jako dobročinnost. K obdivuhodnému uměleckému patronátu Marie Terezie Savojské z Lichtenštejna (1694–1772) / *Die Kunst der Wohltätigkeit. Zur erstaunlichen Kunstpatronage von Maria Theresia von Savoyen-Liechtenstein (1694–1772)*
- Martina Lehmannová** (Praha / Brno, Muzeum hlavního města Prahy / Moravská galerie): Lichtenštejnský mecenát Moravskému průmyslovému muzeu. Podíl Jana II. z Lichtenštejna na utváření místa paměti / *Liechtensteinisches Mäzenatentum gegenüber dem Mährischen Industriemuseum. Anteil von Johannes II. von Liechtenstein an der Gestaltung des Erinnerungsortes*
- Pavel Šopák – Markéta Kouřilová** (Opava, Slezská univerzita / Slezské muzeum): Pátrání po identitě. Lichtenštejnové ve Slezském zemském muzeu / *Die Suche nach der Identität. Die Liechtenstein im Schlesischen Landesmuseum in Troppau*
- Zuzana Všecková** (Praha, Akademie věd ČR, Ústav dějin umění, v. v. i.): Jiří z Lichtenštejna a na Mikulově a výtvarné umění přelomu 14. a 15. století / *Georg von Liechtenstein und die Kunst an der Wende des 14. und 15. Jahrhunderts*
- Petr Fidler** (České Budějovice, Jihočeská univerzita, Filozofická fakulta, Ústav dějin umění): Římské echo. Vývojový význam valtického zámeckého kostela / *Rom in Feldsberg. Entwicklungsgeschichtliche Bedeutung der Feldsberger Schlosskirche*
- Johann Kräftner** (Wien, Liechtenstein. The Princely Collections, Vaduz – Vienna): Venkovské kostely Lichtenštejnů / *Landkirchen der Liechtenstein*
- Vít Vlnas** (Praha, Národní galerie): Korespondence Karla Eusebia z Lichtenštejna jako pramen poznání uměleckého obchodu v Čechách v 17. století / *Die Korrespondenz Karl Eusebius' von Liechtenstein als Quelle zur Kenntniss des Kunsthandels in Böhmen*

Bohumír Smutný (Brno, Moravský zemský archiv): Lichtenštejské hospodářské snahy / Die liechtensteinischen Wirtschaftsbemühungen

Tomáš Krejčík (Ostrava, Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, Katedra historie): Lichtenštejní ve svých mincích, medailích a pečetích. Mezi uměním a ekonomikou / Die Liechtenstein in ihren Münzen, Medaillen und Siegeln. Zwischen Kunst und Ökonomik

Diskutující

Catherine Horel (Paris, Université de Paris I Sorbonne)

Peter Geiger (Schaan)

Ivana Holásková (Brno / Lednice, Národní památkový ústav)

Ondřej Horák (Olomouc, Univerzita Palackého, Právnická fakulta, Katedra teorie práva a právních dějin)

Michal Konečný (Brno, Národní památkový ústav)

Radka Miltová (Brno, Masarykova univerzita, Seminář dějin umění)

Michal Tlusták (Brno / Valtice, Národní památkový ústav)

Petr Tomášek (Brno, Moravská galerie)

Zdeněk Vácha (Brno, Národní památkový ústav)

Thomas Winkelbauer (Wien, Universität Wien, Institut für österreichische Geschichtsforschung)

Jan Županič (Praha, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin)

(4) Lichtenštejský knížecí dům, stát Lichtenštejsko a Československo ve 20. století

26.–27. dubna 2013, Praha

Jan Županič (Praha, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin): Einführung: Umbrüche / Úvod: Přelomy

Christoph Merki (Triesen, ehem. Universität Bern und Liechtenstein-Institut): Besitzverschiebungen: Vom Grundherrn zum Bankier / Proměny pozemkové držby: Od pozemkového vlastníka k bankéři

Rupert Quaderer (Bendern, Liechtenstein-Institut): Fürstenhaus und Bodenreform / Knížecí dům a pozemková reforma

Susanne Keller (Buchs, Universität Zürich): Fürstentum und Bodenreform / Knížectví a pozemková reforma

Lothar Höbel (Wien, Universität Wien, Institut für Geschichte): Adel in Österreich und die Brüche von 1918–1933–1938–1945 / Šlechta v Rakousku a zlomy 1918–1933–1938–1945

- Peter Geiger** (Schaan – Bendern, ehem. Liechtenstein-Institut): Bemühungen um Rückgewinnung und Rettung fürstlicher Güter 1938 bis 1945 / Snahy o znovuzískání a záchranu knížecích statků
- Václav Horčíčka** (Praha, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin): Enteignungen 1945 bis 1948 / Vyvlastnění 1945–1948
- Ondřej Horák** (Olomouc, Univerzita Palackého, Právnická fakulta, Katedra teorie práva a právních dějin): Die rechtlichen Aspekte der Staatseingriffe in das Vermögen des Fürstenhauses Liechtenstein / Právní aspekty státních zásahů do vlastnictví knížecího domu Lichtenštejnů
- Catherine Horel** (Paris, Université de Paris I Sorbonne): Enteignung des Adels in Ungarn nach 1945 – eine vergleichende Perspektive / Vyvlastnění uherské šlechty po roce 1945 – srovnávací perspektiva
- Josef Löffler** (Wien, Universität Wien, Institut für Geschichte): Fürstliche Verwaltung (bis 1948) / Knížecí správa (do roku 1948)
- Johann Kräftner** (Wien, Liechtenstein. The Princely Collections, Vaduz – Vienna): Die Fürstlichen Sammlungen im 20. Jahrhundert / Knížecí sbírky ve 20. století
- Arthur Stögmann** (Wien, Liechtenstein. The Princely Collections, Vaduz – Vienna): Einblick in den zwischen 1945 und 1997 im „Sonderarchiv Moskau“ verwahrten Teilbestand des Hausarchivs / Pohled na fondy Domácího archivu umístěné v letech 1945–1997 ve „Zvláštním archivu v Moskvě“
- Peter Geiger** (Schaan – Bendern, ehem. Liechtenstein-Institut): Alle enteigneten liechtensteinischen Staatsangehörigen: Wer, was, wo? Was wurde aus dem enteigneten Besitz? / Vyvlastnění lichtenštejnští občané: Kdo, co, kde? Co se stalo z vyvlastněných majetků?
- Roland Marxer** (ehem. Amt für Auswärtige Angelegenheiten, Vaduz): Die Beziehungen zwischen dem Fürstentum Liechtenstein und der Tschechoslowakei – Tschechischen Republik seit dem Zweiten Weltkrieg / Vztahy mezi Knížectvím Lichtenštejnsko a Československem – Českou republikou od druhé světové války
- Karina Hoření – Alžběta Steinerová – Vojtěch Drašnar – Kamila Kohoutková** (Brno, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociologie): „Die Gestaltung der Liechtenstein“. Gegenwärtiger soziologischer Diskurs zur liechtensteinischen Frage in Tschechien / „Vytváření Lichtenštejnů“. Současný sociologický diskurz o lichtenštejské otázce v Česku
- Jan Županič** (Praha, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin): Schlussdiskussion: Einsichten, Folgerungen / Závěrečná diskuse: Náhledy, závěry

Diskutující

Tomáš Dvořák (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav)

Eliška Fučíková (Praha)

Tomáš Knoz (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav)

Robert Kvaček (Praha, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin)

Václav Ledvinka (Praha, Archiv hlavního města Prahy)

Martin Markel (Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav)

Michal Stehlík (Praha, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta)

Jaroslav Šebek (Praha, Akademie věd ČR, Historický ústav, v. v. i.)

Thomas Winkelbauer (Wien, Universität Wien, Institut für österreichische Geschichtsforschung)

b. Publikace Česko-lichtenštejské komise historiků**(1) Publikace pod patronací české strany**

Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Místa Lichtenštejské paměti*. (Časopis Matice moravské 131, 2012 – Supplementum 3). Brno 2012.

Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové: kontinuity – diskontinuity*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 4). Brno 2013.

Geiger, Peter – Knoz, Tomáš (edd.): *Lichtenštejnové a umění*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 5). Brno 2013.

Peter Geiger – Tomáš Knoz (edd.): *Lichtenštejnové, Lichtenštejsko a Československo ve 20. století*. (Časopis Matice moravské 132, 2013 – Supplementum 6). Brno 2013.

Geiger, Peter – Knoz, Tomáš – Fučíková, Eliška – Horák, Ondřej – Horel, Catherine – Kräftner, Johann – Winkelbauer, Thomas – Županič, Jan: *Česko-lichtenštejské vztahy v dějinách a v současnosti*. Souhrnná zpráva Česko-lichtenštejské komise historiků. (Disputationes Moraviae, sv. 5). Brno, Matice moravská 2014. V tisku.

(2) Publikace pod patronací lichtenštejské strany

Svazek 1

Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Liechtensteinische Erinnerungsorte in den böhmischen Ländern*. Vaduz 2012.

Svazek 2

Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein: Kontinuitäten – Diskontinuitäten*. Vaduz 2013.

Svazek 3

Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Die Liechtenstein und die Kunst*. V tisku.

Svazek 4

Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission (ed.): *Das Fürstenthaus, der Staat Liechtenstein und die Tschechoslowakei im 20. Jahrhundert*. Vaduz 2013.

Svazek 5

Merki, Christoph Maria – Löffler, Josef: *Das Haus Liechtenstein in den böhmischen Ländern vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert – Güter, Rechte, Verwaltung*. Vaduz 2013

Svazek 6

Keller-Giger, Susanne – Quaderer, Rupert: *Das Fürstentum Liechtenstein, die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei, Geschichte der zwischenstaatlichen Beziehungen*. Vaduz 2013.

Svazek 7

Horčíčka, Václav – Marxer, Roland: *Liechtenstein und die tschechoslowakischen Konfiskationen von 1945*. Vom Zweiten Weltkrieg bis zur Gegenwart. Vaduz 2013.

Svazek 8

Geiger, Peter – Knoz, Tomáš – Fučíková, Eliška – Horák, Ondřej – Horel, Catherine – Kräftner, Johann – Winkelbauer, Thomas – Županič, Jan: *Liechtensteinisch-tschechische Beziehungen in Geschichte und Gegenwart*. Synthesebericht der Liechtensteinisch-Tschechischen Historikerkommission. Vaduz 2013.

Rejstříky

Do rejstříků nebyly excerpovány bibliografické záznamy, názvy výzkumných projektů, programy workshopů a názvy příspěvků na nich přednesených, popisky obrázků, legendy tabulek a závěrečné cizojazyčné souhrny.

Jmenný rejstřík

- von Aachen, Hans 89
 Albert Sasko-Těšínský 119
 Aldegrevier, Heinrich 119
 von Alt, Jakob 118
 von Alt, Rudolf 117
 Albrecht Bavorský 32
 Albrecht I. Habsburský 27
 Albrecht II. Habsburský 27, 86
 Albrecht III. Habsburský 27–29
 Albrecht VI. Habsburský 29
 Albrecht V. Habsburský 30
 Albrecht VI. Habsburský 30
 Altdorfer, Albrecht 119
 Alžběta Amálie Habsbursko-Lotrinská 47, 56
 Apponyi, Rudolf hrabě 50
 Auerspergové 40

 Bardini, Stefano 116
 Barvitijs, Johann 34, 88
 Bauer, Friedrich 116
 Bauer, Josef Anton 111, 112
 Beduzzi, Antonio Maria Nicolao 99
 Beham, Barthel 119
 Bell, Robert Anning 117
 Bellucci, Antonio 110
 Beneš, Edvard 21, 52, 55, 56, 59, 76, 130, 131, 149
 von Berg und Wurmbrand-Stuppach, Hedwig 144
 Bianchi, Bernardo 101
 Binck, Jakob 119
 Bloch, Albert 144
 Bloch, Marc 67
 Bock, Franz 116

 von Bode, Wilhelm 107, 113, 120
 z Boskovic
 Anna 33, 87
 Jan Šembera 33, 87, 88, 91
 Kateřina 33, 37, 87, 91
 Bourbon 45
 Braganza 45
 z Braganzy, Marie Terezie 47
 Brahe, Tycho 88
 Braun, Edmund Wilhelm 116, 119
 Brändle, Ida 144
 Breuner, Seifried Kryštof 35
 Brunner, Otto 31
 Bürgi, Jost 89
 Budník, Josef 150

 Canova, Antonio 110, 111
 Canevale, Marcantonio 91
 Caratti, Francesco 96
 Carlone, Giovanni Battista 89, 91, 100
 Castrucciové 89
 Cerisola, Antonio 101
 Courbet, Gustav 120
 Cranach, Lucas 119
 Cumberland 45
 Curtius, Marcus 116

 Černý, Jan 56

 Dallinger, Johann 111, 112
 Delsenbach, Johann Adam 98, 100
 Dieckhoff, Albrecht 57, 58
 z Ditrichštejna, František kardinál 35, 72, 78, 101
 Ditrichštejnové 40, 78

- Donner, Georg Raffael 109
 Dopsch, Heinz 26
 Dou, Gerrit 120
 Duquesnoy, François 109
 Dubček, Alexandr 76
 Durckheim, Emil 67
 Dürer, Albrecht 119

 Ďuriš, Julius 134, 142

 Eggenbergové 40
 Ehrenhaft, Ludwig 117
 Elbel, Petr 72, 73
 Elliott, John Huxtable 31
 Engel, Franz 106
 z Erlachu, Johann Bernhard Fischer
 96, 99, 103, 104
 Erna, Andrea 101
 Erna, Giovanni 101
 Esterházy 33, 45

 Falke, Jakob 113
 Fanti, Vincenzo 109
 von Falz-Fein, Antonia 144
 Ferdinand I. Habsburský 31
 Ferdinand II. Habsburský 34, 36, 37,
 71, 78, 84
 Ferdinand III. Habsburský 36
 Fidler, Petr 101, 102
 Fierlinger, Zdeněk 142
 Fischer, Ludwig Hans 119
 Filippi, Giovanni Maria 89, 91, 100
 Fontana, Carl 98
 von Frankl, Maria 144
 František I. (II.) Habsburský 42, 43,
 44
 František Ferdinand d'Este 47
 František Josef I. Habsburský 45–47,
 115, 116, 118
 Fridrich II. Bojovný 25
 Fridrich III. Habsburský 30
 von Friedländer, Friedrich 117
 Frick, Aurelia 13
 Frühwein, Martin 77
 Fučíková, Eliška 14
 z Fürstenbergu, Fridrich 34

 de Gabrieli, Gabriele 98
 Gauermann, Friedrich 118
 Geiger, Peter 14, 20, 76
 Gindely, Antonín 71, 72
 Gisela, Josef 119
 Giuliani, Giovanni 100, 103
 Gottwald, Klement 76
 Greiner, Johann Georg 97
 von Gutmann, Elsa 56
 Gyulay, Ignaz 43

 Habermel, Erasmus 89
 Hals, Frans 120
 Havel, Václav 76
 z Harrachu
 Karel 35
 Arnošt Vojtěch kardinál 78
 Hardtmuth, Josef 41, 79, 105, 106,
 112
 Hartmann, Gertrud 145
 Haupt, Herbert 20, 84, 93
 z Haymerle, Jindřich Karel 46
 Hirschvogel, Augustin 119
 Hitler, Adolf 52, 53, 57
 Hoefnagel, Joris 89
 Holsteinové 31
 Horák, Ondřej 14, 20
 Horčička, Václav 20, 151
 Horel, Catherine 14, 167
 Höbelt, Lothar 167
 Höss, Karl 107, 109, 115, 117–120
 Hubmaier, Balthasar 31
 zu Hohenlohe-Langenburg, Max
 Egon 146
 Hus, Jan 78
 Husák, Gustáv 76

 Cham-Vohburgové (Rapotonové-Die-
 poldingové) 25
 z Chamu a Vohburgu, Diepold III. 25
 de Charmant, Marie 144
 de Charmant, Pierre 144

 Jan Lucemburský 27
 Jettel, Eugen 117, 119
 von Janotta, Dorothea 145
 Jindřich II. Jasomirgott 25

- Jindřich IV. 25
 Jindřich Julius Brunšvický 88
 Jiří z Poděbrad 30
 Josef I. Habsburský 39
 Josef II. Habsburský 41
 Jošt Lucemburský 86
 Jörger, Bernhard 32
 Jörger, Helmhart 32
 Jörger, Wolfgang 32
- Kálnoky, Gustav 47
 Karel d'Austria 88
 Karel X. Bourbonský 45
 Karel I. Habsburský 47
 Karel VI. Habsburský 39
 Karel Ludvík Habsburský 47
 Kaufmann, Adolf 119
 Keller-Giger, Susanne 130
 Kinští 45
 Kinzel, Josef 119
 Kleiner, Salomon 98
 Klesl, Melchior 35, 36
 Knapp, Viktor 140
 Knoz, Tomáš 14, 20
 Kohout, Jan 13
 Konečný, Michal 79
 Konrád III. 25
 Kornhäusel, Josef 104
 von Königswarter, Johann Alexander 145
 z Kounic, Karel 37
 z Krauseneggu, Pavel 88
 Kräftner, Johann 14, 84
 Kuklík, Jan 140
 Kurz ze Senftenavy, Jakub 88
- van Laers, Pieter 62
 von Lann, Alfred 120
 Lauche, Wilhelm 106, 107
 Laušman, Bohumil 139
 Lehmannová (Straková), Martina 115, 118
 Leopold I. Habsburský 36
 Leopold IV. Habsburský 29
 Lhota, Václav 140
 z Lichtenštejna
 Alfréd (1842–1907) 50
- Alois I. (1759–1805) 40, 41, 99, 103, 105, 111
 Alois II. (1796–1858) 43, 46, 48
 Alois (1869–1955) 45, 47, 56, 145, 152
 Alois (* 1968) 61
 Anna Maria (z Ortenburgu) (1547–1601) 32, 87
 Antonín Florián (1656–1721) 38–40, 98, 99
 Emanuel (Karel Emanuel) (1908–1987) 145, 152
 Erasmus (1483–1524) 31
 Ferdinand Jan (1622–1666) 37
 František (1802–1887) 43, 50
 František I. (1853–1938) 46, 54–56, 61
 František (1868–1929) 50, 114
 František Josef I. (1726–1781) 40, 103
 František Josef II. (1906–1989) 45, 54, 56–61, 74, 131, 144, 145, 147, 152
 Fridrich I. († kolem 1310) 26, 27
 Gundakar (1580–1658) 31–34, 37–40, 48, 79, 87
 Hans-Adam II. (* 1945) 54, 60, 94
 Hartmann I. († 1542) 31
 Hartmann II. (1544–1585) 32, 87
 Hartmann (1613–1686) 48
 Hartneid (Hartnid) II. († 1349/50) 27
 Hartneid III. († 1376/77) 86
 Hartneid IV. († kolem 1395) 28
 Hartneid V. († 1427) 29, 30
 Hugo I. (z Lichtenštejna-Petronellu) († 1156) 25
 Irma 145
 Jan († kolem 1395) 29
 Jan I. († 1397) 27–29, 86, 88
 Jan II. († kolem 1411) 29, 86, 88

- Jan IV. († 1427) 30
 Jan V. († 1473) 30
 Jan VI. († 1500–1552) 31
 Jan I. Josef (1760–1836)
 42–44, 47, 48, 92, 103–
 105, 109, 111, 112
 Jan II. (1840–1929) 46, 49,
 50, 54–56, 61, 81, 84, 102,
 106–108, 109, 114–116,
 118–120, 129
 Jan (1910–1975) 145, 152
 Jan Septimius (VII.) (1558–
 1595) 32, 87
 Jan Adam Ondřej (1657–
 1712) 38–40, 78, 79, 84,
 95–97, 99, 109
 Jan Nepomuk Karel (1724–
 1748) 40
 Jindřich I. († 1266) 25–27
 Jindřich II. († 1314) 27
 Jindřich V. († 1418) 29
 Jindřich VII. († 1485) 30
 Jindřich IX. mladší (1554–
 1585) 87
 Jindřich (1920–1994) 59
 Jiří († 1398) 28
 Jiří, biskup v Tridentu
 († 1419) 86
 Jiří VI. († 1548) 31
 Jiří Erasmus (1547–1585) 87
 Josef Václav (1696–1772) 39,
 40, 92, 99, 109
 Jörg 30
 Judith (1557–1581) 32
 Karel I. (1569–1627) 31,
 32–37, 39, 48, 69, 71–73,
 75, 78, 80, 84, 87–92, 100,
 101, 147
 Karel Alfréd (1910–1985) 57,
 59, 150
 Karel Eusebius (1611–1684)
 36–38, 78, 84, 90, 93–96,
 99–101
 Karel (1803–1871) 43, 44
 Kateřina (1572–1643) 32
 Kryštof I. († mezi 1411
 a 1413) 29
 Kryštof II. († 1445) 30
 Kryštof III. († po 1506) 30, 31
 Ludmila, roz. Lobkowiczová
 (1908–1974) 145
 Leonhard I. (1482–1534) 31
 Marie Terezie (1694–1772) 39
 Maxmilián (1578–1643)
 31–34, 37–39, 48, 87, 91,
 100, 101
 Oldřich († 1427) 30
 Olga (1873–1966) 145, 152
 Rudolf (1838–1908) 45
 Terezie (1850–1938) 46
 Wolfgang II. (1536–1585) 32
 z Lobkovic Popel, Zdeněk Vojtěch 33
 Lobkovicové 40, 90, 115, 120
 Loewenfeld, Erwin Hugo 150, 151
 Maderna, Carl 89
 z Maissau
 páni 29, 30
 Otto 30
 Marie Terezie 99
 Martinelli, Domenico 98, 99
 Martinitz, Max Guidobald 98
 Masaryk, Jan 151
 Masaryk, Tomáš Garigue 55, 76, 125
 Matyáš d'Austria 88
 Matyáš Habsburský 33–37, 71, 84, 88
 Matyáš Korvín 30
 Maxmilián Bavorský 36
 Maxmilián II. Habsburský 32, 91
 van Meckene, Israhel 119
 Michl, Jaroslav 150
 Miseroni, Dionysio 84
 Miseroni, Ottavio 84
 Miseroniové 89
 Murman, Lorenz 89
 Musa, Decius 110, 112
 Napoleon I. 42–44
 Näscher, Franziska 145
 Nick, Gottfried 89
 Nissl, Hans 145
 Nissl, Renate 145
 Nietzsche, Alfred 145
 Nietzsche, Melanie 145

- Nietzsche, Günther 145
 Nora, Pierre 67
 Nosek, Václav 134
 Nottebohm, Harriet 145
 Nottebohm, Hermann 145
 Novotný, Antonín 76
- Oldenburgové 31
 z Ortenburgu
 Anna Marie 32, 87
 Joachim 32
 Ospel, Anton Johann 99
- Palladio, Andrey 95, 96
 Passini, Ludwig 119
 Pekař, Josef 70, 78
 Percyové 31
 Petitpierre, Max 150
 Polišínský, Josef 72, 73
 Poppelak, Franz 106
 Přemysl Otakar II. 26, 27
 Press, Volker 29, 31, 71
 Procházka, Jindřich 149
 Prokop Lucemburský 29
 Průcha, Václav 140
- Quaderer, Rupert 20
- Randa, Antonín 141
 Rapotonové-Diepoldingové viz
 Cham-Vohburgové
 von Reitzes-Marienwert, Maria 145
 Ricci, Carl 111
 Risch, Adolf 145
 Rubens, Peter Paul 93, 110, 112
 Rudolf I. Habsburský 26, 27
 Rudolf II. Habsburský 32, 34, 35, 71,
 84, 88, 89, 92
 Rumpf, Wolf 34
 Russel, John 50
 Ruß, Robert 117
- Sachsen-Weimar 45
 ze Salmu, Weikhard 35
 Salm-Reifferscheidt, Hugo František
 116
 Sauser-Hall, Georges 150
- Savery, Roelant 89
 Savojský, Evžen 39
 Savojský z Carignanu, Tomáš 39
 Sedlmayr, Hans 99
 Seemann, Albin 145
 Seemann, Peter 145
 Serlius, Sebastian 96
 Schade van Westrum, Jasper 120
 Schädler, Gertrud 145
 Schädler, Stefanie Marianne 145
 Schmidt, Friedrich 108
 Schongauer, Martin 119
 Schönn, Alois 119
 von Schroetter, Alfred 119
 Schwaiger, Hans 117
 Schwarzenbergové 33, 40, 45
 Sobička, Emil 149
 Sojková, Petra 9, 14
 Spranger, Bartholomeus 89
 Steinhardt, Laurence Adolph 150
 von Stillfried-Rathenitz, Raimund
 112, 117
 Straka, Josef 117
 Strauss, Minka 145
 Strecker, Emil 119
 Svoboda, František 142
- ze Šternberka, Anna 86
- de Talleyrand-Périgord, Charles-Mau-
 rice 43
 Tencalla, Giovanni Giacomo 101
 Tomala, Olga 145
 Trautson, Paul Sixtus 34
 Tusar, Vlastimil 127
- Vacková, Jarmila 83
 Václav I. 26
 Václav IV. 28, 29, 86
 z Valdštejna, Albrecht 36, 90
 Vařeka, Marek 14, 20
 da Vignola, Jacopo Barozzi 95
 Vilém Habsburský 29
 Viškovský, Karel 126
 Vondra, Roman 73
 Voženílek, Jan 126
 de Vries, Adrian 84, 89

- Waagen, Gustav Friedrich 112
Wanger, Anton 146
Wenaweser, Sandra 9, 14
Weinbrenner, Karl 108
Weiss, Antonie 146
Wilczek, Ferdinand 146
Wilczek, Georgine 58
Winkelbauer, Thomas 14, 20, 73
Wurmbrand-Stuppach, Mignon 144,
146
Wurzelbauer, Benedikt 120
Zahálka, Otakar 57
Zdrasila, Adolf 119
Zikmund Lucemburský 29, 30
Zschille-Großenhain, Richard 116
ze Žerotína, Karel starší 33, 35, 36,
73, 87
ze Žerotína, Ladislav Velen 36
Županič, Jan 14, 20

Místní rejstřík

Místní rejstřík obsahuje pouze odkazy na substantivní podobu místních jmen, nikoli na adjektiva z těchto jmen odvozená (tj. Anglie, nikoli anglický, atd.). Vzhledem k tematickému zaměření publikace nebyla do rejstříku zahrnuta označení států a zemí (včetně jejich nejruznějších historických podob) přímo spojených s dějinami lichtenštejského rodu a představujících tak geografický prostor, o němž pojednává celá kniha (Česká republika, české země – Čechy, Morava a Slezsko; /Knížectví/ Lichtenštejnsko; Rakouské císařství, Rakousko-Uhersko, Rakousko, Rakousy).

Adamov 108, 154	Bučovice 15, 33, 37, 51, 82, 91, 106,
154
Alpský Rýn viz Rýn	Buon Consiglio (Trident) 86
Alpy 95	Cambridge 150
Aldlichtenwarth 25, 115	Curych viz Zürich
Anglie 31	Černá Hora 33
Ankona 111	Červený Hrádek 38
Asie 94	Česká Lípa 145, 148
Balzars 81	Česká Třebová 106
Bankgasse (Vídeň) 46, 51, 109–111	České Budějovice 145
Bankovní ulice viz Bankgasse (Vídeň)	Český Brod 143
Basilej 87	Čížová (u Písku) 145
Bavorská marka viz Bavorsko	Děčín 155
Bavorské vévodství viz Bavorsko	Děvičky 27
Bavorsko 25, 32, 43, 44, 46	Dívčí Hrad 115
Bendern 16	Doubravčice 143
Berlín 20, 40, 57, 59, 115, 120	Drienov 144
Bern 20, 54, 59, 131, 152	Drnholec 31
Bílá hora 36, 37, 69, 71, 72, 78, 90,
123, 147	Dunaj 25
Blansko 154	Dyje 28
Bolzano 115	Eggenburg 115
Bosna 115	Elba 44
Branitz 105	Estonsko 124
Branná (Kolštejn) 36, 155	Faenza 116
Bratislava 137, 145, 152	Falkenstein 27, 28, 31
britská dominia viz Velká Británie	Francie 16, 33, 42–44, 67, 123, 124
Brno 8, 9, 14–16, 20, 35, 62, 77, 106,
107, 114, 115, 117, 118, 142, 150,
152, 154	Frankfurt nad Mohanem 42, 50, 89
Brunn am Gebirge 115	Fürstengasse (Vídeň) 51
Bruntál 154, 155	Genova (Janov) 93
Břeclav 28, 30, 31, 38, 58, 59, 108,
143, 154	
břeclavské panství viz Břeclav	

- Gnadendorf 31
- Haag 62, 126, 151
- Hagenberg 31
- Hanušovice 58, 155
- Herrengasse (Vídeň) 41, 50, 110
- Herrnbaumgarten 33, 87
- Hlohovec 106
- Hodonín 14, 38, 154
- Hohenau 33, 87
- Horní Rýn viz Rýn
- Horní Slavkov 145
- Horní trh (Brno) 86
- Hoštejn (u Zábřehu) 145
- Hrušovany nad Jevišovkou 115
- Cham 25
- Chorvatsko 75
- ilyrské provincie 42
- Innsbruck 115
- Itálie 96, 124
- Ivančice 33
- Jablonec nad Nisou 146
- Janůvky 117
- Japonsko 85
- Jeseníky 81
- Jevany 129
- Jičín
- Judenau (u Tullnu) 38
- Judenburg 25
- Karlovec 38, 49, 59, 155
- Karlovy Vary 115, 144, 145
- Klosterneuburg 25
- Knížecí ulice viz Fürstengasse (Vídeň)
- Kolín 154
- Kolín nad Rýnem 62
- Kolštejn viz Branná
- Kostelec nad Černými lesy 36, 38, 41, 58, 129, 130, 154
- Kostecko viz Kostelec nad Černými lesy
- Košice 118, 133
- Kounice 39, 41, 154
- Království maďarské viz Maďarsko
- Krnov 36, 38, 45, 59, 115, 154
- Krnovské vévodství viz Krnov
- Kroměříž 83
- Křenice 36
- Kutná Hora 155
- Labe 123
- Lanškroun 36, 58, 59, 97, 98, 143, 154
- Lanžhot 57, 155
- Lednice 28, 32, 33, 35, 46, 50, 76–79, 82–84, 87, 88, 91, 98–100, 105–108, 143, 154
- Lednicko-valtický areál 69, 79, 84, 106, 164
- Liberecko 145
- Liechtenstein (hrad u Judenburgu) 25
- Liechtenstein (hrad u Mödlingu) 25, 107
- Lichtenštejn viz Moravský Krumlov
- Lichtenštejnské knížectví (tj. panství Moravský Krumlov a Uherský Ostroh) 37
- Linec 115
- Lipsko 44
- Litava 25
- Londýn 60, 116
- Loosdorf 104
- Lotyšsko 124
- Lund (Švédsko) 115
- Maďarsko 75
- Malá Strana (Praha) 28
- Malostranské náměstí (Praha) 86, 88, 90
- Mariahilfer Gürtel (Vídeň) 108
- Mělník-Pšovce 145
- Merano 115
- Mikulov 26–28, 30–32, 39, 70, 79, 86
- Minoritenplatz (Vídeň) 51
- Minoritské náměstí viz Minoritenplatz (Vídeň)
- Mistelbach 28, 31, 115
- Mnichov 115
- Mödling 25
- Moháč 31
- Morava (řeka) 25
- Moravská Třebová 36, 59, 154

- Moravský kras 81
 Moravský Krumlov 37, 45, 47
 Moskva 85
 Muskau 105
 Německá říše (Třetí říše) viz Německo
 Německé císařství 44
 německé země viz Německo
 Německo 20, 31, 42, 44, 52, 57, 62, 74, 95, 123, 124, 130, 135, 147, 162
 Německý spolek 44, 50, 147
 Nerudova ulice (Praha) 90
 Neugebäude (Vídeň) 91
 Neulichtenwarth 25
 New York 109, 120
 Nitra 145
 Nizozemsko 95
 Norimberk 115, 120
 Nova Topola (Bosna) 115
 Nová Ves nad Nisou 145
 Nové Mesto nad Váhom 144
 Nové Zámky 145, 155
 Nový Dvůr (u Lednice) 105
 Nymburk 154
 Olomouc 14, 16, 115, 118, 143, 147, 148, 152, 155
 Opava 20, 36, 38, 59, 69, 80, 81, 115–117, 119, 145, 154
 Opavské vévodství viz Opava
 Opavsko 145
 Ostrava 16, 146
 Panská ulice viz Herrengasse (Vídeň)
 Paříž 14, 40, 42, 120, 124
 Peking 85
 Pernštejn (hrad) 117
 Petrohrad 56
 Petronell 25
 Písek 145
 Piešťany 145
 Plumlov 34, 69, 88, 95, 97, 155
 Podivín 30
 Pohořelec (Praha) 88
 Polsko 75, 124
 Porýní 163
 Poštorná (u Břeclavi) 108, 118
 Pozoříce 33, 58, 154
 Praha 8, 9, 13–16, 20, 28, 30, 33, 35, 36, 38, 41, 55, 57–59, 71, 77, 84–86, 88–92, 96, 114, 115, 120, 129–131, 137, 150, 152, 154
 Prostějov 34, 155
 Prusko 44, 45, 105
 Ráb 37
 Rabensburg 28, 31, 33, 81, 87
 Radim 41, 155
 Rataje nad Sázavou 39, 41, 155
 Ringelsdorf 33, 87
 Rohrau 25
 Rossau (Vídeň) 50, 92, 103, 107, 110
 Ruda nad Moravou 36, 58, 155
 Rumburk 38, 39, 58, 155
 Rumunsko 123
 Rusko 56, 85, 123
 Rybí trh (Brno) 86
 Rýn 53, 54
 Rýnský spolek 42–44
 Řezno 40
 Řím 39, 98, 109–111, 117
 Saint-Germain 54, 161
 Salcburk 115
 Sasko 45
 Schaan 14, 15
 Schellenberg 39, 48
 Schrattenberg 106
 Siebenhirten bei Wien 115
 Siena 33
 Singapur 85
 Skotsko 31
 Slovenská republika viz Slovensko
 Slovensko 52, 61, 75, 77, 134, 138, 140, 153
 Sovětský svaz 124
 Split 115
 St. Gallen 60
 St. Ulrich viz Neulichtenwarth
 Staroměstské náměstí (Praha) 36, 69, 71, 77, 78

- Steyregg 29–32
 Stockholm 120
 Strachotín 27
 Sudety 57, 58
 Suché Kruty 27
 Svata říše římská 38, 39, 42, 44, 49,
 160
 Svitavy 154

 Šahy 144
 Šanghaj 85
 Šebetov 145
 Škvorec 36, 38, 41, 129, 154
 Španělsko 104, 119
 Špilberk (Brno) 30
 Štěplovec 145
 Šternberk 38, 49, 59, 86, 107, 143,
 155
 Štrkovec 145
 Štýrsko 26, 56
 Šumperk 36, 59, 145, 155
 Šumpersko viz Šumperk
 Švábsko 48
 Švédsko 115
 Švýcarsko 16, 20, 53–55, 59, 60, 62,
 85, 123, 130, 131, 149, 150–152

 Terst 111, 115
 Trident 86
 Třetí říše viz Německo
 Tulln 38
 Tyroly 76

 Uherská marka viz Uhry
 Uherské Hradiště 155
 Uherský Ostroh 37, 81, 155
 Uhry 25, 35, 38, 39, 45
 Uhříněves 36, 38, 41, 129, 154

 Úsov 33, 49, 88, 143, 155
 Ústí nad Orlicí 154
 Úvaly 143, 154

 Vaduz 13, 14, 16, 20, 39, 48, 50, 51,
 54, 57, 58, 60, 107, 146
 Valtice 28–31, 33, 34, 38, 46, 50,
 54–56, 58, 59, 62, 76, 78, 82, 87,
 88, 91, 98–102, 143, 154
 Vamberk 145
 Velké Šarovice 144
 Velká Británie 124
 Velké Losiny 45, 47, 56, 58, 128, 145
 Velké Šurany 144
 Vídeň 14–16, 51, 115
 Vlchy viz Itálie
 Vohburg 25
 Vordere Schenkenstrasse viz Bank-
 gasse (Vídeň)
 Vranov nad Dyjí 96
 Vranov u Brna 15, 37, 51, 55, 69, 77,
 80, 81
 Vyškov 154

 Weinviertel 27, 38, 104
 Wilfersdorf 29, 32, 33, 37, 81, 87
 Winterthur 117

 Zábřeh 36, 59, 145, 155
 Zahrádky (u České Lípy) 145
 Zaya 28
 Znojmo 29, 115
 Zuoz 60
 Zürich 16

 Ždánice 37, 154
 Ženeva 87, 126, 150

Summary

Czech-Liechtenstein Relations: The Past and the Present Conclusions of the Czech-Liechtenstein Historians Commission

Background

The establishment of diplomatic relations between the Czech Republic and the Principality of Liechtenstein in 2009 removed the remaining obstacles to a debate on the common Czech-Liechtenstein history and paved the way for a thorough, joint and collective historical research. The Czech-Liechtenstein Historians Commission was set up to provide a platform for an expert debate on the aspects of the relationship between the Czech Republic and the Principality of Liechtenstein / Princely House of Liechtenstein that, in the general view, have yet to be addressed or examined properly. The aim was to bring together selected researchers representing both sides and to give them an opportunity to compare their approaches, methodologies, research traditions, and their experience of working in different archival contexts. This enabled a deep debate on the historical phenomena shaping this fruitful and united as well as dramatic and divisive relationship, their development and causes.

The Commission presents to its founders and to the general public the results of the research done between 2009 and 2013, in the hope that they will contribute to mutual understanding and help develop the relations in areas other than historical research.

The work of the Czech-Liechtenstein Historians Commission

The Commission's task was to study the history of mutual relations between the two countries and the historical role of the Princely House of Liechtenstein in Central Europe, especially in the territory of today's Czech Republic, with special regard to the issues and problems that both sides regard as contentious or not quite clear.

One of the Commission's basic working methods was to hold workshops on specific topics. This enabled the Commission to focus on a problem, to call in outside experts who had already done relevant primary or contextual research on the topic, and to have a lively and fruitful debate on the papers presented, methods used and conclusions drawn. During the three years, the Commission held four workshops. The first two were methodological and problem-oriented (Sites of Liechtenstein memory, The Liechtensteins: Continuities and Discontinuities). The other two, seemingly more traditional, focused on major historical characteristic aspects of the role of the House of Liechtenstein in Central Europe (The Liechtensteins and art, The Liechtensteins in the 20th century). The workshops were international and interdisciplinary.

Historical problems and stereotypes, their origin and formation

The Liechtensteins played a role in shaping Central European culture at many levels over a very long period of time, from the Middle Ages practically up to the present day. However, the history of their presence in the Czech Lands

is specific in many respects: on one hand, it is a history of relations between the Czech Republic and the Principality of Liechtenstein as two sovereign modern states (and also a history of relations between the predecessors of the two states); on the other hand, it is a history of the Liechtensteins (the House of Liechtenstein) in Central Europe. Over a long period of time, the Liechtensteins consolidated their estates in the Czech Lands and Austria (mainly in the Moravia – Lower Austria border area) into a structure resembling today's Euroregions, straddling the borders of lands and states as they existed at the time. It is important that this integration model had existed long before the Habsburgs began to integrate their Central European domains, that it developed throughout the early modern period in parallel with the Habsburg monarchy's integration, and that it served as a model for the cross-border integration of other feudal land holdings. As a component of larger structures (Margraviate of Moravia, Kingdom of Bohemia, Holy Roman Empire, Habsburg Monarchy, Austrian Empire, Czechoslovak Republic), the Liechtensteins might have become the integrating element in Central European society. However, they were also ambitious for more power and for a state of their own.

And this ambition somewhat complicates the history of the House of Liechtenstein. The progressive building of their own state that began, both *via juris* and *via facti*, as early as in the 17th century, was seen as a complication and a challenge to other state-building processes. This problem was evident in relation to the integrating Habsburg Monarchy, and even more in relation to its modern successor states built on the nation-state and republican principle, such as the Czechoslovak Republic.

The dramatic events of the 20th century repeatedly put a strain on relations between the Liechtensteins / Principality of Liechtenstein and Czechoslovakia / Czech Republic. Problems began after World War I, as a result of the Treaty of Saint Germain. The territorial changes resulting from the demarcation of a new border between Czechoslovakia and Austria had a considerable impact on the Liechtenstein estates. Moreover, the Liechtensteins had to learn to live with a new system, governed by a constitution that refused *a priori* the core principles of their existence and of their state. The Czechoslovak Republic, for its part, was struggling to come to terms with what it perceived as monarchist anachronisms, including the Liechtenstein presence in Bohemia and Moravia. The relationship was further marred by historical myths and stereotypes that sometimes carried greater weight than the actual views and actions of both sides.

Property issues, their origin and formation

Since the medieval times, the Liechtensteins concentrated their land holdings in Central Europe. Statistical analysis of the data generated by recent research shows how they gradually shifted their focus from Austria to the Czech Lands, above all to Moravia but also to Bohemia and Silesia. Here they step by step acquired large tracts of land (by serving Czech kings in the medieval period, by marrying into leading Moravian noble houses in the late 16th century, by supporting the right members of the Habsburg dynasty during the crises in 1606–1609 and 1618–1620, by directly and indirectly profiting from post-1620 confiscations, by serving in the army of the nascent Austrian Empire, etc). What helped them was that, unlike the competing noble families, they were not regarded as foreigners. To

enhance this image the Liechtensteins put emphasis on their ties with traditional Moravian and Bohemian noble houses. However, at the same time they continued to build their unique identity as a princely house unequalled in the Czech Lands.

This long tradition (that set the Liechtensteins apart from other aristocrats who increasingly ventured into business and industry) survived all changes of the modern era. Even after the reforms and confiscations that followed World Wars I and II, the Liechtensteins remained emotionally attached to their former landed property.

Mutual relations in the 20th century, their origin and formation

Another topic for the Commission's research were the relations between the two entities in the 20th century. In Central Europe, this was a time of upheavals and dramatic events, of historical phenomena and processes resulting in the formation of legal and social relations considerably different from those that developed in Western Europe.

After 1918, this process has given rise to certain issues between Czechoslovakia and the Princely House of Liechtenstein, which at least in the view of one of the parties still await resolution. Foremost of these issues was the application of the first Czechoslovak land reform on the Liechtenstein land holdings in Bohemia, Moravia and Silesia and the closely related problem of Czechoslovakia's refusal to recognize the Principality of Liechtenstein as a sovereign state in international law. The Liechtenstein side considered these acts unfair, but *de facto* accepted them. From the Czechoslovak perspective, major factors in the relationship were the doubts about the loyalty of the Princely House of Liechtenstein to the new Czechoslovak Republic and the questions of compatibility of the Liechtenstein *Fideicommissum* with the new republican system. Closely related to this was the question of extraterritoriality the Liechtenstein immovable property might potentially enjoy in Czechoslovakia in the event of recognition of the Principality of Liechtenstein, and the question of relationship between the private property of the Princely House and the state interests of the Principality of Liechtenstein. However, it should be added that in the post-1918 period, historical myths, stereotypes and historical or pseudohistorical arguments from both sides played a major part in the relationship; new legal and diplomatic acts were justified by citing historical events and wrongs suffered centuries ago. Despite some positive steps in the interwar period, many issues, including those of property, remained unresolved.

Issues related to the Nazi occupation of Czechoslovakia in 1938/1939 are a similar case. While the Czechoslovak side saw the Liechtensteins as part of the German element in Czechoslovak territory, the Liechtensteins in effect distanced themselves from Nazi Germany and insisted that they were part of the Liechtenstein nation and citizens of a neutral state. One much disputed question was whether the reigning Prince had described himself as German before the war; however, in reality this was apparently the case of old stereotypes coming into play once again, combined with a desire to easily unravel a complicated relationship, against the background of the new political system emerging in the countries of Central and Eastern Europe.

After the end of World War II, all Liechtenstein possessions in Czechoslovakia were confiscated on the basis of the Decrees of the President of the Republic.

While in Czechoslovakia the step was regarded as justified, the Liechtensteins considered it unlawful both in relation to members of the Princely House and in relation to other Liechtenstein citizens who were also subject to confiscation.

Matters entered a new stage after the 1948 Communist coup in Czechoslovakia. In addition to the national and constitutional arguments casting doubt on their case, the Liechtensteins were now presented as class enemies. Relations between Czechoslovakia and the Principality of Liechtenstein / Princely House of Liechtenstein became part of the Cold War between the Eastern and Western blocs. However, after the war, the reigning Prince was also faced with a new situation: he had to focus on the building on the Rhineland state and, due to the political atmosphere, apparently felt that at the moment there was no way to regain the former positions in Czechoslovakia. The changed political situation in Central Europe gave rise to some new historical phenomena. In contrast to the one-dimensional and rather unfavourable stereotypes of the past periods, in the second half of the 20th century the picture of the Liechtensteins took on new dimensions. While the official image remained decidedly negative, people began to form an alternative “dissenting” view. This was prevalent mainly in southern Moravia, where local memory, including positive recollections of the Princely House, was a common ingredient of popular opposition to the Communist rule. An important role in projecting this positive image was played by the Liechtenstein legacy in art and culture that could be traced at their former castles and in the cultural landscape.

Issues related to culture and the arts

The Commission discussed issues related to culture and the arts at all its workshops and included them in its general research into the history of the House of Liechtenstein in Central Europe. What defines the character of most sites of Liechtenstein memory is art and architecture, art collecting and cultural landscape. Activity in all these areas is the lasting hallmark of the Liechtensteins which can be traced far back into history. It seems fitting to describe it as a significant phenomenon shaping the Liechtenstein identity in *longue durée*. However, research by art historians and other experts shows that love for the arts was a factor that worked not only internally, stimulating the family’s cultural and intellectual development in the long term, but also externally. In history, aristocratic families used culture and the arts to demonstrate e.g. their political power and to project their image. The traces of the long-term Liechtenstein “cultural” presence in the Czech Lands shaped the family’s image even in times when it would otherwise fall prey to period clichés and ideological stereotyping. For example, even during the Communist era when the mass media, textbooks as well as specialized literature presented the historical role of the Liechtensteins from the perspective of class struggle, the family’s architectural legacy e.g. in the Lednice–Valtice Cultural Landscape was appreciated as an important part of national cultural heritage. This again positively reflected on the image of the Liechtensteins. Many authors only perfunctorily rushed through stereotypic negative clichés (e.g. paying highlighting the role of artists and the hard work of peasant labourers) and went on to present in a positive light the role of the Liechtensteins as art patrons and buyers and as organizers of art and cultural events.

Outstanding issues related to property

Despite the understanding of the common history of the Czech Republic and the Principality of Liechtenstein and the perception of the role of the House of Liechtenstein in Central Europe, some issues related to property have remained open since 1945. At least, this is how the Liechtenstein side traditionally perceives the situation. The question of perception of this issue and its legal basis runs like a thread through the modern history of mutual relations. The policy of the Czechoslovak government formed in 1945, of the Communist-era governments as well as of the governments formed since the fall of Communism in 1989 has always been to insist that the acts of confiscation were legitimate. On the other hand, the position of the Prince and the Principality of Liechtenstein is that these acts were unjustified. Generally speaking, this remains unchanged even now.

Ownership is seen as something static. In contrast, history is dynamic, a process of change. Ownership relations change from time to time as a result of historical developments. This change is accompanied by changes in law and politics, in economic and social environment. Today, the properties seized in 1945 and subsequently confiscated are in a very different condition than almost seventy years ago. They are in different hands – either in the hands of the Czech state or of private owners. Many of the properties are used for different purposes and have a different value than before. All these facts must be taken into account in the present debate on long-confiscated properties. It may seem that this perspective can only complicate the ownership problem. However, approaches taking due account of the dynamism of history, the flow of time and changing environment, may in fact make the problem easier to unravel.

Outstanding issues and possible further steps

The research conducted by the Czech-Liechtenstein Historians Commission in 2010–2013 built on the achievements of past research into the history of the House of Liechtenstein in Central Europe and in the Rhineland Principality of Liechtenstein, as well as into the history of Czech-Liechtenstein relations. The Commission's own research and cooperation with research institutions and colleagues in different countries has moved forward the understanding and interpretation of many topics.

Steps forward in understanding the history of the Liechtensteins and Czech-Liechtenstein relations were made, in particular, as regards issues related to the sites of Liechtenstein memory and their role in the perception of the historical role of the Liechtensteins, the shaping of the image of the House of Liechtenstein and the Principality of Liechtenstein in Czech eyes and, vice versa, the shaping of the image of Czechs / Czechoslovakia / Czech Republic in the eyes of the people of Liechtenstein, including the Principality's elites. A similarly important result is the notable progress in understanding the continuity and long-term that helped the Liechtensteins create a remarkable entity existing practically throughout the history of Central Europe since the medieval times up to the present, as well as progress in the understanding and correct interpretation of the breaking points and discontinuities that have been an intrinsic part of the history of the Liechtensteins and at times dramatically affected the fate of their family as well as of Central Europe as a whole. In this respect, the Commission has also achieved

significant results in studying the continuities and discontinuities that characterized the situation of the House of Liechtenstein in the 20th century, including the establishment of independent Czechoslovakia in 1918 and the resulting legal, social and property-related changes, as well as the tragedy of World War II with all its consequences. Similarly important was the Commission's research in the area of art and culture; for the first time, these issues were consistently contextualized within the above categories of historical research. However, now that the Commission has completed this stage of its work, there are still many outstanding issues of expert as well as more general interest that, in the Commission's opinion, merit further research and clarification. On the other hand, the Commission has produced results that might give the broader public in both countries a clearer insight into the complicated problem of Czech-Liechtenstein relations, and might also inspire the Commission's founders, both on the Czech and Liechtenstein sides, to take specific steps towards even better relations and understanding.

The Commission has brought the research to a stage that offers a good foundation for future study of many specific topics using historical as well as transdisciplinary methods and approaches. The Commission considers it important to build on the results of its research concerning sites of Liechtenstein memory and their role in constructing and deconstructing historical images, myths and stereotypes. Time and again, images and stereotypes rooted in a specific historical context (e.g. the Bohemian Revolt and Battle of White Mountain) affected events occurring much later (e.g. World War II and the immediate post-war period). In the context of this research, the Commission considers it useful to work on biographies of some less known members of the House of Liechtenstein who played a role in some historical events and shaped the image of the House of Liechtenstein. Equally important, in the Commission's opinion, would be contextual study of selected historical events, phenomena and processes, since the limited timescale of the research left very little room to contextualize the issue (Horel, Höbelt), which means that the role of the Liechtensteins is still presented more or less outside the broad historical context. Another important task for the future, in the Commission's opinion, is to thoroughly study the issues related to the dramatic events of the 20th century that marked turning points in Czech-Liechtenstein relations as well as in the situation of the House of Liechtenstein in Central Europe.

The Commission believes that in the coming period the publication of and publicity for the existing and future results of the research should be much more extensive than was possible in the past stage, when the Commission functioned as a closed team under time constraints. The results of the Commission's work should be presented to the public in both countries through popular magazines, newspapers and other media, as well as at exhibitions and other cultural events organized jointly by Czech and Liechtenstein museums, national heritage institutes and other cultural institutions. An important aim of such events should be to make the general public, especially the young generation, aware of the positive but also problematic aspects of Czech-Liechtenstein relations and of some pending topics.

The Commission believes that the governments of both countries, as founders of the Commission, should take the results of its work into account and, in the light of its conclusions, support continued joint research and activities building on the

positive trend in Czech-Liechtenstein relations. As is apparent from the foregoing, the results of the research show that despite differences in the understanding and interpretation of certain events, namely those occurring in the 20th century, the history of the House of Liechtenstein is an integral part of the history of Central Europe and of the Czech Lands. The Liechtensteins played a role in developing the culture of the region and, vice versa, without their estates in the Czech Lands they would hardly attain one of the most prominent positions in Central Europe and translate this prominence into the present-day Principality of Liechtenstein, thanks to which Czech-Liechtenstein relations can develop as relations between two modern-day states and nations.

Czech-Liechtenstein relations have been profoundly affected by the complicated history of the 20th century, namely by the non-democratic regimes that dramatically influenced the relations between the two countries for fifty years. One of the aspects natural to both regimes was the policy of emphasizing the negative aspects of Czech-Liechtenstein coexistence, bringing into play historical myths, images and stereotypes. The Commission believes that the present knowledge of the historical circumstances of the presence of the House of Liechtenstein in Czech lands and of the history of Czech-Liechtenstein relations enables the governments of both countries to build on the positive aspects of the long common history. The Commission is aware that the role of the House of Liechtenstein in Central Europe is a unique and complicated historical phenomenon. Both sides will need to take specific and daring steps in order to overcome stereotypes, to fully utilize all positive aspects in mutual relations, and to build up hope for the future.

Prospects

At the end of 2013, the Czech-Liechtenstein Historians Commission, established on the principle of parity, completed the task set by the governments of the two countries in 2010. It studied history, collected facts, discussed, evaluated and drew conclusions *sine ira et studio*.

The Commission's work threw light on many issues affecting relations between the House of Liechtenstein / Principality of Liechtenstein and the Czech Lands / Czechoslovak Republic / Czech Republic. It studied the phenomena that bound them together as well as the events that divided them, and the causes of such events.

History cannot be deleted from human memory. However, its study must be based on correct and friendly relations and objective assessment of facts, free of self-interest and emotional confrontation.

The presence of the House of Liechtenstein – a princely house since the 17th century, a ruling house of the Rhineland principality since the early 18th century – was a significant factor in the Czech Lands.

The Liechtenstein presence has left deep marks in architecture and art, cultural institutions, agriculture and forestry, as well as in collective memory and national historical discourse from the 19th century onwards. The events after 1920 and 1945 that, from the Liechtenstein perspective, have cast shadow on mutual relations, change nothing about that.

Issues related to the confiscation of the Liechtenstein estates, especially of the Prince's own property, represent a certain burden on mutual relations. The

establishment of diplomatic relations between the Czech Republic and the Principality of Liechtenstein in 2009 has unlocked the situation and opened the door for discussion and historical study.

The Commission hopes that the results of its work will improve the understanding of common history and facilitate friendly settlement of issues concerning mutual relations.

To summarize once more: history must be taken into account. It must be studied impartially, without confrontation and emotion, on the basis of available facts and using proper methodological and interpretative approaches. This was the guiding principle of the Commission's effort to jointly contribute to the understanding of relations between the two countries and the historical role of the House of Liechtenstein.

Czech-Liechtenstein history has always evolved in the context of "large history". Stretching over centuries up to the present day, it is a history of exemplary deeds as well as human dramas.

The results of the work of the Commission and cooperating institutions show that Czech-Liechtenstein relations can be improved if we intensify cooperation in all areas, not excepting joint research in the fields of history and art history. The Commission proposes that the research activities should continue, intensify, deepen and focus on selected specific issues.

Zusammenfassung

Liechtensteinisch-tschechische Beziehungen in Geschichte und Gegenwart

Synthesebericht der Liechtensteinisch-Tschechischen
Historikerkommission

Voraussetzungen

Die Aufnahme diplomatischer Beziehungen zwischen der Tschechischen Republik und dem Fürstentum Liechtenstein im Jahre 2009 räumte die Hürden in der bisherigen Diskussion über die gemeinsame tschechisch-liechtensteinische Geschichte aus dem Weg und ebnete den Weg für grundlegende gemeinsame historische Forschung. Die paritätisch besetzte Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission wurde von beiden Staaten eingesetzt mit dem Ziel, eine wissenschaftliche Diskussion über jene Themen in den Beziehungen zwischen der Tschechischen Republik und dem Fürstentum Liechtenstein bzw. dem hier regierenden Fürstenhaus zu führen, die entweder als bis dato ungelöst oder als nicht ausreichend erforscht angesehen werden. Die beide Seiten repräsentierenden Forscherinnen und Forscher konnten ihre unterschiedlichen Ausgangspunkte, Forschungstraditionen und Archivbestände verbinden. Fruchtbare Diskussionen konnten geführt werden, zu teils verbindenden, teils dramatisch entfremdenden geschichtlichen Vorgängen und deren Ursachen.

Die Tätigkeit, die die Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission in den Jahren 2010–2013 ausübte und deren Ergebnisse sie nun den Initiatoren und der breiten Öffentlichkeit präsentiert, soll zum besseren gegenseitigen Verständnis und zur Entwicklung reger gegenseitiger Beziehungen beitragen.

Die Arbeit der Liechtensteinisch-Tschechischen Historikerkommission

Die Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission hat die Geschichte der Beziehungen zwischen beiden Staaten, darüber hinaus auch die Geschichte des Wirkens des Fürstenhauses Liechtenstein in Mitteleuropa und speziell auf dem Territorium der heutigen Tschechischen Republik studiert. Die Kommission untersuchte auch jene Fragen, die als strittig angesehen werden, *sine ira et studio*. Sie konzentrierte sich auf historische Tatsachen und deren wissenschaftliche Interpretation.

Die Historikerkommission organisierte innerhalb von drei Jahren vier Workshops / Tagungen zu Rahmenthemen. So konnte man sich auf ein historisches Problem konzentrieren und zahlreiche weitere Experten, die sich primär oder kontextual mit entsprechenden Fragen beschäftigen, als Referenten und Diskutanten in die Tätigkeit der Kommission einbinden. Die Tagungen waren international und auch interdisziplinär angelegt. Die ersten zwei Tagungsthemen, eher methodologisch ausgerichtet, waren den Liechtensteinischen Erinnerungsorten in den böhmischen Ländern (November 2011, Wranau/Vranov u Brna) und den Kontinuitäten und Diskontinuitäten über die Jahrhunderte (Juni 2012, Wien) gewidmet, die Tagungen drei und vier befassten sich mit bedeutenden historischen, für das

Wirken des Adelsgeschlechts der Liechtenstein in Mitteleuropa charakteristischen Phänomenen, nämlich mit der Kunst (Dezember 2012, Brünn/Brno) und mit den dramatischen Vorgängen im 20. Jahrhundert (April 2013, Prag/Praha).

Genese der historischen Fragen und Stereotypen

Die Liechtenstein beteiligten sich an der Ausformung der mitteleuropäischen Kultur in einer *longue durée* und auf vielen Ebenen, vom Mittelalter bis in die Gegenwart. Die liechtensteinische Geschichte weist dabei im Verhältnis zur Geschichte der böhmischen Länder zahlreiche Spezifika auf. Es geht zum einen um die Geschichte der Beziehungen zwischen der Tschechischen Republik und dem Fürstentum Liechtenstein als zwei modernen Staaten (bzw. zwischen deren Vorläufern), zum anderen auch um die Geschichte des Wirkens des Hauses Liechtenstein in Mitteleuropa. Die Liechtenstein bildeten in den böhmischen und österreichischen Ländern, vor allem an der Grenze zwischen Mähren und Niederösterreich, durch ihre Besitzungen eine die Landes- und Staatsgrenze überschreitende „Euroregion“. Dieses Modell der Integration existierte schon lange bevor die Habsburger zu einer integrierenden Funktion ihrer mitteleuropäischen Güter übergingen, das Modell entwickelte sich in der frühen Neuzeit parallel zur Integration der Habsburgermonarchie, und auch andere Adelsgeschlechter gingen nach dem Vorbild der Liechtenstein zu einem analogen Modell grenzüberschreitender Integration über. Die Liechtenstein verkörperten über Jahrhunderte einen Bestandteil einer breiter aufgefassten Staatlichkeit (Markgrafschaft Mähren, Königreich Böhmen, Heiliges Römisches Reich deutscher Nation, Habsburgermonarchie, Österreichisches Kaisertum, Tschechoslowakische Republik). Zugleich jedoch strebten sie nach einer eigenen Staatlichkeit.

Gerade das zuletzt genannte Phänomen, das Fürstentum Liechtenstein, komplizierte die Geschichte der Adelsfamilie Liechtenstein – und hob sie heraus. Die Ausbildung einer eigenen liechtensteinischen Staatlichkeit in Mitteleuropa seit dem 17. Jahrhundert wurde nämlich als komplizierendes wie konkurrierendes Element gegenüber anderen Staatsbildungsprozessen wahrgenommen. Dies gilt mit Blick auf die schrittweise integrierend wirkende Habsburgermonarchie, noch mehr freilich dann in Bezug auf die modernen Nachfolgestaaten, die auf ethnisch-nationalen und republikanischen Prinzipien entstanden, so die Tschechoslowakei.

In die Beziehungen zwischen den Liechtenstein bzw. dem Fürstentum Liechtenstein auf der einen und der Tschechoslowakei bzw. der Tschechischen Republik auf der andern Seite schnitten im Verlaufe des 20. Jahrhunderts auch die dramatischen europäischen Geschehnisse des 20. Jahrhunderts ein. Dies geschah zuerst nach dem Ende des Ersten Weltkrieges auf der Grundlage der Verträge von Saint-Germain. Die liechtensteinischen Familienbesitzungen erfuhren spürbare territoriale Verschiebungen, der neuen Grenze zwischen der Tschechoslowakei und der Republik Österreich entspringend. Die Liechtenstein mussten sich zudem mit der neuen staatlichen Ordnung arrangieren. Diese beinhaltete in ihrer Verfassungsordnung die Leugnung jener Prinzipien, auf denen die bisherige liechtensteinische Existenz und Staatlichkeit aufbaute. Andererseits konnte sich auch die Tschechoslowakische Republik nur schwer mit dem Erbe der Monarchie, das für sie gerade auch das Wirken der Liechtenstein auf dem Territorium Böhmens und Mährens verkörperte, abfinden. In diesem Beziehungsgeflecht beeinflussten zudem historische Mythen und Stereotypen die Einstellungen und Handlungen.

Genese der Eigentumsfragen

Die Liechtenstein konzentrierten seit dem Mittelalter ihren Grundbesitz in der Region Mitteleuropa. Sie verlagerten schrittweise den Schwerpunkt ihres Wirkens aus den österreichischen Ländern Richtung böhmische Länder, vor allem nach Mähren, aber auch nach Böhmen und Schlesien. Die Liechtenstein erwarben in mehreren Wellen umfangreiche Ländereien – durch Dienste für die böhmischen Könige im Mittelalter, Hochzeiten mit Angehörigen bedeutender mährischer Geschlechter im ausgehenden 16. Jahrhundert, politische Handlungen auf Seiten ausgewählter Angehöriger der habsburgischen Dynastie in der Zeit der Krisen 1606–1609 und 1618–1620, direkte und indirekte Gewinne aus den Konfiskationen in der Zeit nach der Schlacht am Weissen Berg, Dienst in der Armee während des sich ausbildenden habsburgischen und österreichischen Kaisertums.

Hierbei half ihnen auch die Tatsache, dass die Liechtenstein – im Unterschied zu anderen konkurrierenden Adelsgeschlechtern – nicht als Landfremde angesehen wurden. Diese Wahrnehmung verstärkte die Liechtenstein durch ihre Verbindung mit anderen traditionell mährischen und böhmischen Adelsgeschlechtern. Zugleich pflegten die Liechtenstein ihre einzigartige Identität als Fürstengeschlecht, das auf dem Territorium der böhmischen Länder keine Konkurrenz besaß.

Diese lange Tradition unterschied die Liechtenstein nicht nur von andern Familien, die ihre Aufmerksamkeit etwa auf Unternehmungen im industriellen Bereich lenkten, sie übertrug sich auch auf die veränderten Bedingungen in moderner Zeit. Und auch nach dem Verlust dieser Ländereien nach dem Ersten und Zweiten Weltkrieg infolge Bodenreform, Enteignung und Konfiskation bewahrten die Liechtenstein ihre Beziehung zu den ursprünglichen Besitzungen.

Künftige Quellenforschungen könnten sich unter anderem der Frage widmen, was einerseits aus den in der Bodenreform enteigneten Besitzungen des Fürsten und andererseits aus den aufgrund der Dekrete des Präsidenten der Republik 1945 konfiszierten Vermögenswerten des Fürsten und weiterer liechtensteinischer Staatsangehöriger im Laufe des 20. Jahrhunderts bis zur Gegenwart geworden ist und welchen Zwecken sie im Einzelnen zugeführt worden sind.

Genese der bilateralen Beziehungen im 20. Jahrhundert

Einen zentralen Gegenstand des Interesses der Historikerkommission bildete die Beziehung beider Subjekte im Verlaufe des 20. Jahrhunderts. In Mitteleuropa spielten sich grundlegende Veränderungen, dramatische Ereignisse und Prozesse ab, welche sich in manchem von analogen Erscheinungen in Westeuropa unterschieden.

In der Beziehung zwischen der neu entstandenen Tschechoslowakei und dem Fürstenhaus Liechtenstein ergaben sich infolge der Ereignisse nach 1918 Fragen, die bis heute als teilweise ungelöst angesehen werden. Dazu gehören die Gültigkeit der ersten Bodenreform, die auf einen beträchtlichen Teil des Eigentums der Familie Liechtenstein auf dem Territorium Böhmens, Mährens und Schlesiens angewandt wurde, und die damit zusammenhängende Nichtanerkennung des Fürstentums Liechtenstein am Rhein als eigenständiges, völkerrechtliches Subjekt. Von liechtensteinischer Seite aus wurden diese Akte – Enteignung gegen niedrige Entschädigung, Zwangsverkäufe – als ungerechtfertigtes Vorgehen aufgefasst, aber de facto akzeptiert. Aus tschechischer Perspektive waren die Beziehungen durch eine Reihe von Fragen belastet: Loyalität der Fürstenfamilie Liechtenstein

gegenüber der neuen Tschechoslowakischen Republik, Vereinbarkeit des liechtensteinischen Fideikommissses mit der neuen republikanischen Ordnung, eventuelle Exterritorialität des liechtensteinischen Immobilienbesitzes. Letztere hätte sich aus der Anerkennung des Fürstentums Liechtenstein und der Verknüpfung des Privatvermögens der Fürstenfamilie mit dem staatlichen Interesse des Fürstentums Liechtenstein ergeben mögen.

Die tschechisch-liechtensteinischen Beziehungen nach 1918 wurden zudem durch historische Mythen und Stereotypen bzw. historische und pseudohistorische Argumentationen mitbestimmt. Mit Hilfe von Ereignissen bzw. historischen Unrechtshandlungen, die Jahrhunderte zurücklagen (Karl I., Schlacht am Weissen Berg), begründete man im Zuge der Bodenreform die Enteignungsmassnahmen gegen die fürstlichen Besitzungen. Doch schritt die tschechoslowakische Regierung im Juli 1938 zur diplomatischen Anerkennung des Fürstentums Liechtenstein, da für sie die Bodenreform bezüglich Liechtensteins abgeschlossen war.

Die Besetzung von 1938 bis 1945 und die nachfolgenden tschechoslowakischen Massnahmen warfen neue Fragen im tschechisch-liechtensteinischen Verhältnis auf. Während die tschechoslowakische Seite die Liechtensteiner – die Mitglieder des Fürstenhauses und andere liechtensteinische Staatsbürger – als Teil der deutschen Volksgruppe auf tschechoslowakischem Territorium ansah, machten die Liechtensteiner ihre Distanz zum nationalsozialistischen Deutschland, die Zugehörigkeit zum liechtensteinischen Volk sowie die Staatsbürgerschaft des neutralen Fürstentums geltend. Einen Streitpunkt bildete u. a. das Bekenntnis zur „deutschen Nationalität“, welches bei der Volkszählung 1930 vonseiten des später regierenden Fürsten wirklich oder vermeintlich erfolgt war; erfragt worden war indes einfach die Muttersprache, nicht die Staatsangehörigkeit. In Wahrheit reflektierte diese fruchtlose Streitfrage nur wieder die älteren Stereotype, ebenso das Bemühen, auf einfache Weise Kompliziertes zu regeln, aber auch die neue Ordnung in den Staaten Mittel- und Osteuropas.

Das liechtensteinische Eigentum auf dem Territorium der Tschechoslowakei unterlag nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges der Konfiskation auf der Grundlage der Dekrete des Präsidenten der Republik. Während in der Tschechoslowakei diese Vorgehensweise zumeist als gerechtfertigt angesehen wurde, wertete die liechtensteinische Seite sie als widerrechtlich, und zwar sowohl mit Blick auf die Beziehungen zur regierenden Fürstenfamilie als auch im Verhältnis zu weiteren von Konfiskationen betroffenen Personen mit liechtensteinischer Staatsangehörigkeit.

Nach der Übernahme der Macht durch die Kommunisten im Jahre 1948 waren die Liechtensteiner in der Tschechoslowakei nicht allein unter ethnischenationalen und verfassungsrechtlichen Standpunkten in Frage gestellt, sondern sie galten zudem als Klassenfeinde. Die Beziehungen zwischen der kommunistischen Tschechoslowakei und dem Fürstentum Liechtenstein bzw. dem Fürstenhaus waren nun vom Kalten Krieg zwischen den Westmächten und dem Ostblock geprägt.

In der Nachkriegszeit veränderte sich auch die Situation des regierenden Fürsten. Er musste sich auf den Staat am Alpenrhein konzentrieren. Eine zumindest teilweise Restitution der Besitzungen in der Tschechoslowakei war angesichts der politischen Rahmenbedingungen nicht zu erwarten.

Die politischen Verhältnisse in Mitteleuropa ab 1948 zeitigten auch ein unerwartetes historisches Phänomen bezüglich des Liechtenstein-Bildes in der Tschechoslowakei. Hatte sich im vorangegangenen Zeitraum über die Liechtenstein ein ungünstiges Stereotyp herausgebildet, begann sich das Bild im Verlaufe der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts ein wenig zu differenzieren. Während das offizielle Bild der Liechtenstein eindeutig negativ ausfiel, begann sich ein alternatives „Dissidenten“-Bild auszuformen. Dieses zeigte sich vor allem in Südmähren, wo die Kenntnis der lokalen Verhältnisse – einschliesslich positiver Gefühle gegenüber der Fürstenfamilie – zum Tragen kam, verbunden mit Widerstand gegen das kommunistische Regime. Ein wichtiges Medium der Vermittlung des positiven Bildes der Liechtenstein bildeten deren Spuren im Bereich von Kunst und Kultur, vermittelt durch die liechtensteinischen

Kultur und Kunst

Die meisten liechtensteinischen Erinnerungsorte sind durch Architektur, Kunstschaffen, Sammelleidenschaft oder kunstvoll komponierte Landschaft bestimmt. All diese kulturellen Aktivitäten der Liechtenstein lassen sich in der Langzeitperspektive als kontinuierliches Attribut der Familie beobachten, deren Identität prägend und kultivierend. Die Pflege von Kunst und Kultur wurde in der Geschichte bei den aristokratischen Familien als Ausdrucksmittel politischer Macht, als Einreihung in die gesellschaftliche Sprossenleiter und als Ausdruck der sozialen Repräsentation wahrgenommen.

Die Spuren, die die Liechtenstein im Bereich von Architektur, Kunst und Kultur auf dem Territorium der böhmischen Länder hinterliessen, haben das Bild der Familie auch in jenen Zeitabschnitten beeinflusst, in denen es zeitgenössischen Klischees und ideologischen Stereotypen unterlag. So beispielsweise in der Ära des Kommunismus: Einerseits wurde die historische Rolle der Familie Liechtenstein in den Massenmedien, in Lehrbüchern und in der wissenschaftlichen Literatur aus dem Blickwinkel der Theorie des Klassenkampfes bewertet, andererseits wurde die Architektur selbst, die die Liechtenstein etwa im Areal Feldsberg–Eisgrub / Valtice–Lednice hinterliessen, als bedeutender Bestandteil des nationalen Kulturerbes begriffen. Letzteres beeinflusste dann in umgekehrter Richtung auch das Bild der Liechtenstein, und zwar in einem günstigen Sinn. So wurden negative Stereotype häufig auf einleitende, formale Erklärungen beschränkt (z. B. die Bedeutung der Künstler und der arbeitenden Untertanen betonend), dann aber die Rolle der Liechtenstein als Mäzene und Auftraggeber künstlerischer und kultureller Aktivitäten positiv dargestellt.

Ungelöste Eigentumsfragen

Ungeachtet der gemeinsamen verständnisvollen Betrachtung der Geschichte der böhmischen Länder, der Tschechoslowakei und der Tschechischen Republik und des Fürstenhauses und Fürstentums Liechtenstein bleiben die seit den Konfiskationen von 1945 bestehenden Eigentumsfragen ungelöst. Zumindest auf liechtensteinischer Seite wird die Situation so aufgefasst. Die Ansichten über Rechtmässigkeit oder Unrechtmässigkeit gingen damals und bis heute auseinander. Die tschechoslowakische Regierung von 1945 und dann in der kommunistischen Zeit bis 1989 und ebenso die Nachfolgeregerungen bis heute hielten am Standpunkt der Rechtmässigkeit fest. Fürst und Staat Liechtenstein hielten dagegen an ihrer

Auffassung der Unrechtmässigkeit fest. Daran hat sich im Prinzip bis zur Gegenwart nichts geändert.

Eigentum erscheint als etwas Statisches. Geschichte ist dynamisch, im Wandel. Eigentumsverhältnisse aus einem bestimmten Zeitpunkt verändern sich im Wandel der Zeit, ausgesetzt den Veränderungen des Umfelds von Recht, Politik, wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Bedingungen. Im Jahr 1945 besessene und dann konfiszierte Vermögenswerte sind heute, fast sieben Jahrzehnte später, nicht mehr die gleichen wie damals. Sie sind in andern Händen, des tschechischen Staates oder verschiedenster Privater, unter neuen Eigentumstiteln, vielfach anders genutzt als damals, unterhalten oder nicht, anders bewertet gewiss. Solches ist bei aktuellen Betrachtungen und Gesprächen zu seinerzeit konfiszierten Vermögenswerten zu beachten. Vielleicht sind aus solcher Perspektive die Eigentumsfragen noch komplizierter. Möglicherweise sind sie aber auch einfacher anzugehen, wenn die Dynamik der Geschichte, der Wandel der Zeiten und der Umstände berücksichtigt werden.

Desiderate und mögliche weitere Schritte

Die Anstrengungen der Liechtensteinisch-Tschechischen Historikerkommission in ihren Forschungsvorhaben der Jahre 2010–2013 knüpften an zahlreiche vorangegangene Ergebnisse von Historikern an, die sich in der Vergangenheit mit dem Thema der Geschichte des Adelsgeschlechts der Liechtenstein in Mitteleuropa und im Fürstentum Liechtenstein ebenso wie mit der Geschichte der bilateralen tschechisch-liechtensteinischen Beziehungen befasst haben. Der Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission ist es mit Hilfe der eigenen wissenschaftlichen Forschungen sowie dank der Zusammenarbeit mit zahlreichen wissenschaftlichen Institutionen in verschiedenen Ländern, aber auch dank der Kooperation mit vielen Forschern gelungen, eine Schwerpunktverschiebung bei der Erarbeitung einer ganzen Reihe von Forschungsthemen, deren Interpretation und dem dafür notwendigen Verständnis zu erreichen.

Die Verschiebung bei der Erforschung der Geschichte der Liechtenstein und der tschechisch-liechtensteinischen Beziehungen betraf vor allem Fragen der liechtensteinischen Erinnerungsorte und deren Funktion bei der Wahrnehmung der historischen Rolle der Liechtensteiner, Fragen der Formierung des Bildes der Familie Liechtenstein und des gleichnamigen Fürstentums in der Augen der Tschechen bzw. umgekehrt der Tschechoslowakei / Tschechischen Republik in den Augen der Bewohner Liechtensteins, die Eliten eingeschlossen. Als ebenso bedeutsam erweisen sich nach drei Jahren der Tätigkeit der Liechtensteinisch-Tschechischen Historikerkommission Schwerpunktverschiebungen bei der Aufdeckung der Rolle von Kontinuitäten und Langzeitwirkungen, dank denen die Liechtenstein eine bemerkenswerte Entität schufen, die de facto die gesamte lange Geschichte Mitteleuropas vom Mittelalter bis in die Gegenwart durchlief; allerdings auch in der Erkenntnis und richtigen Interpretation von Brüchen und Diskontinuitäten, die untrennbar auch zur Geschichte der Liechtensteiner gehören und die wiederholt im Verlaufe der Geschichte dramatische Situationen heraufbeschworen, und dies nicht allein für die Adelsfamilie der Liechtenstein selbst, sondern auch für das Milieu Mitteleuropas als Ganzem. In dieser Hinsicht gelangte die Kommission zu wichtigen Ergebnissen auch bei der Erforschung von Kontinuitäten und Diskontinuitäten, die die Position des Geschlechts der Liechtenstein im Verlaufe des

20. Jahrhunderts charakterisierten, wozu auch die Gründung der selbständigen Tschechoslowakei im Jahre 1918 und nachfolgend die rechtlichen, sozialen und besitzmässigen Umwälzungen oder aber die Tragödie des Zweiten Weltkriegs mit allen seinen Folgen gehören. Als ähnlich wichtig erwiesen sich die Forschungen der Kommission auch im Bereich der Kunst und Kultur, zumal diese Gebiete – mit Blick auf die weiter oben erwähnten Kategorien der historischen Forschung – konsequent eine Kontextualisierung erfuhren. Dennoch bleiben auch nach der Beendigung der aktuellen Arbeit der Liechtensteinisch-Tschechischen Historikerkommission noch zahlreiche wissenschaftliche sowie in einem breiteren Kontext aufzufassende Desiderata bestehen, die nach Meinung der Kommission einer weiteren Forschung und Klärung bedürften. Auf der anderen Seite präsentieren die Resultate der Tätigkeit Erkenntnisse, die einer breiteren Öffentlichkeit in beiden Ländern zu einem tieferen Verständnis innerhalb der komplizierten Thematik der tschechisch-liechtensteinischen Beziehungen verhelfen und die zugleich auch die Voraussetzungen für einige konkrete Schritte der Gründer der Kommission auf tschechischer wie auf liechtensteinischer Seite schaffen und somit zu noch besseren bilateralen Beziehungen und einem gegenseitigen Verständnis beitragen könnten.

Der aktuelle Forschungsstand der oben erwähnten Fragen ermöglicht es, an die Arbeit der Liechtensteinisch-Tschechischen Historikerkommission in einer ganzen Reihe von Teilthemen und historischen bzw. interdisziplinären Methoden und Herangehensweisen anzuknüpfen. Die Kommission erachtet es als wichtig, auf den Forschungen aufzubauen, die die Erforschung der Gedächtnisorte der Liechtenstein und deren Rolle bei der Konstruktion und Dekonstruktion historischer Bilder, Mythen und Stereotype betrifft. Die besagten Bilder und Stereotypen entstanden nämlich häufig in einem konkreten historischen Kontext (etwa im Zusammenhang mit dem Ständeaufstand und der Schlacht am Weissen Berg), ihre sekundäre Ausstrahlung erfasste jedoch vom Beginn der Konstituierung des Stereotyps zeitlich weit entfernte Ereignisse (z. B. den Zeitraum des Zweiten Weltkrieges und die Zeit unmittelbar danach). Im Kontext dieser Forschungen erachtet es die Kommission als nützlich, die Biographien einiger allgemein weniger bekannter Angehöriger des Geschlechts der Liechtensteiner herauszuarbeiten, deren Wirken auf der einen Seite einige konkrete geschichtliche Ereignisse beeinflusst und die auf der anderen Seite ein Teilobjekt des historischen Bildes der Familie Liechtenstein bildeten. Ebenso wichtig wäre zudem nach Auffassung der Kommission eine kontextuale Erforschung ausgewählter historischer Ereignisse, Erscheinungen und Prozesse, zumal die bisherigen – zeitlich beschränkten – Forschungen an eine konsequente Kontextualisierung der gegenständlichen Problematik lediglich in einem sehr eingeschränkten Massstab (Horel, Höbelt) herangehen konnte und die Problematik der Rolle der Familie Liechtenstein somit ein wenig ausserhalb des allgemeineren historischen Kontextes blieb. Als wichtiges Desideratum erachtet die Kommission zudem die weitere Erforschung von mit den dramatischen Ereignissen des 20. Jahrhunderts verbundenen Fragen, die in den bilateralen tschechisch-liechtensteinischen Beziehungen auch mit Blick auf die Position des Geschlechts der Liechtensteiner in Mitteleuropa eine grundlegende Wende brachten.

Die Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission ist der Überzeugung, dass die bisherigen und die jetzt vorgelegten Forschungsergebnisse in der Folgezeit in weitaus grösserem Umfang publiziert und popularisiert werden soll-

ten, als dies die geschlossene und zeitlich begrenzte Forscherarbeit in der gerade beendeten Etappe des Wirkens der Kommission ermöglichte. Die Öffentlichkeit sollte in beiden Ländern mit den Ergebnissen der Kommissionstätigkeit mit Hilfe populärwissenschaftlicher Zeitschriften, Druckerzeugnisse und weiterer medialer Mittel, in erster Linie aber auch durch Ausstellungen und weitere, in Zusammenarbeit mit tschechischen und liechtensteinischen Museen, Institutionen der Denkmalpflege sowie weiteren Institutionen aus dem Bereich der Kultur realisierte kulturelle Veranstaltungen vertraut gemacht werden. Ein nicht unerhebliches Ziel der erwähnten Aktionen sollte in einer näheren Bekanntmachung einer breiteren Öffentlichkeit und vor allem der jungen Generation mit den positiven, aber auch den problematischen und so oder so offenen Themen in den tschechisch-liechtensteinischen Beziehungen liegen.

Die Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission ist der Überzeugung, dass die Regierungen beider Länder als Initiatoren der Kommission die Ergebnisse ihrer Arbeit berücksichtigen sollten und im Einklang mit deren Schlussfolgerungen weitere gemeinsame Forschungen unterstützen und weitere, mit der bisherigen positiven Entwicklung in den tschechisch-liechtensteinischen Beziehungen verbundene Aktivitäten fördern sollten, wie aus dem vorangegangenen Text deutlich wird, wobei die Forschungsergebnisse bezeugen, dass trotz der Unterschiede in der Auffassung und Interpretation einiger Ereignisse, zu denen es vor allem im Verlaufe des 20. Jahrhunderts kam, die Geschichte des Adelsgeschlechts der Liechtensteiner einen untrennbaren Bestandteil der mitteleuropäischen Geschichte und der Geschichte der böhmischen Länder bildet, und zwar in einer *longue durée*. Die Liechtensteiner beteiligten sich an der Formung des kulturellen Aussehens dieser Region; doch auch umgekehrt – ohne das Hinterland im Milieu der böhmischen Länder hätte das Geschlecht der Liechtensteiner nicht einen so wichtigen Platz in der Geschichte Mitteleuropas einnehmen und zudem auch nicht diese seine Position in das Milieu des heutigen Fürstentums Liechtenstein übertragen können, wo es auch in die Gestaltung der tschechisch-liechtensteinischen Beziehungen als der Beziehung zweier moderner Staaten bzw. zweier moderner Nationen transformiert wurde.

Die tschechisch-liechtensteinischen Beziehungen wurden in prägnanter Weise durch die komplizierte Geschichte des 20. Jahrhunderts bzw. die undemokratischen politischen Regime beeinflusst, die über einen Zeitraum von 50 Jahren die bilateralen Beziehungen zwischen beiden Staaten in dramatischer Weise beeinflussten. Eine Charakteristik beider undemokratischer Regime bildete u. a. die Akzentuierung der negativen Elemente im tschechisch-liechtensteinischen Zusammenleben, und zwar unter Ausnutzung historischer Mythen, Bilder und Stereotype, in Langzeitdauer konstruiert. Die Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission ist davon überzeugt, dass der aktuelle Stand im Wissen um die historischen Umstände des Wirkens des Geschlechts der Liechtensteiner in den böhmischen Ländern und der Geschichte der tschechisch-liechtensteinischen Beziehungen es den Regierungen beider Ländern ermöglichen, an die positiven Seiten der langen gemeinsamen Geschichte anzuknüpfen. Die Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission ist sich bewusst der Tatsache, dass die Wirkung des Hauses Liechtenstein in Mitteleuropa, die viele Jahrhunderte dauerte, ein kompliziertes und einzigartiges historisches Phänomen ist. Das Überschreiten der alten Stereotype und die Ausnützung der positiven Seiten in den gegenseitig-

gen Beziehungen sowie der Hoffnungen in die Zukunft erfordert deswegen beiderseits spezifische und grossherzige Schritte.

Ausblick

Die paritätisch zusammengesetzte Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission schliesst damit ihre Aufgabe, welche ihr von den beiden Regierungen im Jahr 2010 übertragen worden ist, Ende 2013 ab. Sie hat sich *sine ira et studio* mit der Geschichte befasst, Erkenntnisse gewonnen, diskutiert, bewertet und Folgerungen gezogen.

Die Kommission hat weit ausgreifende Blicke auf die geschichtlichen Beziehungen zwischen dem Haus Liechtenstein, dem Fürstentum Liechtenstein und den böhmischen Ländern, der Tschechoslowakischen Republik sowie der Tschechischen Republik geworfen. Sie hat den verbindenden Elementen wie den schliesslich trennenden Vorgängen und Ursachen nachgespürt.

Die Geschichte kann man nicht aus der Erinnerung verbannen. Es ist notwendig, sie wissenschaftlich zu erforschen, und zwar ohne einseitige Interessen und ohne emotionale Konfrontationen, sondern auf dem Prinzip seriöser und freundschaftlicher Beziehungen sowie auf der Basis einer objektiven Überprüfung der Fakten.

Die Präsenz und Wirksamkeit des Hauses Liechtenstein – ab dem Beginn des 17. Jahrhunderts Fürsten, seit dem 18. Jahrhundert auch Herrscher über ein eigenes Fürstentum – in den Gebieten der böhmischen Länder wurde deutlich. Die Liechtenstein haben – trotz des Kappens der liechtensteinisch-tschechoslowakischen Beziehungen, begonnen 1920 und komplett ab 1945 – tiefe Spuren ihrer Präsenz und ihres Wirkens hinterlassen, in Architektur, Kunst, Kulturinstitutionen, Land- und Forstwirtschaft wie auch im kollektiven Gedächtnis und im nationalen Geschichtsdiskurs des 19. und 20. Jahrhunderts und der Gegenwart.

Belastend für die Beziehungen der beiden Staaten und des Fürstenhauses waren und sind die Fragen, die sich aus der 1945 erfolgten Konfiskation der liechtensteinischen Vermögen, insbesondere des Fürsten, in der Tschechoslowakei ergaben.

Die Aufnahme diplomatischer Beziehungen zwischen dem Fürstentum Liechtenstein und der Tschechischen Republik im Jahre 2009 hat die Situation und Diskussion deblockiert und den Weg für eine nüchterne, geschichtswissenschaftliche Betrachtung geöffnet.

Die Liechtensteinisch-Tschechische Historikerkommission hofft, mit ihrer Tätigkeit und deren Ergebnissen zum besseren gegenseitigen Verständnis der Geschichte beizutragen und Grundlagen zur weiteren Bearbeitung und schliesslich befriedigenden Lösung der noch offenen Probleme im gegenseitigen Interesse zu bieten.

Nochmals: Geschichte kann man nicht abschütteln. Man kann, ja muss sich ihr stellen, nicht interessegeleitet, nicht instrumentalisiert, nicht emotional, nicht in Konfrontation, sondern objektiv an Fakten orientiert, in ernsthaftem Bemühen. In Dieser Weise durften die Mitglieder der Liechtensteinisch-Tschechischen Historikerkommission zusammen wirken gemeinsam selber zu jenem angestrebten besseren Verständnis der gegenseitigen Geschichte gelangen.

Die liechtensteinisch-tschechische Geschichte lag und liegt zumeist am Rande der „grossen Geschichte“. Und doch zieht sie sich mitten durch die Jahrhunderte

und bis in die Gegenwart, exemplarisch auf kulturell Fruchtbare wie menschlich Dramatisches der Zeiten verweisend.

Die vorliegenden Ergebnisse der Liechtensteinisch-Tschechischen Historikerkommission sowie weiterer daran beteiligter Institutionen zeigen, dass der Weg zur Verbesserung der tschechisch-liechtensteinischen Beziehungen über eine allseitige Intensivierung führt, bei der der Bereich gemeinsamer historischer und kunstwissenschaftlicher Untersuchungen nicht ausgeschlossen bleibt. Die Kommission schlägt vor, dass die in die Wege geleiteten Forschungen fortgesetzt werden, dass diese auch weiterhin intensiviert und vertieft werden und dass man sich dabei auf ausgewählte spezifische Themen konzentriert.

Česko-lichtenštejnské vztahy v dějinách a v současnosti

Souhrnná zpráva Česko-lichtenštejnské
komise historiků

Peter Geiger – Tomáš Knoz – Eliška Fučíková – Ondřej Horák –
Catherine Horel – Johann Kräftner – Thomas Winkelbauer –
Jan Županič

Vydala Matice moravská jako 5. svazek řady
Disputationes Moraviae

Odpovědný redaktor prof. PhDr. Jiří Malíř, CSc.

Technická redakce Pavel Pumpr

Rejstříky sestavili Vojtěch Kroužil, Pavel Pumpr a Stanislav Výtisk
Sazba Dan Šlosar

Tisk Reprocentrum a. s., Blansko

Náklad 500 výtisků

Vydání 1., 2014

ISBN 978-80-87709-05-4